

SOTALAPSET

Toiveet ja todellisuus

SISÄLLYSLUETTELO

	s.
ALKUSANAT	5
TALVISOTA JA PÄÄMINISTERI HANSSONIN PAINEET	
Maja Sandler lastensiirtojen käynnistäjänä	7
Talvisodan lastensiirtojen kokemuksia: vaarallinen matka Ruotsiin	10
Per Albin Hanssonin viileä asenne Suomeen	12
Juho Koiviston kielteinen päätös lastensiirroista	14
Mannerheimin tuki lastensiirroille	17
Talvisodan lastensiirtojen lopputulos Suomen kannalta	19
JATKOSOTA JA SUOMEN JA RUOTSIN VALINNAT	
Suomen tie kiellosta suostumukseen	25
Ruotsi ja humanitaarisuuden ja kauppapolitiikan törmäys	27
Syyt lastensiirtojen aloittamiseen: Karjalaan paluu, elintarviketilanne ja pommitukset	30
Lapsiperheiden sotaa edeltänyt köyhyys	32
Vaihtoehtoja lastensiirroille	34
LASTENSIIRTOJEN VASTUSTUSTA	
Lehdistökeskustelua Suomessa jatkosodan aikana	36
Sensuuri ja ruotsalaisten loukatut tunteet	43
Eduskunta ja pelko lasten menettämisestä	47
Paavo Virkkunen lastensiirtojen vastustajana	51
Parlamentaarisen valvonnan puute	53
TOTUUDEN KOHTAAMINEN SODAN JÄLKEEN	
Miksi lapset eivät palaa?	56
Väestöpoliittiset tavoitteet vaarassa	60
Lastenkotiuttamiskomitea ongelmia ratkaisemaan	63
Eduskunta ja pelkojen toteutuminen	
Lasten palauttamista koskeva keskustelu	67

Äänestys toimenpiteistä	75
Vanhemmat, jotka eivät saaneet lapsiaan takaisin	77

MENNEISYYDEN OPETUS

Lehdistökeskustelua Suomessa sodan jälkeen: sodanaikaiset varotukset unohtuvat	80
Lehdistökeskustelua Ruotsissa sodan jälkeen: huomio henkisiin seuraamuksiin	86
Seuraamusten hallitsemattomuus	91
Lapset politiikan pelinappuloina	94
Lapsipsykiatrian puute	97

VÄESTÖPOLIITTINEN TILINPÄÄTÖS SUOMEN KANNALTA

Lastensiirtojen keskeinen tavoite	101
Sairaina siirretyt lapset	102
Terveinä siirretyt lapset	105
Kaikkien Ruotsiin siirrettyjen lasten kuolleisuus	107
Joukkokuljetusten riskit sodan oloissa	108
Uusi arvio Ruotsiin jääneiden lasten lukumäärästä	112
Väestöpoliittinen tilinpäätös Suomen kannalta	117

LASTENSIIRTOJEN MUISTO

Sodan jälkeinen aika: kun virallinen Suomi ja perheiden Suomi kohtasivat	122
Torjuttujen tunteiden esiin nousu	127
1990-luku ja yhdistystoiminnan aika	131
Sotalapset ja nykypäivä	136
Kokonaisvaltainen näkemys menneestä	139

OMAT KOKEMUKSENI

Lähtö Ruotsiin	144
Aika Ruotsissa	146
Paluu Suomeen	148
Koulunkäyntini vaikeudet	152

Äitini viimeinen puheenvuoro	154
LAPSET OSANA POLITIIKKAA	156
LOPPUSANAT	166
LIITETAULUKOT	166
KUVALIITTEET	
LÄHDE- JA KIRJALLISUUSLUETTELO	

ALKUSANAT

Lapsuuden kokemukset jättävät meihin itse kuhunkin omat, syvät jälkensä. Minun kokemuksiini kuuluu sotalapsuus kaikkine valo- ja varjopuolineen. Mieleen nousee ruotsalaiselta kasvatusperheeltä saamani lämpö ja rakkaus ja Suomeen paluun vaikeus. Kiinnostukseni aihepiiriin kumpuaa omista kokemuksista, joihin sisältyy sekä iloa että surua. Niihin on myöhemmin sisältynyt myös aimo annos ihmettelyä.

Minua on ihmetyttänyt, mitkä tekijät loppujen lopuksi ohjasivat tämän valtaiseksi kansanliikkeeksi paisuneen operaation päätöksentekijöitä. Päätöksentekoon liittyvien tietojen hakeminen on ollut työlästä. Minua ihmetyttää myös se vaikeneminen ja torjunta, joka tähän aihepiiriin on kuulunut halki vuosien, joskaan ei enää siinä määrin kuin aikaisemmin. Miksei tapahtuneesta ja siihen liittyneistä kokemuksista voinut keskustella avoimesti osana oman perheen ja koko Suomen kansan historiaa? Olen edelleen ihmetellyt sitä, ettei kenelläkään tunnu olevan aavistustakaan siitä, miten tässä operaatiossa loppujen lopuksi Suomen kannalta kävi. Lastensiirrothan olivat koko ajan Suomen valtiovallan tiukassa ohjauksessa ja niillä pyrittiin tiettyihin tavoitteisiin. Kysymys on hautautunut yleisellä tasolla liikkuvan toteamuksen alle: ”Mutta kun silloin oli sota.” Unohdetaan, että sodankin olosuhteissa voidaan tehdä valintoja, myöhemmin oikeiksi tai vääriksi osoittautuneita ratkaisuja. Voidaan oppia kokemuksesta ja olla toistamatta erehdyksiä. Sodat eivät maailmasta lopu.

Tämä kirja pohjautuu lastensiirtoja koskevaan väitöskirjaani ”Humanitaarisuuden varjossa. Poliittiset tekijät lastensiirroissa Ruotsiin sotiemme aikana ja niiden jälkeen”. Väitöskirjassani olen hakenut vastausta siihen, miten paljon poliittiset tekijät merkitsivät lastensiirroissa. Hämmästyin, kun huomasin, kuinka paljon ne sekä sodan aikana että myös sodan jälkeisissä tilanteissa merkitsivät. Lasten etu ja humanitaariset motiivit saivatkin rinnalleen muita motiiveja. Surullista oli huomata, että politiikka meni usein lasten edun edelle. Käsitykseni lastensiirtojen pelkästään humanitaarisesta luonteesta muuttui.

Sotahistorian piirissä vaikuttaa kaksi suuntausta: ns. ”vanha sotahistoria” ja ”uusi sotahistoria”. Vanha sotahistoria kiinnittää huomiota kampanjoihin, johtajiin, strategioihin, taktiikkaan, aseistukseen ja logistiikkaan. Uusi sotahistoria taas käsittelee sotaa yksilöiden kokemusmaailman kannalta niin, että taistelijoiden sisäinen maailma muodostaa sen ytimen. Väitöskirjassani olen yhdistänyt molempia suuntauksia niin, että yleisempien tekijöiden rinnalla olen käsitellyt myös

yksilöiden kokemuksia.¹ Tässä kirjassa olen noudattanut samaa periaatetta: olen kuvannut lasten ja perheiden kokemuksia yleisempien historiallisten taustatekijöiden rinnalla. Tämä tulee esiin myös kuvatessani omia kokemuksiani: olen kertonut niistä osana suurempaa näytelmää. Olen samalla ”peilannut” omia kokemuksiani sotalapsista tehtyihin tutkimuksiin, joissa on selvitetty sitä, miten tapahtuma on vaikuttanut sotalapsen elämän kulkuun.

Väitöskirjatyötä tehdessäni minulle kertyi paljon sellaista materiaalia, jota en työssäni voinut suoranaisesti hyödyntää. Lastensiirtotoiminnassa mukana olleiden henkilöihin haastatteluihin liittyi usein yksityiskohtia, joilla ei väitöskirjassa ollut merkitystä, mutta jotka sotalasten itsensä kannalta saattavat olla merkityksellisiä. Minulle merkitsi hyvin paljon se, että sain tilaisuuden haastatella lastensiirtojemme keskeistä päätöksentekijää, valtioneuvos K.-A.Fagerholmia. Olen tässä kirjassa kuvannut käytyjä keskusteluja laajemmin kuin väitöskirjassani. Minulla oli myös tilaisuus haastatella lastensiirtojen vastustajia. Yleisestä tietoisuudesta on hävinnyt se, että lastensiirrot herättivät aikanaan hyvin voimakasta vastustusta.

Omistan tämän kirjan kaikille niille lapsille, jotka viime sotiemme aikana kokivat omassa elämässään sodan kovat iskut. Samalla ajattelen kaikkia niitä tämän päivän sodissa kärsimään joutuvia lapsia, jotka ovat täysin viattomia aikuisten välisiin ristiriitoihin. Kykenevätkö poliittiset päätöksentekijät koskaan kohtaamaan näiden lasten tuskaa?

Hangossa 15.12.2010

Pertti Kaven

¹ Kinnunen-Kivimäki 2006, s.21-42.

TALVISOTA JA PÄÄMINISTERI HANSSONIN PAINEET

Maja Sandler lastensiirtojen käynnistäjänä

Kolme keskeisesti lastensiirroissa mukana ollutta henkilöä, Maja Sandler, Elsa Bruun ja Bertel Nyberg tapasivat Helsingissä 1962 ja keskustelivat talvisodan lastensiirtojen aloittamiseen liittyvistä kysymyksistä. Elsa Bruun, joka jatkosodan aikana toimi sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean johtajana, kertoi että kun rouvat Rydh ja Sandler esittivät lämminsydämisen ehdotuksensa lasten siirtämisestä Ruotsiin, oli monille heistä suorastaan mielikuvituksellista se, ettei Suomen kansa pystyisi omien rajojensa sisällä turvaamaan kansalaistensa olemassaoloa. He hyväksyivät kuitenkin kiitollisuudella ruotsalaisten ehdotuksen, mutta eivät uskoneet, että tähän vieraanvaraisuuteen suuremmassa määrin tultaisiin turvautumaan.

Bruun kertoo myös 11.12.1939 Suomessa asetetun toimikunnan työn vaivalloisuudesta. Osa toimikunnan jäsenistä ajatteli, että voimme lähettää lapset turvaan maaseudulle eikä lastensiirtoihin Ruotsiin tule ryhtyä.

Maja Sandler kertoi, että hän ja Rydh olivat suunnattoman iloisia ja tyytyväisiä siitä, ettei osoitettu epäluottamusta heidän esittämänsä ajatusta kohtaan, että uskottiin lastensiirtojen käyvän päinsä. Kansanedustaja Miina Sillanpää (sos. dem.) oli ollut Sandleriin yhteydessä ja ilmoittanut, ettei voida pyytää sitä, että vanhemmat ovat valmiita lähettämään lapsensa pois. He eivät usko vaaran todellisuuteen maan kaikissa osissa. Yläluokan lasten vanhemmilla on kontakteja Ruotsiin ja heille matka on helpompi, mutta nyt ovat kyseessä suomea puhuvat lapset, joille Ruotsi on täysin vieras maa.

Sillanpää oli vaikutusvaltainen hahmo sosiaalidemokraattien keskuudessa. Hän oli puoluetoimikunnan jäsen ja oli toiminut toisena sosiaaliministerinä vuosina 1926–27. Hän oli myös Sosiaalidemokraattisen naisliiton puheenjohtaja. Sandler oli vastannut Sillanpäälle, että hän uskoi pommitusten lisääntyvän. Pommitusten lapsille muodostama vaara oli Maja Sandlerin suurin huoli.

Sandler korosti, että heidän puolellaan oli kaikki valmista ja vallitsi suuri innostus. Asia tuli vain saada selväksi ja käytännössä hoidetuksi. Kielteinen päätös olisi ollut innokkaille avun tarjoajille suuri pettymys.

Talvisota herätti ruotsalaisissa voimakkaan kansanliikkeen Suomen puolesta. Kansanliikkeen tunnuslauseeseen ”*Finlands sak är vår*” sisältyi ajatus, että itse asiassa myös Ruotsin kimppuun oli hyökätty. Suomen lumipukuiset joukot puolustivat myös Ruotsia. Kun Saksa hyökkäsi välittömästi talvisodan jälkeen Tanskaan ja Norjaan herätti tämä ruotsalaisissa kylläkin myötätuntoa, mutta ei vastaavantyypistä yhtä voimakasta kansanliikettä hyökkäyksen uhrien puolesta.

Ruotsalaiset pelkäsivät Suomen joutuvan miehitetyksi ja Neuvostoliiton muuttumista Ruotsin rajanaapuriksi. Saksaa ei rajanaapurina pidetty yhtä pahana. Vuosisatojen aikana ruotsalaisten mieliin oli syöpynyt venäläiskammo. Vänrikki Stoolin tarinat vaikuttivat ruotsalaisten tajunnassa.

Teollisuuden käynnistämä Nationalinsamling-keräys painatti 100 000 kappaletta von Döbeln-julisteita tekstillä ”Kansa vaarassa. Sinä voit auttaa”. Julisteen tarkoituksena oli palauttaa ruotsalaisten mieliin vuosina 1808–09 käyty sota, jossa ruotsalaiskomentaja sairaudestaan piittaamatta johti taistelua ja kannusti uupuneet suomalaisjoukot voittoon Juuttaalla. ”Suomen asia on meidän” -tunnuslause vaikutti yli puoluerajojen koko Ruotsin kansaa yhdistävästi. Kansanliike oli harvinaisen voimakas sisäpoliittinen tekijä. Pääministeri Hanssonin oli pakko ottaa se omista ratkaisuisaan huomioon.

Ulkoministeri Sandlerin Maja-puoliso kertoo muistelmissaan, miten hän vietti unettomia öitä Suomen puolesta. Yhtäkkiä hän keksi rohkean suunnitelman Suomen lasten hyväksi: ruotsalaiset kodit voisivat pitää heistä huolta, kunnes vaara Suomessa olisi ohi. Hän kantoi suurta huolta lasten turvallisuudesta lähinnä ilmapommitusten vuoksi, olihan talvisodan ensimmäisten yllätyksellisten pommitusten seurauksena menehtynyt paljon varsinkin kaupunkilaislapsia.

Maja Sandlerille tämä syvän huolen ja ahdistuksen keskeltä noussut idea näyttäytyi ainoana mahdollisena vaihtoehtona. Hän sai idealleen myös ulkoministerinä toimineen miehensä täyden tuen. Näin syntyi ratkaisu sellaisesta humanitaarisesta avusta, jota Suomi ei pyytänyt. Kyseessä oli myötätunnosta noussut avustusmuoto, joka sai myös poliittisia ulottuvuuksia. Tarkoitus oli, että kaikki lapset palaisivat aikanaan Suomeen.

Maja Sandler löysi nopeasti kannattajia asialleen. Eräs heistä oli filosofian tohtori Hannah Rydh, joka oli merkittävä yhteiskunnallinen vaikuttaja. Ajatus Suomen lasten, naisten ja vanhusten siirtämisestä Ruotsiin lähtikin käytännössä liikkeelle heidän yhteisen toimintansa kautta. Heidän toimestaan 5.12.1939 perustettuun Suomen Avun Keskus -järjestöön kuului mm. lähettiläs Einar Ekstrand ja rouva Margit Levinson, Tukholman läänin maaherran puoliso ja Pelastakaa lapset -järjestön puheenjohtaja. Yksityisen komitean perustaminen osoitti, etteivät hankkeen vireille panijat uskoneet valtiovallan ryhtyvän toimimaan Suomen lasten hyväksi. Liikkeellelähtö siviiliväestön

auttamiseksi tapahtui spontaanisti pääministeri Hanssonin ja Ruotsin hallituksen ollessa lähinnä sivustaseuraajan asemassa. Toimintaan osallistuneet henkilöt edustivat Ruotsin yhteiskunnan vaikutusvaltaista eliittiä.

Komitean vetoomukseen lasten ja muiden pakolaisten vastaanottamiseksi ruotsalaisiin koteihin vastattiin yllättävän nopeasti. Avustusmuotona lastensiirrot valloittivat ruotsalaisten sydämet. He halusivat todella auttaa. Muutamassa viikossa oli saatu lähes 10 000 halukasta perhettä. Voidaan puhua kansanliikkeestä Suomen lasten hyväksi. Lapset antoivat kasvatusperheelleen suuremman henkilökohtaisen auttamisen tunteen kuin mitä pelkkä rahalahjoitus Suomeen olisi antanut.

Ennakkoon suunniteltuja toimintamalleja Suomen lasten auttamiseksi sodan oloissa ei ollut. Keskeisillä vaikuttajilla Maja Sandlerilla ja Hanna Rydhillä oli kokemusta lastensiirroista jo ensimmäisen maailmansodan jälkeisiltä ajoilta, jolloin Ruotsiin siirrettiin lapsia Itävallasta ja Saksasta. Ruotsiin siirrettiin tuolloin Keski-Euroopasta n. 21 000 lasta. Tämä toimintamalli ohjasi Rydhin ja Sandlerin Suomen lasten avustustoimintaa myös talvisodan aikana.

Suomen sotilaalliseen auttamiseen kielteisesti suhtautuva pääministeri Hansson käytti taitavasti hyväkseen humanitaarisen avustustoiminnan arvostusta. Lastensiirroista vastaava, yksityisissä käsissä ollut Suomen Avun Keskus -järjestö muutettiin 22.12.1939 valtiolliseksi komiteaksi vaikutusvaltaisen kuningashuoneen edustajan toimiessa sen johtajana. Prinssi Wilhelm ja lähettiläs Ekstrand olivat henkilöitä, jotka eivät tulisi poikkeamaan Hanssonin poliittisesta linjasta. Yksityiseltä pohjalta alkanut toiminta siirtyi nyt hallituksen valvontaan. Suomen Avun Keskus -järjestön ruotsalaisten tunteisiin vetoava toiminta sopi hyvin virallisen Ruotsin sotaan puuttumattomuuden linjaan.

Yksityisen avustusjärjestön valtiollistaminen oli Ruotsin historiassa ainutlaatuinen tapaus. Se osoittaa, miten suuria olivat kansanliikkeen pääministeri Hanssoniin kohdistamat paineet. Vapaaehtoisia Suomeen värväävän Suomen komitean valtiollistamisesta ei missään vaiheessa edes keskusteltu, sillä sen toimintaan liittyi poliittisia riskejä. Suomen Avun Keskus -komitealla puolestaan oli erityisasema muihin Suomea tukeviin järjestöihin verrattuna, sillä humanitaarinen apu merkitsi vastapainoa sille, että Suomi jätettiin sotilaallisessa mielessä yksin asetoimituksia, luottoja ja vapaaehtoisia lukuun ottamatta. Humanitaarisen avun katsottiinkin täysin vastaavan niitä lupauksia, mitä Ruotsin avusta Suomen hallitukselle ennen sotaa oli tehty.

Puolueettomuus synnytti ruotsalaisissa auttamisvelvollisuuden tunteen jo ensimmäisen maailmansodan aikana Ruotsin jäädessä varsinaisen sodankäynnin ulkopuolelle. Sama tilanne toistui talvisodan aikana vielä syvemmin. Talvisodan aikana auttamisvelvollisuuden tunnetta lisäsi vielä ruotsalaisten syyllisyydentunne, koska Ruotsi ei sotilaallisesti astunutkaan Suomen rinnalle

Neuvostoliittoa vastaan, vaikka sillä oli Suomen kanssa 650 vuotta kestänyt yhteinen historia. Siihen sisältyi monta sotaa Venäjää vastaan. Useimmat niistä olivat päättyneet Ruotsin tappioon.

Talvisodan lastensiirtojen kokemuksia: vaarallinen matka Ruotsiin

Hangossa asuva Maria Colliander-Saario evakuoitiin talvisodan aikana äitinsä ja siskonsa kanssa Ruotsiin. Hän on kirjailija Tito Collianderin tytär ja kertoo kokemuksistaan.

– Talvisodan sytyttyä meidät evakuoitiin Terijoelta Tampereen lähellä sijaitsevaan Teiskolan kartanoon. Sieltä matkustimme äitini Inan ja sisareni Katin kanssa junalla Ruotsiin. Isä jäi Suomeen.

Junamme oli pitkä, siinä oli kaksi veturia. Oli paljon lapsia ja ”saattajatätejä”, jotka pitivät lapsista huolta. Muistan, kun junaamme vastaan hyökkäsi lentokone. Saimme käskyn ottaa mukaamme valkoiset lakanat, juosta ulos lumeen ja piiloutua lakanan alle.

Juoksimme ulos, äidillä oli Kati sylissään. Kati ei ollut edes vuoden ikäinen. Painauduimme lumen täyttämään ojaan ja vedimme lakanan päallemme suojaksi. Silloin huomasin, että osa lapsista oli juuttunut piikkilanka-aitaukseen eivätkä he päässeet sen yli. Silloin kone hyökkäsi hyvin matalalla suoraan lapsia kohden ja avasi konekiväärیتulen.

Kone lensi niin matalalla, että saatoin nähdä lentäjän. Hän oli mies, jolla oli kirkkaan siniset silmät. Hän ei käyttänyt lentäjän suojalaseja. Ajattelin, että kuinka voi ihminen, jolla on sellaiset silmät, kylmäverisesti ampua kuoliaiksi pieniä lapsia?

Veturit vaunuineen katosivat, ne pyrkivät suojaan hyökkäykseltä. Lapset ja heidän saattajansa jäivät lumeen. Tiedän, että moni lapsi kuoli, ja useat haavoittuivat. Heidät vietiin junassa olleeseen sairaalavaunuun. Tapahtumasta vaiettiin, suru sekaantui Ruotsiin pääsemisen iloon.

Neuvostoliitto noudatti talvisodassa taktiikkaa, jossa vastarinta koetettiin murtaa suuntaamalla ilmahyökkäyksiä myös siviilikohteita vastaan. Lähes 700 paikkakunnan pommittaminen talvisodan aikana oli tämän taktiikan mukaista. Suomi oli ensimmäinen maa, joka koki näin laajamittaisen ilmasodan kauhut.

Tulokset olivat kone- ja lentotuntimäärään nähden kuitenkin vaatimattomat. Kun ilmahyökkäyksiä vastaan opittiin suojautumaan ensimmäisten yllätysten jälkeen, jäivät talvisodan henkilömenetykset suhteellisen pieniksi verrattuna tiheästi asutun Euroopan kohteiden pommitustuhoihin. Neuvostoliitto epäonnistui Suomen puolustustahdon murtamisessa ilmasodan keinoin.

Tätä ei kukaan kuitenkaan voinut tietää ennakoon. Venäläisten suurpommitukset olisivat saattaneet sodan pitkittyessä lisääntyä ja niiden teho parantua. Pommitusten laajuus ja suuntautuminen siviilikohteisiin herätti ruotsalaisissa ymmärrettävää huolta lasten turvallisuudesta. Ongelmana oli lasten turvallinen siirtäminen pois maasta. Suurten lapsijoukkojen kokoaminen ja kuljettaminen sodan oloissa merkitsi riskin ottamista. Punaisen Ristin merkkejä junissa ei kunnioitettu, eivätkä lapset nauttineet mitään erityissuojaa.

Helsingin yllätyspommituksissa 30.11.1939 ja 1.12.1939 kuoli yhteensä kymmenen alle 12-vuotiaasta lasta. Helsingin väestötappiot olivatkin maan suurimmat. Suomen lasten sotavahingot eivät kuitenkaan kokonaisuutena olleet niin suuria, että lasten siirrot olisivat olleet ehdottoman pakon sanelemia. Talvisodan aikana kuoli 98 alle 15-vuotiaasta lasta.

Lastensiirroissa mukana olleen ruotsalaisen pastori Einar Rimmerforsin mukaan kuolemantapaukset olleetkaan ensisijainen peruste lastensiirroille. Pommitukset vahingoittivat lasten psyykeä, vaikkeivät olisi olleetkaan kohtalokkaita. Jatkuvien pommitusten lapselle synnyttämää henkinen paine oli liian suuri. Rimmerfors ei nähnyt vaihtoehtoja lastensiirroille, vaan piti niitä ehdottoman välttämättöminä juuri pommitusten aiheuttamien henkisten vaurioiden vuoksi. Ruotsissa ei kuitenkaan ollut selvää käsitystä sodan oloissa tapahtuvien kuljetusten muodostamista riskeistä. Tämän asian huomioonottaminen olisi kuulunut suomalaisille päättäjille.

Itätalassa tapahtui 4.3.1940 junien yhteentörmäys, jossa kuoli yhteensä 31 henkeä, näistä 15 Ruotsiin matkalla ollutta lasta ja kaksi äitiä, joista toinen oli raskaana. Tapahtuma oli suurin suomalaisten lasten yksittäinen joukkokuolema talvisodan aikana. Hyvää tarkoittava apu itse asiassa oli lisännyt lasten kuolemantapauksia. Lapset haudattiin Malmin hautausmaalle Helsinkiin ja haudalle pystytettiin muistomerkki, jossa on vainajien nimet. Tapahtuma osoitti sodan ajan kuljetuksiin liittyneiden riskien suuruuden. Lastensiirtojen järjestäjiä moitittiin väärän turvallisuudentunteen antamisesta lasten vanhemmille.

Poikansa menettänyt äiti moitti professori Eino Kailaa onnettomuuden johdosta käydyn oikeudenkäynnin yhteydessä väärän turvallisuuskuvan antamisesta lastensiirtoa koskevassa tiedotustilaisuudessa. Hän siteerasi Kailaa: ”Vanhemmat, jättäkää luottamuksellisesti lapsenne kolmevuotiaasta lähtien Pohjoismaisen Avun turviin, joka saattaa heidät turvallisesti Ruotsiin.” Äiti oli täysin oikeassa, sillä turvallista matkaa ei Kaila eikä kukaan muukaan voinut sodan oloissa taata.

Meri- ja rautatiekuljetuksiin liittyvät riskit olisikin tullut kokonaisuudessaan ottaa huomioon ennen lastensiirtoihin ryhtymistä.

Rautatiekaluston kärsimät vauriot olivat todella suuria: pommituksissa tuhoutui yli 200 veturia ja 2 000 rautatievaunua. Voidaan pitää suoranaisena ihmeenä, etteivät lapsikuljetukset vaatineet enemmän uhreja. Rautatietiekaluston rikkoontumisen vuoksi ja muihin tarkoituksiin tarvittavan rautatiekaluston määrän jatkuvasti kasvaessa uhkasivat talvisodan lastensiirrot jopa keskeytyä.

Lentoteitse suoritettavat siirrot olivat vaarallisia venäläisten hallitessa ilmatilaa. Suomen ilmatilassa tavattu kone oli vihollislentäjille automaattisesti selvä maali. Olosuhteiden pakosta jouduttiin talvisodan loppupuolella miettimään väliaikaisten suoja-alueiden käyttöönottoa omasta maasta ennen siirtoa Ruotsiin. Lapset oli tarkoitus koota näille suoja-alueille jonottamaan vuoroaan Ruotsin-matkalle. Rauhan tulo teki suunnitelmat tarpeettomiksi.

Myös merikuljetuksissa vaanivat vaarat. Neuvostoliiton tavoitteena oli sukellusvenelaivastonsa avulla katkaista Suomen merenkulku länteen. Tammikuussa 1940 sattui uhkaava tilanne, joka ei kuitenkaan johtanut lasten kannalta katastrofiin, vaikka saattuetta suojannut alus upposi. Mikäli venäläisten hyökkäys lapsia Ruotsiin kuljettanutta saattuetta vastaan olisi johtanut suomalaislasten joukkokuolemaan, olisi asialla ollut arvaamattomat poliittiset seuraukset Ruotsissa. Hanssoniin kohdistunut paine olisi noussut jyrkästi. Lapsia kuljettaneille laivoille olisi vaadittu Ruotsin laivaston suojaa. Suojaustehtävä olisi merkinnyt luisumista lähemmäksi sotaa käyvän maan roolia.

Mukana olleet sotalapset ovat ihmetelleet, miksi kuljetuksiin liittyneistä riskeistä vaiettiin. Edes Iittalassa tapahtunut tuhoisa onnettomuus ei pysäyttänyt lasten kuljetuksia, toisin kuin Isossa-Britanniassa, jossa syyskuussa 1940 tapahtunut *City of Benares* -laivan torpedointi lopetti välittömästi siirrot meren yli pääministeri Churchillin päätöksellä.

Pommeja vastaan olisi löytynyt riittävästi suojaa lasten omasta, harvaanasutusta kotimaasta, joten Ruotsiin saakka pommeja ei olisi tarvinnut lähteä pakoon. Britit jakoivat maansa kolmeen vyöhykkeeseen pommitusriskin mukaan. Lapset siirrettiin turvallisimmaksi luokitellulle vyöhykkeelle. Tämän ajattelutavan mukaisesti suurin osa Suomea olisi ollut turvavyöhykettä.

Talvisodan lastensiirtojen osalta on kuitenkin muistettava se, että kukaan ei tuolloin vielä tiennyt sodan lopputulosta. Rintaman murtuminen Summassa helmikuussa 1940 lisäsi selvästi Ruotsiin lähetettävien lasten lukumäärää. Taustalla vaikutti pelko sodan lopputuloksesta. Mikäli maa olisi miehitetty, olisi se merkinnyt sissisotaa ja koko maan muuttumista taistelukentäksi, kuten tapahtui v.1918.

Per Albin Hanssonin viileä asenne Suomeen

Per Albin Hansson (1885–1946) oli vaikutusvaltainen ruotsalainen poliitikko, joka toimi Ruotsin sosiaalidemokraattisen puolueen johtajana 1930- ja 1940-luvuilla. Hän oli tuon ajan keskeisiä poliittisia vaikuttajia Ruotsissa. Juoksupojasta pääministeriksi kohonnut Hansson työskenteli taloudellisen eriarvoisuuden poistamiseksi ruotsalaisesta yhteiskunnasta. Hänen aikanaan luotiin ruotsalainen kansankoti, joka sai laajan kannatuksen kaikissa väestöryhmissä. Hänen asenteensa Suomea kohtaan oli viileä koko toisen maailmansodan ajan. Saksan antauduttua toukokuussa 1945 hän piti radiopuheen, jossa toi esiin myötätuntonsa Tanskan ja Norjan kansan sodassa kokemien kärsimysten johdosta. Hansson ei tässä yhteydessä maininnut Suomea, vaikka maa oli kaikista Pohjoismaista eniten kärsinyt sodasta. Syynä tähän oli todennäköisesti se, että Suomi oli taistellut Tanskan ja Norjan miehittäjän rinnalla Neuvostoliittoa vastaan. Nämä maat eivät olisi ymmärtäneet Suomea kohtaan osoitettua myötätuntoa.

Virallinen Ruotsi antoi puolueettomuusjulistuksen toisen maailmansodan alkaessa syyskuussa 1939. Talvisodan aikana Ruotsi ei antanut puolueettomuusjulistusta, vaan määritteli itsensä ”ei sotaakäyväksi maaksi”. Tästä määritelmästä pyrittiin kaikin voimin pitämään kiinni.

Talvisodan syttyminen 30.11.1939 aiheutti Ruotsissa hallituskriisin. Ristiriita syntyi lähinnä Suomeen myönteisesti suhtautuvan ulkoministeri Rickard Sandlerin ja muiden hallituksen jäsenten välillä, ja se koski ns. Tukholman suunnitelmaa. Tämän suunnitelman tarkoituksena oli puolustaa Ahvenanmaata yhdessä suomalaisten joukkojen kanssa. Sandler meni vieläkin pidemmälle: hän piti suunnitelmaa jopa eräänlaisena Suomen ja Ruotsin välisenä puolustusliittona ja katsoi sen ennakolta ehkäisevän suurvaltojen toimia. Tukholman suunnitelmaa ei koskaan poliittisesti hyväksytty, koska Neuvostoliitto luonnollisesti vastusti sitä.

Sodan sytyttyä Sandler vaati sotilaiden valmiiksi kehittämisen suunnitelman panemista täytäntöön. Pääministeri Per Albin Hansson ja monet Ruotsin hallituksen jäsenet ja valtiopäivien edustajat pitivät ajatusta Ruotsin kannalta vaarallisena. Ristiriita johti siihen, että Sandler jätti eronpyyntönsä 2.12.1939. Eronsa jälkeen Sandler keskittyi Suomen humanitaariseen auttamiseen. Sandlerin tilalle tuli ammattidiplomaatti Christian Günther, jonka tavoitteet Ruotsin pitämisessä suursodan ulkopuolella vastasivat Hanssonin tavoitteita.

Hanssonin ajama neutraliteettipolitiikka ei sallinut Ruotsin osallistumista sotatoimiin. Talvisota synnytti kuitenkin voimakkaita paineita häntä kohtaan hyökkäyssodan aikaansaamien voimakkaiden Suomeen kohdistuvien sympatioiden vuoksi. Paasikivi kiinnitti huomiota Hanssonin radiopuheeseen, jossa hän kiivaasti arvosteli Suomen asian hyväksi puhjenneita ”enemmän tai vähemmän” mielenosoituksellisia purkauksia. Hansson pelkäsi, että nousisi ”liikkeiden ja vastaliikkeiden ryöppy”.

Suomessa kiinnitettiin Hanssonin mielestä aivan liian suurta huomiota hyväntahtoisten ja innostuneiden Suomi-ystävien omaksumaan kantaan. Näitä henkilöitä Hansson piti poliittisesti edesvastuuttomina korostaen, että askel myötätunnosta suoranaiseen sotaan osallistumiseen Suomen puolella oli hyvin pitkä. Vaikkei Hansson mainitse ketään nimeltä, on selvää, että näihin henkilöihin lukeutui myös Maja Sandler. Hansson on varmasti tuntenut aitoa myötätuntoa Suomea kohtaan, mutta hänellä oli samalla suuri vastuu Ruotsin pitämisessä sodan ulkopuolella. Se oli hänen keskeisin tehtävänsä toisen maailmansodan aikana. Sotaan joutuminen olisi merkinnyt Ruotsin kansalle suuria kärsimyksiä ja tulkittu Hanssonin harjoittaman politiikan epäonnistumiseksi.

Ruotsin kokonaisavuksi Suomelle talvisodan aikana on arvioitu n. 490 miljoonaa kruunua. Vastaavaa kansantaloudellista rasitetta ei ruotsalainen yhteiskunta ollut aikaisemmin kokenut. Lastensiirrot olivat vain yksi annetun avun varsin pieni osa. Sen merkitys oli taloudellisesti vähäinen muihin tukimuotoihin verrattuna. Lastensiirtojen poliittinen merkitys kansanliikkeen hillitsijänä taas oli suuri.

Juho Koiviston kielteinen päätös lastensiirroista

Juho Koivisto (1885–1975) oli vaikutusvaltainen maalaisliiton oikeistosiiven johtohahmo, jonka toimintaa ohjasivat syvästi isänmaalliset tunteet. Hän toimi Santeri Alkion toimittaman Ilkka-lehden Kurikan kirjeenvaihtajana. Hän oli 1900-luvun alussa vastustamassa venäläisten vaatimia asevelvollisuuskutsuntoja ja kuljettamassa aktivistitoimintaan tarkoitettuja Grafton-kiväärejä. Hän suhtautui myönteisesti Lapuan liikkeeseen ja oli jopa itse siinä mukana, mutta otti liikkeeseen etäisyyttä viimeistään Mäntsälän kapinan aikoihin v.1932. Hän toimi myös Svinhufvudin II hallituksessa toisena maatalousministerinä. Tämä hallitus syntyi poikkeuksellisissa oloissa Lapuan liikkeen edellyttäessä kovia toimia kommunismin kukistamiseksi.

Vuonna 1937 hänet nimitettiin Cajanderin punamultahallituksen toiseksi maatalousministeriksi, ja hän jatkoi samassa tehtävässä Rytin talvisodan hallituksessa. Hänen tehtäväkenttäänsä Rytin hallituksessa kuului sisä- ja kansanhuoltoministeriöille kuuluvat väestönsiirtoihin liittyvät asiat. Lastensiirrot Ruotsiin olivat juuri näitä asioita. Kun Ryti valittiin tasavallan presidentiksi joulukuussa 1940, nimitettiin Juho Koivisto toiseksi valtiovarainministeriksi J.W. Rangellin hallitukseen. Hän toimi ministerinä neljässä eri hallituksessa ja oli sodan jälkeen maalaisliiton eduskuntaryhmän puheenjohtaja.

Myös Suomen hallitus vaihtui talvisodan sytyttyä. Entinen ulkoministeri Erkki, jonka pohjoismainen suuntaus oli kokenut kovan kolauksen sodan alkaessa, siirtyi Ruotsiin maamme

Tukholman-lähetystöön väliaikaiseksi asiainhoitajaksi 13.12.1939. Erkko sijoittui diplomaattisessa arvohierarkiassa varsin alhaalle, vaikka käytännössä johtikin lähetystöä.

Suomen Avun Keskus- järjestön työvaliokunnan puheenjohtajana toimi lähettiläs Einar Ekstrand, jolla oli laaja kokemus kansainvälisestä humanitaarisesta avusta. Hän oli työskennellyt vuosina 1921–1922 nälänhädästä kärsivällä Venäjällä. Ruotsalaiset halusivat tällä henkilövalinnallaan korostaa järjestön humanitaarista luonnetta. Työvaliokunnan ensimmäisessä kokouksessa 5.12.1939 hänelle annettiin tehtäväksi ”yhteistyön järjestäminen suomalaisten kanssa” neuvottelemalla asiasta Erkon kanssa.

Erkko lähetti 5.12.1939 sisäasiainministerille osoitetun puhelinsanoman, jossa hän ilmoitti, että Ruotsi oli valmis ottamaan vastaan tuhansia evakuoituja lapsia. Vastaanotto oli järjestetty Haaparantaan. Myös muut kuljetustiet tulivat kysymykseen. Erkko tiedusteli, mikä instanssi Suomessa hoitaa asiaa ja pyysi samalla tiedottamaan asiasta Oulun läänin maaherralle. Hallituksen periaatteellista kantaa lasten siirtämisestä Ruotsiin hän ei kysynyt. Kyse oli vain käytännön järjestelyistä.

Vastaus oli hänelle yllätys. 7.12.1939 lähetetyssä vastaussähkeessä otettiin kielteinen kanta lasten lähettämiseen. Asiasta oli neuvoteltu 6.12.1939 ministeri Juho Koiviston kanssa, jonka toimialaan kuuluivat väestösiirroista sisäasiain- ja kansanhuoltoministeriöille kuuluvat asiat. Koivisto ilmoitti Erkolle, että lapsia ei lähetettäisi ulkomaille ja pyysi ilmoittamaan ruotsalaisille, että vastaavalla avustuksella Suomeen toimitettuna olisi suurempi merkitys. Kyseessä oli selkeä periaatteellinen linjaus. Sen esittäjä oli valtioneuvoston jäsen, jonka tehtäväkenttään asiasta päättäminen yksiselitteisesti kuului. Poliittisia tai muitakaan esteitä avun toimittamiselle Suomeen ei talvisodan aikana ollut.

Päätös saattoi Erkon kiusalliseen asemaan talvisodan ajan Ruotsin-suhteiden hoitajana, sillä se merkitsi poikkeamista ruotsalaisten omista suunnitelmista. Erkon sihteeri Imy Douillard piti mahdottomana, että Erkko olisi välittänyt Juho Koiviston päätöksen sellaisenaan Rydhille ja Sandlerille. Sähke olisi ollut ”isku vasten Rydhin ja Sandlerin kasvoja”.

Niukkanen kutsui Koivistoa tämän talvisodan aikaisten tehtävien perusteella ”evakuointiministeriksi”. Niukkanen kiinnitti samalla huomiota silloisten evakuointisuunnitelmien vanhentuneisuuteen ja yhtenäisen johdon puutteeseen talvisodan aikana. Talvisodan aikana jäi n. 2 500 suomalaista siviiliä venäläisten sotavangeiksi, joukossa myös lapsia.

Talvisodan evakuointikokemuksiin liittyneiden ongelmien vuoksi asetettiinkin 17.8.1940 evakuointitoimikunta, jonka tehtävä oli hyödyntää saatuja kokemuksia ja tehdä uusi perusteltu evakuointisuunnitelma. Haluttiin oppia tehdyistä virheistä tulevaisuuden varalle. Talvisodan lastensiirtojen kokemuksista ei vastaavaa yhteenvetoa koskaan tehty, sillä se olisi koettu

kiittämättömyyden osoitukseksi avun antajaa kohtaan. Lastensiirtoihin liittyvä palaute tuli myöhemmin jatkosodan aikana ruotsalaiselta taholta, lähinnä Ruotsin lääkintöhallitukselta, joka kiinnitti huomiota joukkokuljetusten synnyttämiin tartuntariskeihin.

Lähettiläs Ekstrand laati muistion, jossa toivottiin vastauksia eräisiin kysymyksiin Suomen viranomaisilta Maja Sandlerin ja Hanna Rydhin 10.12.1939 alkavan Suomen-matkan yhteydessä.

Ekstrand halusi tietää, oliko vaatteiden ja elintarvikkeiden lähettäminen tärkeintä ja toivottiinko Suomessa lastenkotien rakentamista ruotsalaisten avustuksella. Edelleen hän halusi tietää, oliko suomalaisten äitien ja lasten vastaanottaminen Ruotsiin mahdollista sekä mitkä ikäryhmät tällöin tulisivat kyseeseen. Kysymyksistä ilmenee Ekstrandin laaja kokemus kansainvälisestä avustustyöstä ja halu kuunnella avun tarvitsijaa parhaimman avustusmuodon valinnassa. Ekstrand toivoikin avuntarvitsijalta itseltään selviä linjauksia avustustoiminnan muodoista Rydhin ja Sandlerin tulevan Suomen matkan aikana.

Oleellinen linjaus oli kuitenkin saatu jo ennen matkaa Juho Koiviston Erkolle lähettämässä viestissä. Ekstrandin kysymykset osoittavat, ettei tietoa ministeri Koiviston kielteisestä päätöksestä ollut kerrottu ruotsalaisille. Rydhin mukaan ainoa keino saada selville se, mitä toimenpiteitä Suomen taholta toivottiin, oli matkustaa Suomeen. Koiviston tekemästä ehdotuksesta avun toimittamisesta Suomeen ei kerrottu ruotsalaisille.

Rydh ja Sandler matkustivat Suomeen ja pitivät lehdistötilaisuuden Kulosaaren kasinolla 11.12.1939. Kulosaaren kasinolla järjestetty tilaisuus oli valtioneuvoston tiedotuskeskuksen vt. päällikön Urho Vilpitön Toivolan järjestämä, joten avustusmuodolle haluttiin antaa mahdollisimman suuri julkisuus. Tässä tilaisuudessa ruotsalaiset esittivät julkisesti kutsun lasten saapumisesta Ruotsiin. Ainakin 5 000 ruotsalaista perhettä oli tällöin jo ilmoittanut halukkuutensa ottaa vastaan suomalaisia vieraita, mutta halukkaiden perheiden lukumäärä kohosi sodan aikana 15 000 perheeseen. Avuntarjous oli nyt julkistettu, vaikka avustusmuodosta ei vielä tarkemmin ollut keskusteltu suomalaisten kanssa. Suomalaisten oli vaikea perääntyä lastensiirtoasiassa nöyryyttämättä avun tarjoajaa.

12.12.1939 Sandler ja Rydh esittivät kuudelle henkilölle suunnitelmansa äitien ja lasten siirtämisestä Ruotsiin. Käytännön menettelytapoja selvittämään asetettiin valiokunta. Valiokunta päätyi neuvotteluissaan ruotsalaisten kannalta myönteiseen periaatteelliseen ratkaisuun. 13.12.1939 pidettiin Helsingissä uusi kokous, jossa sekä Rydh että Sandler esittivät kahdelletoista henkilölle suunnitelmansa lasten ja äitien siirtämisestä Ruotsiin. Tässä neuvottelussa oli mukana myös ministeri Juho Koivisto. Neuvottelun tulos oli, että operaatio olisi järjestettävä vapaaehtoisuuden ja yksityisen kansalaistoiminnan pohjalta. Nämä rajoitukset hidastuttivat lastensiirtojen aloittamista. Suurella todennäköisyydellä niiden takana oli Juho Koivisto.

Sosiaali- ja sisäasiainministeriöiden sekä Uudenmaan läänin maaherran luvalla perustettiin samana päivänä eli 13.12.1939 yksityinen keskusjärjestö "Pohjoismaiden avun Suomen keskus". Järjestön päätehtävänä oli organisoida Suomen kansalaisten siirtoa Ruotsiin. Tämä järjestö sai sosiaaliministeri Fagerholmilta ja sisäasiainministeri von Bornilta tarpeelliset valtuudet toimintaansa sekä selvityksen lasten ja äitien valinnassa noudatettavista periaatteista. Nämä valtuudet ja periaatteet julkistettiin sisäasiainministeriön kirjelmässä 18.12.1939. Lasten ikä määrättiin enintään 12 vuodeksi. Äidit saivat seurata lapsiaan vain, jos joku lapsista oli alle kolmen vuoden. Poikkeuksia äidin mukaantulolle voitiin myöntää vain erikoisen säälittävissä tapauksissa, esimerkiksi silloin, kun sisaruksia ei haluttu erottaa toisistaan. Raskaana olevat naiset muodostivat oman ryhmänsä. Heillä oli oikeus hakea Ruotsissa tarvitsemaansa hoitoa.

Ensimmäinen lapsikuljetus lähti Ruotsiin jo 15.12.1939. Lastensiirrot aloitettiin nopeasti, sillä ministeriön vahvistamat siirtooperusteet julkistettiin kolme päivää ensimmäisen siirron jälkeen. Rydh oli itse saattamassa lapsia laivaan Turun satamassa. Rydh matkusti Ruotsiin 16.12.1939, mutta palasi Suomeen 19.12.1939, nyt entisen ulkoministerin Rickard Sandlerin kanssa. Molemmat kävivät Mikkeliissä tapaamassa sotamarsalkka Mannerheimia.

Mannerheimin tuki lastensiirroille

Esiintyneiden mielipide-erojen vuoksi tarvittiin arvovaltaista tukea lastensiirtojen taakse. Rydh esittikin toisella Suomen-matkallaan marsalkka Mannerheimille Mikkeliissä 19.12.1939 kysymyksen, vaikuttaisiko lasten ja mahdollisesti äitien siirto Ruotsiin rauhoittavasti rintamalla taisteleviin isiin vai olisiko vaikutus ehkä päinvastainen.

Erkko oli valmistellut tätä vierailua ja lähettänyt ulkoministeriöön 17.12.1939 Sandlerin ja Rydhin vierailua koskevan sähkeen, jossa hän totesi nyt entisen ulkoministeri Sandlerin lentävän Vaasaan ja jatkavan Mikkeliin tavatakseen sotamarsalkkaa. Samassa koneessa matkusti Rydh tapaamaan ”lapsiasiassa” Mannerheimin Lastensuojeluliiton silloista kansliapäällikköä Erik Mandelinia. Mandelinin tapaamisen myötä myös Mannerheimin Lastensuojeluliitto haluttiin liittää mukaan lastensiirtoihin.

Rydh halusi 19.12.1939 tapaamisen yhteydessä selvyyden siitä, miten sotamarsalkka suhtautuu Suomen Avun Keskus -järjestön toimintaan ja työhön. Lastensiirrot olivat sen keskeinen toimintamuoto. Mannerheim kiitti ruotsalaisia tarjouksesta ja toivoi samalla, että kaikki ne, jotka halusivat, voisivat käyttää tarjottua apua hyväkseen. Rydh toteaa matkaraportissaan: ”Sotamarsalkalla ei ollut omasta näkökulmastaan tarkasteltuna mitään lasten Ruotsiin siirtämistä vastaan.” Se oli ruotsalaisille avun tarjoajille erittäin merkittävä tieto.

Mannerheimin vastaus oli kuitenkin varovainen. Hän ei suoranaisesti kehottanut siirtämään lapsia Ruotsiin, vaan jätti ratkaisun viime kädessä perheille itselleen. Mannerheimin suostumus oli silti hyvin merkittävä. Sitä tarvittiin Koiviston lastensiirtojen aloittamista koskevan kielteiseen päätöksen synnyttämien erimielisyyksien tasoittamiseksi.

Rydhin maininta siitä, ettei Suomen kodeissa epäröity ruotsalaisten kotien tarjotessa Suomen lapsille vieraanvaraisuuttaan, ei täysin vastaa tosiasioita. Erimielisyydet ja vanhempien reaktiot salattiin, sillä pelättiin niiden loukkaavan hyväntahtoista avuntarjoajaa. Sandler ja Rydh eivät olisi ymmärtäneet suomalaisten torjuvaa asennetta ruotsalaisten osoittamaa vieraanvaraisuutta kohtaan, olihan tarkoituksena auttaa pommitusten vuoksi hengenvaarassa olevia lapsia. Mannerheimin mielipiteen taustalla oli kuitenkin myös muita tekijöitä.

Suomen poliittisen ja sotilaallisen johdon sisälle oli jo vuosina 1933–34 muodostunut ryhmä, joka edusti ”konkreettista pohjoismaista suuntausta”. Ryhmän tavoitteena oli konkreettisen tuen saaminen Suomelle mahdollisessa sotatilanteessa. Puolustusneuvoston puheenjohtajan marsalkka Mannerheimin lisäksi ryhmään kuuluivat silloinen ulkoministeri Hackzell, pääministeri Kivimäki ja valtioneuvos Paasikivi.

Ruotsissa Rickard Sandler oli puolestaan sitoutunut niihin sotilaallisen yhteistyön malleihin, joita Mannerheim oli kehitellyt Ruotsin sotilasjohdon kanssa. On lähes mahdotonta kuvitella tilannetta, jossa Mannerheim olisi torjunut Sandlerin perheen sisällä syntyneen ajatuksen suomalaislasten lähettämisestä pommituksilta turvaan Ruotsiin.

Lastensiirroille oli nyt saatu erittäin vaikutusvaltaisen henkilön tuki. Fagerholm toimi lastensiirtoasiassa hyvin aktiivisesti vaikuttamalla myös Tanskaan ja Norjaan suuntautuvien lastensiirtojen puolesta. Tukholmassa järjestettiin tammikuussa 1940 lastensiirtoihin liittyvä konferenssi, jossa päätettiin, että lapsia siirrettäisiin Pohjoismaihin niin suuressa määrin kuin mahdollista.

Lastensiirrot eivät Suomen puolella herättäneet talvisodan aikana sellaista innostusta ja kansanliikettä kuin Ruotsissa. Erimielisyyksistä ei kuitenkaan muodostunut talvisodan aikana suuren luokan poliittista kiistaa, eivätkä ne rikkoneet talvisodan yksimielistä henkistä ilmapiiriä. Juho Koivisto ei julkisesti noussut lehdistön palstoilla vastustamaan siirtoja, vaan vaikutti taustalla.

Talvisodan alkuvaiheessa suomalaisilla oli mahdollisuuksia ohjata ruotsalaista humanitaarista avustustoimintaa haluamaansa suuntaan. Vaikutusmahdollisuutta avun ohjaamiseen ei kuitenkaan käytetty, vaan toimittiin avun tarjoajan ehdoilla. Vaikutusmahdollisuuksien käyttäminen olisi kuulunut lähinnä Erkolle, jonka olisi tullut ohjata Ekstrandin toimintaa Juho Koiviston päätöksen mukaisesti.

Erkolle Suomen ja Ruotsin yhteenkuuluvaisuuden tunteen elävöittäminen mahdollisimman konkreettisessa muodossa oli elintärkeää. Suomi oli jäämässä eristyksiin ja tarvitsi epätoivoisesti siltaa länteen. Suomalaislapset Ruotsissa vahvistivat maiden välistä yhteenkuuluvaisuuden tunnetta konkreettisella tavalla. Erkon kannalla oli talvisodan eristetyssä Suomessa laajempi poliittinen kannatus kuin Koiviston kannalla.

Joulukuussa 1939 elettiin Suomen kohtalon suhteen vähintään yhtä synkissä katastrofitunnelmissa kuin sortokauden aikana. Poliittiset päättäjät tunsivat Suomen olemassaolon ja koko suomalaisuuden olevan vaarassa. Ulkoministeriön arkistosta ei kuitenkaan löydy aineistoa, joka tukisi ajatusta ”suomalaisuuden säilyttämisestä” lastensiirtojen avulla. Fagerholmin tammikuussa 1940 esittämät siirrettävien lasten luvut olivat kuitenkin suuria, noin 300 000 lasta. Tällöin voidaan jo puhua suomalaisuuden säilyttämispyrkimyksestä. Talvisodan lastensiirtojen vilkkain kuukausi oli helmikuu, jolloin sotilaallinen tilanne Suomen kohdalla heikkeni.

Johtosuhteet lasten ulkomaille siirtämisestä olivat sekavat. Asian käsittelyyn Suomessa otti osaa kolme ministeriä: Juho Koivisto, jonka tehtäviin kuuluivat väestösiirroista sisäasiain- ja kansanhuoltoministeriöille kuuluvat asiat, sosiaaliministeri Fagerholm, jonka vastuualueeseen kuuluivat sosiaaliasiat, ja sisäasiainministeri von Born, jonka vastuualueeseen kuului väestönsuojelu. Lopulta asian käsittelyyn osallistui myös sotasotamarsalkka Mannerheim ja hänen lastensuojelujärjestönsä.

Johtosuhteita muutettiin vielä talvisodan kestäessä luovuttamalla evakuointiasioiden ylin johto tammikuussa 1940 Urho Kekkoselle. Mannerheim ärtyi, kun Kekkonen, jolle evakuointiasioiden johto oli määrätty, ei ilmaantunutkaan niitä hoitamaan maaliskuun rauhanteon jälkeen.

Suomen Tukholman lähettiläs Wasastjerna kiinnitti tammikuussa 1942 raportissaan huomiota lastensiirtojen suureen poliittiseen merkitykseen niiden luodessa Suomelle myönteistä mielialaa jatkosodan alkuvaiheen Ruotsissa, jolloin myötätunto Suomea kohtaan ei enää vastannut talvisodan aikaista myötätuntoa. Siirrot vaikuttivat myönteisesti myös Suomessa ja lisäsivät Ruotsia kohtaan tunnettua arvostusta.

Talvisodan lastensiirtojen lopputulos Suomen kannalta

Orvokki Harjuvaaran isä korpraali Eino Teini kaatui Kärstilässä Viipurin lähellä 9.3.1940. Samana päivänä kaatui kaikkiaan 657 sotilasta. Teini oli kotoisin Yläneeltä. Hänellä oli viisi alaikäistä lasta. Hänen siskonsa Hilja Korpioksa kertoi veljensä aavistaneen kuolemansa. Veli sanoi ennen rintamalle lähtöään:

– Ei meillä, joitten elämä siellä päättyy, sitten enää hättää ole, mutta nämä, jotka tänne jää, on kovilla pitkän aikaa...

Joulukuussa 1939 hän lähetti lapsilleen kirjeen:

Pikku-Jouluna 3.XII.1939

Rakkaat pienokaiseni

Viettäessäni Pikkujoulua rintamalla istun majoituspaikan lattialla nojaten pakkaukseeni, en voi olla kirjoittamatta lapsilleni muutamaa sanaa muistoksi isästä – joka teitä rakastaa eniten maailmassa – toivossa, että tämä vaatimaton lappu säilyy teidän elämässänne pitkälle ajalle tulevaisuuteen muistuttamaan teille teidän tulevaisuudestanne huolestunutta Einoa, kuten teillä aina oli tapana iloisesti lapsen äänellä sanoa ja jonka minun sydämeni suustanne rakkaudella vastaan otti. Viettäessänne tulevaisuudessa pikku-Joulujuhlaa ottakaa esiin tämä isänne kirjoittama kirje, mikäli tämä säilyy, sillä toivon tämän ainaisesti toivottavan teille iloista pikku-Joulua ja siinä tapauksessa myöskin varsinaista Vapahtajamme syntymäjuhlaa eli Joulua, jos en enää ole tilaisuudessa sitä varten erikoista kirjettä lähettämään.

Kirjeeni tarkoituksena on ohjailla teitä elämänne aikana ottamaan Isän Jumalan tahto oman tahtonne edelle ja sen tähden on teidän otettava Äitinne kuin myös muiden opettajienne uskonnollisista opetuksista erikoisen tarkka vaari ja aina kaikessa kääntyä rukouksessa Jumalan puoleen ja kiittää aina häntä hänen hyvistä töistään. Sillä Jumalaan turvaten ja hänen uskoen ja häntä aina kiittäen tulette parhaiten aina menestymään elämässänne. Siinä toivossa, että rakkaat lapseni ottaisitte tämän opiksenne, pyydän teitä liittämään aina rukoukseenne sanat:

”Herra, sinun rauhasi anna mulle elon kohtalot kirkastain.

En pyydä mä tasaista tietä, sinun tahtosi tietä vain.”

Nämä sanat ovat ainoat, jotka vähääkään minua täällä rauhoittavat, kun saan uskoa, lapseni, että teidän tulevaisuutenne suhteen tapahtuu Herran tahto.

Se persoonallinen muisto, joka teille isästänne jää, on ikänne tähden heikko ja sen tähden olen pyytänyt äidin, viimeisenä toivomuksenani, teille selostamaan kaiken, niin kuin hän sen asian todella tuntee. Isänne on ollut toisinaan ehkä liiankin kova, ei silti koskaan niin, että tuo asia

koskaan minua painaisi. Sillä rakkauteni teihin ja teidän tulevaisuutenne turvaaminen, on aina ollut sydämeni kallein asia ja sen tähden on teidän puolestanne sydämeni täälläkin levoton.

Tämä jää olosuhteiden pakosta hyvin vajavaiseksi, ja sen tähden kirjoitan tähän toivomuksen, että te lapseni aina ilomielin muistaisitte teille aina niin rakasta isää, jonka kanssa te aina niin mielellänne lapsena olitte ja kun kävin lomalla, ette hetkeksikään olisi housunpuntistani hellittäneet. Ja raskaasti koski sydämeeni, kun täytyi teidän hentoiset sormenne käsilläni irroittaa. Teille lapsille kirjoittamani kirjeet pyydän Annikin jäljentämään Kyllikille, Tuulikille ja Orvokille ja sillekin lapselleni, joka vielä Orvokin jälkeenkin syntyvä on. Jos se on poika, olkoon hänen nimensä Eino Eerik, joka rakkaana veljenänne teille rakkaan isänne nimeä muistuttaa, joka teille luonanne ollessa oli hyvin rakas.

Ikävä on minun teidät jättää tänne maailmaan orvoiksi, mutta tämä tilanne on nykyisin hyvin vakava ja maamme on siksi pieni, että sen puolesta on jokaisen kykenevän miehen ja naisen seisottava. Sitä toivon teiltä lapseni, että ette elämässänne puutu puolueisiin enempää kuin isännekään on koskaan puuttunut, sillä puoluehenki on riitainen ja riitaisuuksien tähden olemme mekin näin ikävällä tavalla toisistamme eroitettut.

Alan lopettaa tähän ja on sydämessäni viellä puhdas usko Kaikkivaltiaan Jumalan rajattomaan voimaan, että niin toivottomalta kuin näyttääkin, viellä hänen apunsa voi tämän tilanteen pelastaa – jos Hän sen hyväksi näkee, että minä luonanne kerran viellä saan onnellisena ääntänne kuunnella ja teidät hehkuva rintaani vasten painaa ja siinä tapauksessa tämä kirje olisi tarpeeton. Vaan jos kuitenkin on niin määrätty, että meidän nyt eroita täytyy, jätän teidät hellästi näin hyvästi, surut sydämessäni painaen, uskossa, että Jumala teistä ja teidän tulevaisuudestanne huolen pitää ja sen tähden käyn levolle, koska jo toiset nukkuvat.

Ne sanat, jotka tästä voitte opetuksen sanoiksi ottaa, toivon teidän, rakkaat lapseni, elämänne valkeaan kirjaan muistiin kirjoittamaan, että saisitte sieltä elämänne taipaleella avuksenne ottaa. En pelkää kuolemaa – joka edessäni häämöittää tällä kerralla, sillä Joulun Sankari on syntini sovittanut ja sen tähden aina kun tämä kirje teille iloista Joulua toivottaa, muistakaa, että kerran luona Herran tavataan.

Rakas Einonne teitä tervehtien.

Säilytä, Aili, tämä lapsille. Einosi

Sotilaan huoli lapsistaan oli aiheellinen. Hänen perhettään olisi parhaiten auttanut ministeri Koiviston toivoma apu Suomeen. Teini kirjoitti myös paikalliselle lottayhdistykselle Yläneellä pyytäen heitä mahdollisuuksiensa mukaan keventämään vaimonsa kuormaa ja auttamaan pieniä orpoja. Kaatuneen perheelle maksettu korvaus oli sidottu sotilasarvoon: kapteenin perhe sai yli puolta suuremman korvauksen kuin korpraalin perhe, joten korvausperiaate ei seurannut avun tarvetta. Tästä kärsivät varsinkin rivimiesten suurilapsiset perheet.

Isän kuolema vaikutti syvästi tuolloin vajaan kahden vuoden ikäisen Orvokin elämään, koska leski ei taloudellisesti selvinnyt viiden lapsensa kanssa. Orvokki annettiin hoitoon mummolleen, äidinäidille. Tapa, jolla asia toteutettiin, lisäsi lapsen henkistä kärsimystä. Lapselle ei muutosta puhuttu mitään. Orvokki muisti menneensä käymään äitinsä kanssa mummolle. Aamulla hänet kylmästi jätettiin sinne yksin. Ainoa selitys, joka hänelle annettiin, oli se, ettei äiti halunnut häntä.

– Se oli minulle aivan käsittämätön asia, etten päässyt enää kotiin. Kukaan ei ymmärtänyt, mitä se merkitsee lapsen sielunelämälle. Mummon luona minulle sanottiin, ettet sinä tännekään kuulu. Edelleen minulla on tunne, ettei minulla ole kotia missään.

Myös perheen kaksi muuta lasta lähetettiin pois kotoa, toinen jatkosodan aikana sotalapseksi Ruotsiin ja toinen isän sukulaisten luo Turkuun. Ruotsiin lähetetty lapsi jäi sinne pysyvästi, Turkuun lähetetty palasi myöhemmin.

Orvokki ei enää koskaan päässyt perheyhteisön aidoksi jäseneksi. Hän yritti myöhemmin puhua äitinsä kanssa tämän tekemästä valinnasta. Äiti vastasi, että ”kun kaikki oli silloin niin vaikeaa” ja lopetti keskustelun siihen. Mitään todellista kontaktia äidin ja tyttären välille ei syntynyt. Sota oli rikkonut äidin ja tyttären suhteen.

Hänen tarinansa osoittaa, että sodan oloissa saattoivat hylkäämiskokemuksia kokea muutkin kuin Ruotsiin ja Tanskaan lähetetyt lapset. Lasten kärsimyksiä ei voi verrata, jokainen tarina on yksilöllinen. Sota kaikkine seuraamuksineen iski koko kansaan.

Kevääseen 1940 mennessä Suomen Avun Keskus -järjestö oli ottanut vastaan n. 8 000 suomalaislasta, joista n. 7 000 sijoitettiin n. 4 000 perheeseen. Noin 1 000 lasta sijoitettiin erilaisiin pakolaiskoteihin, tai he saivat muunlaista apua. Tukholmassa toimivan Suomi-toimiston rekisterissä puolestaan oli tiedot noin 8 000 Ruotsiin saapuneesta lapsesta ja noin 4 000 aikuisesta. Luvuissa oli noin 4 000 hengen ero. Se kertoo talvisodan kaoottisista olosuhteista, eräänlaisesta

massapsykoosista, joka puhkesi ensimmäisten ilmapommitusten jälkeen. Rekisteröintiin ei aina Suomen puolella ollut aikaa.

Huhtikuussa 1942 Tukholmassa pidetyssä konferenssissa totesi Lars Östberg, silloisen Suomen Lasten Avustuskomitean toiminnanjohtaja, että Ruotsissa oli vielä 926 lasta talvisodan jäljiltä. Lähes 1 000-lapsen jääminen talvisodan jälkeen Ruotsiin oli vastoin lastensiirtojen väliaikaista luonnetta. Tarkoitushan oli mennä vain pommeja pakoon.

Näiden noin 1000 lapsen Ruotsiin jäämisen todennäköisenä syynä on ollut suomalaisen perheen olosuhteissa tapahtunut suuri muutos. Tällainen muutos on esimerkiksi monilapsisen perheen huoltajan kaatuminen. Syynä on voinut olla myös ruotsalaisten kasvatusvanhempien ja lapsen kiintyminen toisiinsa. Lasta ei haluttukaan enää sodan jälkeen palauttaa Suomeen. Suomalaislapsesta oli tullut osa ruotsalaisperheen arkipäivää. Tässä piili lastensiirtojen suurin riski: lapsesta tuli osa ruotsalaisperhettä, eikä myöhempi eroaminen perheestä ollut helppoa.

Sosiaaliministeriön huolestumista Suomessa herätti se, että talvisodan jälkeen Ruotsin kansalaisia kääntyi Suomen viranomaisten puoleen tiedustellen, millaisia mahdollisuuksia heillä oli suomalaisten lasten adoptoimiseen. Sosiaaliministeriö velvoitti lastensuojeluviranomaiset lähettämään lausuntoehdotuksensa sosiaaliministeriöön nähtäväksi. Ministeriö halusi seurata tilanteen kehittymistä voidakseen tarvittaessa puuttua asiaan. Adoptointeja koskevat lukuisat tiedustelut olivat selviä ennakoivia merkkejä lastensiirtoihin liittyvistä riskeistä, joita silloinen sosiaaliministeri Fagerholm ei osannut tulkita oikein. Ruotsi oli adoptionälkäinen maa. Mitä kauemmin lapsi Ruotsissa oleskeli, sitä suuremmaksi kasvoi riski lapsen pysyvistä jäämisestä Ruotsiin.

Ruotsin saaminen Suomen rinnalle sotilaallisesti oli Erkon ja Suomen poliittisen ja sotilaallisen johdon selkeä tavoite. Lasten siirtäminen Ruotsiin sitoi maita entistä tiiviimmin yhteen ja lisäisi ruotsalaisten myötätuntoa naapurimaataan kohtaan. Kaikki Ruotsin tarjoama apu oli otettava vastaan. Lastensiirrot olivat eräs Suomen hyväksi vaikuttava tekijä muiden tekijöiden joukossa. Erkko, Suomen hallitus ja sotilasjohto kuitenkin pettyivät Ruotsin hallituksen poliittiseen toimintaan sen ajaessa viime kädessä Ruotsin omia etuja Suomen suunnalla. Mannerheimin päiväkäsky 14.3.1940 heijastaa pettymyksen tunnetta Ruotsia kohtaan. Velka länteen oli nyt maksettu viimeistä ropoa myöten.

Kun lastensiirtoja vuonna 1942 käsiteltiin Suomen eduskunnassa, ei eduskunnalle annettu täsmällisiä tietoja Ruotsiin talvisodan jälkeen jääneiden lasten lukumäärästä, vaikka sitä kysyttiin. Suomessa ei analysoitu talvisodan lastensiirroista saatuja kokemuksia vastaisen varalle. Se olisi ollut perusteltua sekä esiintyneiden mielipide-erojen että kansallisen edun vuoksi. Sen sijaan analysoitiin kyllä maan sisäistä väestön, karjan ja muun omaisuuden evakuointia vastaisen varalle.

Lastensiirtojen kokemusten analysointi olisi kuulunut lähinnä niille suomenruotsalaisille poliittisille päättäjille, jotka olivat käynnistäneet talvisodan lastensiirrot eli sisäasiainministeri von Bornille ja sosiaaliministeri Fagerholmille. Kriittinen kokemusten analysointi olisi kuitenkin heidän näkemyksensä mukaan ollut kiittämättömyyden osoitus hyväntahtoista naapurimaata kohtaan.

Talvisodan lastensiirrot voidaan perustellusti kyseenalaistaa. Ne aiheuttivat jo sinänsä kuolemantapauksia, joiden lukumäärä on suurempi kuin Iitalassa kuolleiden 15 lapsen. Maria Colliander-Saanion kokemuksia vastaavia tapauksia voi olla muillakin sotalapsilla. Sota kesti lyhyen ajan, eivätkä sen mukanaan tuomat haittailmiöt talvisodan aikana ehtineet vaikuttaa lapsiin kovin voimakkaasti. Elintarvikkeita oli niin runsaasti saatavilla, ettei esimerkiksi laajaa salakauppaa lainkaan syntynyt. Tilanne oli toinen kuin jatkosodan aikana.

Ruotsi oli auttanut Espanjan lapsia sisällissodan aikana 1936–39 perustamalla lastenkoteja ja vastaanottokoteja. Ajatus olisi toiminut myös Suomessa. Sen ehdottaminen olisi kuitenkin vaatinut sellaista poliittista tahtoa, jota talvisodan Suomessa ei riittävästi löytynyt. Talvisota muodosti Ruotsille Suomen lapsia koskevan auttamisen mallin. Sen vaikutus heijastui jatkosodan ratkaisuihin, joita ei voi ymmärtää ilman talvisodan lastensiirtoihin liittyviä ratkaisuja.

Alva ja Gunnar Myrdal kiinnittivät v. 1935 teoksessaan *Kris i befolkningsfrågan* huomiota Ruotsin huolestuttavaan väestökehitykseen. Ruotsin väestörakenteessa oli tapahtumassa ikävä rakennemuutos. Myrdalit toivat esiin kauhukuvan vanhentuvasta ja väestöstä tyhjenevästä Ruotsista. Lapsiluvun aleneminen tarjosi erään perustelun ottaa vastaan suomalaislapsia: Suomen lapset täyttivät monien vanhempien sydämessä olleen tyhjän tilan. Samalla autettiin hädänalaisessa asemassa olevan naapurimaan lapsia ja tavallaan osallistuttiin Suomen sotaponnisteluihin henkilökohtaisella tasolla. Suomalainen pakolaislapsi tyydytti näin monia tarpeita. Alva ja Gunnar Myrdalin teos loi omalta osaltaan pohjaa sille kansanliikkeelle, joka lastensiirroista muodostui. Alva Myrdal, joka oli Ruotsissa merkittävä yhteiskunnallinen vaikuttaja, kirjoitti puolisolleen kohta talvisodan jälkeen, että suomalaiset pakolaislapset Ruotsissa olivat taivaan lahja Ruotsin omassa väestökriisissä.

Myös Suomessa kiinnitettiin huomiota syntyvyyden alenemiseen 1930-luvulla. Perhe- ja väestöpoliittisiin kysymyksiin ruvettiin Suomessa kiinnittämään enemmän huomiota talvisodan jälkeen. Suomessa perustettiin 14.2.1941 Väestöliitto ajamaan perhepolitiikkaan liittyviä asioita. Vuosi 1940 oli Suomen väestökehityksen kannalta synkkä, sillä sodan seurauksena kuolleiden määrä ylitti syntyvyyden, ja väkiluku laski 4 100 hengellä. Tähän lukuun on lisättävä Ruotsiin talvisodan jälkeen jääneet lapset.

Näiden lastensiirtojen perimmäinen tavoite oli väestöpoliittinen. Lopputulos oli Suomen etujen vastainen. Toiveet ja todellisuus eivät vastanneetkaan toisiaan.

JATKOSOTA: SUOMEN JA RUOTSIN VALINNAT

Suomen tie kiellosta suostumukseen

Kun mielenkiintoni lastensiirtoihin heräsi vuonna 1977, halusin tavata K.-A. Fagerholmin, joka toimi jatkosodan aikana sosiaaliministerinä. Hänen merkityksensä lastensiirtojen käynnistäjänä jatkosodan aikana oli suuri, sillä hän oli lastensiirtojen tärkein suomalainen päätöksentekijä. Hän ei ollut aluksi halukas tapaamiseen, koska piti asiaa jo niin vanhana, ettei siitä ollut mitään puhuttavaa. Lopulta hän suostui tapaamaan minut työhuoneessaan Alkon silloisessa pääkonttorissa Salmisaaressa. Tapasimme kaksi kertaa, maaliskuussa 1978 ja huhtikuussa 1979.

Fagerholm totesi, että lastensiirtojen taustalla oli ruotsalaisten suuri halu auttaa Suomea. He eivät katsoneet voivansa suoranaisesti osallistua sotaan, mutta heidän halunsa auttaa oli rajaton. Eräs auttamisen muoto oli lastensiirrot. Ruotsista saapui Fagerholmille syyskuussa 1941 lastensiirtoihin liittyvä kutsu, jonka hän otti kiitollisena vastaan. Hän perusti 3.9.1941 asian hoitoa varten sosiaaliministeriön alaisen lastensiirtokomitean, jonka johtoon tuli eduskunnan kirjastonhoitaja, maisteri Elsa Bruun. Fagerholm korosti, että sosiaaliministerin käsittelemien asioiden joukossa lastensiirrot olivat varsin vähäinen asia. Hän tarkoitti kaikkia muita sodan synnyttämiä ongelmia, joita hän joutui sosiaaliministerinä ratkomaan.

Vaihtoehtoista lasten auttamista kotimaassaan eli avun ohjaamista lapsiperheille Suomeen hän ei päätöksenteon yhteydessä lainkaan harkinnut. Hän katsoi lasten siirtämisen Ruotsiin väliaikaiseen huoltoon kaikin puolin tyydyttäväksi ratkaisuksi. Ruotsalaiset tuskin olisivat ymmärtäneet kielteistä päätöstä. Oli tehtävä valinta: joko ruotsalaisten apu hyväksytään sellaisenaan tai sitten olemme ilman sitä.

Fagerholm korosti, että koko lastensiirtotoiminta on nähtävä humanitaarisena avustustoimenpiteenä, jonka tarjoamat edut lasten enemmistön kannalta ovat selvästi painavammat kuin asiaan liittyneet haitat. Hänen tiedossaan oli alun perin, että osa lapsista jäisi pysyvästi Ruotsiin. Kun kysyin, kuinka suureksi hän oli arvioinut näiden lasten määrän, hän totesi, ettei sellaisen arvion tekoon ollut silloin aikaa. Lasten menettämisen riski otettiin. Kun kerroin, että

eduskunnan pöytäkirjoissa vuodelta 1950 mainitaan luku 15 174 Ruotsiin jäänyttä lasta, hän hämmästyí: ”Niinkö paljon?”

Periaatteessa kaikki, jotka jatkosodan aikana halusivat lähettää lapsensa Ruotsiin, saivat sen myös tehdä.² Viranomaisilla ei ollut mahdollisuutta kontrolloida vanhempien – lähinnä äitien – ilmoittamia syitä. Kun mainitsin hänelle lastensiirtojen arvostelun kieltämistä koskevasta sensuuripäätöksestä tammikuulta 1942, hän totesi, ettei tiedä siitä mitään. Vastaus hämmästytti, sillä hänhän oli korkein lastensiirtoja hoitava viranomainen Suomessa.

Viimeisen tapaamisemme jälkeen huhtikuussa 1978 hän totesi minulle hyvästellessämme: ”Onhan ihmisellä myös oikeus erehtyä.”

Jatkosodan puhkeaminen kesäkuussa 1941 herätti jälleen ruotsalaisten keskuudessa ajatuksen auttaa Suomen lapsia. Tarkoituksena oli käynnistää uudelleen lastensiirrot talvisodan mallin mukaisesti. Siirrot organisoisi tällä kertaa Ruotsin Punainen Risti, joka oli halukas hoitamaan asian. Järjestöllä oli lastensiirroista kokemusta vuosilta 1919–1922, jolloin Ruotsiin siirrettiin lapsia Saksasta ja Itävaltasta.

Punaisen Ristin palveluja ei kuitenkaan käytetty. Ajatus lastensiirroista ei saanut Suomen viranomaisten hyväksyntää. Vuorineuvos Åke Garztin johtaman Ulkomaisen Avun Keskustoimikunnan tehtävänä oli antaa ruotsalaisille neuvoja ja suosituksia siitä, miten Ruotsissa kerättyjä varoja jaettaisiin ja mihin ne käytettäisiin Suomessa. Ruotsissa oli kerätty paljon varoja Suomen auttamiseksi. Ruotsissa toimi avustusjärjestö *Rikskommitten för Finland* (Valtionkomitea Suomen auttamiseksi). Tämä komitea oli yhteydessä Ulkomaisen Avun Keskustoimikuntaan.

Keskustoimikunta katsoi, että varoja tarvittiin Suomessa kipeämmin muihin tarkoituksiin kuin lasten kuljetuskustannuksiin. Johtavissa piireissä sekä Ruotsissa että Suomessa katsottiin lastensiirrot tarpeettomiksi. Viitattiin myös ”muihin vaikeuksiin” niitä tarkemmin määrittelemättä. Ruotsalainen avustusjärjestö lahjoitti 500 000 kruunua käytettäväksi sodasta kärsimään joutuneiden perheiden tukemiseen Suomessa. Päätös noudatti Juho Koiviston jo talvisodan aikana omaksumaa linjaa. Juho Koivisto toimi myös Suomen Ulkomaisen Avun Keskustoimikunnan jäsenenä ja todennäköisesti vaikutti päätökseen.

Avustustoiminnan suunnanmuutos ei kuitenkaan jäänyt pysyväksi, ja neuvottelut lastensiirroista alkoivat uudelleen. Keskustoimikunnan johtajan, vuorineuvos Gartzin ja ruotsalaisen osapuolen välillä käytiin asiaan liittyvää kirjeenvaihtoa. Myös Fagerholm osallistui keskusteluun koettaen tasoitella erimielisyyksiä. Fagerholmin kanta oli, että mikäli uusia varoja kyetään keräämään lasten

² Fagerholmin vaimo ja lapset olivat jatkosodan aikana Tukholman ulkopuolella Skurussa. Lehtinen 1981, s.100

kuljetuskustannusten kattamiseksi, voivat lastensiirrot hänen puolestaan käynnistyä. Fagerholmin merkitys oli keskeinen koko jatkosodan lastensiirtotoimintaa ajatellen. Siirtoinnostusta jarruttanut Gartz sai siirtyä syrjään.

Ruotsalaiset tekivät syyskuussa 1941 asiassa aloitteen vedoten Suomen sosiaaliministerin kannanottoon. Fagerholm oli henkilö, jolle lastensiirrot olivat pohjoismaisen yhteistyön käytännön ilmenemismuoto jo talvisodan ajoilta. Ruotsin valtionkomitea lähetti 3.9.1941 Fagerholmille lastensiirtoja koskevan tarjouksen.

Valtionkomitea totesi, että se oli valmis antamaan varoja käytettäväksi suomalaislasten siirtoa varten ruotsalaisiin koteihin tietyksi ajaksi sillä nimenomaisella ehdolla, että sosiaaliministeri vahvistaa, että siirrot ovat toivottavia. Fagerholm otti tarjouksen kiitollisena vastaan ja ilmoitti perustaneensa komitean hoitamaan kuljetuksia. Päätös on tehty nopeasti, sillä lastensiirtokomitean perustava kokous pidettiin jo 3.9.1941 eli sähkeen saapumispäivänä. Kokouksessa päätettiin mm. lasten valinnassa noudatettavista kriteereistä.

Fagerholmille saapuikin sitten 4.9.1941 Ruotsista ilmoitus, että lastensiirtoja varten oli Suomen Pankkiin siirretty 200 000 mk varoja sosiaaliministerin käyttöön. Ruotsalaiset ilmoittivat myöhemmin maksavansa kaikki lastensiirroista syntyvät kulut.

Nopeasti syntynyt päätös oli seuraamuksiltaan laajakantoinen, sillä se tuli käsittämään kymmeniätuhansia lastensiirtokomitean kautta Ruotsiin lähetettyjä lapsia vuosina 1941–1946. Lapsia siirrettiin myös yksityisteitse arviolta n. 15 000. Yksityisteitse lapsia oli siirtynyt Ruotsiin jo talvisodan aikana ja kesällä 1941 ennen uuden sodan syttymistä. Tarkkoja lukumääriä ei ole tiedossa. Kaikkiaan siirrettiin jatkosodan aikana Ruotsiin ja Tanskaan karkeasti arvioiden n. 70 000 lasta.

Ruotsi ja humanitaarisuuden ja kauppapolitiikan törmäys

Olin myöhemmin kirjeenvaihdossa lastensiirtojen kuljetuspäällikön Nils Östbergin kanssa. Hän oli Ruotsin avustusjärjestön johtajan Lars Östbergin veli. Hän oli ollut jatkosodan aikana vapaaehtoisena Hangossa ja myöhemmin Syvärillä, missä hän oli haavoittunut. Haavoittumisensa jälkeen hänet nimitettiin lastensiirtojen Ruotsin puolen kuljetuspäälliköksi.

Hän kirjoitti, että suomalaisten lasten erottaminen vanhemmistaan ja siirtäminen Ruotsiin oli hätätoimenpide, johon turvauduttiin vain siksi, että sota-ajan kauttakulkuliikenteen tiukat ehdot estivät elintarvikkeiden ja muiden välttämättömyystarvikkeiden viennin Suomeen. Kaikkien toiminnassa mukana olleiden mielestä olisi ollut parasta, jos apu olisi voitu antaa perheille

suoraan paikan päällä Suomessa. Ne, jotka vastustivat lastensiirtoja, eivät Östbergin mielestä kyenneet esittämään avulle vaihtoehtoa.

Ruotsalaisilla oli varottavia kokemuksia ensimmäisen maailmansodan aikana syntyneistä poliittisista ristiriidoista brittien kanssa. Ne vaikuttivat ulkomaankauppaan ja heijastuivat voimakkaasti Ruotsin yhteiskuntaan. Elintarvikepula ja aliravitsemus vaikuttivat erityisen voimakkaasti Ruotsin lapsiin. Nämä kokemukset olivat muistissa toisen maailmansodan aikana. Häiriötön ulkomaankauppa oli Ruotsin oman selviytymisen kannalta niin elintärkeä tekijä, ettei siitä voitu tinkiä.

Liittoutuneiden kanssa käydyissä neuvotteluissa hahmottuivat kauttakulkuliikenteen pelisäännöt marraskuussa 1940. Myös saksalaisten kanssa päästiin sopimukseen vuodenvaihteessa 1940–41. Kauttakulkuliikenne toimi koko sodan ajan sotaikäisten osapuolten asettamissa tiukoissa rajoissa. Sen katkaisu-uhkaa käytettiin tehokkaana keinona poliittisten etujen saamiseksi.

Ruotsi oli täysin riippuvainen Ison-Britannian myöntämistä tuontilisensseistä. Varsinkin öljytoimitukset olivat tärkeitä, mikä antoi briteille oivallisen poliittisen painostuskeinon. Liittoutuneiden päätarkoituksena oli kaikin käytettävissä olevin keinoin rajoittaa Suomen kykyä käydä sotaa Saksan kanssasotijana Neuvostoliittoa vastaan. Englannissa perustettu taloudellisen sodankäynnin ministeristö (MAE, Ministry of Economic Warfare) analysoi tarkkaan Ruotsin asemaa kauppakumppanina. Pääministeri Hanssonille, jolle jo talvisodan aikana oli ollut tyypillistä viileä ja varovainen suhtautuminen Suomeen, oli Suomesta nyt muodostunut reaalipoliittisesti arvioituna kiusallinen ongelma suhteissa liittoutuneisiin.

Ison-Britannian linja Suomen suhteen oli jyrkkä. Taustalla vaikuttivat sen liittolaisen Neuvostoliiton vaatimukset, jotka sen oli pakko ottaa huomioon. Tilanne Suomen ja Ison-Britannian välillä kiristyi asteittain johtaen Ison-Britannian sodanjulistukseen Suomelle 6.12.1941. Myös Lontoossa toimiva Norjan pakolaishallitus katkaisi suhteensa Suomeen.

Ruotsissa oli vuonna 1941 perustettu toimikunta, jonka myöhemmin sai nimekseen *Samarbetskommitten för Nordiskt Hjälparbete*. Sen puheenjohtajana toimi Tukholman ylikäskynhaltija Torsten Nothin (sos.dem.) ja sihteerinä Lars Östberg, josta myöhemmin tuli keskeinen henkilö Ruotsin lastensiirtoja hoitaneessa avustusjärjestössä *Hjälpkommitten för Finlands barn*. Tämä toimikunta seurasi tilanteen kehittymistä Suomessa ja keskusteli Suomen ja erityisesti lasten avustamisen muodoista.

Kokouksessaan 4.11.1941 toimikunta totesi, että elintarvikkeiden lähettäminen Suomeen oli mahdotonta. Tässä yhteydessä nousi esiin ajatus toimia suomalaisten hyväksi toisella tavoin ja kasvattaa lastensiirtojen määrää merkittävästi. Kokouksessaan 22.12.1941 ruotsalainen

avustustoimikunta käsitteli edelleen Suomen tilannetta ja lastensiirtoja. Suomalaiset olisivat tyytyväisiä lastensiirtoihin, mutta jotta niillä olisi todellista merkitystä, tulisi lasten määrän nousta kymmeniin tuhansiin.

Komitean jäsen Bjelle itse oli sitä mieltä, että n. 50 000 lapsen siirto Ruotsiin vaikuttaisi rohkeasevalla tavalla Suomen vaikeassa elintarviketilanteessa.

Torsten Nothin kääntyi joulukuussa 1941 Ruotsin hallituksen puoleen. Hän kiinnitti huomiota Suomen lasten vaaranalaiseen asemaan ja ehdotti, että Ruotsin hallitus ryhtyisi kansainvälisellä tasolla neuvottelemaan siitä, että apua – lähinnä elintarvikkeita ja vaatteita – toimitettaisiin Suomen lapsille kansainvälisen Punaisen Ristin valvonnassa. Ruotsin Punainen Risti toimi tuolloin erittäin aktiivisesti Kreikan nälänhädän kourissa kamppailevan siviiliväestön auttamiseksi. Tätä samaa auttamisen mallia Nothin olisi halunnut soveltaa myös Suomen lapsiin. Olisi lasten kannalta parempi, jos apu voitaisiin kokonaisuudessaan antaa Suomessa. Ruotsin hallitus ei kuitenkaan tehnyt asiassa käytännön aloitetta kansainväliselle Punaiselle Ristille.

Nothinin vetoimuksen julkaisun jälkeen tapahtumat etenivät nopeasti, sillä jo 31.12.1941 julkaistiin uutinen, jossa todettiin, että elintarvikkeiden vienti Suomeen oli osoittautunut mahdottomaksi. Eri avustusmuotoja arvioitaessa oli päädytty siihen, että ainoaksi tehokkaaksi keinoksi jäi lasten siirtäminen Ruotsiin. Tämä ratkaisu merkitsi pieneksi suunnitellun lastensiirtotoiminnan kasvamista aiempaa paljon suuremmaksi. Kun vuonna 1941 viranomaisten toimesta Ruotsiin siirrettiin n. 4 000 lasta, niin vuonna 1942 siirrettiin yhteensä n. 17 000 lasta.

Brittien asenteiden jyrkkyyttä Suomea kohtaan kuvaa Ruotsin Punaisen Ristin epäonnistunut yritys sen yrittäessä saada Yhdysvalloissa Suomelle kerättyä apua Ruotsiin käytettäväksi Ruotsissa olevien suomalaislasten hyväksi. Kyseessä oli vain lapsille tuleva apu. Lahjapaketit toimitettiin Yhdysvalloista Isoon-Britanniaan, mutta pidätettiin siellä ja myytiin omalle väestölle. Kyseessä oli viime kädessä sellaisen maan lasten avustaminen, joka oli sotatilassa sekä Ison-Britannian että Neuvostoliiton kanssa. Suomen lapset eivät nauttineet erityissuojaa kansainvälisen politiikan toimintatavoissa. Kyseessä olivat vihollismaan lapset.

Ruotsi suojeli asiassa omia elintärkeitä etujaan. Kauppapoliittiset edut olivat silloin avustusjärjestön toivomusta painavampia. Ruotsin riippuvuus tuonnin onnistumisesta oli niin suuri, että sen vuoksi Hanssonin hallitus ei ottanut pienintäkään riskiä. Mikäli nopeaa apua haluttiin antaa, oli ainoa käytettävissä oleva mahdollisuus siirtää lapset Ruotsiin. Muussa tapauksessa he olisivat jääneet ilman sitä apua, mitä he ruotsalaisten mielestä tarvitsivat säilyäkseen hengissä.

Lastensiirtoihin turvautumista helpotti myös se, että kummassakin maassa oli jo toimivat organisaatiot asian käytännöllisen puolen hoitamiseen. Se nopeutti asioiden hoitoa. Ruotsalaisten mielestä olikin kiire auttaa lapsia ennen kuin lopullisia terveydellisiä vahinkoja pääsi syntymään.

Suomen sosiaaliministeri oli antanut asiassa periaatteellisen suostumuksensa syyskuussa 1941, ja Ruotsiin oli jo saapunut tuhansia suomalaislapsia. Oli helppo jatkaa jo valitun, suomalaisten itsensä hyväksymän linjan ja toimivien organisaatioiden pohjalta.

Fagerholmin Ruotsin lehdistölle antamat lausunnot osoittavat, että hän on tietoisesti lisännyt ruotsalaisten Suomen lapsiin liittyvää auttamishalua kuvailemalla annosten niukkuutta, hädän suuruutta ja viittaamalla satojentuhansien avun tarpeessa olevien lasten määrään. Ruotsin lehdistön antaman kuvan mukaan Suomen lapsia uhkasi suoranainen nälkäkuolema. Lapsia uhkaava nälkäkuolema olikin tehokas keino vedota ruotsalaisiin lasten pelastamiseksi. Se pohjautui kuitenkin kollektiiviseen harhaan lasten todellisesta tilanteesta. Tätä harhaista mielikuvaa Fagerholm ei omissa lausunnoissaan kumonnut, vaan sen tekivät ruotsalaiset lastenlääkärit käytyään Suomessa tutustumassa olosuhteisiin. Tieto ei kuitenkaan enää ehtinyt vaikuttaa ruotsalaiseen yleiseen mielipiteeseen. Ylppö totesi haastattelussa, että ruotsalaisilla oli Suomen tilanteesta liian pessimistinen näkemys.

Suomen lasten enemmistö pysyi kotimaassa ja maan elintarviketilanteen pelasti viime kädessä Saksasta saatu apu. Tämä elintarvikeapu keväällä 1942 turvasi sen, että elintarvikkeiden jakelu säilyi viranomaisten hallinnassa ja korttiannokset voitiin jakaa.

Syyt lastensiirtojen aloittamiseen: Karjalaan paluu, elintarvikepula ja pommitukset

Onko ketään, joka voisi unohtaa ensimmäistä matkaansa lastensaattajana Arcturuksen ruumassa? Tuskinpa! Mikä täisten ja likaisten, lumppuihin puettujen ja kerroksittain makaavien lasten vilinä! Lapset makasivat kerroksittain suojautuakseen kylmyyttä vastaan. Minulla oli jatkuvasti pala kurkussa, kun näin nämä perheestään irti revityt pienokaiset – olkoonkin köyhistä perheistä ja kodeista, mutta kuitenkin omista kodeistaan – nyt matkalla kohti tuntemattomia paikkoja ja tuntematonta kasvatuskotia. Sydäntäsärkeviä surun kyyneliä tulvi erityisesti nukkumaan mentäessä. Muistan erityisesti Pekan, 9-vuotiaan pojan, sisarusparven 17. lapsen. Kolme vanhempaa veljeä oli kaatunut, ja kuusi oli rintamalla. Pekalla oli mukanaan kaksi nuorempaa sisarustaan, joista hän kantoi huolta. Oli liikaa ensikertalaiselle nähdä Pekan huolenpito pienemmistä sisaruksistaan – se, kuinka hän ruokki heitä, puki heidät ja lohdutti heitä. Itkin yhdessä lasten kanssa. (Lastensaattajan kertomus vuodelta 1942.)

Lastensiirtokomitean toiminnanjohtajaksi oli nimitetty eduskunnan kirjastonhoitaja Elsa Bruun, jolla ei ollut kokemusta lastensuojelutyöstä eikä myöskään lääketieteellistä ammattitaitoa. Hänen tehtävänsä oli matkojen käytännön järjestely ja yhteistyö ruotsalaisen avustusjärjestön kanssa.

Ensimmäiseksi perusteeksi lastensiirtoihin mainitaan lastensiirtokomitean perustamiskokouksen pöytäkirjassa, että takaisinvaltatun alueen jälleenrakentamistyöhön palaavat karjalaisemännät eivät voisi viedä mukanaan pieniä lapsia. Eniten lapsia lähetettiin vuosina 1941–42 Viipurin läänistä, n. 5 000 lasta. Toiseksi syyksi todettiin maassa vallitseva elintarvikepula. Talvisodan rauhassa Suomi oli menettänyt huomattavan osan peltopinta-alastaan, ja elintarviketilanne muodostui talvella 1941–1942 suorastaan uhkaavaksi. Tilanteen vakavuus selvisi Suomen viranomaisille vasta lokakuun lopulla 1941. Pula kohdistui korttiannosten varassa eläviin, joita oli noin 2.5 miljoonaa henkeä. Helsingissä tilanne oli kirein keväällä 1942, jolloin kaupunki järjesti suurperheille joukkoruokintaa, jossa ei vaadittu täyttä kuponkimäärää. Kyseessä oli koko sodan ajan vaikein elintarvikepula. Näiden linjausten mukaisesti Ruotsiin lähetettiin vuosina 1941–1943 varattomien perheiden 2–7 vuoden ikäisiä lapsia, joiden vanhemmat palasivat jälleenrakennustöihin Karjalaan, pommituksessa vaurioituneiden kotien lapsia, invalidien lapsia sekä sellaisia kaatuneiden lapsia, jotka eivät saaneet kummiavustusta. Äidit eivät enää saaneet seurata mukana, kuten talvisodan aikana.

Toiminnan käynnistyttyä Fagerholm pyrki laajentamaan lastensiirtoja kaikin tavoin. Tammikuussa 1942 hän kertoi Ruotsin lehdistölle, että Suomessa oli n. 350 000 avun tarpeessa olevaa lasta, mutta korosti, ettei kaikkia voitu siirtää maasta. Tarkoitus oli vain kertoa ruotsalaisille Suomen lasten avun tarpeen suuruudesta. Fagerholmista tuli lastensiirtojen keskeinen suomalainen vaikuttaja ja puolestapuhuja.

Fagerholm laajensi siirrettävien lasten kriteerejä lastensiirtokomitean kokouksessa 20.1.1942. Hän ilmoitti, että myös suurten lapsiperheiden lapsia voitiin lähettää Ruotsiin. Lastensiirtokomitealle 10.3.1942 lähetetyssä kirjeessään hän edelleen laajensi siirrettävien lasten piiriä lapsilla, joiden isät olivat asepalveluksessa ja äidit ansiotyössä, sekä lapsilla, joiden äiti oli raskaana, eikä sen takia, muun avun puutteessa, jaksanut riittävästi huolehtia taloudesta ja lastensa hoidosta.

Näiden laajennusten jälkeen siirtokelpoisten lasten ryhmästä muodostui tavattoman suuri, se käsitti satoja tuhansia lapsia, kuten Ruotsin lehdistölle oli kerrottukin. Lasten ikärajoituksia ei käytännössä seurattu kovinkaan tarkoin, sillä kouluikäisiä (7–15-vuotiaita) oli koko siirretystä joukosta n. 25 000, eli puolet kaikista. Tämän ikäryhmän lapsia ei alun perin ollut tarkoitus siirtää lainkaan koulunkäynnin vaikeuksiin liittyvien syiden vuoksi. Ruotsissa oli vuonna 1942 vain yksi sotalapsille tarkoitettu koulu, jossa opetus tapahtui suomen kielellä.

Vuosina 1944–46 toteutuneiden lastensiirtojen syynä olivat helmikuussa 1944 tapahtuneet Helsingin, Kotkan, Turun, Oulun, Rovaniemen ja Raahen suurpommitukset, joiden avulla koetettiin pakottaa Suomi rauhaan. Toisena syynä oli kesän 1944 vaikea tilanne rintamalla. Tämän siirtoaallon

yhteydessä ei sosiaalisiin näkökohtiin kiinnitetty niin suurta huomiota kuin ensimmäisen lastensiirtovaiheen aikana. Sotatapahtumien vaikutus ja sodan lähestyvään ratkaisuun liittyvä pelko tuntuivat vuonna 1944 voimakkaampana kuin vuonna 1941.

Suurin yksittäinen dokumentoitu syy (26 %) lapsen lähettämiseen oli ”syy tuntematon”, mikä viittaa siihen, ettei perusteita kovinkaan tarkasti tutkittu, vaan luotettiin lähinnä äitien omaan arvioon lähettämisen perusteesta. Kyseessä oli perheen oma, sisäinen ratkaisu. Arvo Ylppö toteaa muistelmissaan, että lapsen lähettamisestä Ruotsiin oli muodostunut ”muotiasia”. Valtion tiedotuslaitos (VTL) teki aktiivista propagandaa lastensiirtojen edistämiseksi. Suomen valtiovallan toive oli, että niin moni lapsi kuin mahdollista siirtyisi Ruotsiin.

Painottaakseen lastensiirtojen väliaikaista luonnetta lastensiirtokomitea vaati varmuuden vuoksi kaikilta vanhemmilta kirjallisen sitoumuksen siitä, ettei lasta missään olosuhteissa jätettäisi pysyvästi Ruotsiin. Tähän vaikutti lastensiirtojen riskeistä vuonna 1942 käyty eduskuntakeskustelu ja lasten pysyvään menettämiseen liittyneet pelot. Kun lasten paluun ongelmat tulivat sodan jälkeen esiin ja vanhemmat olivat halukkaita jättämään lapsensa pysyvästi Ruotsiin, lastensiirtokomitea korosti tämän kirjallisen sitoumuksen merkitystä.

Lastensiirroilla oli vaikutuksia sotaa käyvässä Suomessa. Ne vaikuttivat sotatalouteen, vaikkei tätä tuotu julki kirjatuissa tavoitteissa. Työvoimapula oli suuri. Naiset ja vanhimmat lapset joutuivat sodan oloissa hoitamaan miesten työt. Lastensiirrot vapauttivat omalta osaltaan naistyövoimaa sotateollisuuden palvelukseen.

Lastensiirrot helpottivat lastenhuoltoviranomaisten toimintaa, sillä lastensuojelulautakunnan huostaanottamien lasten määrä laski yllättäen Helsingin kaupungissa vuosina 1942 ja 1944. Osa Suomen lastensuojelutyöstä siirtyi itse asiassa Ruotsille. Kyseessä olivat lapsiperheet, joiden ongelmat eivät johtuneet yksinomaan sodasta.

Lapsiperheiden sotaa edeltänyt köyhyys

Toukokuun alussa vuonna 1943 kulki matkamme Suomussalmelle, meidän piti noutaa 200 lapsen ryhmä ja viedä heidät Haaparannan kautta Ruotsiin. Sota oli koetellut kovasti Suomussalmea, tätä erämaapitäjää, joka jo rauhan olissa oli tunnettu suuresta köyhyydestään. Paikkakuntalaiset olivat pelokkaita ja huonosti vaateetettuja. Monet olivat menettäneet kotinsa ja asuivat viheliäisissä kojuissa ja maakuopissa mitä suurimmassa kurjuudessa. Paikkakunnalle oli sijoitettu saksalaisia joukkoja, heidän vihreät parakkinsa antoivat seudulle oman leimansa. Seuraavana päivänä kokoontuivat lapset vanhempineen asemarakennukseen, missä aterioimme. Mikä kirjava ihmisjoukko, nämä rääsyihin puetut erämaan asukkaat!

Mieleeni on jäänyt erityisesti eräs pariskunta. He tulivat kolmen lapsensa kanssa, vaimo hampaattomana ja maha pystyssä, mies iloisena ja suorapuheisena. Hänestä oli ikävä erota lapsistaan, mutta kuten hän sanoi: ”Jäähän niitä vielä kymmenen kotiin, ja onpa vielä yksi tulossakin”, ja teki puhuvan eleen vaimonsa suuntaan.

Ennen kuin lähdimme matkalle, kävivät jotkut vanhemmista hakemassa lastensa kengät. Heidän mielestään oli tarpeetonta pitää kenkiä junassa, ja lapsethan saivat joka tapauksessa uudet kengät saapuessaan Ruotsiin. Kotiin jäävät tarvitsivat jalkineita enemmän.

Matkan aikana meillä oli tilaisuus tutkia näitä erämaan lapsia. He olivat äärimmäisen kehnosti puettuja. Joukossa oli eräs 10-vuotias poika, jolla oli isänsä vanha huopahattu, joka vajosi korvien yli, ja jaloissa hänellä oli valtavan isot saappaat. Hän kuului onnekkaimpien joukkoon, sillä suurella osalla oli vain räsyjä, jotka oli kiedottu jalkojen ympäri. Eräs tyttö, jonka hampaat vielä kasvoivat, näytti aivan vanhalta mummolta, tiukasti sidottuine ja pään yli laitettuine huiveineen ja liian aikaisin vanhettuneine kasvoineen. Hiljaisina ja sulkeutuneina he katsoivat meitä viattomilla sinisillä silmillään, kiltteinä ja tottelevaisina. Yhtään rumaa sanaa ei heidän suustaan kuulunut. Mikä ero verrattaessa eräisiin röyhkeisiin, kiroileviin kaupunkien ja teollisuusyhdyksien lapsiin. (Lastensaattajan kertomus vuodelta 1943.)

Köyhyys, joka oli olemassa jo ennen sodan puhkeamista, synnytti aliravitsemusta. Suomalaisten ravitsemustilassa esiintyikin vakavia puutteita jo ennen sotaa. Kansanravitsemuskomitea arvioi Valtioneuvostolle syyskuussa 1940 jättämässään mietinnössä, että useiden satojen tuhansien henkilöiden ravinto on taloudellisten syiden takia epätydyttävä. Erikoisen puutteellisesti ravittuihin kuuluivat ennen kaikkea vähävaraiset, suuret lapsiperheet, joten huomattavan suuri osa tästä kokonaismäärästä oli lapsia ja kasvavaa nuorisoa.

Fagerholmin Ruotsin lehdistölle tammikuussa 1942 esittämä luku 350 000 avun tarpeessa olevasta lapsesta vastaa suuruusluokaltaan Kansanravitsemuskomitean mietintöä. Apua tarvitsevien lasten määrä oli tavattoman suuri jo ennen sotaa. Sota kärjisti tilannetta entisestään, sillä varattomat perheet eivät kyenneet käyttämään hyväkseen salakaupan mahdollisuuksia siinä määrin kuin taloudellisesti hyvässä asemassa olevat perheet. Kevään 1942 vaikeasta tilanteesta kärsivät eniten ne perheet, joiden isät olivat kaatuneet tai rintamalla tai joiden ostovoima oli muutoin heikko. Mustan pörssin hinnat saattoivat olla moninkertaisia korttiannosten säännöstelyihin hintoihin verrattuna.

Oman isäni sotakuukausipalkka, joka maksettiin äidilleni, oli 500 markkaa vuonna 1942. Sillä sai mustassa pörssissä kilon voita. Näitä perheitä olisi parhaiten autettu lisäämällä heidän ostovoimaansa. Siihen tarkoitukseen olisi voitu käyttää myös ruotsalaista varallisuutta.

Kansainliiton vuonna 1924 hyväksymään Geneven julistuksen yleisiin periaatteisiin kuului, että kodin köyhyys ei saanut olla syynä lapsen erottamiseen vanhemmistaan, vaan yhteiskunnan velvollisuudeksi katsottiin sellaisen tuen antaminen kodille, että vanhemmat kykenevät riittävästi huolehtimaan lastensa kasvatuksesta ja huollosta. Lapsen erottamista omasta kodistaan olisi pyrittävä viimeiseen saakka välttämään. Myös Suomi kuului Kansainliiton jäsenenä tämän julistuksen piiriin.

Vaihtoehtoja lastensiirroille

Nils Östberg kysyi minulta eräässä kirjeessään, olinko tullut ajatelleeksi sen rahamäärän suuruutta, mitä Ruotsin valtio sijoitti lasten kuljetuksiin, lasten ruokailun ja majoituksen järjestämiseen, lasten vaatteisiin ja kaikkeen muuhun, mikä olisi voitu hyvin antaa samalle lapsijoukolle Suomessa, jos se vain olisi ollut poliittisesti mahdollista. Kaikki tämä sen paikallisen joukkoruokinnan lisäksi, joka toteutettiin Suomessa vuodesta 1942 alkaen. Ruotsin lastenkodeissa oli suomalaista henkilökuntaa, joiden palkoista Ruotsin valtio vastasi. Lastensiirto oli kallis avustusmuoto.

Suomessa toteutettiin ruotsalaista avustustoimintaa myös paikan päällä. Ruotsalaisten aloitteesta organisoitiin Suomessa lasten ruokintaa maaliskuusta 1942 alkaen. Toiminta perustui ruotsalaisin varoin Tanskasta, Unkarista, Romaniasta ja tietävästi myös Ruotsista hankittuihin elintarvikkeisiin. Tämä avustusmuoto tavoitti n. 100 000 lasta eri puolilla Suomea, eli suuremman joukon kuin Ruotsiin ja Tanskaan lähetetyt lapset. Suomessa toimintaa organisoivat *Mannerheimin Lastensuojeluliitto, Suomen Huolto* ja *Koteja Kodittomille Lapsille* -yhdistys, jonka pääsihteeri Bertel Nyberg johti toimintaa Suomessa. Ennen virallisen organisaation pystyttämistä toiminta oli alkanut Helsingissä jo syksyllä vuonna 1941 ruotsalaisten yksityishenkilöiden toimesta. Vuoden 1942 aikana ruokittiin Suomessa 23 paikkakunnalla päivittäin n. 7 000 henkeä. Toiminta laajeni vuoden 1943 aikana, ja se vahvisti Suomen kotirintamaa.

Lasten ruokinta keskittyi tehdaspaikkakunnille, joissa elintarviketilanne oli vaikein. Ruoka annettiin täysin ilmaiseksi tarkoitusta varten painettuja erikoiskortteja vastaan, eikä elintarvikekupongeja tarvinnut luovuttaa ruokailun yhteydessä. Perheen tilanne tutkittiin ennen ruokailuun oikeuttavan erikoiskortin myöntämistä. Asianomaiset kunnat kustansivat ruoan valmistuksesta ja jakelusta koituvat menot. Joukkoruokailua jatkettiin myös sodan jälkeen, ja toiminta päättyi vasta vuonna 1948. Avustusmuotona se oli hyvin kustannustehokas.

Muita lastensiirtojen rinnalla toimivia avustusmuotoja olivat kummikuntaliike sekä kummilapsitoiminta. Vuoden 1941 lopussa kummeja oli Ruotsissa jo 7 000 ja vuoden 1942 lopussa

13 000. Kummien määrä laski 1940-luvun lopulla muutamaan tuhanteen. Kummilapsitoiminta ei avustusmuotona saavuttanut samaa suosiota kuin lastensiirrot.

Fagerholm ei syyskuussa 1941 harkinnut vaihtoehtoisia auttamisen malleja. Hän oli Ruotsissa hyvin arvostettu suomalainen poliitikko, ja häntä kuunneltiin. Hänen esittämällä humanitaarista avustustoimintaa koskevilla toivomuksilla olisi ollut hyvä menestymisen mahdollisuus Ruotsissa. Sekä lasten ruokinta, kummikuntatoiminta ja sotakummitoiminta osoittavat, että ruotsalaiset olivat valmiit tukemaan ja auttamaan myös avun tarvitsijan omilla ehdoilla. Lastensiirrot olivat vain yksi vaihtoehto, jota ruotsalaiset itse erityisesti suosivat. —Vaikka lastensiirrot herättivät Suomessa myös voimakasta vastustusta, Fagerholm ei ohjannut avustustoimintaa, vaan toimi täysin avun tarjoajan ehdoilla.

LASTENSIIRTOJEN VASTUSTUSTA

Keskustelua Suomessa jatkosodan aikana

Lastensiirot herättivät aikanaan vastarintaa, joka heijastui myös lehtien palstoille:

Muutama päivä sitten yksi kansalainen tuli kovin huolestuneena mun puheilleni ja kysyi, tiedätkö mitään siitä, että Ruotsissa koetetaan saada Suomesta sinne tilapäisesti sijoitettuja sotaorpoja ynnä muita lapsia kokonansa jäämähän sinne. Kasvateiksenä ottavat. Kaikki viisahat ja kauniit ja hyvänluontoiset lapset kelpaavat kovasti. Yhtä mittaa saapuu Ruotsista vanhemmille ja huoltajille kirjeitä, joissa pyydetään lupaa saada ottaa sinne sijoitettu suomalaislapsi ikimäks, ettei tarvitse enää Suomehen palauttaa ollenkaan. Ja monet hölmöt tuollaisia lupauksia antavatkin. Mutta siitä olisi tehtävä nopiasti loppu. Jos eivät ruotsalaiset jaksa puuhata ittellensä jälkeläisiä, niin olkohan ilman . Suomi tarvitsee itte poikansa ja tyttärensä, nyt kaksinkerroin, kun sota vie paljon, ja alue lisääntyy .Kerrotahan, että jotkun punaisen ristin eli olisko ne vallan hallituksen ruottinkieliset toimihenkilöt olisivat näitä asioita hantteeraamassa ja välittämässä kauppoja. Mutta niistä on saatava loppu. Ei ainoatakaan suomalaista poikaa eikä tyttöä ottolapseksi vieraaseen maahan. Laittakohan itte ittellensä tenavia! Kun eivät sotahankaan lähde, ja on kyllä varaa elättää. Muiden vaivannäköjä veisivät

Sellaista prätinää piti se kansalainen. En tunne asiaa tämän enempää, mutta annoinpa tuon kansalaisen äänen kuulua, niin että saavat nähdä nekin, jotka asiasta enemmän tietävät. En minäkään ymmärrä, mitä vitsiä siinä on yleensäkin toimittaa suomalaisia lapsia Ruotsiin. Jos ruotsalaisilla on halua ja tahtoa auttaa, niin avustakohan suomalaisia lastenkoteja, toimittakohan ruokaa ja vaatteita tänne, että lapset saavat olla omassa ympäristössään ja kuulla omaa kieltänsä. Jos eivät sitä tee, niin jotenkin jaksamme me ittekin rintaperillisemme talven yli viedä. Kun kerran jaksetahan koko kansa ja armeija ruokkia, niin samassa menevät nuo pari, kolme sataa lastakin. Ja sen verran kuin entisestä tiedän, niin ei niitä meren taakse vietäviä ole aina ettitty köyhimmistä ja kurjimmista paikoista, vaan monta kertaa sellaisistakin pesuuksista, joissa olis ittekin pystytty lapset hoitelemahan.³

³ Pakinoitsija Karhuvainion Esa Ilkka-lehdessä 11.10.1941.

Tämä maalaisliittolaisen *Ilkan* kirjoitus aiheutti sen, että äidit peruivat lastensa Ruotsinmatkoja ja kirjoitusta käsiteltiin jopa lastensiirtokomitean kokouksessa. Kuopiossa ilmestynyt *Savo*-lehti kirjoitti lokakuussa 1941 samassa hengessä *Ilkan* kanssa, etteivät köyhät vanhemmat mielellään antaneet lapsiaan ulkomaille peläten lasten vieraantumista. Niin kauan kuin vanhemmilla itsellään oli suuhun pantavaa, oli sitä myös heidän lapsilleenkin.⁴

Hämeen Sanomissa kysyi tammikuussa 1942 nimimerkki ”Perheenisä”: ”*Miksi lähettäisimme lapsemme Ruotsiin?*” Nimimerkki totesi, että pienten lasten siirtäminen kauas pois kotoa aivan vieraisiin oloihin oli luonnotonta. Lasten mieli järkyttyi pahasti. Myös viitattiin siihen, että Ruotsi voisi antaa Suomeen rahalahjoituksia köyhille perheille. Nimimerkki viittasi myös mukavuussyihin Ruotsiin lähettämisessä perheen vapautuessa lasten huollosta. Nimimerkki muutti asian poliittiseksi todetessaan Ruotsissa vallitsevan saksalaisvastaisen ja englantilaisystävällisen hengen. Suomalaiset lapset joutuisivat Ruotsissa tämän myrkyllisen ilmapiirin vaikutukseen. Nimimerkki jatkoi toteamalla, että nk. pohjoista suuntausta ei enää sen entisessä merkityksessä ole olemassa, vaan suuntautuvat Tanska ja Norja Uuteen Eurooppaan Ruotsin edustaessa ”puolueettomuutta”. Ruotsalaisen suuntauksen kannattajat tarvitsevat nyt uutta tuulta purjeisiinsa ja siksi ”lapset pannaan tuulemaan Ruotsiin päin”.⁵ Lapset olisivat Ruotsissa väärin poliittisten vaikutteiden piirissä. Puolueeton ja vapaamielinen Ruotsi oli ollut aitosuomalaisten ja äärioikeistolaisten toimittajien kritiikin kohteena jo 1930-luvulla. Ruotsi ei ollut sopivaa seuraa Suomelle.

Natsimielinen *Ajan Suunta* hyökkäsi lastensiirtoja vastaan pääkirjoituksessaan tammikuussa 1942 otsikolla ”*Mitalin toinen puoli*”. Lehti kysyy, onko nykyinen lasten vienti Ruotsiin niin tarpeen vaatimaa, että se korvaisi ne monet haitat, joita siitä sekä lapsillemme että maallemme kokonaisuudessaan aiheutuu. Niin suurta hätää ei lehden mielestä ollut, että se puolustaisi nykyistä siirtoliikettä sen varjopuolista huolimatta. Lasten siirtäminen vieraisiin oloihin ei voi olla tuottamatta näille sielullisia kokemuksia, joiden kääntäminen yksinomaan myönteisiksi he eivät sillä ikäkaudellaan vielä kykene hallitsemaan. On myös ollut tapauksia, joissa lasten takaisin saanti on vaikeaa, koska tilapäiset vanhemmat ystävystyvät holhoteihinsa ja haluaisivat saada heidät kokonaan omikseen. Myös kouluikäisten lasten koulunkäynnin keskeytyksestä aiheutuu heille vahinkoa. Lehti toivoi, etteivät vanhemmat antaisi propagandahällyn sokaista itseään. Myös viranomaisia kehoitettiin harkitsemaan kaikkia haittoja, joita lastensiirroista aiheutuu. Lehti puuttui kuljetusongelmaan ja kuljetuskaluston puutteeseen todeten, että kuljetuksista, jotka eivät ole elintärkeitä olisi luovuttava.⁶

4 *Savo* 15.10.1941.

5 *Hämeen Sanomat* 17.1.1941.

6 *Ajan Suunta* 23.1.1942.

Kansallissosialisti-lehti palasi lastensiirtoihin lokakuussa 1942 tuhansien lasten jäädessä vielä Ruotsiin. Lehti viittasi Suomeen palanneiden lasten vieraantumiseen kotimaastaan. Kyseessä oli peitelty lastensiirtojen kritiikki, johon sensuuri ei kuitenkaan puuttunut.⁷

Uuden Suomen kanta lastensiirtoihin oli aluksi lähes täysin myönteistä. Lehdessä alkoi kuitenkin ilmestyä kriittisiä kirjoituksia tammikuussa 1942. Kirjoituksessa ”*Miksi lapsia pois maasta*” kysyi nimimerkki P.J.K, onko tämä lastensiirto todellakin välttämätöntä. Elintarviketilanne ei ollut niin vaikea, että se olisi siihen pakottamassa. Haitat lapsille itselleen sen sijaan ovat tuntuvat ja kodin yhteishenki joutuu koetukselle. Kirjoittaja viittasi lopussa lastensiirtojen ”sivuvaikutuksiin” tarkoittaen lasten jäämistä pysyvästi Ruotsiin.⁸ Nimimerkille vastattiin muutaman päivän sisällä, että elintarviketilanne oli todella vaikea ja vaatteista oli pulaa.⁹

Lehti puuttui lastensiirtoihin pääkirjoituksessaan ”*Ruotsin myötätunto*” 20.1.1942 eli viisi päivää kriittisen yleisönosastokirjoittelun jälkeen. Lehti totesi, ettei Suomessa ollut oikeutta epäillä Ruotsin kansan vilpitöntä halua auttaa. Suomalaisten piti myöntää, että avustuksen antaja sai itse määrätä avun antamisen muodon. Lisäksi tuli muistaa Ison-Britannian painostus, joka esti Ruotsia lähettämästä elintarvikkeita Suomeen. Avustusmuoto tuntui lehden mielestä kuitenkin ”itsetuntoomme soveltumattomalta”. Tarvitsemme kuitenkin aina meihin ”erikoisella ymmärtämyksellä suhtautuvaa Ruotsia.”¹⁰ Lehden linja oli huomattavasti maltillisempi ja enemmän ruotsalaisten vilpittömyyttä arvostava kuin IKL:n *Ajan Suunnan*.

Kokoomuksen kansanedustaja Paavo Virkkunen kirjoitti *Uudessa Suomessa* helmikuussa 1942, että Suomen lasten auttaminen kotimaassa on saatava Ruotsiin siirron rinnalle. Virkkunen viittasi ruotsalaisen hovisaarnaaja Béenin vierailuun Suomessa. Béen toivoi, että voisi vakuuttaa ruotsalaisille kuulijoilleen, että he voivat auttaa Suomea lähettämällä tänne rahaa ja sen avulla pysyttää suomalaiset lapset nälän ulottuvilta. Hän korosti myös kuljetuskustannusten vievän suuria summia.¹¹ Virkkunen totesi, että Suomen lapsia olisi autettava ensi sijassa näiden kodeissa ja avustus toimitettava siihen luonnolliseen ympäristöön, jossa lapset kasvavat.

Virkkunen toi huhtikuussa 1942 syntyneessä keskustelussa esiin Suomeen hankittujen elintarvikkeiden avulla käynnistetyn lasten joukkoruokinnan merkityksen ihmetellen, miksei tähän avustusmuotoon aikaisemmin kiinnitetty huomiota.¹² Kysymys oli hyvin perusteltu. Eri avustusmuotojen edut ja haitat olisi pitänyt arvioida jo lastensiirtojen päätöksenteon yhteydessä

7 *Kansallissosialisti* 16.10.1942.

8 *Uusi Suomi* 15.1.1941.

9 *Uusi Suomi* 17.1.1942.

10 *Uusi Suomi* 20.1.1942.

11 *Uusi Suomi* 18.2.1942, 22.2.1942.

12 *Uusi Suomi* 27.4.1942.

3.9.1941. Sitä Fagerholm ei kuitenkaan tehnyt. Virkkunen totesi myös lasten lähettämisen viittaavan jo vallattomuuteen ja naapurien hyväntahtoisuuden hyväksikäyttöön. Samassa yhteydessä hän esitti, että Ruotsissa oli hänen saamiensa tietojen mukaan vielä ainakin 700 suomalaislasta talvisodan jäljiltä. Luku lähenee suuruusluokallaan Ruotsin avustusjärjestön toiminnanjohtajan Lars Östbergin Tukholman lastensiirtokonferenssissa esittämää lukua talvisodan jälkeen Ruotsissa vielä vuonna 1942 oleskelevista suomalaislapsista.¹³ Tähänkään varsin suureen lukuun ei saatu virallista vahvistusta.

Hufvudstadsbladet suhtautui lastensiirtoihin alusta alkaen innostuneesti. RKP:lle pohjoismaisen yhteistyön laajeneminen lastensiirtojen avulla oli selvää. Lastensiirtojen puoltaminen on ollut suurimmalle osalle Suomen ruotsinkielistä väestöä itsestään selvyys ja kritiikin ymmärtäminen lähes mahdotonta. Joulukuussa 1941 lehti kirjoitti, että Ruotsissa oli jo 4 000 suomalaislasta ja tavoitteena on kaksinkertaistaa määrä. Kyseessä on korvaamaton apu lapsillemme. Se oli verrattavissa hengenpelastukseen. Lehti viittasi joulukuussa 1941 myös prof. Ylpön Ruotsissa käymiin neuvotteluihin sairaiden lasten hoidosta Ruotsissa. Kyseessä on pelastusoperaatio, jonka avulla lapsia ei pelasteta ainoastaan puutteesta ja kurjuudesta, vaan osittain pelastetaan heidän henkensä. Sairaalamme ovat niin kuormitettuja, ettei kaikkia tapauksia kyetä hoitamaan.¹⁴ Tammikuussa 1942 lehti kirjoitti pääkirjoituksessaan ”*Behjärtad hjälp*” (Urhoollinen apu), että Ruotsilla ei enää ole resursseja samalla lailla kuin syksyllä 1939 ja elintaso on laskenut huomattavasti. Suomi ei myöskään ole Ruotsissa vailla kilpailijoita koskien saatavaa apua. Maassamme lausutaan välillä ymmärtämättömiä, ajattelemattomia ja kiittämättömiä sanoja Ruotsin avusta. Ruotsin kansan on niitä vaikea ymmärtää.¹⁵ Kieliongelmaa lehti ei ymmärtänyt. Kirjoituksessaan ”*Vår framtids a och o*” lehti korostaa väestöpolitiikan suurta merkitystä sodan synnyttämien väestömenetysten vuoksi korostaen Ruotsin lapsillemme suunnatun avun suurta merkitystä. Ruotsin antama apu lastensiirtojen muodossa on paras mahdollinen sijoitus Pohjolan tulevaisuuden hyväksi. Lastensiirrot tukisivat Suomen väestöpoliittisia tavoitteita varmistamalla terveen sukupolven säilymisen. Apu osoitti pohjoismaisen yhteisymmärryksen arvon.¹⁶ Tammikuussa 1942 lehti kirjoitti, että 2 000 lasta matkustaa viikoittain Ruotsiin. 4 000 ruotsalaisperhettä odottaa suomalaislasta. Suomalaislapsista on suuri kysyntä. Myös uusia lastenkoteja on Ruotsissa otettu käyttöön suomalaislapsia varten.¹⁷

13 Pöytäkirja Tukholmassa 17-18.4.1942 pidetystä lastensiirtokonferenssista.

14 *Hufvudstadsbladet* 17.12.1941.

15 *Hufvudstadsbladet* 2.1.1942.

16 *Hufvudstadsbladet* 4.1.1942.

17 *Hufvudstadsbladet* 8.1.1942.

Lastensiirtoja vastustanut Paavo Virkkunen jatkoi lastensiirtojen avointa kritisoinnista Kööpenhaminassa maaliskuussa 1942¹⁸ todeten, että Suomi pitää mieluummin lapset kotona. Suomessa sensuuri jo tuolloin kielsi lastensiirtojen kritiikin, joten Virkkusen oli mentävä Tanskaan asti puhumaan asiasta. Hän joutui erityisen ankaran arvostelun kohteeksi *Hufvudstadsbladetissa* kaiken aikaisemmin kohtaamansa kritiikin lisäksi. Virkkusta syytettiin nyt nationalismiin sotkemisesta humanitaariseen asiaan ja pelottavasta vastuuntunnon puutteesta. Katsottiin myös, ettei pelkkä raha-avustus riitä, sillä lapset tarvitsevat hoitoa, johon vanhempien aika ei sodan oloissa riittänyt isän ollessa rintamalla ja äidin ansiotyössä. Lapset olivat käytännössä tuuliajolla. Myös kiinnitettiin huomiota lasten huonoon yleiskuntoon ja terveydentilaan. Toimenpide nähtiin pohjoismaisen yhteenkuuluvuuden tunteen käytännön osoituksena. Myös ruotsalaisen avustujajärjestön johtaja Lars Östberg osallistui keskusteluun todeten, että talvisodan sotalapsista vain 5-6 oli adoptoitu.¹⁹ Hän ei maininnut sitä, että talvisodan jälkeen Ruotsissa edelleen oleskeli lähes tuhat suomalaislasta. Tieto se olisi varmasti herättänyt kysymyksiä lasten Ruotsiin jäämisen syistä ja paluusta Suomeen.

Fagerholm vastasi Virkkusen Kööpenhaminassa esittämään kritiikkiin puheessa, joka julkaistiin *Suomen Sosiaalidemokraatissa*.²⁰ Hän totesi, että Virkkunen on esiintynyt yksityishenkilönä, mutta hänen sanansa ovat hänen asemaansa katsoen herättäneet suurta huomiota. Fagerholmilta oli kysytty, tullaanko lastensiirrot nyt keskeyttämään. Niitä jatketaan, mikäli asia hänestä riippui. Hänelle merkitsi muutamien tuhansien lasten pelastaminen tämän ajan yli enemmän kuin kaikki arvostelu. Samalla hän ihmetteli naapurimaiden avusta osoitetun kiitollisuuden muotoja. Fagerholm päätti vastauksensa todeten, että jos keskustelu ja arvostelu avustusmuodoista jatkuvat, voi helposti käydä niin, että Ruotsissa ja Tanskassa menetetään halu ylimalkaan auttaa meidän lapsiamme. Fagerholmin jyrkkäsävyinen vastaus Virkkusen kritiikkiin julkaistiin myös Tanskan ja Ruotsin lehdissä. Viesti muille Pohjoismaille oli selvä: lastensiirtoja tultaisiin esitetystä kritiikistä huolimatta jatkamaan.²¹

Fagerholm vastasi Virkkusen Kööpenhaminassa esittämään arvosteluun myös ulkoasiainministeriön kautta Suomen Tanskan lähettilään pyydettyä asiasta Suomen virallista kannanottoa. Fagerholmin kanta oli, ettei lastensiirroista ollut koitunut vakavia haittatekijöitä ja niitä jatketaan. Virkkunen mielestä paras avustusmuoto oli ns. kummilapsiharrastus, jossa lapsen perhettä tuettiin rahavaroin, kun taas Fagerholmin mielestä oli edullisempaa viedä lapsi Ruotsiin ja

18 Berlingske Tidende 31.3.1942.

19 Hufvudstadsbladet 1.2.1942, 16.2.1942, 25.2.1942, 31.3.1942, 2.4.1942, 5.4.1942, 15.4.1942.

20 Suomen Sosiaalidemokraatti. 30.3.1942.

21 Aftonbladet 30.3.1942; Berlingske Tidende 31.3.1942.

Tanskaan, sillä näin tuli paljon suurempi lapsijoukko avun piiriin kuin pelkästään kummiavustusta saavat lapset. Rahan lähettäminen kummiavustuksen muodossa lapselle Suomeen ei olisi riittävä toimenpide, sillä monilla paikkakunnilla ei kummiavustustenkaan avulla kyettäisi hankkimaan suurempia määriä elintarvikkeita. Fagerholmin mielestä ne tanskalaiset ja ruotsalaiset perheet, jotka halusivat avustaa lapsia, eivät kaikki kykenisi antamaan säännöllisiä kummiavustuksia rahassa.²²

Yhtä myönteisesti kuin *Hufvudstadsbladet* on lastensiirtoihin suhtautunut *Suomen Sosiaalidemokraatti*. Sosiaalidemokraattiselle puolueelle pohjoismainen yhteistyö on ollut yhtä selvää kuin RKP:lle. Lehti toimi lastensiirtoasiassa luonnollisesti Fagerholmin käsityksiä vastaavalla tavalla. Kirjoittelu tulvi kiitollisuutta Ruotsille ja oli lastensiirtoja voimakkaasti puolustavaa.²³ Pääkirjoituksessaan tammikuussa 1942 lehti teki lastensiirroista puolueelle tärkeän sosiaalisen oikeudenmukaisuuden kysymyksen. Heikot ja vähävaraiset saivat etusijan Ruotsin matkoihin.²⁴ Lehti asetti lastensiirrot kaikkein tervetulleimmaksi avun muodoksi.²⁵ Siirtojen arvostelijoita pidettiin ”ymmärtämättöminä ääninä”, jotka eivät käsittäneet Ruotsin avun suuria tuloksia.²⁶ Kyse oli pohjoismaisen yhteisyyden aatteesta, joka eli myös teoissa.²⁷ Lehti siteerasi Torsten Nothinia, joka oli ruotsalaisen avustusjärjestön *Samarbetskommitten för Nordiskt Hjälparbete* johtaja. Nothin korosti suomalaislasten Suomen ja Ruotsin suhteille tuomaa merkitystä.²⁸ Sotalapset lisäsivät kansojen välistä kohtalonyhteyden tunnetta.²⁹ Ruotsi kantoi lasten avulla omaa osaansa Pohjolan yhteisessä kamppailussa.³⁰ Sotalapset olivat lehden julkaisemissa Fagerholmin puheissa ”kansoja yhdistävä side”.³¹ Voimansa ja terveytensä takaisinsaaneet lapset tulisivat vastaisuudessa lisäämään Suomen ja Ruotsin yhteisymmärrystä.³²

Selkeimmin lastensiirtoja puoltava *Suomen Sosiaalidemokraatin* artikkeli oli Fagerholmin radioesitelmän julkaiseminen. Fagerholm vakuutti radiossa viranomaisten valvovan silmän seuraavan lapsia naapurimaassakin. Hän perusteli siirtoja aliravitsemuksella, sosiaalisilla syillä ja kansanhuoltotilanteen helpottumisella. Myös työvoimaa vapautuisi tuottavaan työhön. Siirtojen vastustajia hän arvosteli kovin sanoin viitaten myös huhukampanjaan, jonka mukaan hallitus aikoi myydä lapsia Ruotsiin. Hän korosti, että jokainen lapsi palaa takaisin kotiin, kun elintarviketilanne

22 Matka- ym. kertomuksia a) vuosina 1942-1947 b) lopussa päiväämättömiä kertomuksia. Fagerholmin Tanskassa olevalle Suomen lähettiläälle 2.4.1942 lähettämä kirje. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitea.

23 Suomen Sosiaalidemokraatti. 3.10.1941.

24 Suomen Sosiaalidemokraatti. 5.1.1942.

25 Suomen Sosiaalidemokraatti. 24.9.1941.

26 Suomen Sosiaalidemokraatti. 5.1.1942.

27 Suomen Sosiaalidemokraatti. 24.10.1942.

28 Suomen Sosiaalidemokraatti. 18.12.1941.

29 Suomen Sosiaalidemokraatti. 23.1.1942.

30 Suomen Sosiaalidemokraatti. 18.12.1941.

31 Suomen Sosiaalidemokraatti. 28.10.1941.

32 Suomen Sosiaalidemokraatti. 11.1.1941.

alkaa valjeta. Vanhempia tyynnyteltiin myös sillä, ettei lastensiirroissa ollut mitään uutta, vaan sellaisia oli tehty jo ensimmäisen maailmansodan aikana.³³

Lasten menettämiseen liittyvä epäily hiipi kuitenkin Fagerholmin mieleen. Vuonna 1943 hän lähetti kirjeen suomenruotsalaisten lehtien päätoimittajille todeten, että hänen oli julkisesti vaikea puolustautua lastensiirtoasiassa. Fagerholm pyysi tukea Paavo Virkkusen ja muiden lastensiirtojen vastustajien hyökkäyksiä vastaan, joiden torjumisen hän katsoi itselleen nyt syntyneessä tilanteessa olevan vaikeaa. Hänen mukaansa riskit sen suhteen, etteivät kaikki lapset palaa, eivät olleet pieniä. Ruotsiin jäi vuonna 1943 vielä n. 8 000 lasta ja adoptioriski arvelutti Fagerholmia lasten oleskelun pitkittyessä. Poliittiset tekijät astuivat kuvaan hänen jatkaessaan, että avoin keskustelu asiasta olisi vahingollista Suomen ja Ruotsin väliselle yhteistyölle. Hän korosti henkilökohtaista vastuutaan asiassa todetessaan, että on hänelle kunnia-asia tuoda kaikki lapset kotiin: ”On kunnia-asia tuoda heidät kotiin niin, ettei joitakin tuhansia tai joitakin satoja kadoteta matkalle.”³⁴ Vuotta aiemmin hän oli julkisesti todennut, ettei lastensiirroissa oltu todettu näkyvää haittaa.

Ruotsin lähetystö lähetti Ruotsin avustusjärjestölle Tukholmaan kyseisen kirjeen, joka löytyi *Hjälpkommitten för Finlands Barn*-järjestön arkistosta. Lähetystö seurasi tarkoin lastensiirroista käytyä keskustelua Suomessa ja informoi Ruotsin avustusjärjestöä. On mahdollista, että Fagerholmin kirje on osaltaan jouduttanut Ruotsin oman adoptiolainsäädännön muutosta ja adoption helpottamista vuonna 1944. Fagerholmin kirjeessä kuvattu sotalapsiryhmä edusti sosiaalisten syiden perusteella vuosina 1941-43 lähetettyjä lapsia. Lapset tulivat vaikeista oloista ja huostaanotot vähenivät Helsingin kaupungissa lastensiirtojen johdosta (ks. liite 9).

Lastensiirroista julkisuudessa käydyssä kriittisessä keskustelussa olivat Virkkunen ja Fagerholm vastakkaisten kantojen näkyvimpiä edustajia. Pohjoismaisilla kontakteilla oli Fagerholmin ajattelun ja poliittikkopersonallisuuden kehityksessä huomattava merkitys. Virkkunen puolestaan oli tunnettu saksalaismyönteisestä orientoitumisestaan.

Kriittisestä lehtikirjoittelusta huolimatta ei sellaista voimakasta lastensiirtoa vastustavaa spontaania kansanliikettä, joka olisi ohjannut avustustoimintaa toiseen suuntaan, sota-ajan Suomessa kuitenkaan syntynyt. Lastensiirrot jäivät pian maailmansodan sotänäyttämöiden suurten tapahtumien varjoon. Lehdistön jakaman tiedon ja muun tiedotustoiminnan merkitys Suomessa oli kuitenkin suuri. Ilman niitä lastensiirroista ei olisi voinut paisua sellaista valtaisaa kansanliikettä kuin miksi ne jatkosodan aikana muodostuivat.

33 Suomen Sosiaalidemokraatti. 20.1.1942.

34 HP. Vol. 1598. 27.7.1943 lähetetty selonteko. ”Det är liksom en hederssak att också återföra dem till Finland, så att inte några tusen eller några hundra tappas bort på vägen”. Utrikesdepartementets arkiv.

Sensuuri ja ruotsalaisten loukatut tunteet

Ilkka-lehdessä olleen kirjoituksen jälkeen peruuttivat eräät äidit lastensa matkoja. He arvioivat uudelleen lastensiirtoihin liittyviä riskejä. Asiaa käsiteltiin lastensiirtokomitean kokouksessa 21.10.1941 ja päätettiin, että Pohjanmaalla ilmestyvälle *Ilkka*-lehdelle laaditaan vastine lastensiirtojen arvostelun johdosta. Kirjoitteluhan aiheutti sen, että Suomi menetti lastensiirtojen kautta saatavaa hyötyä. Tehtävä annettiin lastensiirtokomitean jäsenenä toimineelle tri Bertel Nybergille.³⁵ Tätä vastinetta en *Ilkan* myöhemmistä numeroista kuitenkaan löytänyt.³⁶

Akateemikko Kustaa Vilkun mukaan lastensiirtokomitean edustajat Bruun ja Nyberg kääntyivätkin asiassa suoraan hänen puoleensa. Bruunin ja Nybergin käynnin syynä oli Ilkka-lehden negatiivinen kirjoittelu lastensiirroista sekä sen aiheuttama lasten matkojen peruutus. Tämä aiheutti sen, että keskustelu sai sensuuriviranomaiset puuttumaan asiaan.³⁷

Valtion tiedotuslaitoksen (VTL) tarkastusjaosto antoi 22.1.1942 julkaisuntarkastustoimistoille seuraavan ohjeen: ”Jos lehdet haluavat esittää epäilyksiään siitä, onko suomalaisten lasten siirto Ruotsiin tarpeen vaatima toimenpide, on tällaisten kirjoitusten hyväksymisen ehtona, että niissä annetaan täysi tunnustus Ruotsin hyvántahtoisille aikeille. Väheksyviä, epäluuloisia tai arvostelevia lausuntoja Ruotsin suhtautumisesta Suomeen taikka Ruotsin nykyisestä ja vastaisesta poliittisesta asemasta ei saa tuoda julki, vaan on yksinomaan rajoituttava käsittelemään huolestumista, johon lasten maastavienti saattaa antaa aiheutta.”³⁸

Negatiiviset kirjoitukset kuitenkin jatkuivat niin voimakkaina, ettei tarkastusjaosto voinut sitä hyväksyä. Myös Ruotsissa niihin reagoitiin jyrkästi.³⁹ Niinpä aikaisempi, varsin maltillinen määräys kumottiin uudella jyrkällä määräyksellä 26.1.1942: ”Kaikki negatiiviset kirjoitukset lasten siirrosta Ruotsiin on ehdottomasti kiellettävä.”⁴⁰ Asiasta oli nyt muodostunut täysin poliittinen, sillä kritiikki loukkasi ruotsalaisia tavalla, joka vahingoitti maiden välisiä suhteita.

Kaikkien negatiivisten lastensiirtoihin liittyvien kirjoitusten kieltäminen merkitsi, että niistä käytännön kokemuksista ja mahdollisista riskeistä, mitä lastensiirtoihin liittyi, ei enää voinut vapaasti keskustella julkisen sanan palstoilla. Lastensiirtojen arvostelu ja Ruotsin arvostelu niputettiin tällä

35 Lastensiirtokomitean pöytäkirjat vuosina 1941-1949. Pöytäkirja kokouksesta 21.10.1941.

36 Ilkan lastensiirtoja arvosteleva artikkeli ilmestyi 11.10.1941. Ilkan tätä seuraavat numerot olen tarkastanut 1.4.1942 saakka.

37 Akateemikko Kustaa Vilkun haastattelu 19.3.1980.

38 Valtion tiedotuslaitoksen tarkastusjaoston ohjeet julkaisuntarkastustoimistoille 22.1.1942. Ohje nro 1792/J.3.

39 Svenska Dagbladet 24.1.1942.

40 Valtion tiedotuslaitoksen tarkastusjaoston ohjeet julkaisuntarkastustoimistoille 22.1.1942. Ohje nro 1792/J.3. Tarkastusjaoston ohje 26.1.1942, jolla kumottiin aiempi ohje 22.1.1942 annettu ohje.

päätöksellä samaksi asiaksi. Siinä lastensiirtokomitean pöytäkirjassa, jossa käsiteltiin kielteistä kirjoittelua lastensiirroista, todettiin lasten olleen järkyttyneitä matkakokemuksistaan jopa siinä määrin, että yksi lapsi oli jouduttu toimittamaan sairaalahoitoon matkan synnyttämän järkytyksen vuoksi.⁴¹ Lasten tunnereaktiot eivät vaikuttaneet lastensiirtokomitean johtoon eikä niiden vuoksi ryhdytty toimiin lasten erotilanteiden helpottamiseksi. Niistä ei myöskään voinut enää kirjoittaa lehdistössä. Silloinen käsityskanta oli, että lapset unohtavat nopeasti pahatkin kokemuksensa.

Lastensiirtojen arvostelu tulkittiin Ruotsissa todellakin suomalaisten kiittämättömyyden osoitukseksi. Ruotsalaiset kirjeenvaihtajat olivat varsinkin jatkosodan alkuaikoina tyytymättömiä Suomen lehtien kirjoitteluun. Suomalaiset osoittivat kiitollisuuttaan liian niukasti. Kun lastensiirtoasia otettiin esille eduskunnassa, annettiin 17.2.1942 määräys jopa poistaa puheenvuoroista kaikki kansanedustajien lastensiirtoja koskevat negatiiviset lausunnot.⁴² Nekin olisivat loukanneet ruotsalaisia. Maiden väliset suhteiden korjaamiseksi tarvittiin sensuurin toimenpiteitä.

Lastensiirtotoiminnassa kesäkuuhun 1942 saakka mukana ollut ruotsalainen lääkäri Lars-Gösta Sterner totesi haastattelussa, että lastensiirtojen arvostelun kuuleminen oli ”pinsamt” (kiusallista). Väitettiin täysin asiattomasti, että ruotsalaiset koettivat vain parantaa omaa väestöpoliittista tilannettaan lastensiirtojen avulla. Mistään sellaisesta ei Sternerin mukaan kuitenkaan ollut tuolloin kysymys. Ruotsalaiset tunsivat itsensä oikeutetusti loukatuiksi näiden omasta mielestään aiheettomien syytösten johdosta.⁴³ Ruotsalaisten vilpittömyyttä halua auttaa lapsia ei voi kyseenalaistaa. Sterner totesi myös, että kun lastensiirtojen epäkohdat ja ongelmat nousivat esiin, oli myöhäistä tehdä mitään asioiden hyväksi. Hänestä lastensiirtoihin liittyy paljon sellaista kokemusta, jota tulisi hyödyntää.

Tukholmassa avattiin syyskuussa 1942 näyttely ”Suomen taistelu”. Järjestelytehtävissä toimineen kapteeni Palmrothin (”Pallen”) yleisesikunnan päällikölle osoittamassa raportissa ilmaistiin huoli Suomen arvostuksen heikkenemisestä ruotsalaisten silmissä. Muutos talvisodan jälkeen oli silmiinpistävä ja Suomelle romahdusmaisesti epäedullinen. Ruotsalaiset katsoivat tulleen syvästi loukatuiksi Suomen lasten avustamista koskevassa asiassa, kun heitä syytettiin siitä, että he ottivat lapsia hoitoonsa tarkoituksena ruotsalaistuttaa heidät. Räikeimpien syytösten mukaan lapsia ja suomalaisia sotainvalideja olisi lisäksi sijoitettu niin, että ne suojaisivat ruotsalaisia mahdollisia saksalaisten ilmaiskuja vastaan.⁴⁴ Tällaiset syytökset olivatkin todella loukkaavia ja kaikkea perää vailla olevia.

41 Lastensiirtokomitean pöytäkirjat vuosina 1941-1949. Pöytäkirja kokouksesta 21.10.1941.

42 Vilks 1962, s.118,123-125.

43 Lääkäri Sternerin haastattelulausunto 16.10.1979.

44 Vuoden 1942 tapahtumiin liittyvää aineistoa. Kansio HB 16. K.A. Fagerholmin arkisto. Työväen arkisto.

Fagerholm esitti lokakuussa 1942 presidentti Rytille Ruotsille vihamielisten lehtikirjoitusten sensurointia ja positiivisen kirjoittelun lisäämistä.⁴⁵ Fagerholmin Rytille esittämä vaatimus muistuttaa lastensiirtojen arvosteluun liittynyttä sensuuripäätöstä, josta Fagerholmin on täytynyt olla hyvin tietoinen, vaikkei hän sitä haastatteluissani muistanutkaan. VTL toimi asiasta annetun asetuksen mukaisesti valtioneuvoston alaisuudessa, jonka jäsen myös Fagerholm oli. Sen eräänä tavoitteena oli vahvistaa hallituksen toteuttamaa politiikkaa kieltämällä sen arvostelu. Vajaa kolmannes jatkosodan aikana annetuista sensuurihjeista kosketteli ulkopoliittikkaa. Lastensiirtojen arvostelun kieltäminen on luettava tähän ryhmään.⁴⁶

Fagerholm pyrki salaamaan ja vähättelemään lastensiirtoihin liittyvää kritiikkiä ollessaan yhteydessä ruotsalaisten kanssa. Hän totesi ruotsalaisille helmikuussa 1943, että lastensiirtojen arvostelu oli Suomessa nyt vaiennut. Sensuuripäätöksestä hän ei tietenkään voinut mainita. Hän käytti lastensiirtojen arvostelijoista halventavaa nimitystä ”kverulant”, joka tarkoittaa ainaista valittajaa. Arvostelijoiden motiiveja hän piti kansallisina tai poliittisina ja korosti, että lapset tulisi pitää politiikan ulkopuolella.⁴⁷ Fagerholmin mielipide tuki *Svenska Dagbladetin* 24.1.1942 julkaisemaa kirjoitusta, jossa lastensiirtojen arvostelijat leimattiin kiihkokansallisiksi.

Sodan aikaisen tiedotustoiminnan luonteeseen kuului, että sensuuri muodosti vain toisen puolen asiasta. Toisen puolen muodosti aktiivinen propaganda, sensuurin ”aisapari”. Sensuurin ja propagandan tavoitteet olivat yhteneväiset.⁴⁸ VTL lisäsi voimakkaasti lastensiirtoihin liittyvää propagandatoimintaa ja julkaisi vuonna 1943 teoksen *Suomen lasten kiitos Ruotsille*.⁴⁹ Kirjan toimituskuntaan kuulunut Eino Mäkinen, joka ehdotti kirjan tekemistä aiheesta, kertoi, että kirjasta otettiin varsin suuri painos. Sitä myytiin sekä Suomen että Ruotsin puolella. Mäkinen piti saatujen kokemusten valossa valitettavana sitä, että lastensiirtoa niin voimakkaasti propagoitiin VTL:n toimesta.⁵⁰ Lastensiirroista tehtiin jatkosodan aikana ainakin neljä lyhytfilmiä. Ne antavat asiasta idealistisen kuvan rohkaisten lastensiirtoihin ja osoittaen selvästi lasten lähettämisen Ruotsiin olevan suomalaisen yhteiskunnan kannalta toivottu asia.⁵¹ Sotalasten tulisi pitää mielessään, että heidän vanhempiinsa kohdistettiin yhteiskunnan taholta voimakasta propagandaa lasten Ruotsiin lähettämisen puolesta.

45 Carlgren 1973, s.462.

46 Rusi 1982, s.52.

47 Pöytäkirja kokouksesta 5-6.2.1943 Tukholmassa. Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv.

48 Rusi 1982, s. 25.

49 Vilkuna 1962, s.123

50 Eino Mäkisen haastattelulausunto 13.8.1978. PKY. Mäkinen toimi talvisodan aikana ulkomaille suunnatun valokuvapropagandan päällikkönä. Jatkosodan aikana hän työskenteli Puolustusvoimien kuvaosaston erityistehtävissä kuvaten mm. inkeriläisten siirron Suomeen vuonna 1943.

51 Filmeissä kuvattiin Ruotsiin lähteviä lapsia ja kerrottiin mm. niistä kriteereistä, jotka oikeuttivat lapsen Ruotsin matkaan ja ”ilmaiseen päivähoitoon” Ruotsissa. Suomi-filmin arkisto. Helsinki.

Tiedotuslaitoksen kokouksessa 31.12.1941 Vilkuna ilmoitti, että oli tärkeää jatkuvasti osoittaa kiitollisuutta ruotsalaisille. Sensuurin taholta kiinnitettiin erityistä huomiota ruotsalaisystävällisten lehtikirjoitusten tärkeyteen.⁵² Asian saamaa suurta merkitystä osoitti se, että tiedotuslaitos perusti erillisen Ruotsiin suuntautuvaa propagandaa käsittelevän toimikunnan. Tärkeäksi propagandatavoitteeksi asetettiin harrastuksen herättäminen Suomen lasten avustamiseen, mihin ylikäskynhaltija Nothinin johtama avustusjärjestö (*Samarbetskommitten för nordiskt hjälparbete*) oli keskittynyt. Nothin oli itse ehdottanut, että Suomen viralliset propagandaelimet tekisivät propagandasuunnitelmat yhdessä Suomen huollon kanssa. Nothin toimi asiassa aktiivisesti, sillä hän oli jo neuvotellut asiasta Suomen huollon edustajien kanssa.⁵³

Erääksi tärkeimmistä propagandakysymyksistä tiedotuslaitos nimesikin Nothinin toivomuksen mukaisesti lastensiirrot. Ne perheet, joiden lapsia oli Ruotsissa, olisi saatava henkilökohtaisesti kiittämään ruotsalaisia isäntiä. Nämä kirjeet olisi saatettava julkisuuteen Ruotsissa.⁵⁴ Lastensiirtotoiminta muuttui valtiollisen propagandan välineeksi. Tavoitteena oli luoda entistä läheisempää ja myönteisempää suhdetta Suomen ja Ruotsin kansojen välille perheiden välisen vuorovaikutuksen keinoin. Erityisen tärkeää oli kiitollisuuden osoittaminen ruotsalaisille.

Eräs suomalainen perhe Valkeakoskelta ilmaisi kiitollisuutensa ruotsalaisia auttajia kohtaan seuraavasti:

*Kyllä se on niin suuri Jumalan siunaus, että Raimo saa olla siellä, sillä täällä saa nähdä suurta puutetta, sillä meillä on kotona 9 henkeä ja yksin täytyy isän elättää, sillä ei kenestäkään ole vielä itsensä elättäjää, meillä on täällä kaikesta puutetta. Kyllä täällä on, mutta maksavat niin paljon, että ei kannata ostaa. Juuri se saadaan, mitä kortit sisältävät. Kyllä se on ollut niin suurena apuna meillä kun sieltä käsin on meitä muistettu. Kyllä minä olen niin monesti muistanut Jumalaa kiittää teidän edestänne. Kyllä Raimo saa olla kiitollinen, kun on saanut niin hyvän kodin, sillä täällä hän olisi saanut nähdä puutetta. Kyllä Raimo olisi kärsinyt kovasti meillä kotona. Jos teillä sattuisi olemaan vanhat sukkanauhaliivit, vanhoja sukkia ja alusvaatteita, ne olisivat meidän Äidille tervetulleita, sillä äiti on niin huonoissa vaatteissa.*⁵⁵

⁵² Pöytäkirja kokouksesta 31.12.1941.

⁵³ Pöytäkirja Ruotsiin suuntautuvaa propagandaa käsittelevän toimikunnan kokouksesta 8.1.1942.

⁵⁴ Sama.

⁵⁵ Raimo Artmanilta saatu kirje, jonka hänen vanhin veljensä Kyösti kirjoitti 13.9.1947 Raimon ruotsalaisille kasvatusvanhemmille. Raimo siirtyi vuonna 1942 Valkeakoskelta kahden siskonsa kanssa Ruotsiin. Hänet adoptoitiin vuonna 1947. Hän palasi myöhemmin Suomeen ja otti takaisin suomalaisen nimensä Artman.

Eduskunta ja pelko lasten menettämisestä

Olin Fagerholmin lisäksi tilaisuudessa haastattelemaan myös erästä lastensiirtojen vastustajaa, professori Bruno Salmialaa. Hänen eduskuntaryhmänsä IKL (Isänmaallinen kansanliike) toi asian esiin eduskunnassa helmikuussa 1942 peläten lasten menettämistä Ruotsiin. Haastattelin Salmialaa kaksi kertaa, toukokuussa 1978 ja heinäkuussa 1979.

Salmiala totesi, että Fagerholmin ennakkoasenne heihin oli hyvin kielteinen, ”kuin ruton saastuttamiin”. Eduskunnan kanssa olisi silti tullut ainakin neuvotella asiasta, sillä lapset olivat Suomen kansalaisia, joiden sijoittaminen ulkomaille ajaksi, jonka pituutta kukaan ei etukäteen tiennyt, oli riskialtis asia. Asian päätti meillä yksi ministeri, ei valtioneuvosto. Myös sensuuripäätös on hämmästyttävä. Meillä ei ollut ruokahuollossa sellaista hätää, että toimenpide olisi senkään perusteella ollut aiheellinen. Monet eduskunnassa olivat huolissaan lastensiirtojen seuraamuksista. Heillä omassa eduskuntaryhmässään oli käsitys, että Ruotsi antoi sitoumuksen siitä, ettei suomalaislapsia adoptoida Ruotsiin.

Lastensiirrot olivat Salmialan mielestä epäviisas toimenpide, joka synnytti monia tragedioita. Hän muisti isän, joka surmasi itsensä, kun ei saanut pyynnöistään huolimatta lapsiaan takaisin. Lapset eivät myöskään aina olleet toivottuja, kun tulivat takaisin. He palasivat usein ylellisyydestä köyhiin oloihin, mikä synnytti sopeutumisongelmia. Hän piti lastensiirtoja lapsen sielullisena murhaamisena, joka on monella sotalapselle ollut avoin haava läpi koko elämän. Sodan sivuseuraamuksista lastensiirtojen seuraamukset olivat hänestä kaikkein pahimmat. Hänen mielestään lastensiirtojen lopputulos oli Fagerholmille eräs hänen elämänsä suurimmista henkisistä paineista sodan jälkeen.

IKL:n edustajat Salmiala, Saarinen, Kares ja Mainio esittivät 17.2.1942 eduskunnan hyväksyttäväksi toivomuksen, että hallitus kiireellisesti ryhtyisi toimenpiteisiin lainsäädännön muuttamiseksi siten, että Suomen kansalaista ei missään vieraassa maassa voitaisi ottaa lapseksi ilman Suomen oikeusministerin lupaa. Toivomusaloitteen perusteluissa viitataan 6 p:nä helmikuuta 1931 tehtyyn yhteispohjoismaiseen avioliitto- ja lastensuojelusekvenssiin, joka koskevaan sopimukseen, jonka mukaan Suomen viranomaiset eivät voi estää suomalaisten lasten lastensuojelun sopimusmaissa, kuten esimerkiksi Ruotsissa. Sopimus mursi aikaisemman

oikeudellisen käytännön, jonka mukaan suomalaislapsen adoptio vieraassa maassa oli riippuvainen Suomen oikeusministerin luvasta. Kysymyksen teki ajankohtaiseksi se, että Ruotsiin oli tuolloin jo siirretty tuhansia suomalaislapsia.⁵⁶

Asiasta käydyn eduskuntakeskustelun yhteydessä edustaja Salmiala viittasi siihen, että lasten joukkosiirron kautta oli syntynyt olotila, jossa piili Suomen kannalta suuri vaara lasten menettämisestä. Suomen lastensuojeluviranomaisilla oli Ruotsissa olevan suomalaislapsen adoptioasiassa vain lausunnonanto-oikeus ennen asian ratkaisemista. Salmiala viittasi myös siihen, että Suomessa ei edes tarkalleen tiedetty, kuinka suuri määrä talvisodan aikana Ruotsiin siirrettyjä lapsia oli vielä palaamatta. Sosiaalidemokraattien edustaja Lumme piti asiaa vähäpätöisenä ja katsoi aloitteen osoittavan kiittämättömyyttä Ruotsia kohtaan. Maalaisliiton edustaja Kivioja ihmetteli, miksi ei apua rahan ja elintarpeiden muodossa voitaisi lähettää lapsille Suomeen.⁵⁷

Asia lähetettiin keskustelun jälkeen lakivaliokuntaan.⁵⁸ Lakivaliokunta kuuli asiassa myös lastensiirtokomitean lainopillista neuvonantajaa, varatuomari Aune Mäkinen-Ollista. Tämä totesi muistiossaan, että Pohjoismaisen avun Suomen keskuksen toimesta talvisodan aikana Ruotsiin lähetetyistä henkilöistä oli marraskuussa 1941 palaamatta 120 henkilöä, joista 59 lasta.⁵⁹ Tieto oli harhaanjohtava, sillä todellinen Ruotsissa olevien suomalaislasten luku oli huomattavasti suurempi eli 929.⁶⁰

Mäkinen-Ollinen korosti sitä, että Ruotsiin lähettämisen ehto oli se, että vanhemmat allekirjoittivat kirjallisen sitoumuksen siitä, ettei lasta missään olosuhteissa jätetä pysyvästi Ruotsiin. Tätä varten oli tehty oma kirjallinen lomake. Samoin hän viittasi siihen, että vuoden 1931 yhteispohjoismaista sopimusta solmittaessa ei väestöpoliittisia kysymyksiä huomioitu, ainoastaan lapsen etu ja pohjoismainen lainsäädännöllinen kokonaisuus.

Hän viittasi myös sosiaaliministerien kiertokirjeeseen n:o 5/1941, jossa sosiaaliministeriö velvoitti lastenhuoltoviranomaisen suomalaisen lapsen lapseksiottamista koskevassa lausunnossa lähettämään ko. lausuntoehdotuksen sosiaaliministeriön nähtäväksi, jotta ministeriö voisi saada käsityksen siitä, millainen merkitys sopimusvaltioissa tehdyillä lapseksiottamishakemuksilla on ja millaisissa tapauksissa hakemuksia tehdään. Kiertokirjeen syynä oli se, että Ruotsin kansalaisia oli kääntynyt Suomen viranomaisten puoleen talvisodan jälkeen tiedustellen, millaisia mahdollisuuksia heillä oli suomalaisten lasten kuten sotaorpojen, Ruotsiin evakuoitujen ym. lapseksiottamiseen.⁶¹

56 Valtiopäiväasiakirjat. Asiakirjat. 1942, s. 23.

57 Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1942, s. 85.

58 Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1942, s. 87.

59 Eduskunnan lakivaliokunnan asiakirjat. 1942. Pöytäkirja kokouksesta 13.3.1942.

60 Pöytäkirja Tukholmassa 17-18.4.1942 pidetystä lastensiirtokonferenssista.

61 Eduskunnan lakivaliokunnan asiakirjat. 1942. Pöytäkirja kokouksesta 13.3.1942.

Lakivaliokunta sai työnsä valmiiksi 20.3.1942 ja esitti eduskunnan harkittavaksi toivomuksen, että hallitus ottaisi harkittavakseen, voitaisiinko suomalaisten lasten lapseksiottamista sopimusvaltioissa rajoittaa muunlaisin toimenpitein kuin kysymyksessä olevan sopimuksen irtisanomisella.⁶² Yhteispohjoismaisen sopimuksen irtisanominen vaikuttaisi kielteisesti suhteisiimme Ruotsiin, siksi sitä ei haluttu tehdä.⁶³

Lakivaliokunnan mietinnön eduskuntakäsittelyssä kokoomuksen edustaja Paavo Virkkunen viittasi niihin epäilyihin, mitä lastensiirto Ruotsissa ja Tanskassa jo oli synnyttänyt ja esitti, että Suomen lasten avustaminen olisi suoritettava suoranaisilla raha-avustuksilla, jotka tulisivat lasten hyväksi heidän omassa kotimaassaan. Suurin osa puutteenalaisista lapsista jäi edelleenkin kotimaahan. Heitä voitiin auttaa ns. kummilapsi-harrastuksen avulla. Virkkunen kiinnitti myös huomiota siihen, mitä riskejä sisältyi lapsen oleskeluun ruotsalaisessa perheessä. Hän asetti rinnalle suomalaisin voimin toimivat lastenkodit.

Sosiaalidemokraattien edustaja Hämäläinen piti asiaa niin vähäpätöisenä, ettei mitään pontta olisi kannattanut asiasta laatia.⁶⁴ RKP:n edustaja Österholm katsoi, että Suomen lapset tarvitsivat parempaa ravintoa ja rauhallisemman kasvuympäristön kuin mitä Suomi kykeni heille tarjoamaan. Lakivaliokunnan ehdotus hyväksyttiin eduskunnassa keskustelun jälkeen ilman äänestystä.⁶⁵

Tasavallan Presidentti antoi 24.4.1942 valtioneuvostolle tehtäväksi ryhtyä eduskunnan toivomuksen aiheuttamiin toimenpiteisiin.⁶⁶ Valtioneuvosto päätti 21.5.1942 antaa asian ulkoasiainministeriön harkittavaksi ja valmisteltavaksi.⁶⁷ Ulkoasiainministeriö ehdotti 18.6.1942 täydentävän sopimuksen tekemistä Ruotsin kanssa lapseksiottamista koskevassa asiassa. Tämä merkitsi lähinnä lapseksiottamisen valvonnan tehostamista siten, että lapseksiottamiseen tarvittava huoltoviranomaisen lausunto olisi aina hankittava ulkoasiainministeriön välityksellä.⁶⁸ Tämä merkitsi käytännössä vain sitä, että adoptioanomusten lukumäärää voitiin nyt keskitetysti seurata.

Asiasta hallituksessa 18.6.1942 käydyssä keskustelun yhteydessä ilmoitti ministeri Annala (IKL), ettei asia järjesty tyydyttävästi esitetyllä tavalla, vaan Ruotsin kanssa voimassa oleva sopimus olisi irtisanottava ja suomalaisen lapsen ottolapseksi ottaminen olisi myös Ruotsissa tehtävä Suomen oikeusministerin luvasta riippuvaiseksi. Valtioneuvosto kuitenkin päätti keskustelun jälkeen esittää

62 Valtiopäiväasiakirjat. Asiakirjat. 1942. Lakivaliokunnan mietintö n:o 4.

63 Eduskunnan lakivaliokunnan asiakirjat. 1942. Pöytäkirja kokouksesta 18.3.1942.

64 Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1942. Maaliskuu.

65 Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1942, s. 252.

66 Valtioneuvoston pöytäkirjat. 1942. Huhtikuu.

67 Valtioneuvoston pöytäkirjat. 1942. Toukokuu.

68 Valtioneuvoston pöytäkirjat. 1942. Kesäkuu.

tasavallan presidentille, että Tukholmassa toimiva Suomen lähettiläs Wasastjerna valtuutettaisiin Ruotsin hallituksen kanssa tekemään noottienvaihdolla em. sopimus.⁶⁹ 19.6.1942 tasavallan presidentti antoikin Wasastjernalle valtioneuvoston esittämät valtuudet.⁷⁰

Ruotsissa asiakirjoja ei julkaistu aikaisemman sopimuksen täydennyksenä, vaan asia hoidettiin lähettämällä tuomioistuimille kiertokirje, joka julkaistiin asetuskokoelmassa.⁷¹ Ruotsin avustuskomitean puheenjohtaja Lars Östberg lähetti myös erillisen kirjeen ruotsalaisille lakimiehille esittäen, että suomalaisen lapsen lapseksiottamista koskevassa asiassa oli aina kuultava avustuskomiteaa. Avustuskomitea toimi vielä tuolloin selvästi suomalaisten lasten Ruotsissa tapahtuvaa lapseksiottamista vastaan.⁷² Kiertokirje oli lähinnä Ruotsin tuomioistuimille suunnattu tiedoksianto suomalaista lasta koskevassa adoptioasiassa. Tuomioistuimet veloitettiin pyytämään lausunto Suomen lastensuojeluviranomaisilta vuoden 1931 yhteispohjoismaisen avioliittoa, lapseksiottamista ja holhousa koskevan sopimuksen perusteella, joka sodan jälkeen vaikutti keskeisesti adoptioasioiden käsittelyssä. Asiat ratkaistiin Ruotsin lainsäädännön mukaisesti ruotsalaisissa tuomioistuimissa.

Östbergin kanta adoptioihin muuttui sodan jälkeen ja lastensiirtojen päättämiskonferenssissa vuonna 1948 hän viittasi tähän yhteispohjoismaiseen sopimukseen korostaen Ruotsin oikeuslaitoksen suvereenisuutta adoptiopäätöksissä.⁷³ Ruotsalaista adoptiolainsäädäntöä oli muutettu vuonna 1944 niin, että adoptioperusteita laajennettiin, mikä vaikutti suomalaislasten adoptioihin. Adoptio voitiin nyt myös purkaa viiden vuoden kuluessa adoptioajankohdasta, mikäli lapsi kärsi psyykkisistä häiriöistä tai muista vakavista sairauksista.⁷⁴

Lastensiirtojen päätöksenteossa ei millään lailla huomioitu eri poliittisten ryhmien näkökantoja, vaikka kyseessä oli kymmenien tuhansien Suomen kansalaisten siirto vieraaseen maahan. Virkkunen vaati sosiaaliministeriötä julkaisemaan selonteon toimenpiteistään, havainnoistaan ja kokemuksistaan sekä vastaisista suunnitelmistaan lasten maastaviennin asiassa. Tällaista selontekoa ei löydy lastensiirtokomitean arkistosta, sillä sellaista ei tehty.

Saksan Suomen lähettiläs von Blücher kiinnitti huomiota Berliiniin toimittamassaan raportissa lastensiirtojen poliittisesta vaikutuksesta Suomessa.⁷⁵ Lähettiläs viittasi raportissaan Suomen ja Ruotsin väliseen keskinäiseen kauppaan, joka ei sujunut molempia maita tyydyttävällä tavalla. Von

69 Valtioneuvoston pöytäkirjat. 1942. Kesäkuu.

70 Valtioneuvoston pöytäkirjat. 1942. Kesäkuu.

71 Svensk författningsamling nr 664/1942.

72 Tiedoksi saadut pöytäkirjat. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto.

73 Virkamäki 2005, s.16; Avslutningskonferens å hotel Gillet 14.10.1948.

74 Laki astui voimaan 5.5.1944. Svensk författningsamling nr 180/1944.

75 Ministeri Wipert von Blücherin päiväkirjan mikrofilmit 1935–1944. Filmi 5, s.1879–1882.6.3.1942: ”Finnland und Schweden”.

Blücher viittasi maiden 650-vuotiseen yhteiseen historiaan ja muihin tekijöihin, jotka synnyttivät maiden välisen yhteenkuuluvuuden, johon ohimenevät erimielisyydet eivät voineet vaikuttaa. Viime kädessä oli kysymys samankaltaisille arvoille rakentuvasta pohjoismaisesta yhteiskuntamallista.

Saksa oli kuitenkin von Blücherin mukaan Suomen politiikassa tällä hetkellä ykkössijalla, mutta Ruotsin asema oli silti vahva. Se oli tehnyt poikkeamia neutraliteetistaan Suomen hyväksi, salli tavaratoimituksia Suomeen ja vapaaehtoisten tulon. Ennen kaikkea ruotsalaisten apu tuntui humanitaarisella alueella ja ilmeni tuhansien suomalaislasten ottamisena hoitoon Ruotsiin. Tämä avustusmuoto on tehnyt suomalaisiin vaikutuksen. Lastensiirtojen tarkoitus oli pelastaa Suomen nouseva polvi Ruotsin avulla.

Von Blücher viittasi myös presidentti Rytin puheeseen eduskunnalle 3.2.1942. Tässä puheessa presidentti korosti Ruotsin suhteiden merkitystä todetessaan, että Ruotsi on meitä historiallisesti lähempänä kuin mikään muu kansa. Ryti toi myös esiin Suomen kiitollisuuden siitä monimuotoisesta avusta, jota Ruotsi on meille antanut.⁷⁶ Tähän voidaan sisällyttää myös humanitaarinen apu lastensiirtojen muodossa. Muutamaa päivää ennen tätä puhetta oli Presidentti maininnut von Blücherille, että Suomen täytyy aina muistaa säilyttää hyvät suhteet Ruotsiin.

Von Blücherin tavoitteena oli luonnollisesti Saksan vaikutusvallan lisääminen. Hän varoi kuitenkin sekaantumasta Suomen sisäisiin asioihin eikä pitänyt yhteyttä suomalaisiin natseihin.⁷⁷ Suomen ja Ruotsin loitontaminen oli kuitenkin Saksan intressien mukaista. Lastensiirrot yhdistivät maita. Vuonna 1931 tehdyn yhteispohjoismaisen avioliittoa, lapseksiottamista ja holhousta koskevan sopimuksen irtisanominen olisi automaattisesti ohjannut Suomen entistä syvemmin Saksan vaikutuksen piiriin.

Fagerholm, joka oli lastensiirtojen keskeisin vaikuttaja Suomessa, oli saksalaisille epämieluisa henkilö. Lastensiirtojen arvostelu oli samalla epäsuoraa Fagerholmin arvostelua. Hän oli jo vuodesta 1941 epäillyt hallituksen kokouksissa Saksan voittoa, josta saksalaisilla oli tieto.⁷⁸ Pohjoismainen ajattelu henkilöityi Fagerholmin persoonaan. Hän joutui saksalaisten painostuksesta eroamaan hallituksesta vuonna 1943 arvosteltuaan saksalaisten Norjassa suorittamia teloituksia.

Paavo Virkkunen lastensiirtojen vastustajana

Paavo Virkkunen (1874-1959) oli lastensiirtojen vaikutusvaltainen vastustaja Suomessa tuoden mielipiteensä esiin myös lehdistön kautta. Hänellä oli myös kontakteja muihin Pohjoismaihin. Hän

⁷⁶ Valtiopäivät 1942. Pöytäkirjat I, s.24.

⁷⁷ Jonas 2009, s.506; Ekberg 1992, s.152-154.

⁷⁸ Metzger 1986, s.100.

oli kirkonmies ja poliitikko, joka toimi kokoomuksen puheenjohtajana vuosina 1932-33. Hän oli ammatiltaan pappi ja opettaja toimien mm. Suomalaisen Normaalilyseon rehtorina vuosina 1908-1918. Hän toimi myös Helsingin eteläisen seurakunnan kirkkoherrana vuosina 1926-1951.

Eduskunnan puhemiehenä hän toimi useaan otteeseen vuosina 1918, 1923, 1926, 1928 ja 1929-30.⁷⁹ Svinhufvud, jota Virkkunen oli tukenut Lapuan liikkeeseen liittyneiden arkaluontoisten kysymysten selvittelyssä, halusi hänet opetusministeriksi II hallitukseensa vuosina 1930-31. Virkkusen toimintaa leimasi myönteinen suhtautuminen Lapuan liikkeeseen. Hänen aikanaan solmittiin vaaliliitto IKL:n kanssa vuoden 1933 vaaleihin. Kokoomuksen vaalitulos romahti tällöin 18 edustajapaikkaan IKL:n saadessa 14 edustajapaikkaa.⁸⁰ Virkkusen jälkeen Kokoomuksen puheenjohtajaksi tuli Paasikivi joka suhtautui Virkkusta kielteisemmin IKL:ään.⁸¹

Virkkusen poliittista toimintaa ohjasi kansallismielisyys, johon yhdistyi uskonnollisuus ja bolsevismin pelko. Uskonto ja kansallinen paatos sekoittuivat toisiinsa. Hänellä oli myös vahva näkemys Suomen pysyvästä riippuvuudesta Saksasta. Vielä syyskuussa 1944 hän vaati sodan jatkamista Saksan rinnalla loppuun asti.⁸² Hän vieraili Saksassa elokuussa 1942 pitäen esitelmän aiheesta ”*Suomen kirkon kehittyminen aidoksi kansankirkoksi*”. Tavoitteena oli vahvistaa Suomen ja Saksan kirkkojen yhteenkuuluvuutta ”Lutherin Saksan ja Agricolan Suomen” hengessä. Lojaalisuus Saksaa kohtaan ilmeni mm. siinä, että raportissaan arkkipiispa Kailalle hän kertoi nähneensä Daavidin tähdellä varustettujen juutalaisten liikkuvan kaduilla. Hän totesi, ettei tällainen menettelytapa sovi meidän kulttuuriimme vaatimatta kuitenkaan näkemänsä perusteella toimenpiteitä Suomen kirkon taholta.⁸³ Suomen poliittisessa siirtymisessä Saksan etupiiriin oli mukana myös Suomen luterilainen kirkko. Pohjoismainen suuntaus ei vaikuttanut Virkkuseen yhtä voimakkaasti kuin yhteistyö Saksan kanssa.

Saksa oli ainoa todellinen vaihtoehto kommunismin muodostaman uhan poistamiseksi. Virkkusen asennetta Saksaa kohtaan kuvaa aseveljeyden luoma aito yhteydentunne ja kiitollisuus siitä, että Saksa oli pelastanut Suomen vaikeassa kriisitilanteessa.⁸⁴ Helsingissä toiminut ruotsalainen lähetystöpastori Folke Palmgren kuvaili sodan kynnyksellä Ruotsin arkkipiispalle Eidemille lähettämässään kirjeessä Suomen ja suomalaisten asenteita kriittisesti. Hän kertoi tavanneensa muutamaa päivää aiemmin Paavo Virkkusen, joka oli matkalla eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan kokoukseen. Virkkunen, joka puhui sujuvasti ruotsia, oli hymyillen arvellut,

79 Eduskunnan matrikkelitoimikunta 1982. Virkkunen, Paavo Emil.

80 Vares 2007, 164-175; Virkkunen 2002, s.263-264.

81 Vares 2007, 203-210; Virkkunen 2002, s.266.

82 Murtorinne 1975, s.104.

83 Murtorinne 1975, s.142-143.

84 Murtorinne 1975, s.126.

että sotilaalliset valmistelut olivat niin pitkällä, että niitä oli mahdoton peruuttaa. Palmgrenin mielestä Suomi ei ollut enää puolueeton maa, vaan se tulisi olemaan Saksan rinnalla tulevassa sodassa. Myös Ruotsin lehdet antoivat Palmgrenin mielestä virheellisen kuvan tilanteesta puhuessaan Suomen puolustussodasta. Kysymys oli hyökkäyksestä, talvisodassa menetettyjen alueiden takaisinvaltaamisesta. Palmgrenin kirje heijastelee Ruotsin lähetystön senhetkisiä arvostelevia mielialoja. Kirje osoittaa myös sen, miten hyvin lähetystö oli perillä tilanteen kehityksestä Suomessa.⁸⁵ On selvää, että tapaaminen kansallismielisen Virkkusen kanssa vahvisti ruotsalaisten kriittisiä mielialoja. Se ennakoi niitä jatkosotaan liittyviä näkemyseroja, mitä ruotsalaisten kanssa myöhemmin syntyi.

Mannerheimin julkaistua ns. ”miekantuppipäiväkäskynsä” heinäkuussa 1941 Virkkunen yhtyi Uudessa Suomessa hänen ajatuksiinsa ”suuresta Suomesta”, joka pysyvästi poistaisi idän uhan.⁸⁶ Ruotsalaisten asenne Suomen käymään sotaan oli viileän pidättyvä eikä sopinut Virkkusen kansallismielisiin ajatuksiin.⁸⁷ Suomen lapset Ruotsissa eivät olleet oikeassa ympäristössä. Virkkusen kansallisromanttinen sankarieetos ilmennee hänen vuonna 1941 julkaistussa kirjassaan *Suomen taistelevan armeijan henki*. Kirja pohjautuu rintamalta tulleisiin kirjeisiin. Sen henki oli hyvin runebergiläinen korostaen sitä, että Vänrikki Stoolin tarinan henkilöt vaikuttivat Suomen nykyisenkin taistelevan armeijan henkeen.⁸⁸

Parlamentaarisen valvonnan puute

Eduskunta joutui lastensiirtoasiassa tapahtuneen tosiasian eteen. Vaihtoehtoisia auttamisen muotoja olisi tullut harkita päätöksenteon yhteydessä. Fagerholm korostaa vastuutaan ministerinä suomenruotsalaisille lehdille lähettämässään kirjeessä todetessaan: ”Hallitus ei ole koskaan käsitellyt tätä kysymystä, ei lasten siirtämistä tai lasten palauttamista. Olen antanut itselleni luvan toimia itsenäisesti, mutta juuri siksi tunnen asiasta suurta vastuuta.”⁸⁹

Paavo Virkkusen pedagoginen tausta on auttanut häntä ymmärtämään lastensiirtoihin liittyvien erojen merkityksen lapsen kannalta. Hän onkin kirjoittanut perheen ja perheen äidin suuresta merkityksestä lapsen kehitykselle.⁹⁰ Saksalaismielisestä orientoitumisestaan tunnetun Virkkusen

85 Murtorinne 1975, s.81.

86 Murtorinne 1975, s.101.

87 Murtorinne 1975, s.104.

88 Virkkunen, Paavo. Opera XIII.1939-1947. Suomen taistelevan armeijan henki. Kyseessä on omaisten Paavo Virkkuselle hänen merkkipäivänsä kunniaksi painattama kokoelma hänen kirjoituksistaan.

89 HP. Vol.1598. 27.7.1943 Ruotsin Suomen lähetystön Ruotsiin lähetetty selonteko. ”Regeringen har aldrig behandlat denna fråga, varken om barnens överförande eller deras hemtagande. Jag har tillåtit mig att handla självständigt, men just därför känner jag ett stort ansvar.”

90 Virkkunen, Paavo. Opera XIII.1939-1947. Salaiset myötäkasvattajat, esitetty myös radiossa 22.4.1943.

pedagogiseen taustaan pohjautuvat näkemykset avun toimittamisesta Suomeen palvelivat nyt kuitenkin viime kädessä IKL:n pyrkimyksiä, jotka tähtäsivät Suomen ja Ruotsin etäännyttämiseen toisistaan. Lastensiirtojen arvostelu palveli samalla poliittisia tarkoitusperiä. Virkkunen sai myös Ruotsista tukea lastensiirtojen arvostelulleen. Se oli poikkeuksellista, koska ruotsalaisten suuri enemmistö kannatti lastensiirtoja. Göteborgissa vaikuttava hovisaarnaaja Isaac Béen, joka oli tunnettu Suomen ystävä ja auttaja, vastusti Virkkusen tavoin perheiden hajottamista ja kannatti avun toimittamista Suomeen käytettäväksi täällä hädänalaisten perheiden tukemiseen.⁹¹

Lastensiirtoihin liittyvien riskien käsittely eduskunnassa tapahtui oleellisen asian suhteen virheellisen tiedon varassa. Ruotsin avustuskomitean puheenjohtajan Lars Östbergin huhtikuussa 1942 esittämän tiedon mukaan Ruotsissa olikin talvisodan jäljiltä vielä palaamatta 929 suomalaislasta. Tieto oli täsmällinen ja tarkka rekisteritieto. Suurin osa näistä lapsista oli mennyt Ruotsiin yksityisteitse ohi viranomaisen. Tämän oikean tiedon saamisen lakivaliokunnan käsittelyyn ei olisi ollut lastensiirtokomitean edustajille ylivoimaista. Eduskuntakäsittelyn yhteydessä toi eräs toivomusaloitteen tekijöistä, edustaja Bruno Salmiala (IKL) esiin hämmästyksensä siitä, ettei kukaan tunnu tietävän Ruotsiin talvisodan jälkeen jääneiden lasten todellista lukumäärää.⁹² Tieto oli kyllä saatavilla, mutta sitä ei poliittisista syistä toimitettu eduskunnalle, joka pyysi asiasta tietoa. Nämä lapset tavallaan uhrattiin koko Suomen edun vuoksi.

Oikea tieto Ruotsissa vielä talvisodan jälkeen olevien suomalaislasten todellisesta lukumäärästä olisikin vahvistanut merkittävästi lastensiirtoja vastustavia poliittisia voimia Suomessa. Se olisi myös vähentänyt siirrettävien lasten lukumäärää, sillä perheet olisivat tämän tiedon saatuaan harkinneet lapsensa menettämisen riskiä tarkemmin. On luultavaa, että näinkin suuri talvisodan jälkeen Ruotsiin jääneiden lasten luku olisi lisännyt ruotsalaisvastaisia mielialoja Suomessa ja näin vahingoittanut Ruotsin ja Suomen välisiä suhteita.

Talvisodan jälkeen Ruotsiin jääneiden lasten paluuseen liittyvien kysymysten selvittäminen olisi merkinnyt talvisodan lastensiirtojen kokemusten syvempää arviointia ja lasten menettämiseen liittyvien riskien todellista kohtaamista. Fagerholmin Virkkusen huhtikuussa 1942 Tanskassa suorittamaan arvosteluun antama vastaus sisälsi näkemyksen, ettei lastensiirroissa oltu havaittu mitään vakavia haittatekijöitä. Vaikeudet tulivat kuitenkin ilmenemään vasta myöhemmin lasten palauttamisen yhteydessä. Fagerholmin oma käsitys muuttui vuonna 1943, mitä osoitti hänen suomenruotsalaisten lehtien päätoimittajille lähettämä avunpyyntökirje. Siinä hän ilmaisi selvästi,

91 Virkkunen 1948, s.82-84.

92 Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1942, s. 85.

että riskit lasten menettämisestä eivät olleet vähäisiä ja pyysi tukea Virkkusen mahdollista uutta kritiikkiä vastaan, josta hän ei syntyneessä tilanteessa katsonut enää selviävänsä.⁹³

Sekä lasten vastaanottajat Ruotsissa ja Tanskassa että asiaa hoitavat viranomaiset Suomessa eivät pohjimmaltaan ymmärtäneet lastensiirtojen kritiikkiä, vaan pitivät sitä karhunpalveluksena avun tarpeessa oleville lapsille. Ongelmat nousivat esiin sodan jälkeen lasten kotiuttamisen yhteydessä, jolloin oli myöhäistä vaikuttaa tapahtumien kulkuun. Lastensiirrot toimivat aikapommin tavoin.

Lastensiirtojen arvostelun julkinen kieltäminen oli selvä poliittinen toimenpide. Kaiken Ruotsia kohtaan suunnatun kritiikin kieltäminen sensuuroimenpitein, kuten Fagerholm syksyllä 1942 ehdotti, oli vaatimus, jolla Fagerholm koetti ylläpitää ruotsalaisten positiivista suhtautumista Suomen auttamiseen. Lastensiirtojen arvostelun kieltäminen niin laajasti, että jopa kansanedustajienkin mielipiteistä sensuroitiin kriittiset kohdat, osoittaa, että lastensiirtojen arvostelu yhdistettiin Ruotsiin kohdistuvaan muuhun arvosteluun. Avustusmuodon tarkoituksenmukaisuuden arvostelu ja Ruotsin arvostelu miellettiin samaksi asiaksi, mikä aiheutti sen, että lastensiirtoihin liittyviä käytännön kokemuksia ei kriittisesti analysoitu viranomaisten toimesta. Kriittisen arvion puuttumisen syynä oli paitsi Suomen poliittisten päättäjien avun antajaa kohtaan tuntema kiitollisuus, myös riippuvuus avun jatkuvuudesta. Vanhan suomalaisen sananlaskun mukaan lahjahevosen hampaita ei tutkita.

VTL:n aktiivinen panostus lastensiirtoasiaan osoittaa, että Suomen lapsia Ruotsissa käytettiin harkitusti propagandan välineenä pyrittäessä parantamaan Suomen ja Ruotsin suhteissa esiintyneitä häiriöitä. Lapset toimivat maansa ”pieninä lähettiläinä”, joista oli saatava irti propagandaetua. Kiitollisuuden osoittaminen koettiin tärkeäksi. Myös Presidentti Ryti korosti valtiopäivien avajaispuheessaan helmikuussa 1942 Ruotsin suhteiden poikkeuksellisen suurta merkitystä Suomelle.⁹⁴

Päätöksen lastensiirtojen aloittamisesta vuonna 1941 teki yksi ministeri eikä päätöstä käsitelty valtioneuvostossa. Myös eduskunta sivuutettiin päätöksenteossa. Mikäli eduskunnan mielipidettä asiasta olisi kysytty, olisi asia mutkistunut ja sen käsittely hidastunut. Fagerholmille asia oli vähäinen muiden sosiaaliministerille sodan aikana kuuluvien kysymysten rinnalla. Myös sosiaalidemokraattinen eduskuntaryhmä vähätteli asiaa keväällä 1942.⁹⁵

93 HP. Vol.1598. 27.7.1943 Ruotsin Suomen lähetystön Ruotsiin lähetetty selonteko. Utrikesdepartementets arkiv.

94 Valtiopäivät 1942. Pöytäkirjat I, s.24.

95 Ks. myös: Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1942. Maaliskuu 1942.

Lastensiirtoihin liittyvät ongelmat laukesivat tilanteessa, jossa lasta vaadittiin palaamaan Suomeen ja eroamaan ruotsalaisperheestä, jossa oli asunut vuosikausia. Lapsesta oli tullut ruotsalaisen perheen aito perheenjäsen. Erokokemus oli tuskallinen sekä lapsen kiintyneelle ruotsalaisperheelle että ruotsalaisiin vanhempiinsa kiintyneelle suomalaislapselle. Palauttaminen Suomeen oli monelle sotalapselle lastensiirtojen tuskallisin kokemus ja sitä vastaan protestoitiiin. Kyseessä oli lapsen täysin normaali reaktio tilanteeseen, joka oli epänormaali. Jos ympäristö ei lapsen reaktioita ymmärtänyt, ei lapsi ollut siitä vastuussa.

TOTUUDEN KOHTAAMINEN SODAN JÄLKEEN

Miksi lapset eivät palaa?

Lähdöstä Ruotsiin en muista mitään, mutta se on varmaankin ollut paha. Pahinta on ehdottomasti pakollinen lähtö takaisin Suomeen, se on asia joka olisi pitänyt hoitaa täysin eri tavalla. Lasten olisi pitänyt saada jäädä Ruotsiin kunnes itse olisivat kenneet päättämään elämästään. En ole ainoa, joka on tästä katkera. Tästä voisi kirjoittaa kirjan. Vaan se ei auta ketään. Puhun tietysti vain omasta puolestani, kun sanon, että kotini ja kaikki minulle rakkaat ihmiset jäivät Ruotsiin. Kävin siellä kaksi vuotta koulua ja kotini oli mitä lapsi vain voi toivoa. Ei mitään puuttunut. Sitten tulin Suomeen; en puhunut sanaakaan suomea eivätkä ”oikeat” vanhempani ruotsia. Minut olisi adoptoitu ja vanhempani olisivat suostuneet antamaan minulle ”jatkoaikaa”, mutta en tiedä, pitääkö paikkansa, että ”Suomi tahtoo poikansa takaisin?”. Vanhempieni mukaan jokin virallinen taho esti jäämiseni Ruotsiin. Jonkinlaista pakkovierotusta oli sekin, ettei minulle seuraavana kesänä myönnetty passia! Koska en muista Ruotsiin lähtöä, enkä sitä edeltävää aikaa, on paluu takaisin minun kohdallani evakuoinnin pahin asia. Itse asiassa elämäni suurin tragedia, se ei koskaan häviä mielestä. Se oli pienelle pojalle maailmanloppu.⁹⁶

Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean ehdottomana periaatteena oli, että kaikki Ruotsiin siirretyt lapset olisi palautettava kotimaahansa. Lastensiirtokomitean toiminnanjohtaja Elsa Bruuniin oli tehnyt vaikutuksen lastensiirtojen eduskunnassa herättämä voimakas vastarinta. Komitean huoli lasten pysyvistä jäämisestä Ruotsiin kasvoi, kun lapset eivät palanneetkaan toivotussa aikataulussa.

⁹⁶ Dosentti Nina Santavirralta 3.1.2010 saatu Kansallisen sotalapsitutkimukseen liittyvä tieto.

Komitea lähti siitä, että kyseessä oli vain väliaikaiseksi tarkoitettu huoltotoimenpide, josta oli tehty kirjallinen sopimus lastensiirtokomitean ja suomalaisten vanhempien kesken. Tähän sitoumukseen komitea luotti.

Komitea ei ymmärtänyt syitä syntyneeseen asiantilaan. Saadakseen tarkempaa kuvaa siitä, miksi lapset eivät palanneet koteihinsa, suoritti komitea marras-joulukuussa 1945 tiedustelun, joka koski kotien suhtautumista ennen vuotta 1944 Ruotsiin komitean välityksellä siirrettyjen lasten palauttamiseen. Komitean lähettämiä lapsia oli Ruotsissa marraskuussa 1945 vielä 20 282 ⁹⁷, joten kyselyn lopputulos koski tuhansia lapsia. Komitea halusi tietää, mikä oli syy siihen, ettei lasta ollut kutsuttu kotiin. Nämä lapset olivat Ruotsissa pisimpään olleita ja lähetetty etupäässä sosiaalisten syiden, mm. varattomuuden perusteella vuosina 1941-43. ⁹⁸

Kyselyn lopputulos on eräs järkyttävimpiä lastensiirtoihin liittyviä selvityksiä. Sitä ei koskaan päästetty julkisuuteen. Selvitys koski 606 helsinkiläiskotia, joista tavoitettiin 546 perhettä. Näistä ainoastaan 199 eli noin kolmannes oli enää halukkaita vastaanottamaan lapsensa. Muut ilmoittivat aikovansa jättää lapsensa pysyvästi Ruotsiin. Perussyynä siihen komitea piti kodin vapautumista niin taloudellisesta kuin kasvatuksellisesta vastuusta lapsesta, vieraantumista lapsesta ja tästä aiheutuvaa välinpitämättömyyttä lapsen tulevaisuudesta. Samanlaiset tiedot lastensiirtokomitea sai asiamiehiltään maaseudulta sekä Turusta ja Porista. Vanhemmat ilmoittivat komitealle, ettei lasten palauttaminen enää ollut komitean päätettävissä vaan ainoastaan lasten omien kotien ja kasvatuskotien välinen yksityisasia, jolloin annettu sitoumuskaan ei enää ollut voimassa. Komitea oli todella vaikean tilanteen edessä.

Kyselytutkimuksen tulos johti jyrkkiin toimenpiteisiin lasten kotiuttamisen tehostamiseksi. Kirjallinen sitoumus osoittautui nyt tehottomaksi tunnesiteiden lapsen ja biologisten vanhempien välillä katkettua. Ongelma oli pohjimmaltaan lastensuojeluun ja lasten ja vanhempien välisiin suhteisiin liittyvä. Sen ymmärtäminen olisi edellyttänyt lastensuojelutyöhön liittyvää ammatillista kokemusta, joka lastensiirtokomitean johtajalta puuttui. Lasten vaatiminen takaisin koteihin, joihin he eivät enää olleet tervetulleita, osoittaa suoranaista inhimillisyyden puutetta. Se oli ehdottomasti lapsen edun vastainen toimenpide, joka oli myös ristiriidassa lastensuojelulain kanssa. Se kuvastaa lapsen tunne-elämän täydellistä ymmärtämättömyyttä.

Mannerheim-liiton kanta koskien Tanskassa olleiden suomalaislasten paluuta ottikin huomioon lapsen edun. Liitto vastusti lasten jyrkkiä palautusvaatimuksia pitäen niitä kansallisten piirien ja

⁹⁷ Sammandrag av 1945 års statistik från Hjälpkommitten för Finlands barn. Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv. Riksarkivet; Uuden Suomen antaman tiedon mukaan lapsia oli Ruotsissa keväällä 1946 n. 24.500. Uusi Suomi 19.4.1946.

⁹⁸ Lastensiirtokomitean pöytäkirjat 1941–49. Pöytäkirja kokouksesta 18.3.1946. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

eräiden keskusvirastojen ajamina. Nämä piirit eivät huomioineet riittävästi olosuhteita, joihin lapset joutuisivat palaamaan. Mannerheim-liiton ja lastensiirtokomitean näkemysten välillä oli oleellinen ero, joka pohjautui siihen, että Mannerheim-liitto otti huomioon terveyssisarilta saamansa tiedot palaavien lasten tulevista olosuhteista.⁹⁹ Myös ruotsalaiset ottivat omissa arvioinneissaan huomioon olosuhteet, joihin lapset palaisivat.¹⁰⁰

Lastensiirtokomitea teki syntyneessä tilanteessa kaikkensa, jotta mahdollisimman moni lapsi olisi palautettu alkuperäisen suunnitelman mukaisesti. Vielä niinkin myöhään kuin syyskuussa 1947 komitea päätti ankanan kehotuskirjeen lähettämisestä niiden lasten vanhemmille, joiden lapset ilman selityksiä ja kasvatussopimusta edelleen olivat Ruotsissa. Tammikuussa 1948 lastensiirtokomitean johtaja vaati, että lapsille ei myönnettäisi matkustuslupaa Ruotsiin ennen kuin kuusi kuukautta kotiinpaluun jälkeen.¹⁰¹

Lastensiirtojen väliaikaisesta luonteesta ei vuonna 1942 vallinnut erimielisyyttä hallituksen, eduskunnan, lastensiirtokomitean eikä ruotsalaisen avustuskomitean välillä. Käytännön kokemukset sodan pitkittyessä kuitenkin osoittivat, että ne, jotka varoittivat lastensiirtoihin liittyvistä vaaroista, olivat oikeassa. Lopullinen näyttö syntyi tilanteessa, jolloin lasten oli palattava koteihinsa vuosia kestäneen eron jälkeen. Eduskuntakeskustelun yhteydessä maaliskuussa 1942 Virkkunen toi esiin epäilynsä lasten yksityiskoteihin sijoittamisesta ja ehdotti tilalle lastenkotien käyttämistä.¹⁰² Lastenkodeissa ei kiintymyssuhteita lasten ja hoitajien välillä päässyt syntymään, jolloin lasten pysyvään Ruotsiin jäämiseen liittyvät riskit pienenisivät. Lastenkodit merkitsivät kuitenkin lapselle henkisesti paljon kovempaa kokemusta kuin ruotsalaiseen kasvatusperheeseen pääsy. Lapsi tarvitsi kiintymyskohteen, jota lastenkotien hoitajat eivät voineet tarjota. Lastenkotien kuri oli ankara ja se jätti moniin lapsiin jälkensä. Lastenkoteja suomalaislapsia varten oli Ruotsissa yli 400.¹⁰³

Valtaosa sotalapsista palasi perheisiin, joihin heitä odotettiin ja toivottiin. Paluu oli kuitenkin henkisesti kaikkein raskain kokemus. Tapahtui paljon sellaista, mitä vasta myöhempi tutkimus on tuonut päivänvaloon. Kansallisen sotalapsitutkimuksen vastanneista n. 1000 henkilöstä puolet piti paluuta Suomeen ja eroa ruotsalaisesta sijaisperheestä tuskallisena kokemuksena. Moni ei muista

⁹⁹ Schildt-Runeberg 1961, s.219-221.

¹⁰⁰ Lastenkotiuttamiskomitean mietintö. Komiteamietintö 1949:18. Mietinnön liitteenä oleva PM: ” Suomalaiset lapset Ruotsissa,” s.2. Ulkoasiainministeriön palveluksessa oleva Sigurd von Numers toteaa, että Ruotsin viranomaiset kiinnittävät ratkaisevaa huomiota lapsen omassa kodissa vallitseviin puutteellisuuksiin ja siihen, mitä päätös ja sen seuraukset fyysisesti ja psyykkisesti vaikuttivat lapseen.

¹⁰¹ Lastensiirtokomitean pöytäkirjat vuosina 1941-49. Pöytäkirja kokouksesta 12.1.1948..Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

¹⁰² Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat.1942, s.250-251. Eduskunnan arkisto.

¹⁰³ Rossi, Tapani: Räddade till livet.2008.

lainkaan paluuseen liittyviä kokemuksiaan.¹⁰⁴ Räsänen mukaan noin puolet tutkimuslomakkeen palauttaneista n. 400 sotalapsesta olisi halunnut jäädä Ruotsiin.¹⁰⁵ Aika Ruotsissa oli muuttanut lapsen tunteita suomalaisia vanhempiaan kohtaan. Räsänen kiinnittää huomiota siihen, että huomattava määrä tutkituista sotalapsista oli jättänyt vastaamatta tunnesuhteen muutosta koskevaan kysymykseen äidin kohdalta, mikä kuvastaa tunteiden kipeyttä. Kyseessä on lapsen tärkein ihmissuhde. Lapset maksoivat parantuneesta fyysisestä turvallisuudestaan henkisen hinnan.

Puolet vastanneista ilmoitti, etteivät he palatessaan ymmärtäneet lainkaan suomea. Valtaosa lapsista oli jälleen sen tilanteen edessä, ettei heitä ymmärretty eivätkä he ymmärtäneet ympäristöään. Sotalasten koulunkäynti jäikin Räsänen tutkimuksessa määrällisesti vertailuryhmää tilastollisesti merkitsevästi vähäisemmäksi.¹⁰⁶ Koulunkäyntiä haitanneita tekijöitä ovat olleet ennen kaikkea kielikysymykset. Koulutus vaikuttaa merkittävästi sijoittumiseen yhteiskunnassa. Se on myös keskeinen sosiaalisen nousun väylä. Sotalapset maksoivat myös kielitaidon puutteestaan hinnan, joka heijastui loppuelämään ja joka on häivytetty yleisestä tietoisuudesta.

Kun vanhemmat laittoivat lapsiaan ruotsinkielisiin kouluihin lasten palatessa Ruotsista vuonna 1942, oli *Uusi Suomi* varoittanut asiasta todeten, ettei lasten ruotsinkielen taito ollut riittävä opetusta varten. Lehti kehotti vanhempia harkitsemaan, sijoittavatko lapsensa ruotsinkieliseen kouluun. Kirjoitus sai vihaisen vastauksen *Hufvudstadsbladetissa*, jossa epäiltiin, että taustalla vaikuttivat Virkkusen lastensiirtojen vastaiset mielipiteet.¹⁰⁷ Kirjoittelun kiihkeässä sävyssä eli kieliriidan poikanen, sillä lasten sijoittamisella ruotsinkielisiin kouluihin pyrittiin luonnollisesti parantamaan ruotsin kielen asemaa Suomessa. Kouluhallituksen edustajan osallistuminen lastensiirtokomitean työskentelyyn olisi helpottanut koulunkäyntiin ja kielikysymykseen liittyviä tilanteita lapsen kannalta. Juuri näissä kysymyksissä olisi kaivattu selkeää ohjausta.

Pahin Suomen lasten paluuseen liittyvä tapaus sattui Kurussa joulukuussa 1946. Vanhemmat murhasivat rotanmyrkyllä 5-vuotiaan lievästi kehitysvammaisen poikansa Pekka Nordlundin.

Tämä on surullista kerrottavaa Pekasta, noin kuusivuotiaasta pojasta, joka ”satumaasta” palasi kotiin. Hän oli puettu kirkkaansiniseen suojapukuun. Eväslaukkuaan hän ei millään tahtonut antaa pois kädestään. Lapset saivat leikkiä laivan kannella, Pekka vaan ei suostunut toisten seuraan. Hän haki itselleen

¹⁰⁴ Kansallinen sotalapsitutkimus. Dosentti Nina Santavirralla 10.10.2007 saatu alustava julkaisematon taulukkotieto.

¹⁰⁵ Räsänen 1988, s.40-47.

¹⁰⁶ Räsänen 1988, s.74.

¹⁰⁷ Hufvudstadsbladet 31.8.1942.

yksinäisen sopukan, missä hiljaa kyyhötti – ehkä hiukan itkikin. Matka ei ollut hänelle mieluinen, sen ymmärsin.

Jouduin käymään Knipnäsin lastenkodissa. Kukapa siellä juoksi minua vastaan, jos ei juuri Pekka. Nyt kuitenkin aivan toinen, iloinen ja reipas poika. ”Har du karameller”, oli ensimmäinen kysymys, ja minä olin vilpittömästi pahoillani, kun minulla ei niitä ollut. Jonkinlaisen omistajan elein, olimmehan jo vanhoja tuttuja, Pekka tarttui käteeni. Hän vei minut katsomaan lasten leikkiä. Siellä kaksi, vielä häntä pienempää poikaa käveli käsillensä. Se oli Pekasta ihme ja niin oli minustakin. Pontevasti myös Pekka iski kämmenensä lattiaan ja heilutteli sääriänsä, mutta hänen vaakasuora asentonsa ei ottanut nouseakseen. Veljekset saivat pitää Knipnäsin mestaruuden. Milloin istahdin, Pekka kapusi syliini, pieni olemuksensa aivan kuin pyysi hiukkasen hellyyttä. Kun sitten tulin sinne seuraavan kerran, nyt oli minulla karamellejäkin, ei siellä enää ollutkaan Pekkaa. Isä oli käynyt hakemassa hänet kotiin – jouluksi. Ja kun tulin vielä kerran, kuulin, että Pekan elämä oli sammunut.¹⁰⁸

Erääksi isän vihan syyksi mainittiin se, että poika puhui vain ruotsia, mitä isä ei ymmärtänyt.¹⁰⁹ Bruun totesi tapauksen johdosta, että lasten paluuseen liittyvässä viranomaisten valvonnassa oli aukkoja.¹¹⁰ Mistä Bruun olisi ottanut tuhansien lasten paluun valvontaan tarvittavat resurssit sodanjälkeisessä Suomessa?

Väestöpoliittiset tavoitteet vaarassa

Lastensiirtojen keskeiset tavoitteet olivat vaarassa. Siksi lastensiirtokomitea esitti, että sosiaali-ministeriö tai valtioneuvosto antaisi sitovan määräyksen, että komitean oli palautettava kaikki Ruotsiin siirretyt lapset kuluvan vuoden 1946 aikana. Tämä määräys olisi samanaikaisesti julkaistava Suomen ja Ruotsin lehdistössä ja esitettävä kummankin maan radiossa.¹¹¹ Komitea tarvitsi avukseen Suomen valtioneuvoston arvovaltaa voidakseen toimia alkuperäisen suunnitelmansa mukaisesti.

¹⁰⁸ Av och an ... ja takaisin taas. ”Tätien” tarinat, koottu ja ulosannettu näiltä itseltään. Juhlajulkaisu Mary Lavoniuksen täyttäessä 60 vuotta 19.3.1948.

¹⁰⁹ Dagens Nyheter 9.1.1947.

¹¹⁰ Hufvudstadsbladet 8.1.1947; Av och an ... ja takaisin taas. ”Tätien” tarinat, koottu ja ulosannettu näiltä itseltään. Juhlajulkaisu Mary Lavoniuksen täyttäessä 60 vuotta 19.3.1948, s.38.

¹¹¹ Lastensiirtokomitean pöytäkirjat 1941-1949. Pöytäkirja kokouksesta 18.3.1946. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

Valtioneuvosto ei pääministeri Pekkalan johdolla 28.3.1946 kuitenkaan hyväksynyt lastensiirtokomitean jyrkkää esitystä, vaan päätti, että lastensiirtokomitean välityksellä Ruotsiin terveinä siirretyt lapset oli palautettava kuluvan vuoden aikana kotimaahan siten, että seuraavat seikat oikeuttivat toistaiseksi jatkamaan lapsen Ruotsissa oleskelua:¹¹²

- 1) lapsen orpous
- 2) sairaus kodissa tai muuten sopimattomat kotiolot
- 3) Ruotsissa annettavan ammattiopetuksen keskeytyminen
- 4) vanhempien erittäin heikko taloudellinen tila, koskee erityisesti suuriperheisiä
- 5) soveltumaton tai puuttuva asunto

Sosiaaliministerinä Pekkalan hallituksessa toimi maltillisena kommunistina tunnettu Matti Janhunen. Hän toimi varovaisesti ja eteni pienin askelin. Hallituksen piirissä hän ei kyennyt lisäämään kommunistien vaikutusvaltaa.¹¹³ Em. perusteilla Ruotsiin jääville lapsille oli lastensiirtokomitean toimesta hankittava yksityispassi. Lastensiirtokomitea oikeutettiin myös harkintansa mukaan tekemään lapsen holhoojan ja kasvatusvanhempien kanssa kasvattilapsisopimus.¹¹⁴ Komitealle annettiin lapsen ja sen suomalaisten ja ruotsalaisten vanhempien välisiin suhteisiin liittyvissä asioissa hyvin suuri valta.

Koska Ruotsiin lähettämisen perusteet olivat olleet myös sosiaalisia, täyttyivät taloudellista tilaa ja asunto-olosuhteita koskevat kriteerit lähes kaikkien Ruotsissa vielä olevien lasten kohdalla. Bruun piti valtioneuvoston päätöstä liian väljänä eikä hyväksynyt sitä. Siksi hän kääntyi asiassa Väestöliiton puoleen saadakseen tukea lasten palauttamisvaatimukselleen poliittisen tuen puuttuessa. Bruunin toimintaa kuvaa suuri itsepäisyys lasten palauttamisasiassa. Väestöliitto olikin perustellusti huolissaan kymmenien tuhansien Ruotsissa olevien lasten palauttamisesta.¹¹⁵

7.5.1946 pidetyssä Väestöliiton kokouksessa Bruun totesi, että lastensiirtokomitea olisi halunnut tiukentaa lasten kotiuttamista koskevia määräyksiä, mutta hallituksen antamien säännösten perusteella melkein kaikki Ruotsissa nyt olevat suomalaislapset voisivat jäädä sinne edelleen.¹¹⁶ Hallituksen päätöstä hän ei voinut mitenkään hyväksyä, sillä lastensiirtokomitea oli sitoutunut tuomaan kaikki lapset takaisin Suomeen.¹¹⁷ Ruotsissa oli tuolloin n. 20 000 lasta.

¹¹² Valtioneuvoston pöytäkirjat.1946. Maaliskuu.

¹¹³ Hirviluoto-Karjalainen 2004: Janhunen, Matti Juhani.

¹¹⁴ Valtioneuvoston pöytäkirjat.1946. Maaliskuu.

¹¹⁵ Väestöliitto 1991, s.55; Väestöliitto 1980, s.74-75.

¹¹⁶ Väestöliitossa 7.5.1946 pidetyn kokouksen pöytäkirja. Väestöliiton arkisto; Lastensiirtokomitean pöytäkirjat vuosina 1941-1949. Pöytäkirja kokouksesta 16.9.1947. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

¹¹⁷ Väestöliitossa 7.5.1946 pidetyn kokouksen pöytäkirja. Väestöliiton arkisto.

Bruun arvosteli kokouksessa voimakkaasti Mannerheim-liittoa, joka ei Bruunin mukaan erikoisemmin halunnut suomalaislasten kotiuttamista, koska kummiavustukset ja muu Suomeen lähetettävä apu vähenisi, jos suomalaislapset otettaisiin pois Ruotsista. Mannerheim-liiton oma kanta puolestaan oli, ettei ollut sivistysvaltion arvon mukaista pitää lapsia eräänlaisena tavarana, joka on ensisijaisesti biologisten vanhempiensa omaisuutta. Olisi myös pitänyt vastata siitä, että lapset voitaisiin sijoittaa olosuhteisiin, joissa heidän oli mahdollista kasvaa ja juurtua yhteiskuntaan.¹¹⁸ Vankilapsykiatri Achilles Westlingin havainnot nuorista rikoksentekijöistä tukevat Mannerheim-liiton kantaa, sillä epäonnistuneella paluulla Suomeen oli selvä yhteys sotalasten kohonneeseen nuorisorikollisuuteen.¹¹⁹ Perimmäisenä syynä lastensiirtokomitean ja Mannerheim-liiton näkemyseroihin oli käsitys lapsesta. Bruunin käsitys esineellisti lapsen.

Bruun kertoi myös, että Ruotsissa toimiva Hjälpkommitten för Finlands barn oli lähettänyt vanhemmille Suomessa tiedustelun kysyen, antoivatko nämä lastensa edelleen olla Ruotsissa. Hän katsoi kirjeen ennakoivan lasten laajamittaista Ruotsiin jäämistä ja piti sitä hälyttävänä. Suurimmaksi syyksi lasten antamiseen ottolapsiksi Ruotsiin todettiin vanhempien köyhyys.¹²⁰ Se oli ollut myös eräänä lähetysperusteena erityisesti vuosina 1941-43 lähetettyjen n. 22 000 lapsen osalta.

Suomen Huollon puheenjohtajan Sigurd Mattsonin käydessä Ruotsissa kesäkuussa 1946 oli havaittavissa, että Suomen auttamisessa oli tapahtunut ”hieman heikentymistä”, johon oli useita syitä. Tällaisina syinä Mattson mainitsi sen, että ruotsalaiset katsoivat Suomen olevan muita maita paremmassa asemassa. Lasten kotiuttaminen Ruotsista vaikutti heikentävästi ruotsalaisten haluun auttaa Suomea. Ruotsalaisia isäntiä oli kiinnostanut suuresti lasten palautus, mutta samalla myös matkalupien epääminen takaisin Ruotsiin pyrkiviltä lapsilta. Mattsonin mielestä lasten palautusta Suomeen olisi joudutettava, sillä vaikeudet asiassa näyttivät kasvavan. Lapsia ei Mattsonin mielestä myöskään tulisi enää Ruotsiin siirtää, koska ruotsalainen avustuskomitea kärsi varojen puutteesta.

Mattson kertoi myös tapahtumista, jotka osoittivat lastensiirtojen jälkinäytöksen riistäytyneen viranomaisten hallinnasta. Suomi-toimiston johtaja Hjelt-Cajanus oli valittanut Mattsonille sitä, että Tukholmaan saapui lapsia, joiden matkasta ei ollut sovittu ruotsalaisten kanssa ja joita kukaan ei ollut vastaanottamassa. Tällainen toiminta tulisi Mattsonin mielestä saada loppumaan.¹²¹ Lapsen lähettäminen yksin takaisin Ruotsiin varmistamatta etukäteen vastaanottajaa voidaan rinnastaa

¹¹⁸ Schildt-Runeberg 1961, s.119-227.

¹¹⁹ Schildt-Runeberg 1961, s.205-218.

¹²⁰ Väestöliitossa 7.5.1946 pidetyn kokouksen pöytäkirja. Väestöliiton arkisto.

¹²¹ Suomen Huollon johtokunnan pöytäkirjat vuosina 1946-1947. Kokous 20.6.1946. Suomen Huollon arkisto. Jyväskylän maakunta-arkisto; Uusi Suomi 20.6.1948.

lapsen heitteillejättöön. Kyse oli sadoista sellaisista lapsista, joiden paluuseen liittyviä ongelmia perhe ei kyennyt kohtaamaan, vaan palautti lapsen kylmästi Ruotsiin.

Suomen (avuntarvitsijan) ja Ruotsin (avunantajan) väliseen arkaluontoiseen suhteeseen liittyi jo sodan aikana vaikeuksia. Ruotsalaisilla itsellään oli vahva tunneperäinen käsitys avun oikeasta muodosta jo talvisodan aikana, jolloin tarkoitus oli pelastaa Suomen lapset pommitusten tuhoilta. Jatkosodan alkuvaiheessa he katsoivat pelastavansa Suomen lapset nälkäkuolemalta. Suomalaiset puolestaan pelkäsivät jatkuvasti loukkaavansa ruotsalaisten tunteita lastensiirtoasiassa. Tilanne kävi entistä mutkikkaammaksi, kun avunantaja käytti epäsuorasti hyväkseen taloudellista, avun antamiseen liittyvää valtaansa painostaakseen avun saajaa toimimaan haluamallaan tavalla. Se merkitsi luopumista suomalaislasten palauttamiseen liittyvistä vaatimuksista ja sen hyväksymistä, että suuri osa lapsista jäisi pysyvästi Ruotsiin. Avuntarvitsija (Suomi) oli avunantajaan (Ruotsiin) nähden alisteisessa asemassa.

Lastensiirtokomitea toimi ensisijaisesti suomalais-kansallisista lähtökohdista käsin. Lastensiirtoihin liittyvien riskien eduskuntakäsittely vuonna 1942 oli lastensiirtokomitean mukaan johtanut jo sodan aikana toimenpiteisiin lasten paluun turvaamiseksi. Lapsen jättäminen Ruotsiin katsottiin lasta lähetettäessä tehdyn sopimuksen rikkomiseksi. Lähestymistapa oli paitsi kansallinen myös oikeudellinen. Oli syntynyt tilanne, jossa lapsen etu ja kansallinen etu oli saatettu törmäyskurssille. Syntynyt tilanne vahingoitti lapsia.

Pohjimmaltaan kyse oli itse avustusmuotoon sisältyvästä rakenteellisesta riskitekijästä, joka on havaittu monissa muissakin lastensiirroissa.¹²² Suomalaisten päättäjien ymmärtämättömyyttä osoittaa se, että sosiaaliministeri Ralf Törngren oli sodan jälkeen lähettämässä Ruotsiin uusia lapsia jo palautettujen lasten tilalle.¹²³ Ajatus lasten lähettämisestä osoittaa tavatonta innostusta lastensiirtoja kohtaan. Se oli RKP:lle tyypillistä koko sodan ajan. Kokemuksista ei opittu vaan korostettiin kiitollisuuden osoittamisen tärkeyttä.

Ruotsalaisilla puolestaan oli joustava kyky hyödyntää saatuja kokemuksia. He joutuivat vuonna 1947 tekemään saksalaislasten Ruotsiin siirtoa koskevan päätöksen. Ruotsalaiset avustusjärjestöt päätyivät siihen, että apu toimitetaan Saksaan. Järjestöt olivat neuvotelleet asiasta Ruotsin hallituksen kanssa. Perusteluina mainittiin se, että eniten apua tarvitsevat lapset olivat niin huonossa kunnossa, ettei heitä voitu siirtää. Elintaso Ruotsissa oli niin paljon Saksan elintasoa korkeampi, että olisi julmaa palauttaa lapsi Saksan köyhiin oloihin Ruotsissa vietetyn ajan jälkeen.

¹²² Ressler ja muut 1988, s.123-126.

¹²³ Hufvudstadsbladet 8.1.1945.

Pitkä ero toisi ruotsalaisten mielestä mukanaan kasvatuksellisia ongelmia. Yhden lapsen kuljetuskustannuksella hankittiin jopa 1 000 ruoka-annosta Saksassa jaettavaksi.¹²⁴

Lastenkotiuttamiskomitea ongelmia ratkaisemaan

Olin tilaisuudessa haastatella Ruotsin sosiaalihallituksen pääjohtajana 1960-luvulla toiminutta Göta Rosenia. Haastattelin häntä syyskuussa 1977 ja joulukuussa 1979.

Rosen muisti Saksan lapsia koskeneen päätöksen ja totesi, että Suomen lastensiirroista saadut kielteiset kokemukset vaikuttivat päätökseen. Sodan jälkeen hänen luokseen tuli Suomesta lähetystö, jonka tehtävänä oli valvoa, että kaikki vielä Ruotsissa olevat lapset palautetaan kotimaahansa. Hän edusti niitä ruotsalaisperheitä, jotka halusivat pitää kasvattilapsensa. Suomalaiset kutsuivat häntä ”lapsivarkaaksi”.

Rosenin mielestä Suomen lapset olisi tullut palauttaa mitä pikimmin rauhanteon jälkeen. Hän katsoi myös, että Ruotsiin siirto on vaikuttanut lasten psyykeen, erityisesti lastenkoteihin joutuneiden lasten kohdalla sekä sellaisten lasten kohdalla, jotka joutuivat useaan otteeseen vaihtamaan sijoituskotia. Oireet eivät välttämättä ilmene heti, vaan vasta pitkän ajan kuluessa. Lastensiirroilla vaurioitettiin Rosenin mielestä tulevia sukupolvia vakavalla tavalla. Sodan tulevat ja menevät, mutta psyykkinen vaikutus heijastuu sukupolvia eteenpäin sotalaisten omien lasten kautta.

Rosen katsoi, että pienen lapsen kannalta oli muitakin vaaroja kuin itse sodan aiheuttamat. Hänen mielestään ei pidä missään tapauksessa tehdä tällaista operaatiota uudelleen.

Lastensiirtojen yllättävät seuraamukset ilmenivät monin eri tavoin sodan jälkeen.

Lastensiirtokomitealla oli ensin vaikeuksia niiden vanhempien kanssa, jotka eivät enää halunneet lapsiaan kotiin. Komitea lopetti toimintansa 1.10.1948,¹²⁵ mutta ongelmat muuttivat nyt muotoaan. Esiin nousivat niiden vanhempien ongelmat, jotka pyynnöistään huolimatta eivät saaneet lapsiaan takaisin Suomeen. Kasvatusvanhemmat vastustivat lapsen palauttamista, kuten myös useimmissa tapauksissa lapsi itse, josta oli tullut ruotsalaisperheen uusi jäsen.

¹²⁴ Handlingar ordnade i ett dossiesystem. International Welfare Review n.1/1947, s.30. Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv. Riksarkivet.

¹²⁵ Bruun-Ståhlberg 1950; Lastensiirtokomitean pöytäkirjat vuosina 1941-49. Pöytäkirja kokouksesta 12.1.1948. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

Sosiaaliministeri Tyyne Leivo-Larsson (sosiaalidemokraatti) asetti lastensiirtokomitean lakkauttamisen jälkeen uuden komitean selvittämään lasten kotiuttamiseen liittyviä ristiriitoja. Kyse oli vanhemmista, jotka toistuvista pyynnöistään huolimatta eivät saaneet lapsiaan kotiin. Näiden tapausten määrä oli jatkuvasti lisääntynyt, mikä herätti viranomaisten huolestuneisuuden. Komitean, joka sai nimekseen lastenkotiuttamiskomitea, puheenjohtajana toimi prof. Aatos Alanen.¹²⁶

Komitean Suomi-toimistolta saamien tietojen mukaan alle 16-vuotiaita suomalaisia lapsia oli Ruotsissa 16.5.1949 yhteensä 12 847. Suurimman lapsiryhmän muodosti yksityisspassilla Ruotsissa olevien lasten ryhmä, heitä oli yli puolet kaikista.¹²⁷ Lastenkotiuttamiskomitea piti tilastoa epätarkkana siksi, että sama lapsi saattoi olla tilastossa useampaan kertaan. Lapsi on välillä kotimaassaan käydessään palannut Ruotsiin. Sodanjälkeinen lapsiliikenne Ruotsiin oli hallitsematonta eikä yhtenäisistä tilastointiperiaatteista ollut sovittu. Asiaa käsiteltiin myös lehdistössä ja lastensiirtokomitea piti erillistä rekisteriä ”epäselvistä tapauksista”.¹²⁸

Lastenkotiuttamiskomitea sai mietintönsä valmiiksi 13.6.1949. Komitea suositteli ristiriitojen selvittämistä neuvotteluteitse. Mikäli se ei johtanut tulokseen, ehdotti komitea määrärahan varaamista suomalaisille oikeudenkäyntikuluja varten. Ehdotettu määräraha riitti noin 50 oikeustapauksen hoitamiseen.¹²⁹ Määräraha oli pieni, kun sitä verrataan vuonna 1949 Ruotsissa olleiden lasten määrään.

Komitea esitti mielipiteenään, että arvioitaessa vanhempien oikeutta saada huostaansa Ruotsissa tilapäisesti hoidettavina olleet lapsensa, asia olisi arvioitava Suomen lain aineellisten säännösten eli esineoikeuden perusteella.¹³⁰ Vaatimus oli ristiriidassa vuonna 1931 solmitun yhteispohjoismaista avioliittoa, lapseksiottamista ja holhousta koskevan sopimuksen kanssa. Sen irtisanomista oli IKL vaatinut vuonna 1942, mutta vaatimukseen ei suostuttu, vaan luotiin järjestelmä, jossa adoptioita voitiin keskitetysti seurata Suomen viranomaisten toimesta. Hyväuskoinen käsitys oli, että adoptiot voitaisiin estää yhteistyössä Ruotsin avustusjärjestön kanssa, mikäli niiden lukumäärä nousisi yli sietorajan. Ruotsalainen avustusjärjestö toimi sodan aikana adoptioita vastaan, mutta muutti sodan jälkeen kantaansa. Riitakysymykset ratkaistiin luonnollisesti vuoden 1931 yhteispohjoismaisen sopimuksen perusteella Ruotsin lain säännösten mukaan. Ruotsalainen avustusjärjestö korostikin

¹²⁶ Lastenkotiuttamiskomitean mietintö. Komiteamietintö 1949:18. Eduskunnan arkisto.

¹²⁷ Lastensiirtokomitean pöytäkirjat vuosina 1941–49. Pöytäkirja kokouksesta 16.9.1947. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

¹²⁸ Uusi Suomi 20.6.1948; Luettelo mahdollisesti Ruotsissa vielä olevista lapsista. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

¹²⁹ Lastenkotiuttamiskomitean mietintö. Komiteamietintö 1949:18, s.35. Eduskunnan arkisto.

¹³⁰ Sama, s.35. Eduskunnan arkisto.

sodan jälkeen Ruotsin tuomioistuinten itsenäistä määräämisvaltaa asiassa. Suomen viranomaisille jäi vain lausunnonanto-oikeus.

Koska lasten henkinen oireilu paluun yhteydessä oli silminnähtävää, liitti komitea mietintöönsä arvovaltaisen suomalaisen psykiatrin lausunnon. Prof. Martti Kaila vähätteli asiantuntijalausunnossaan lasten palauttamiseen liittyviä psyykkisiä riskitekijöitä. Kailan mukaan ero rakkaaksi käyneestä ympäristöstä saattoi lapselle olla järkytys, joka hetkellisesti voi aiheuttaa lapsessa jopa psyykkisiä häiriöitäkin, mutta jos uusi ympäristö on sopiva, eivät häiriöt jää pysyviksi. Lasten palauttamisen luonnollisten vanhempiensa luokse ei Kailan käsityksen mukaan voida katsoa eräitä poikkeustapauksia lukuun ottamatta aiheuttavan sellaista sielullista järkytystä, joka pysyvästi voisi vaikuttaa lapsen terveyteen ja henkiseen kehitykseen. Poikkeustapauksilla Kaila käsitti psyykkiseltä rakenteeltaan yliherkkiä lapsia. Normaali lapsi selviää paluuseen liittyvästä ohimenevästä järkytyksestä.¹³¹

On vaikea kuvitella vuoden 1949 tunneherkässä ilmapiirissä, että Kaila olisi antanut lausunnon, jossa hän olisi varoittanut lapsen paluuseen liittyvistä psyykkisistä ongelmista. Terve lapsi kesti Kailan mukaan paluun henkiset seuraamukset, heikompi lapsi ei kestänyt.

Mietinnössä rinnastettiin lapsen palauttaminen omille vanhemmilleen irtaimen esineen luovutustuomion täytäntöönpanoon. Tällä perusteella vaadittiin lapsen palauttamista Suomeen Ruotsin poliisin antaman virka-avun avulla. Tällaista virka-apu pyyntöä ei komitean mielestä voitaisi evätä muutoin kuin lapselle aiheutuvien ”erityisen voimakkaiden ja välittömästi uhkaavien psyykillisten ja fyysisten” haittojen vuoksi, joiden esiintyminen arvovaltaisen suomalaisen psykiatrin antaman lausunnon perusteella oli epätodennäköistä. Katsottiin, että vanhempien alkeellisiin oikeuksiin kuului saada omat lapsensa jälleen luokseen.¹³² Esineellistävä lähestymistapa ja lapsen edun huomioimiseen pohjautuva lähestymistapa olivat vuonna 1949 ristiriidassa keskenään. Oleellista mietinnössä oli kysymys siitä, kuka omisti lapsen.

Suomalaisen ja ruotsalaisen lähestymistavan ristiriita kärjistyi Kaija-Leena Velloksen tapauksessa, joka kuohutti mieliä Suomessa. Lapsen suomalainen äiti ei saanut tytärtään takaisin, vaikka lapsen palauttamisesta oli tehty kirjallinen kasvattilapsisopimus, jossa oli sitouduttu palauttamaan lapsi suomalaisen vanhemman sitä vaatiessa. Ruotsin KKO:n kanta perustui ruotsalaisen lääkärin antamaan todistukseen, jossa todettiin lapsen Suomeen palauttamisen aiheuttavan hänelle vakavan psyykkisen trauman.¹³³

¹³¹ Lastenkotiuttamiskomitean mietintö. Komiteamietintö 1949:18. Liite. Prof. Martti Kailan Ruotsista palanneiden lasten sopeutumista koskeva lausunto sosiaaliministeriölle. Eduskunnan arkisto.

¹³² Sama. Muistio eräistä oikeudellisista menettelyä koskevista kysymyksistä lapsen luovuttamisasioissa, s.14-16. Eduskunnan arkisto.

¹³³ Lastenkotiuttamiskomitean mietintö. Komiteamietintö 1949:18. Muistio eräistä oikeudellisista menettelyä

Lastenkotiuttamiskomitea arvioi ruotsalaisen tuomioistuimen ratkaisua mietintönsä liitteenä olevassa lakit. tohtori Tauno Ellilän lausunnossa. Siinä todettiin, että ratkaisu oli perustunut ”vain terveystarkoituksiin”. Tämän täytyy tarkoittaa lapsen mielenterveyttä. Ellilä myös vihjaili mahdolliseen lahjontaan halutessaan selvitystä siitä, mitä ruotsalainen osapuoli oli maksanut lääkärinlausunnostaan.¹³⁴ Lääkärinlausunnolla voitiin kumota kasvattilapsisopimuksen kohta, jossa lapsi oli palautettava Suomeen kasvatusvanhempien kustannuksella suomalaisten vanhempien tätä vaatiessa. Psykiatriset asiantuntijalausunnot ja lähestymistavat Suomessa ja Ruotsissa poikkesivat täydellisesti toisistaan.

Huomionarvoista oli komitean ehdotus määrärahan varaamisesta vanhemmille oikeudenkäyntikuluja varten, sillä monet suomalaisvanhemmat eivät olisi varattomuutensa vuoksi kyenneet suorittamaan kaikkia oikeudenkäynnin synnyttämiä kuluja. Vanhemmat saivat taloudellisen tuen lisäksi myös tulkkia.

Kokonaisuudessaan tilanne lapsiaan kotiin haluavien suomalaisvanhempien kannalta oli vaikea. Lapsi oli kiintynyt uusiin kasvatusvanhempiinsa ja täysin vieraantunut biologisista vanhemmistaan. Monet suomalaisvanhemmat ovat mitä luultavimmin luopuneet lapsistaan hiljaisesti tajutessaan menettäneensä lapsensa kiintymyksen. He ovat ajatelleet lapsensa parasta. Lapset eivät halunneet palata takaisin, sillä heistä oli tullut ruotsalaislapsia. Sitä ei Suomessa sodan jälkeen ymmärretty.

Eduskunta ja pelkojen toteutuminen

Lasten palauttamista koskeva keskustelu

Olin tilaisuudessa haastatella SKDL:n kananedustajana toiminutta Irma Torvea. Haastattelin häntä elokuussa 1978.

Hän kertoi, että kun Ruotsiin jääneiden lasten asiasta keskusteltiin eduskunnassa vuonna 1950, oli hänellä käsitys, että Ruotsiin jääneet lapset itse halusivat palata kotiin. Siksi hän luki otteen Topeliuksen Koivu ja tähti-sadusta ja vertasi Ruotsiin jääneitä lapsia sadun tyttöön ja poikaan, jotka kaipasivat vanhempiensa luo.

Eräät SKDL:n edustajat kokivat asian esille ottamisen syytöksenä. Asia loukkasi erityisesti niitä kansanedustajia, jotka olivat olleet siirtämässä lapsia Ruotsiin. Hän

koskevista kysymyksistä lapsen luovuttamisasioissa, s.11. Eduskunnan arkisto; Kungl. Maj. och Rikets Svea Hovrätt. Dom meddelad den 5 oktober 1950 om vårdnad om barn. Högsta domstolens arkiv. Riksarkivet.

¹³⁴ Lastenkotiuttamiskomitean mietintö. Komiteamietintö 1949:18. Muistio eräistä oikeudellisista menettelyä koskevista kysymyksistä lapsen luovuttamisasioissa, s.11,16. Eduskunnan arkisto.

muisti erityisen selvästi kansanedustaja Sylvi-Kyllikki Kilven, joka oli vihainen siitä, että lasten takaisin ottamisen asia otettiin esille. Kilpi koki, että syytettiin henkilöitä, jotka olivat olleet mukana lastensiirtotoiminnassa. Kilven kanssa oli yhteenotto asian johdosta.

Torvi totesi, että asiasta keskusteltiin sosiaalivaliokunnassa epävirallisesti hyvin paljon. Ajateltiin niiden äitien hätää, jotka eivät saaneet lapsiaan takaisin. Tapahtui paljon tragedioita.

Suomi-toimiston tekemän selvityksen perusteella oli Ruotsissa 15.9.1949 kotimaahan palaamatta vielä noin 15 000 suomalaislasta. Eduskunta reagoi tilanteeseen. Kuusi kansanedustajaa esitti vastalauseen Fagerholmin hallituksen toimenpiteistään vuonna 1948 antaman kertomuksen käsittelyn yhteydessä ja vaati, että lasten palauttamiseen tähtääviä toimenpiteitä oli edelleen tarmokkaasti jatkettava ja taloudellisesti tuettava vanhempia, jotka halusivat saada lapsensa kotiin.¹³⁵ Kolme vastalauseen allekirjoittajista kuului maalaisliittoon, kaksi SKDL:ään ja yksi edistyspuolueeseen.¹³⁶ Maalaisliiton edustajat toimivat asiassa aktiivisimmin ollen aloitteen tekijöinä. Eduskuntakeskustelun aikana Suomessa istui Kekkosen maalaisliittolainen vähemmistöhallitus, joka oli seurannut 17.3.1950 kaatunutta Fagerholmin sosiaalidemokraattista vähemmistöhallitusta.

Hallituksen kertomuksen eduskuntakäsittelyssä 12.5.1950 totesi SKDL:n edustaja Irma Torvi¹³⁷, että kansalaiset eivät sodan aikana voineet aavistaa, minkälaiseksi joukkotragediaksi lastensiirrot lopulta muodostuivat. Viranomaiset pyrkivät väistämään vastuunsa asiassa siirtämällä sen yksityisille perheille viittaamalla lasten sodan jälkeisiin palaamisiin Ruotsiin yksityispassilla. Viranomaisen vastuu asiassa ei kuitenkaan muutu, vaikka lapsi palaisikin yksityispassilla Ruotsiin. Torven mielestä suuri osa vanhemmista oli hiljaisessa mielessään alistunut ajatukseen, että lapsi jää Ruotsiin lopullisesti. Hän mainitsi hermojärkytykset, joita Suomeen palanneet lapset ovat joutuneet kokemaan sopeutumisvaikeuksien ollessa liian suuria.

Torvi kiinnitti huomiota siihen, etteivät vanhemmat sodan oloissa mitenkään voineet kuvitella, etteivät saisi lapsiaan takaisin sodan jälkeen. Vanhemmat eivät voineet tietää sitä, miten

¹³⁵ Valtioapäiväasiakirjat. Asiakirjat.1950. Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o17 hallituksen toimenpiteistään vuonna 1948 antaman kertomuksen johdosta.

¹³⁶ Edustajien puoluekantojen selvittelyssä on käytetty teosta Martti Noponen: Suomen eduskunnan jäsenistö 1907-1970. Tampereen Yliopiston Poliitiikan tutkimuksen laitoksen tutkimuksia no 15. 1970.

¹³⁷ Torvi oli myös SKP:n keskuskomitean jäsen. Eduskunnan matrikkeli-toimikunta. Suomen kansanedustajat 1907-1982. Helsinki 1982.

vuonna 1931 solmittu yhteispohjoismainen avioliitto, lapseksiottamista ja holhousta koskeva sopimus vaikutti heidän lastaan koskevassa asiassa. Kotimaan lastenhuoltoviranomaisilla oli vain lausunnonanto-oikeus, mikä ei Torven mielestä turvannut vanhempien oikeutta lapseensa. Niinpä esimerkiksi vastoin Helsingin lastensuojelulautakunnan vuosina 1946-48 antamaa 47 kielteistä lausuntoa oli ruotsalainen tuomioistuin tuominnut riidanalaisen lapsen ruotsalaisille vanhemmille.¹³⁸ Lapsi oli suomalaisten vanhempien kannalta menetetty, vaikkei adoptioon suostuttukaan.

Torvi luki katkelman Topeliuksen *Koivu ja tähti*-sadusta rinnastaen Ruotsiin jääneet lapset sadun lapsiin, jotka kaipasivat ja palasivat kotimaahansa vastoin hoitajiensa tahtoa. Torvi tuskin tiesi Topeliuksen sadun taustasta, sillä kyse oli isonvihan aikana venäläisten vangeiksi joutuneista lapsista eli venäläisten julmuuksista suomalaisia lapsia ja heidän perheitään kohtaan.¹³⁹ Arvioiden mukaan Suomesta vietiin Venäjälle n. 20 000 henkeä, mikä vastaa 5-7 % silloisesta väkiluvusta. Erityisen suuri oli valloittajan kiinnostus naisia ja lapsia kohtaan, varsinkin tyttölapsia kohtaan. Naisia ja lapsia myytiin noin 1 000 henkeä orjiksi Persian pääkaupunkiin Ispahaniin. Varsinkin pienet lapset venäläistyivät nopeasti.¹⁴⁰

Torven mielestä emme voi unohtaa Ruotsiin jääneitä 15 000 lasta, vaikka meillä on velvollisuus tuntea kiitollisuutta ruotsalaisia kohtaan. Emme voi unohtaa Ruotsissa olevia lapsiamme senkään vuoksi, että maailmassa parhaillaan käydään raivoisaa ”kylmää sotaa”, joka voi milloin tahansa muuttua ”kuumaksi”. Kun hallitukset ja niiden takana olevat piirit vastoin kansojensa tahtoa suunnittelevat sotia, ei kansoilla ole oikeutta unohtaa sotien synnyttämiä kärsimyksiä ja menetyksiä. Suomen kansan onkin luettava Ruotsiin jääneet lapset sotamenetykseksi, vaikka lapset yksilöllisesti ajatellen elävät onnellisissa olosuhteissa. Sodan aineellisten menetysten rinnalla tulisi muistaa, että lapset ja nuoriso ovat kallein omaisuutemme. Kuitenkin maa, joka oli heidät synnyttänyt, unohti heidät. Sodan aikana saattoi äidin teko, joka oli tapahtunut lapsen hyväksi, johtaa lapsen ja

¹³⁸ Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunta antoi vuosina 1945-1950 yhteensä 399 lausuntoa lapsen adoptiota koskevassa asiassa. Adoptioon lapsensa antaneet kodit edustivat useimmiten lapsen kannalta heikkoja koteja. Mikäli suomalaisten vanhempien suostumus oli saatu, niin alioikeudet Ruotsissa yleensä hyväksyivät adoptioanomukset vastoin lautakunnan lausuntoa. Näistä suurin osa oli kuitenkin myönteisiä. Lautakunnan jäsenet Ylppö ja Leivo-Larsson vastustivat pääsääntöisesti adoption hyväksymistä ja lapsen Ruotsiin jäämistä. Esimerkiksi kokouksessa 15.4.1947 käsiteltiin tapausta, jossa perheen isä juopotteli. Perheessä oli kuusi lasta, joista kolmella oli jo todettu asosiaalisia taipumuksia. Kasvatukselliset olosuhteet perheessä olivat heikot. Ylppö vastusti adoption hyväksymistä vastoin lautakunnan enemmistön kantaa. Kokouksessa 22.2.1949 kehotti lautakunta lastensuojeluvirastoa valmistelemaan sosiaaliministeriölle tehtävää aloitetta vuoden 1931 konvention muuttamisesta siten, ettei suomalaislapsia voitaisi vastaisuudessa ottaa ottolapsiksi ulkomailla. Kokouksessa 14.10.1947 viitattiin maan vastaiseen oman työvoiman tarpeeseen. Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunnan pöytäkirjat 1945-1950. Helsingin kaupunki. Tietokeskus. Helsingin kaupungin arkisto.

¹³⁹ Topelius oli satua kirjoittaessaan käyttänyt hyväkseen oman sukunsa sukutarinaa. Hänen esi-isänsä oli lapsena joutunut venäläisten vangiksi Oulussa v.1714, mutta palannut myöhemmin. Vilkuna 2005, s.519.

¹⁴⁰ Uudenkaupungin Merihistoriallinen yhdistys ja Uudenkaupungin kulttuurihistoriallinen museo 1996, s.77.

vanhempien välisen suhteen katkeamiseen, sillä yksilö ei sodan aikana voinut vaikuttaa omaansa eikä omaistensa kohtaloon.¹⁴¹

Torvi ei tiennyt sodanaikaisesta kaiken lastensiirtojen arvostelun kieltävästä sensuuripäätöksestä, aktiivisen propagandan suuntaamisesta vanhempiin eikä lastensiirtojen käyttämisestä ulkopoliittisiin tarkoituksiin ruotsalaisten suhteen. Näitä seikkoja ei tuotu keskustelussa esiin. Ne olisivatkin saattaneet lastensiirtoja hoitaneet viranomaiset tukalaan tilanteeseen.

Lastensiirtojen aloittamiseen keskeisesti vaikuttaneen puolueen eli sosiaalidemokraattien edustaja Jokisen mielestä perustuslakivaliokunnan mietintöön liitetyillä vastalauseilla haluttiin ainoastaan ottaa uudelleen esiin jo vanha asia. Jokisen mielestä vastalause oli heikoin perustein tehty.¹⁴² Keskustelun jälkeen asia pantiin RKP:n edustajan Wickmannin ja sosiaalidemokraattien edustajan Jokisen vaatimuksesta pöydälle. Asia otettiin seuraavan kerran käsittelyyn 23.5.1950.

Asiaa uudelleen käsiteltäessä viittasi vastalauseen allekirjoittajiin kuulunut SKDL:n edustaja Ellen Stenberg¹⁴³ siihen, että eräät edustajat pitivät lasten palauttamista Ruotsista ulkopoliittisesti niin arkaluontoisena, ettei siihen saanut puuttua. Ruotsin Suomelle sodan aikana antaman avun johdosta Stenberg kysyi, että lapsillako me sen maksamme. Hän jatkoi, ettei kansakuntanakaan ole yhdentekevää menettää 15 000 lasta.¹⁴⁴ SKDL:n Irma Torvi oli jo aiemmin viitannut lastensiirtojen aiheuttamaan menetykseen kutsuen sitä sotamenetykseksi.

RKP:n edustaja Ernst von Bornin mukaan eduskunnan olisi paikallaan osoittaa kiitos Ruotsin kansalle kaikesta siitä huolenpidosta, mitä se on Suomen lapsille vaikeana aikana antanut. Von Born oli talvisodan aikana osallistunut lastensiirtojen aloittamista koskevaan päätöksentekoon yhdessä Fagerholmin kanssa. Von Bornin mukaan valtaosa lapsista oli palannut hyvinvoivina ja hyvinvarustettuina kotimaahansa. Asiasta oli keskusteltu ulkoasiainvaliokunnassa, mutta luovuttu sen viemisestä pidemmälle. Ei ollut syytä esittää jyrkkiä palautusvaatimuksia Ruotsille. Hän korosti, että lapset olivat vapaaehtoisesti lähteneet vieraaseen maahan.¹⁴⁵

Von Born teki lapsiasiaa ulkopoliittisen korostamalla, että se oli ”tavallaan” yhteydessä ulkopoliitiikkaamme.¹⁴⁶ Ulkoasiainvaliokunta, joka oli hankkinut eräitä täydentäviä tietoja ulkoministeri Enckelliltä, ei katsonut olevan aihetta huomautusten tekoon hallituksen kertomuksen johdosta.¹⁴⁷ Taustalla vaikutti Paasikiven linjan toisena peruspilarina toiminut pohjoismainen

¹⁴¹ Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1950, s.723-726.

¹⁴² Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1950, s.726.

¹⁴³ Stenberg oli SKP:n keskuskomitean jäsen. Eduskunnan matrikkelitoimikunta 1982: Stenberg, Ellen Aleksandra

¹⁴⁴ Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1950, s.776-779.

¹⁴⁵ Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1950, s.779-780.

¹⁴⁶ Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1950, s. 786.

¹⁴⁷ Valtiopäivät 1949. Asiakirjat. Neljäs ja viides osa. Ulkoasiainvaliokunnan mietintö n:o 12

suuntautuneisuus, joka on yleisessä tietoisuudessa jäänyt liian vähälle huomiolle. Paasikivi toi Pohjoismaiden merkityksen Suomelle esiin linjavetopuheessaan itsenäisyyspäivänä 1944. Venäläiset eivät reagoineet puheeseen kielteisesti. Suomen aseman vahvistamiseksi pohjoismaisessa ryhmässä oli Paasikiven mukaan kaikin keinoin turvattava ruotsinkielisen väestön olemassaolo, sillä se oli tärkein ja vahvin side, joka piti yllä yhteyttä Ruotsiin ja sen kautta muihin Pohjoismaihin.¹⁴⁸ Esitetty vastalause olisi vahingoittanut Suomen suhteita Ruotsiin. Se olisi saattanut myös lastensiirtoasiassa aktiivisesti toimineen ruotsinkielisen vähemmistön ja yhtä aktiivisesti toimineet sosiaalidemokraatit vaikeaan asemaan. Sosiaalidemokraatit ja Fagerholm olivat sodan jälkeen keskeisiä kommunismin vastustajia. Paasikivelle he olivat tärkeitä poliittisia vaikuttajia, joiden asemaa ei saanut heikentää.

Von Bornin vaatimus kiitollisuuden osoittamisesta tilanteessa, jossa maata uhkasi 15 000 lapsen menetys ruotsalaisten aloitteesta käynnistyneen avustustoiminnan johdosta on nähtävä tätä poliittista taustaa vasten. Kysymys oli oikeastaan näiden lasten uhraamisesta. Asiasta ei keskusteltu lasten itsensä näkökulmasta, siitä, mikä heidän kannaltaan olisi ollut parasta. Sitä ei luultavasti edes tajuttu. Suomella ei myöskään sodan jälkeen ollut pulaa lapsista, sillä suuret ikäluokat syntyivät vuosina 1945-50. Nämä sodan jälkeen syntyneet lapset korvasivat moninkertaisesti Ruotsiin jääneet lapset. Kysymys oli samalla lahjanantajan ja lahjan saajan välisestä epätasa-arvoisesta suhteesta. Antajan ja saajan välisen suhteen vaikeus korostuu silloin, kun syntyy ristiriitoja. Kiitollisuudentunne sitoo saajan antajaan ja johtaa siihen, että saaja kieltää todellisuuden lahjan antajan eduksi. Lahjoittaminen on samalla toisen omistamista.¹⁴⁹

Sosiaalidemokraattien edustaja Juho Kuittinen ei hyväksynyt sitä, että lapsikysymyksestä tehtiin poliittinen. Kuittisen mukaan jokainen tiesi, miksi lapsia aikanaan lähetettiin Ruotsiin ja ettei asiaa voitu mitenkään toisin järjestää. Kuittisen mukaan niiden äitien rinnalla, jotka halusivat lapsensa kotiin Ruotsista, oli myös äitejä, jotka eivät enää halunneetkaan lapsiaan takaisin, vaan antoivat lapsensa mielellään olla Ruotsissa. Kuittisen mielestä asia ei ole sen luonteinen, että siitä kannattaisi tehdä hallitustason ongelmaa.¹⁵⁰ Ei Kuittisella eikä muillakaan ollut tietoja siitä, miten lastensiirtoja koskevat päätökset aikanaan syntyivät. Lastensiirtojen jo sota-aikana herättämä vastustus oli työnnetty pois tietoisuudesta samoin kuin kaiken kritiikin kieltävä sensuuripäätös.

hallituksen toimenpiteistään vuonna 1948 antaman kertomuksen johdosta, mikäli se koskee suhteita ulkovaltoihin; Ulkoasiainvaliokunnan 9.11.1949 pitämän kokouksen pöytäkirja. Ulkoministeri Enckell osallistui tähän kokoukseen, jossa käsiteltiin ulkoasianministeriön toimenpiteitä lapsiin liittyvissä riita-asioissa.

¹⁴⁸ Majander 2004, s.67.

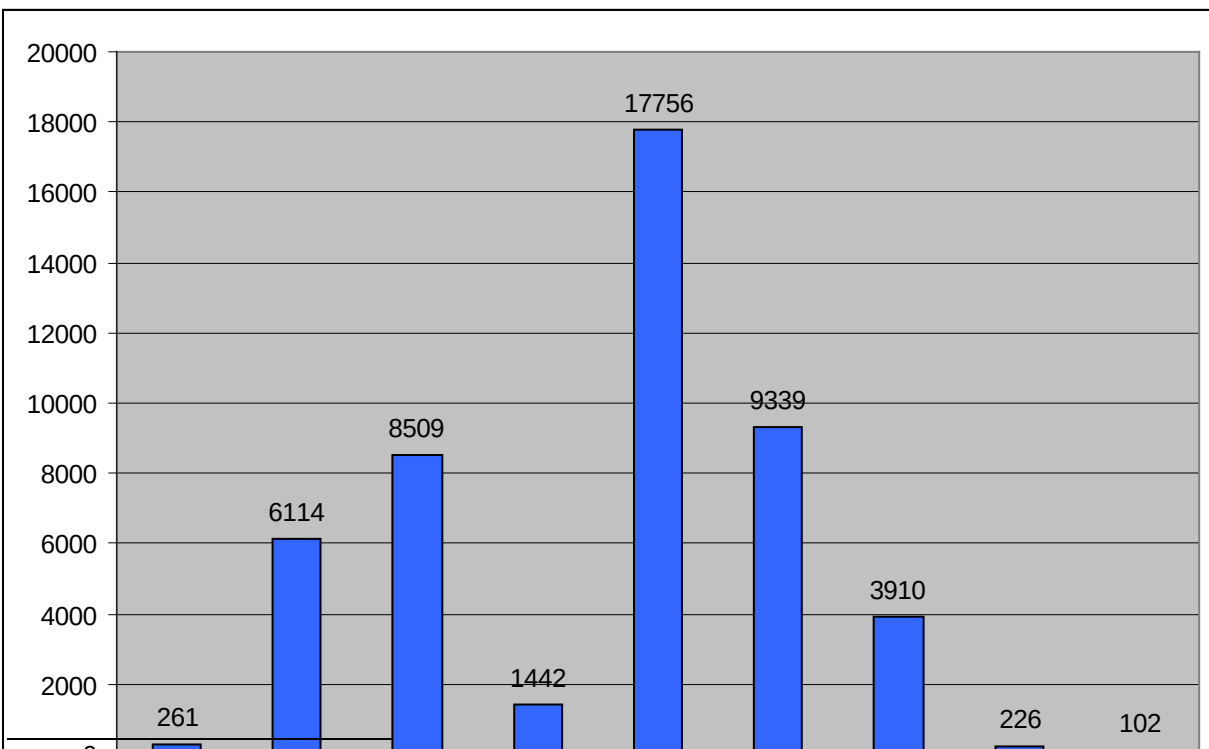
¹⁴⁹ Ks myös Bourdieu 1977, s.194-197.

¹⁵⁰ Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1950, s.787.

Vastalauseen allekirjoittajiin kuulunut maalaisliiton edustaja Jussi Annala totesi, että oli ennen kuulumatonta, että Ruotsiin sota-aikana siirrettyjä lapsia ei luovuteta vanhemmilleen. Tällaista ei kulttuuriyhteiskunnassa ja länsimaisen kulttuurin piirissä saisi tapahtua. Lasten palauttamistoimia olisi tarmokkaasti jatkettava ja tuettava taloudellisesti vanhempia, jotka haluavat saada lapsensa takaisin kotiin.¹⁵¹ Kokoomuksen edustaja Johannes Wirtanen esitti jyrkän mielipiteen toteamalla, että lapset oli tuotava Ruotsista kotiin ellei hyvällä niin pahalla.¹⁵²

Vastalauseen allekirjoittajiin kuulunut maalaisliiton edustaja Väinö Okon mukaan ei ole meille kansakuntana kunniaksi, että olemme joutuneet jättämään 15 000 lasta Ruotsiin. Asia kuitenkin sai perustuslakikomiteassa poliittisia piirteitä, joita Okko paheksui. Hän kiinnitti myös huomiota siihen, että peruslakivaliokunnan esityksen puolesta äänesti myös SKDL:n oma edustaja Sylvi-Kyllikki Kilpi, mikä oli ristiriidassa SKDL:n muiden edustajien kannan kanssa. Kilpi oli ennen vuotta 1945 toiminut sosiaalidemokraattisessa puolueessa. Kilven asettuminen asiassa porvareiden puolelle osoitti, että poliittiset rajalinjat menivät sekaisin lasten palauttamisvaatimuksessa.¹⁵³ Lapset oli Okon mielestä pidettävä erillään politiikasta.¹⁵⁴

Lasten paluuliikenne Suomeen vuosina 1941-1949.

¹⁵¹ Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1950, s. 782-783.

¹⁵² Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1950, s. 783.

¹⁵³ Työkansan Sanomat korosti pääkirjoituksessaan 25.5.1950, ettei kyseisellä vastalauseella haluttu loukata niitä, jotka olivat olleet lastensiirtotoiminnassa mukana.

¹⁵⁴ Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1950, s. 783-784.

Tilasto kuvaa vain tehtyjä matkoja,, sillä 5241 lasta teki matkan kahteen kertaan ja 20 lasta peräti kolmeen kertaan, jolloin sama lapsi esiintyy tilastossa useampaan kertaan. Paluuliikenne väheni olennaisesti vuoden 1947 jälkeen.

Lähde: Riksarkivet. Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv. Sammandrag av statistik över antal finska barn förmedlade av "Finlands barn".

Sosiaalidemokraattien edustaja Tyyne Leivo-Larssonin mukaan SKDL:n edustajien vastalauseet tulevat kovin myöhään.¹⁵⁵ Lapset olisi tullut palauttaa Ruotsista jo paljon aiemmin, mutta silloin SKDL:n edustajat eivät reagoineet. Lasten paluuliikenne selviää oheisesta taulukosta. Leivo-Larssonin mielestä oikea ajankohta olisi ollut vuosina 1945-46. Tällöin SKDL:n taholta vastustettiin lasten palauttamista. Sosiaaliministerinä tuolloin toiminut Matti Janhunen jarrutti lasten palauttamista ja toimi vastoin lastensiirtokomitean näkemystä. Vuoden 1947 toimintakertomuksessa ei SKDL kiinnittänyt Ruotsissa oleviin lapsiin mitään huomiota. Leivo-Larsson totesi myös lasten paluuliikenteen osalta, että useat lapsista, jotka lastensiirtokomitea toi kotimaahan, palasivat Ruotsiin vastoin lastensiirtotoimikunnan mielipidettä yksityisinä lapsina niiden perheiden luo, joiden luona olivat olleet. Lapset olivat kiintyneet kasvatustahdonsa ja nämä lapsiin.¹⁵⁶

Lasten paluuliikenne oli vuonna 1950, kun asia käsiteltiin eduskunnassa, käytännössä jo loppunut. Vuonna 1949 palasi Ruotsista vain 102 lasta. Vilkkaimmat paluuvuodet olivat 1945-47, jolloin Suomeen palasi n. 31 000 lasta. Jos ajatellaan todellisia vaikuttamismahdollisuuksia lasten paluuseen, niin eduskunta käsitteli asiaa aivan liian myöhään.

Leivo-Larsson jatkoi, että lapset, jotka nyt joudutaan palauttamaan Ruotsista pitkän Ruotsissa olon jälkeen, kärsivät suurempia sielullisia haittoja kuin lapset, jotka palautettiin aikaisemmin. Hän korosti äidin suhdetta lapseensa asettuen tukemaan niitä äitejä, jotka jatkuvasti kaipasivat Ruotsissa olevia lapsiaan haluten heidät kotiin. Hän viittasi myös lastenkotiuttamiskomitean asettamiseen ja määrärahan varaamiseen vuonna 1949 niitä vanhempia varten, jotka ovat joutuneet turvautumaan oikeustoimiin lapsensa kotiin saamiseksi. Ulkoministeriö ja Suomen lähetystö Tukholmassa oli velvoitettu antamaan tarvittavaa oikeudellista apua.

¹⁵⁵ Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1950, s. 784-786.

¹⁵⁶ Lastenkotiuttamiskomitean mietintö. Komiteamietintö 1949:18, s.6.

Leivo-Larssonin mukaan Torvi ja Stenberg halusivat lastensiirtoasian kautta hyökätä Fagerholmin hallitusta ja sen sosiaaliministeriä vastaan. Nykyinen eduskunnan puhemies Fagerholm oli todennut lapsia Ruotsiin lähetettäessä, että ruotsalaisilta kasvatusvanhemmilta vaadittiin kaksinkertainen uhraus. Ensimmäinen uhraus vaadittiin, kun he ottavat lapsen hoitoonsa, ja toinen, kun lapsi palautettiin kotimaahansa. Nyt oli tullut toisen uhrauksen aika ja oli valitettavaa, etteivät kasvatusvanhemmat jaksa muistaa näin monen vuoden jälkeen, että silloin, kun he olivat ottaneet lapsen hoitoonsa, he sitoutuivat luovuttamaan lapsen takaisin.

Lapsikysymys oli hänen mielestään niin arvokas, ettei siitä pitäisi tehdä puoluepoliittista kiistakysymystä. Hän arveli myös, että tällä kaikella pyritään viime kädessä aikaan saamaan välien särkyminen Suomen ja Ruotsin kesken, kun viitataan siihen, etteivät ruotsalaiset halua palauttaa lapsia. Virallinen Ruotsi ei kuitenkaan ole vastuussa siitä, että on sellaisia ruotsalaisia vanhempia, jotka eivät halua palauttaa lasta takaisin Suomeen.

Leivo-Larsson päätti puheenvuoronsa toteamalla, että lapset oli palautettava Suomeen joko omiin perheisiinsä tai sitten lapsille oli hankittava hyvä ottolapsikoti Suomesta. Suomessa oli jatkuvasti perheitä, jotka ottaisivat ottolapsia, mutta eivät voineet niitä saada. Pysyvä Ruotsiin jääminen ei tullut kyseeseen. Hän yhtyi sekä lastensiirtokomitean johtajan Elsa Bruunin, lastenkotiuttamiskomitean että Väestöliiton kantaan. Asiaa ei ajateltu lapsen edun kannalta.

Kokoomuksen edustaja Arvi Ahmavaara kiinnitti huomiota siihen, että mikäli neuvotteluteitse ei päästä ratkaisuun, olivat mahdollisuudet lasten takaisin saamiseen vähäiset. Hän korosti myös vuonna 1931 solmitun yhteispohjoismaista avioliittoa, lapseksiottamista ja holhousta koskevan sopimuksen sitovuutta ja ruotsalaisen tuomioistuimen päätösvaltaa. Hän viittasi myös ulkoasiainvaliokunnan lausuntoon. Asiassa ei ollut enempää tehtävissä kuin mitä oli tehty.¹⁵⁷

SKDL:n edustaja Irma Torvi kiinnitti huomiota siihen, että nyt kun maamme tilanne oli sodan jäljiltä korjautunut ja voisimme vastaanottaa lapsemme takaisin kotiin, oli esteenä vuonna 1931 solmittu yhteispohjoismainen sopimus, jonka mukaan lasten asiat hoidettiin ruotsalaisissa tuomioistuimissa Ruotsin lainsäädännön mukaisesti. Torvi korosti, että Suomen moraalinen vastuu lapsista ei pääty tähän. Kylmä sota ja kansainvälisen tilanteen kireys nousi esiin Torven esittämässä uhkakuvassa: Suomen äidit saattoivat jälleen kerran joutua luovuttamaan lapsensa tietäen, että se samalla voisi merkitä lopullista luopumista lapsesta.¹⁵⁸

Vastalauseen allekirjoittajiin kuulunut maalaisliiton edustaja Jussi Annala torjui von Bornin käsityksen siitä, ettei perustuslakivaliokunnalla olisi ollut oikeutta käsitellä lapsiasiaa siksi, että

¹⁵⁷ Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1950, s.787.

¹⁵⁸ Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1950, s.787-788.

ulkoasiainvaliokunta ei nähnyt tarvetta puuttua siihen. Tässä asiassa ei Annalan mielestä ollut mitään politiikkaa.¹⁵⁹ Annala ei voinut estää asian saamaa ulkopoliittista merkitystä. Häntä vastassa oli Paasikiven ulkopoliittisen linjan toinen peruspilari eli suhteet muihin Pohjoismaihin, ensisijaisesti Ruotsiin. Niitä ei saanut vahingoittaa lastensiirtojen yllättävällä lopputuloksella.

Vastalauseen allekirjoittajiin kuulunut SKDL:n edustaja Stenberg totesi, että lapsiin nähden Suomen kansalaisuutta ei pidetä missään arvossa eikä anneta minkäänlaista tukea eduskunnan eikä perustuslakivaliokunnan taholta. Hän myös arvosteli lastenkotiuttamiskomitean oikeudenkäyntikuluihin varaamien määrärahojen niukkuutta. Se oli todelliseen tarpeeseen nähden aivan liian vähäinen.¹⁶⁰ Vastalauseen allekirjoittajiin kuulunut kokoomuksen edustaja Martti Köllin mielestä valtion tulisi tukea kaikkia niitä perheitä, joiden lapset olivat Ruotsissa sen vuoksi, ettei vähävaraisilla perheillä ollut varaa vaatia oikeutta. Monessa tapauksessa oli Köllin mielestä sattunut suoranainen erehdys lasta Ruotsiin luovutettaessa. Nämä erehdykset tulisi Köllin mielestä oikaista yhteiskunnan tuella.¹⁶¹

Äänestys toimenpiteistä

Eduskunta suoritti avoimen äänestyksen Fagerholmin hallituksen toimenpiteistään antamasta selvityksestä. Lasten palauttamiseen liittyvien toimenpiteiden tehostaminen oli keskeisin kiistakapula. 86 äänellä 81 ääntä vastaan eduskunta hyväksyi perustuslakivaliokunnan ehdotuksen muuntamattomana.¹⁶² Lasten palauttamiseen liittyviä toimenpiteitä ei ollut tarpeen tehostaa.

Tarkasteltaessa eri puolueiden edustajien äänestyskäyttäytymistä havaitaan, että kaikki sosiaalidemokraattien 46 edustajaa, kaikki RKP:n 12 edustajaa ja 3 edustajaa edistyspuolueesta äänestivät perustuslakivaliokunnan mietinnön puolesta.¹⁶³ Sekä sosiaalidemokraatit että RKP toimivat lastensiirtojen alkuvaiheessa käynnistävänä voimana suhtautuen asiaan innostuneesti. RKP:n edustaja von Born otti esiin ulkopoliittiset näkökohdat suhteessamme Ruotsiin. Sodanjälkeisessä tilanteessa niillä oli suuri merkitys. Koko toisen maailmansodan lopputulos merkitsi pohjoismaisuuden läpimurtoa Suomessa.¹⁶⁴

Kokoomuksen edustajien kesken on tapahtui hajontaa, sillä enemmistö eli 15 edustajaa hyväksyi perustuslakivaliokunnan mietinnön 11 vastustaessa. Kokoomus suhtautui lastensiirtojen

¹⁵⁹ Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1950, s.788.

¹⁶⁰ Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1950, s.788-789.

¹⁶¹ Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1950, s.789.

¹⁶² Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1950, s.790.

¹⁶³ Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1950, s.790.

¹⁶⁴ Majander 2004, s.64-70.

alkuvaiheessa toimenpiteeseen kriittisesti Paavo Virkkusen ollessa lastensiirtojen vaikutusvaltaisin vastustaja. Virkkunen oli jo siirtynyt syrjään politiikasta eikä vuonna 1950 enää vaikuttanut eduskunnassa. Hänen intressissään ei sodan jälkeen olisi ollut Fagerholmin aseman heikentäminen, sillä Fagerholm oli suomalaisen kommunismin tärkeimpiä vastustajia.

Maalaisliiton edustajista 43 ei hyväksynyt perustuslakivaliokunnan mietintöä vain seitsemän hyväksyessä sen. Vastalause sai enimmät kannattajansa tämän puolueen piiristä. Maalaisliiton piirissä suhtauduttiin lastensiirtoihin torjuvasti jo siirtojen alkuvaiheista lähtien. Ministeri Juho Koivisto olisi halunnut talvisodan alussa lastensiirtojen asemesta Ruotsin avun Suomeen. Pohjanmaalla ilmestynvä Ilkka, jonka johtokuntaan Juho Koivisto lukeutui, arvosteli lastensiirtoja aiheuttaen kirjoittelullaan sensuuripäätöksen, jossa jyrkästi kiellettiin kaikki lastensiirtojen arvostelu.¹⁶⁵

Äänestystuloksen hämmästyttävien piirre on, että kolme SKDL:n edustajaa hyväksyi perustuslakivaliokunnan mietinnön sellaisenaan enemmistön eli 27 edustajan vaatiessa lisätoimia lasten palauttamiseksi. Jos nämä kolme vastoin ryhmänsä enemmistöä äänestäneet edustajat olisivat äänestäneet puoluetovereidensa tavoin, olisi lopputulos muuttunut. Se olisi muuttunut niin, että lisätoimia vaatineet olisivat voittaneet yhden äänen enemmistöllä (84 – 83). Lastensiirtotoiminnassa mukana olleet kokivat, että heistä oltiin tekemässä syntipukkeja.

Lastensiirtojen lopputulos oli ase sosiaalidemokraatteja vastaan. Lastensiirtojen näkyvimpänä hahmona koko sodan ajan oli toiminut Karl-August Fagerholm, joka kävi kommunistien kanssa kovaa taistelua Suomen työväen sieluista sodan jälkeen. Fagerholm ihaili kommunistien kykyä keksiä aiheita pääministerin kimppuun käymiseksi.¹⁶⁶ Lastensiirtojen lopputuloksen osalta kyseessä oli monen suomalaisperheen suuri inhimillinen tragedia, joka yhdistyi kommunistien kohdalla poliittisiin pyrkimyksiin. Pohjimmaltaan sosiaali- ja perhepoliittisesta asiasta tuli poliittinen taisteluväline. Myös taistelu pohjoismaista suuntausta vastaan ohjasi kommunistien toimintaa. Suomalainen identiteetti tuli hakea idästä, ei Pohjoismaista. SKP varotti paikallisosastojaan jopa kummikuntaliikkeestä, sillä sekin nähtiin ilmiönä, jolla yritettiin lisätä Ruotsin arvovaltaa poliittisessa tarkoituksessa. Ruotsista saatujen lahjojen pelättiin korruptoivan työläisten luokkatietoisuutta ja herättävän myötätuntoa Ruotsia kohtaan varsinkin vähävaraisen väestön keskuudessa.¹⁶⁷

On hämmästyttävää, miten virheellisten tietojen varassa eduskunta on joutunut toimimaan. Vuonna 1942 sille ei kerrottu todellista Ruotsiin talvisodan jälkeen jääneiden lasten lukumäärää,

¹⁶⁵ Ilkka 11.10.1941.

¹⁶⁶ Fagerholm 1977, s.253.

¹⁶⁷ Majander 2004, s.303-304.

vaikka tieto olisi ollut helposti saatavissa Ruotsin avustusjärjestöltä. Vuonna 1950 ilmoitettu Ruotsiin jääneiden lasten lukumäärä taas oli liian suuri. Kukaan eduskunnassa ei osannut kyseenalaistaa esitettyä lukua. Ruotsiin jääneiden lasten luku on voitu tarkentaa Ruotsin väestökirjanpidon perusteella. Saatu lopputulos n. 7 100 lasta on oleellisesti pienempi kuin eduskunnalle ilmoitettu luku. Luku on silti niin korkea, että voidaan todeta eduskunnan vuonna 1942 esittämien pelkojen toteutuneen. Ne, jotka varottivat lastensiirtojen seuraamuksista, olivat käytännön kokemusten perusteella oikeassa. Toiveet ja todellisuus eivät kohdanneet toisiaan.

Eduskunnan lehterillä seurasi kaksi henkilöä keskustelua Ruotsiin jääneiden lasten ongelmasta. Nämä henkilöt olivat lastensiirtokomitean toiminnanjohtaja Elsa Bruun ja varatoiminnanjohtaja Ester Paasio. Molemmat järkyttyivät äänestyksen lopputuloksesta. Ester Paasio totesi haastattelussa, että sekä hän että Elsa Bruun olivat järkyttyneitä lopputuloksesta siksi, että se merkitsi käytännössä n. 15 000 lapsen luovuttamista Ruotsille. Elsa Bruunin ja Ester Paasion kannalta tämä merkitsi pahimpien pelkojen toteutumista. Paasion mielestä koko lastensiirto-operaatio toteutettiin alun perin liian hätäisesti.¹⁶⁸

Vanhemmat, jotka eivät saaneet lapsiaan takaisin

Lastensiirtojen jälkiseuraamuksista keskusteltiin eduskunnassa seuraavan kerran vuonna 1952. Tähän asiaan liittyen teki professori Martti Kaila seitsemän sotalapsen tutkimuksen, jolla hän pyrki osoittamaan pelot lasten sopeutumisvaikeuksista liioitelluiksi. Sirkka-Liisa Tobiasson on yksi näistä lapsista. Lähetin hänelle Kailan häntä koskevan lausunnon pyytäen häntä kertomaan oman mielipiteensä asiasta. Hän kertoo, ettei koskaan tavannut Kailaa.

”Vuodet neljännestä seitsemänteen olivat onnellista aikaa ruotsalaisten kasvatusvanhempien lapsena. Kun olin seitsemän vuoden iässä, alkoi suomalainen äitini usean vuoden hiljaisuuden jälkeen kirjoitella ja vaatia minua kotiin. Tästä alkoi taistelu, joka kesti viisi vuotta. Minulle nämä vuodet merkitsivät ahdistusta, pelkoa ja unettomuutta. Vuonna 1950 eli samana vuonna kun minun piti aloittaa tyttökoulu Ruotsissa, tuli kohtalokas kirje Suomesta. Tämän kirjeen perusteella minun piti olla suomalaisen äitini luona tiettyyn päivämäärään mennessä, tai muutoin minut toimitettaisiin Suomeen poliisin toimenpitein. Samana kesänä matkustin äitini luo Kajaaniin. Kotiympäristöni Suomessa oli sekä aineellisessa että henkisessä mielessä

¹⁶⁸ Ester Paasion haastattelulausunto 16.9.1978. PKY.

köyhä. Koulussa minulla oli kielivaikeuksia. Vuonna 1953 sain matkustaa Ruotsiin tervehtimään kasvatusvanhempiani. Tältä matkaltani en enää palannut Suomeen. Nämä kokemukset ovat jättäneet minuun jälkensä. Söin rauhoittavia lääkkeitä Suomesta paluun jälkeen ja kärsin usean vuoden ajan unettomuudesta ja erilaisista fobioista. Professori Martti Kailan tutkimus pitää minun kohdallani heikosti paikkansa.” ¹⁶⁹

Niiden vanhempien vaikeaan tilanteeseen, jotka pyynnöistään huolimatta eivät saaneet lapsiaan Ruotsista kotiin, palattiin vuonna 1952.¹⁷⁰ Maassa istui silloin Urho Kekkosen johtama maalaisliittolainen enemmistöhallitus. Vanhemmat olivat vedonneet kansanedustajiin avun saamiseksi. Suomen kansanpuolueen edustaja Juho Tenhiälä esitti 19.2.1952 hallituksen edustajan vastattavaksi lastensiirtojen jälkiseuraamuksiin liittyvän kysymyksen. Kysymyksen allekirjoitti yhdeksän muuta kansanedustajaa. Edustajista viisi kuului liberaaliseen kansanpuolueeseen, neljä kokoomukseen ja yksi maalaisliittoon.¹⁷¹ Kokoomuksen edustaja Johannes Wirtanen oli ollut mukana jo vuonna 1950 keskustelemassa lapsiasiasta vaatien jyrkkiä toimenpiteitä. SKDL:n edustajia ei allekirjoittajien joukossa ollut. Kommunisteja asia ei enää tuntunut kiinnostavan.

Kyse oli niiden vanhempien tukemisesta, jotka vasten tahtoaan olivat menettäneet lapsensa Ruotsiin. Puhetta johti eduskunnan puhemies Fagerholm, nyt jo toisen kerran lastensiirtoihin liittyvässä asiassa. Kyseessä oli kirjallisesti tehty kysymys, johon asianomainen ministeri vastasi. Tenhiälä totesi haastattelussa, että sosiaalidemokraattien edustaja Tyyne Leivo-Larsson koetti saada häntä luopumaan kyselystä. Myös Ruotsin lähetystöstä oli kysely asiasta. Hän piti Suomen asennetta liian nöyränä. Ruotsalaiset olivat aluksi vedonneet Suomen olosuhteiden kehnouteen kieltäytyessään palauttamasta lapsia sodan jälkeen, mutta eivät palauttaneet lapsia tilanteen parannuttuakaan.¹⁷²

Tenhiälä tiedusteli, oliko hallitus tietoinen niistä järkyttävistä epäkohdista, jotka vallitsivat niitten kansalaistemme oikeudessa, jotka pyynnöistään huolimatta eivät saaneet Ruotsiin sodan aikana lähetettyjä lapsiaan takaisin. Tilanne synnytti vanhemmissa tavatonta katkeruutta. Sitä lisäsi viranomaistemme liian laimea tuki sekä ruotsalaisten kasvatusvanhempien yliolkainen suhtautuminen vanhempien oikeudenmukaisiin vaatimuksiin. Edelleen tiedusteltiin, mihin toimiin

¹⁶⁹ Kavén 1985, s.125-127.

¹⁷⁰ Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1952, s.329-332.

¹⁷¹ Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1952, s.329-332.

¹⁷² Sosiaalineuvos Juho Tenhiälän haastattelu 18.7.1978. PKY.

hallitus aikoi ryhtyä, että ne vanhemmat, jotka tahtovat saada lapsensa kotiin, todella saisivat viranomaistemme taholta kaiken tarvittavan tuen.

Toisena sosiaaliministerinä toiminut maalaisliittolainen ministeri Lauri Murtomaa vastasi, että valtioneuvosto oli viimeksi syyskuussa 1951 asettanut määrärahan Ruotsissa olevien suomalaisten kasvattilasten kotiuttamisesta syntyvien oikeudenkäyntien rahoittamiseksi. Murtomaan mukaan hallituksen taholta annetaan puheena olevassa asiassa kaikkea käytettävissä olevaa apua lasten vanhemmille ja ryhdytään muihinkin mahdollisiin toimenpiteisiin lasten palauttamisen turvaamiseksi.¹⁷³

Ruotsalaisille kasvatusvanhemmille lähetettiin helmikuussa 1952 kahdeksan haastetta suomalaislapsista. Tapaukset saivat runsaasti julkisuutta Ruotsin lehdistössä. Ruotsalaislehdet kiinnittivät huomiota siihen, että lapsen itsensä tulisi saada ratkaista kohtalonsa Ruotsiin jäämisestä.¹⁷⁴ Asian käsittely eduskunnassa lisäsi oikeustapausten määrää. Toukokuuhun 1952 mennessä oli näiden tapausten määrä noussut 41:een.¹⁷⁵

Asiaan liittyi lapsistaan taistelevien vanhempien vaatimuksia tukeva suomalainen psykiatrinen lausunto. Professori Martti Kaila antoi samana päivänä kun eduskuntakysely tehtiin eli 19.2.1952 lausunnon lasten kotiuttamiseen liittyvistä psyykkisistä ongelmista. Lausunto liittyi tehtyyn eduskuntakyselyyn ja sitä voitiin riitatapauksissa käyttää oikeudessa suomalaisena asiantuntijalausuntona. Kailan lausunto vastasi suunnilleen hänen lastenkotiuttamiskomitealle vuonna 1949 antamaansa lausuntoa. Koska ruotsalaiset asiantuntijalausunnot pohjautuivat aina lapsen tilanteen tutkimiseen, oli Kailan uudessa lausunnossa nyt mukana seitsemän Suomeen palanneen lapsen ryhmä. Kailan aikaisempi lausunto oli liikkunut vain yleisten periaatteiden tasolla, uusi lausunto pohjautui yksilöllisiin lapsista itsestään koottuihin tietoihin. Tutkitut lapset olivat palanneet hyvin pitkän, jopa seitsemän vuoden Ruotsissa oleskelun jälkeen. Lasten sopeutuminen oli Kailan mielestä sujunut pääpiirteissään ongelmitta.¹⁷⁶ On kyseenalaista, onko Kailan kyennyt lainkaan tavoittamaan lasten todellisuutta.

Keväällä 1985 näistä henkilöistä viisi asui Ruotsissa, yksi Englannissa ja vain yksi Suomessa. Ainoa Suomessa asunut oli sairastunut vaikeaan skitsofreniaan ja ollut sairaalahoidossa useita vuosia. Kailan mukaan tämä lapsi sopeutui alusta alkaen erityisen hyvin.

¹⁷³ Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1952, s.331.

¹⁷⁴ Helsingin Sanomat 5.2.1952.

¹⁷⁵ Helsingin Sanomat 19.5.1952.

¹⁷⁶ Hemtransportfrågan och frågan om barnens eftervård i Finland. Martti Kailan lausunnon ruotsinnos. Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv. Riksarkivet.

Vanhemmille, jotka hyvässä uskossa ja yhteiskunnan rohkaisemina olivat lähettäneet lapsensa Ruotsiin, merkitsi oman lapsen menettäminen läpi elämän kestävää traumaa. Lapselle taas pitkän ajan jälkeen tapahtunut palauttaminen Suomeen merkitsi yhtä järkyttävää kokemusta. Kyseessä oli lastensiirtojen rakenteeseen liittyvä riskitekijä, jota ei sodan aikana eikä sen jälkeenkään Suomessa tiedostettu. Nykyinen lapsipsykiatrinen tietämys on erittäin paljon muuttunut Kailan ajoista.

MENNEISYYDEN OPETUS

Lehdistökeskustelua Suomessa sodan jälkeen: sodanaikaiset varotukset unohtuvat

Sodan jälkeiselle ajalle tunnusmerkillisiä olivat lasten paluun viivästyminen ja lapsista käydyt kiistat. Ne herättivät suurta katkeruutta Suomessa.

Sosiaaliministeriön tarkastaja Niilo Kotilainen totesi toukokuussa 1950, että jos kysymys lasten lähettämisestä pois maasta muodostuisi jostain syystä uudelleen ajankohtaiseksi, olisi valittava muu keino kuin lasten lähettäminen ulkomaille.

Kokemus osoitti, että lapset voivat lopultakin paremmin jäädessään vanhempiensa luokse. Hän pyysi ruotsalaisia toimittajia saattamaan edelleen Ruotsin suuren yleisön tietoon seuraavan ajatuksen: ” Sota vei miehemme ja täyskasvuiset poikamme, saksalaiset polttivat kotimme, riistääkö Ruotsi nyt meidän lapsemme”.

Lasten kotiuttamiseen liittyviä kysymyksiä käsiteltiin lehdistössä sodan jälkeen. Sensuuripäätös ei enää estänyt keskustelua kielteisistä asioista. Vuoden 1946 kuluessa alkoi lehtiin tulla uutisia lasten kotiuttamisiin liittyvistä riita-asioista.

Ruotsalaiset viivyttivät lasten palauttamista. *Uusi Suomi* kirjoitti huhtikuussa 1945 Suomessa vierailevan ruotsalaisen avustusjärjestön toiminnanjohtajan Lars Östbergin esittämästä näkökannasta, ettei 10 000 lapsen kotiuttaminen Ruotsista voi mitenkään onnistua syksyyn

mennessä. Lasten kotiuttamisen aika ei ruotsalaisten mielestä vielä ollut sopiva.¹⁷⁷ Tyypillistä Östbergin toiminnalle oli viivyttää kotiuttamista mitä erilaisin perustein. Näin oli menetelty jo vuonna 1942 Fagerholmin luopuessa lasten palauttamisvaatimuksesta ruotsalaisten painostuksen jälkeen.

Lehti käsitteli lasten palautusta maaliskuussa ja huhtikuussa 1946 todeten, että Ruotsissa oli herättänyt paljon keskustelua Helsingistä saapuneet tiedot, että Suomen viranomaiset olivat päättäneet palauttaa takaisin kotimaahansa kaikki Ruotsissa vielä olevat n. 19 000 lasta. Nyt oli tilanne muuttunut niin, että ruotsalaisten mielestä lapset olivat oleskelleet jo liian kauan Ruotsissa ja tämän vuoksi heidän oli vaikeaa tottua jälleen kotimaansa oloihin. Lars Östberg ja rouva Enqvist avustusjärjestöstä olivat jälleen käymässä Suomessa ja neuvottelivat Suomen viranomaisten kanssa. He pitivät Suomen elintarviketilannetta niin huonona, ettei lasten kotiuttamiseen voida sen vuoksi ryhtyä. He ihmettelivät Suomen viranomaisten kiirehtimistä kotiuttamisasiassa.

Järeät aseet otettiin käyttöön, kun ruotsalaiset hankkivat tuekseen suomalaisten hyvin tunteman ja muistaman entisen presidentti Hooverin. Hänkin oli ihmetellyt Suomen viranomaisten suunnitelmia lasten palauttamisesta.¹⁷⁸ Sosiaaliministeri Matti Janhunen myöntyiikin ruotsalaisten painostuksen edessä. Valtioneuvosto salli määrättyjen lapsiryhmien jäädä toistaiseksi Ruotsiin. Käytännössä lähes kaikki Ruotsissa olleet lapset saivat jäädä sinne.

Uusi Suomi kirjoitti kesäkuussa 1946 vielä Ruotsissa olevista lapsista otsikolla: ”Noin 18 000 suomalaista lasta Ruotsissa”. Lehti kertoi järkyttävästä tapauksesta: Skeppsbroille oli saapunut uudelleen pieni suomalaistyttö, joka kaksi viikkoa aikaisemmin oli palautettu kotimaahansa. Ruotsissa oli vielä n. 18 000 ns. komitealasta ja heistä n. 9 000 on yksityispassilla.¹⁷⁹

Kesäkuussa 1948 *Uusi Suomi* vaati virallisia toimenpiteitä lasten Ruotsin matkojen hillitsemiseksi. Puolittainen kaaos Suomesta Ruotsiin tapahtuvassa lapsiliikenteessä oli kiinnittänyt Suomen viranomaisten huomiota. Koko kevään ajan oli Tukholmaan lähetetty pieniä suomalaislapsia ilman, että näiden vanhemmat ovat varmistautuneet siitä, että lapset vastaanotetaan ruotsalaisiin perheisiin.¹⁸⁰ Asiasta kehittyi vähitellen ongelma, johon myös Helsingin huoltopoliisi kiinnitti huomiota. Heillä oli kortisto ”levottomasti matkustavista lapsista”. Poliisi toimi yhteistyössä Tukholman poliisin kanssa.¹⁸¹

¹⁷⁷ *Uusi Suomi* 14.4.1945.

¹⁷⁸ *Uusi Suomi* 31.3.1946 ja 4.4.1946.

¹⁷⁹ *Uusi Suomi* 29.6.1947.

¹⁸⁰ *Uusi Suomi* 20.6.1948.

¹⁸¹ Sosiaalineuvos Kaarlo Helasvuon haastattelulausunto 8.2.1978. PKY.

Päättäjillä ei sodan kestäessä eikä sen jälkeenkään ollut kuvaa niiden ongelmien laajuudesta, mitä tämä avustusmuoto toisi mukanaan. Ymmärryksen puutetta osoittaa sosiaaliministeri Törngrenin sodan jälkeen ajama linja, jonka mukaan tuli lähettää uusia lapsia palautettujen tilalle.¹⁸²

Uusi Suomi haastatteli toukokuussa 1949 lastenkotiuttamiskomitean jäsentä, lähetystösihteeri Backströmiä. Hän totesi, että kaikki Ruotsissa olevat lapset oli kotiutettava sillä edellytyksellä, että sosiaaliministeriö piti heidän kotiolojaan tyydyttävinä. Kotiintulo ei missään tapauksessa saanut aiheuttaa lapselle psyykkisiä häiriöitä.¹⁸³ Sodan päättymisestä oli nyt kulunut jo viisi vuotta. Lapsen kotiuttaminen näin pitkän ajan jälkeen vastoin omaa tahtoa oli lapsen kannalta väkivaltainen teko, jota lapsi ei voinut ymmärtää. Fagerholm totesi, että lapset unohtavat nopeasti, tarkoittaen ikäviä kokemuksia. Hän itse ei täysin ymmärtänyt, että pienet lapset unohtavat nopeasti myös biologiset vanhempansa.

Helsingin Sanomat kirjoitti kesäkuussa 1945 pääkirjoituksessaan ”Lastemme saama naapuriapu”, että yksi kauneimpia ja aidoimpia Pohjolan yhteishengen ja yhteisvastuuntunnon ilmenemismuotoja oli ollut toisten pohjoismaitten lapsiamme kohtaan osoittama uhrautuva avuliaisuus. Se tulee säilymään ilahduttavana valopilkkana koko inhimillisen kehityksen historiassa näiltä synkiltä suursodan vuosilta. Lehti kiitti erityisesti avustustoiminnasta, joka Ruotsissa jatkuvasti vielä sodan jälkeenkin tehtiin lastemme hyväksi monissa eri muodoissa.¹⁸⁴ Pääkirjoitusta kuvasi syvä kiitollisuuden tunne lapsia vaikeana aikana auttaneita naapurimaita kohtaan. Lasten kotiuttamiseen liittyvät ongelmat eivät vielä olleet paljastuneet koko laajuudessaan.

Lehti julkaisi huhtikuussa 1949 Ruotsin avustusjärjestön toiminnanjohtajan Lars Östbergin haastattelun otsikolla ”Ruotsissa adoptoitu 1 500 suomalaista lasta. Uusi asenne riitalapsiin nähden”. Östberg puolustele lastensiirtoja toteamalla, että kuolleisuus niiden lasten joukossa, jotka siirrettiin Ruotsiin, oli paljon alhaisempi kuin Suomessa olevien lasten keskuudessa. Edelleen hän totesi, että Ruotsiin oli nyt adoptoitu 1 500 suomalaislasta. Riitatapaukset lapsista, joihin avustusjärjestö on joutunut puuttumaan, muodostavat vain pienen määrän siirrettyjen lasten kokonaismäärästä.

Hän jatkoi kuitenkin, että lapsia ei pitäisi siirtää pois vanhempiensa luota, jos vain voidaan auttaa heitä muulla tavoin. Suomen lasten osalta hän väitti, ettei ollut mitään muuta mahdollisuutta auttaa kuin siirtää lapset Ruotsiin. Saattuelaivamääräykset olivat estäneet lähettämästä vaatteita ja elintarvikkeita Suomeen. Östberg unohti tässä yhteydessä vaihtoehtoiset auttamisen muodot, kuten ruotsalaisin varoin käynnistetyn joukkoruokinnan useilla paikkakunnilla sekä sotakummi-

¹⁸² Hufvudstadsbladet 8.1.1945.

¹⁸³ Uusi Suomi 11.5.1949.

¹⁸⁴ Helsingin Sanomat 19.6.1945.

toiminnan. Niitä eivät saattuelaivamääräykset rajoittaneet. Hän unohtaa myös lastensiirtojen Suomessa aikanaan herättämän voimakkaan vastustuksen.

Östberg viittasi myös Ruotsin oikeuslaitoksen soveltamaan uuteen periaatteeseen riidanalaisiin lapsiin nähden. Ensi sijassa otettiin nyt huomioon lapsi ja vasta toisessa sijassa vanhemmat ja heidän toivomuksensa. Ruotsin valtiopäiville oli jätetty ehdotus vanhempia koskevaksi uudeksi laiksi, joka kiisti juridisen vanhempainoikeuden ja otti enemmän huomioon lapsen omat reaktiot. Jos nyt käsittelyssä olleet kaksi riitatapausta (Vellonen ja Karppanen) olisi käsitelty aiemmin, oli Östbergin mukaan hyvin mahdollista, että tuomioistuimien ei olisi lainkaan huomionnut lasten omia reaktioita.¹⁸⁵

Tapauksilla oli suuri ennakoiva merkitys, sillä ne merkitsivät sitä, että kasvattilapsisopimus ei enää ollut sitova. Ruotsin KKO teki Kaija-Leena Vellosta koskevan päätöksen 28.2.1949. Lapsi sai jäädä Ruotsiin vastoin kasvattilapsisopimusta, jonka mukaan lapsen palauttamiseen riitti vanhempien ilmaisema toivomus. Päätös perustui ruotsalaisen lääkärin antamaan lausuntoon, jonka mukaan lapsen psyykkinen terveys kärsisi, jos hän vastoin omaa tahtoaan jättäisi kasvattivanhempansa ja palaisi äitinsä luo Suomeen. Lapsen palauttamista oli aluksi yritetty ajaa virka-aputeitse, mutta epäonnistuttu.¹⁸⁶ Lehti palasi vielä toukokuussa 1950 Vellosten tapaukseen. Kaija-Leena Vellosten äiti hävisi juttunsa, mutta riita jatkui edelleen, sillä äiti aikoi valittaa tuomiosta. Tyttö oli nyt viettänyt ruotsalaisessa kodissa yhdeksän vuotta.

Maalaisliiton pää-äänenkannattaja *Maakansa* huolestui heinäkuussa 1946 vakavasti lasten kotiuttamisesta. Se totesi pääkirjoituksessaan ”Kansakunnan kallein omaisuus”, että Suomen pientä kansaa oli sodassa kohdannut suonenisku, jonka vaikutus tuntuu vuosikymmeniä. Siksi ei voi välinpitämättömästi sivuuttaa väestökysymystä. Sotavuosien aikana kohdistuivat monet vaikeudet erittäin haitallisina juuri lapsiin. Siksi oli kaikissa kansalaispiireissä kiitollisena todettu se apu, minkä veljeskansamme Ruotsi tarjosi lapsillemme pelastaen monta sellaista lasta, jotka muutoin olisivat sortuneet. Lehden saamien tietojen mukaan Ruotsissa oli edelleen noin kaksikymmentätuhatta suomalaista lasta vielä kaksi vuotta sodan päättymisen jälkeen.

Mikseivät lapset palaa? Syyksi lehti arveli sen, että ruotsalaiset perheet olivat niin kiintyneitä kasvatteihinsa, etteivät halua lähettää heitä Suomeen. Lehti arveli, että adoptioanomuksia olisi tehty n. 10 000 kappaletta, jolloin jopa puolet lapsista jäisi Ruotsiin. Koko asia oli tällöin mennyt väärään suuntaan eikä tilannetta voida Suomen kannalta hyväksyä. Maalla ei ole varaa sodassa kärsityn suoneniskun lisäksi menettää kymmenentuhatta lasta, jotka olivat kansakunnan kalleinta

¹⁸⁵ Helsingin Sanomat 21.4.1949.

¹⁸⁶ Lastenkotiuttamiskomitean mietintö. Komiteamietintö 1949:18. Muistio eräistä oikeudellisista menettelyä koskevista kysymyksistä lapsen luovuttamisasioissa, s.11.

omaisuutta. Asia oli ratkaistava asiallisesti siten, ettemme unohda sitä suurenmoista apua, jota läntinen naapurimaamme oli meille antanut. Meidän on pidettävä kuitenkin huoli siitä, ettemme menetä kansakunnaltamme kannalta korvaamattomia arvoja.¹⁸⁷ Lehti kosketteli keskeistä ja arinta lastensiirtojen seuraamusta saaden pian kiukkuisen vastauksen.

Heti seuraavana päivänä lehti sai vastauksen *Hufvudstadsbladetiltä*, joka kyseenalaisti *Maakansan* kansallisen ajattelutavan. Onko valtion etu aina asetettava yksityisen edun edelle? Lehti ehdotti tilalle tapauskohtaista harkintaa.¹⁸⁸ Mitään uusia jyrkkiä säännöksiä ei tarvita. *Maakansan* esittämää lukua 10 000 adoptiohakemuksesta lehti piti aivan liian suurena. 300 lasta oli viranomaistemme suostumuksella nyt adoptoitu. *Hufvudstadsbladet* jatkoi lastensiirtoihin liittyneen kollektiivisen myytin rakentamista. Ne osat, jotka eivät myyttiin sopineet, sivuutettiin.

Saman myytin rakentaminen jatkui myöhemminkin. Gunnar Modeen käsitteli kesäkuussa 1950 *Hufvudstadsbladetissa* Margit Jalon laatimaa tilastollista selvitystä lastensiirroista. Adoptiolasten luku oli nyt 1 303 ja kasvattilapsisopimukseen perustuvien lasten luku 3 556. Ryhmä muodosti yhteensä lähes 5 000 lasta. Nämä lapset tulisivat jäämään pysyvästi Ruotsiin. Näiden lasten osalta todettiin, että kasvattilapsisopimusten motiivit olivat myötätuntoa ja ymmärrystä ansaitsevia. Näiden lasten jääminen Ruotsiin oli paitsi pelastanut heidät sodan aiheuttamilta vaikeuksilta myös sellaisilta olosuhteilta suomalaisessa perheessä, jotka olisivat varjostaneet heidän elämäänsä.¹⁸⁹ Lastensiirtojen alkuperäisestä tavoitteesta ja niiden väliaikaisesta luonteesta ei mainittu sanaakaan.

Syyskuussa 1944 *Hufvudstadsbladet* julkaisi uutisen, jossa se kertoi Föreningen Norden i Finland-järjestön julkaisusta *Finland för Norden. Uttalanden om vårt nordiskt samarbete*.¹⁹⁰ Elsa Bruunin mukaan lapsemme Ruotsissa olivat olleet parhaita puolestapuhujiamme. Pohjoismaisuuden ajatus oli Ruotsissa saanut ainutlaatuisen toteutuksen tekojen kautta.¹⁹¹ Samassa kirjassa Mannerheimliiton kansliapäällikkö Mandelin puolestaan esitteli kummikuntatoimintaa ja sen merkitystä lasten auttamisen kannalta. Apu ohjautui tällöin Suomeen ja jaettiin kunnan toimesta eniten apua tarvitseville lapsiperheille. Mandelin mainitsee myös lastensiirrot, mutta pääpaino hänen esityksessään oli kummikuntatoiminnassa.¹⁹² Kirjoitus kuvasi lasten avustamistyön sisäistä ristiriitaisuutta. Ernst von Born esitti ajatuksia pohjoismaisen yhteistyön käytännön edellytyksistä. Suomi oli Pohjoismaiden itäinen suojamuuri. Hän piti pohjoismaista valtioliittoa kaikista siihen

¹⁸⁷ Maakansa 11.7.1946.

¹⁸⁸ Hufvudstadsbladet 12.7.1946.

¹⁸⁹ Hufvudstadsbladet 29.6.1950.

¹⁹⁰ Hufvudstadsbladet 10.9.1944.

¹⁹¹ Tallqvist 1944, s. 22-25.

¹⁹² Tallqvist 1944, s.74-77.

liittyvistä vaikeuksista huolimatta mahdollisuuksien rajoissa olevana.¹⁹³ Sen toteutuminen asetti kuitenkin suomalaisille tiettyjä ehtoja, joita oli lojaali, ymmärtävä ja luottavainen suhtautuminen muihin Pohjoismaihin. Vuorovaikutuksen tulisi lisääntyä yhteiskunnan kaikilla osa-alueilla. Tärkeä edellytys oli myös ruotsin kielen taito, sillä ruotsin kielen merkitys Pohjoismaiden kielenä oli keskeinen. Tärkeää oli myös suomalaisen väestön myönteinen suhtautuminen ruotsalaiseen vähemmistöön, sen kieleen ja kulttuuriin Suomessa.¹⁹⁴

Uutiset lapsiin liittyvistä riidoista jatkuivat aina 1950-luvun alkuun saakka.¹⁹⁵ Ne olivat luonteeltaan erityisen repiviä ja herättivät katkeruutta ja ruotsalaisvastaisuutta Suomessa. Kyseessä olivat lastensiirtoihin avustusmuotona liittyvät riskitekijät, joita ei voinut välttää, jos pieni lapsi erotettiin perheestään. Lapsi ei pystynyt rakastamaan kahta äitiä samanaikaisesti.

Kansandemokraattien lehti *Työkansan Sanomat* käsitteli lastensiirtojen seuraamuksista käytyä eduskuntakeskustelua uutisenomaisesti 24.5.1950 todeten, että suomalaisten lasten kotiuttamisen viivästyminen oli ankaran arvostelun kohteena eduskunnassa. Ruotsissa oli yli 15 000 lasta, joiden vanhemmilla oli oikeus saada lapsensa kotiin. Lapset olivat vaille Suomen kansalaisen oikeusturvaa. Jokaisen kansanedustajan olisi valvottava vanhempien oikeuksia.¹⁹⁶ Lehti palasi asiaan seuraavana päivänä pääkirjoituksessaan.¹⁹⁷ Pääkirjoituksen mukaan sotakiikhoiset piirit käyttivät aikanaan lastensiirtoja oman propagandansa hyväksi. Lasten auttamisen varjolla haluttiin antaa moraalista ja aineellista tukea Suomen vallanpitäjien sodankäynnille Neuvostoliittoa vastaan. Koetettiin propagoida taantumuksen vanhaa mieliväitettä Suomen ”yhteenkuuluvaisuudesta” Skandinavian ja etenkin Ruotsin kanssa.” Tämän vuoksi lasten palauttamista ei nyt joudutettu. Propaganda Suomen ”läntisistä siteistä” ja ”pohjoismaisesta elämäntavasta” oli lehden mukaan voimistunut sitä mukaa, kun Skandinavian maiden vallanpitäjät olivat antautuneet valtameren valtakuntien sodanvalmistelijain avustajiksi. ”Kylmä sota” oli täydessä käynnissä.

Maininta lasten käyttämisestä propagandatarkoituksiin sodan aikana piti paikkansa. Toisaalta eduskuntakäsittelyn yhteydessä SKDL:n edustajat itse tekivät lasten asiasta poliittisen. Sitä maalaisliiton edustajat olivat vastustaneet, samoin kuin von Bornin kantaa, jonka mukaan lasten palauttamisen vaatimus oli ulkopoliittisesti arkaluontoinen ja olisi vahingoittanut suhteitamme Ruotsiin.

¹⁹³ Ks. myös Majander 2004, s.63.

¹⁹⁴ Tallqvist 1944, s.16-18.

¹⁹⁵ Uusi Suomi 4.6.1949, Helsingin Sanomat 30.4.1949, 10.2.1950, 14.2.1950, 15.3.1950, 17.3.1950, 24.5.1950, 17.10.1950, 25.10.1950, 4.2.1952, 5.2.1952, 3.4.1952, 24.5.1952, 31.10.1952.

¹⁹⁶ Työkansan Sanomat 24.5.1950.

¹⁹⁷ Työkansan Sanomat 25.5.1950.

Työkansan Sanomat pani tyydytyksellä merkille sen, että monet maalaisliittolaiset edustajat, jotka aiemmin suhtautuivat kielteisesti ”rauhantyöhön”, yhtyivät kansandemokraattien käsitykseen siitä, että vanhemmille oli taattava oikeus saada lapsensa takaisin Suomeen. Valtiovallan velvollisuus oli huolehtia siitä, että tämä voi tapahtua ilman hankaluuksia ja tuottamatta vähävaraisille vanhemmille ylivoimaisia kuluja. Lehti nimitti lasten palauttamisvaatimuksia ”rauhantyöksi” tehden näin asiasta poliittisen. Kyseinen ilmaisu oli kommunisteille tyypillinen.

Suomen Sosiaalidemokraatti vaiken lastensiirtojen seuraamuksista käydystä eduskuntakäsittelystä. Myöskään sosiaalidemokraattinen *Arbetarbladet* ei käsitellyt lainkaan eduskuntakeskustelua.

Uusi Suomi puolestaan uutisoi käydyn eduskuntakeskustelun otsikolla ”Lasten kotiuttamisesta Ruotsista keskustelua eduskunnassa”.¹⁹⁸ Lehti siteerasi von Bornin (RKP) käyttämää puheenvuoroa, jossa hän totesi, että lasten palauttamisen suhteen kaikki tehtävissä oleva oli jo tehty. Nyt olisi paikallaan esittää tunnustus Ruotsin kansalle sen antamasta avusta.

Hufvudstadsbladet vaiken lastensiirtojen jälkiseuraamuksista käydystä eduskuntakeskustelusta. Lehden pääkirjoitus 23.5.1950 liittyi kuitenkin epäsuorasti aiheeseen. Pääkirjoituksen otsikko oli ”Det nordiska tänkesättet” (”Pohjoismainen ajattelutapa”). Pohjoismainen ajattelutapa oli levinnyt Suomessa kaikkiin kansankerroksiin. Lehti viittasi kohta ensimmäisen maailmansodan jälkeen perustettuihin Norden-yhdistyksiin, joiden lukumäärä oli jatkuvasti kasvanut. Asialle antoi lisää ominaispainoa eduskunnan puhemiehen K.-A. Fagerholmin nimitys järjestön puheenjohtajaksi. Lehti korosti pohjoismaista yhteenkuuluvuuden tunnetta, joka jo talvisodan aikana ilmeni Ruotsissa ja Tanskassa suomalaisten lasten vastaanottamisena. Tämä käytäntö oli myös luonut puitteet perheiden väliseen yhteydenpitoon. Suomen kuuluminen Pohjolaan on kansallemme luovuttamaton elämänarvo.¹⁹⁹ Vaikeneminen oli lehden vastaus eduskunnassa käytyyn keskusteluun, johon liittyi pohjoismaisen avun vähättelyä ja kommunistien pilkallinen kysymys: Lapsillako me sen avun maksamme?²⁰⁰

Lastensiirtojen jo sodan aikana herättämää vastustusta eivät lehdet Suomessa käsitelleet lainkaan. Yksikään lehti ei tuonut esiin ajatusta siitä, että jo sodan aikana esitetyt pelot lasten jäämisestä Ruotsiin olivat nyt toteutumassa. Näin ei tehnyt edes kokoomuksen pää-äänenkannattaja *Uusi Suomi*, jonka palstoilla Paavo Virkkunen oli kyseenalaistanut lastensiirrot avustusmuotona. Lastensiirtojen keskeiset vastustajat Paavo Virkkunen ja Juho Koivisto eivät itse puuttuneet kirjoitteluun lehdistössä, sillä heidän mielipiteensä olisivat heikentäneet kommunisteja vastustavia

¹⁹⁸ *Uusi Suomi* 24.5.1950.

¹⁹⁹ *Hufvudstadsbladet* 23.5.1950.

²⁰⁰ *Hufvudstadsbladet* 24.5.1950; Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1950, s.776-779.

voimia. Myöskään lastensiirtokomitean toiminnanjohtaja Elsa Bruun ei ilmaissut omaa kantaansa lehdistön kautta. Ainoastaan maalaisliiton lehti *Maakansa* kyseenalaisti pääkirjoituksessaan väestöpoliittisin perustein lastensiirrot.

Lehdistökeskustelua Ruotsissa sodan jälkeen: huomio henkisiin seuraamuksiin

Matti Karppanen Oulusta on rintamamies, joka taisteli etulinjassa. Hän menetti tyttärensä Tertun Ruotsiin. Hän totesi vuonna 1952 ruotsalaislehdelle: ”Onko oikein, että me, jotka olemme Tertun oikeita vanhempia, kannamme kaiken surun ja kaipauksen? Ehkä Terttu palaa jonain päivänä, kun hän varttuu, ja haluaa oppia tuntemaan isänsä ja äitinsä. Silloin on kuilu ehkä liian suuri. Kun hän kerran tulee kysymään näistä asioista, kuka ottaa silloin vastuun ja vastaa hänelle?” ²⁰¹

Lastensiirtoihin liittyviä kysymyksiä käsiteltiin myös Ruotsin lehdistössä sodan jälkeen. Lastensiirtojen synnyttämiin ongelmiin ja epäkohtiin kiinnitettiin enemmän huomiota kuin Suomessa. Psykologiset haitat tuotiin Suomen lehdistöä avoimemmin esiin. Lastensiirtojen seuraamusten käsittely eduskunnassa vuonna 1950 ja vuonna 1952 ärsytti ruotsalaisia.

Arbetarbladet kirjoitti joulukuussa 1944, että Ruotsin sosiaalihallitus vastusti lastensiirtojen lisäämistä Ruotsiin. Mahdollisuus lasten sijoittamiseen ruotsalaisiin perheisiin oli loppuun käytetty. Kampanjoinnin avulla voitaisiin ehkä löytää joitakin kasvatuskoteja, mutta sosiaalihallituksen mielestä ne olisivat lasten kannalta soveltumattomia. Sosiaalihallitus oli myös kiinnittänyt huomiota siihen, että suomalaislapsille varatut lastenkodit usein antoivat aiheita vakaviin huomautuksiin. Oli lisäksi otettava huomioon se, että suomalaislapsen irtirepäisy kotimaastaan sisälsi jo sinällään vakavan epäkohdan. Sosiaalihallitus kysyikin, miksei avustustoiminnan suuntaa nyt voisi muuttaa niin, että lapset voisivat olla kotimaassaan, mutta Suomessa pystytettäisiin parakkeja ruotsalaisten toimesta ja lähetettäisiin tarvittava lisävarustus, kuten vaatteet ja elintarvikkeet.²⁰² Lehden kanta merkitsi itse asiassa palaamista ministeri Juho Koiviston ja talvisodan aikana esittämään ajatukseen avun toimittamisesta Suomeen.

²⁰¹ Året Runt 13.3.1952.

²⁰² Arbetarbladet 27.12.1944.

Kirjoitus ilmaisi samalla Ruotsin sosiaalhallituksen kielteisen kannan Suomessa esiintyneisiin ajatuksiin siitä, että Ruotsista kotiutettujen lasten tilalle lähetettäisiin Suomesta uusia lapsia.²⁰³ Innostus lastensiirtoihin oli Suomessa edelleen suuri. Sosiaalhallituksen kanta vastasi Ruotsin lääkintöhallituksen kielteistä asennoitumista lastensiirtojen jatkamiseen.²⁰⁴ Enää ei ollut poliittisia esteitä avustussuunnan muutokselle ja avun toimittamiselle Suomeen. Suomen puolelta taas lastensiirrot nähtiin edelleenkin parhaimpana avustusmuotona eikä niissä nähty minkäänlaisia haittatekijöitä lasten kannalta. Fagerholmin vuonna 1942 ilmaisema virallinen kanta lastensiirroista avustusmuotona oli edelleenkin voimassa, vaikka sotatoimet olivat jo päättyneet. Lastensiirrot jatkuivat aina vuoden 1946 loppuun niin, että vuonna 1945 lähetettiin sekä terveitä että sairaita lapsia, vuonna 1946 ainoastaan sairaita, joukossa tosin oli muutama tervekin lapsi.

Ruotsalaiset lehdet puuttuivat hanakasti vuonna 1946 sellaisiin yksittäisiin tapauksiin, joissa niiden mielestä Suomeen palautettujen lasten ei annettu mennä ruotsinkielisiin kouluihin. Lehdissä kerrottiin, miten lapset eivät päässeet ruotsinkielisiin kouluihin mm. Tampereella. Ruotsalaisten lehtien mielestä tällainen toiminta ei ollut yhdenmukainen Pohjoismaitten lähentämisen ajatuksen kanssa. Kieliriita kyti edelleen pinnan alla. *Hufvudstadsbladet* oli jo vuonna 1942 kirjoittanut kiihkeäsanaisen pääkirjoituksen samasta asiasta.²⁰⁵

Sydsvenska Dagbladet haastatteli lastensiirtokomitean johtajaa Elsa Bruunia heinäkuussa 1947. Bruun totesi lehdelle, että Suomen viranomaisilla oli nyt liberaalimpi asenne lasten palauttamisasiassa sillä perusteella, että kaikissa tapauksissa lapsen edun tuli olla ratkaiseva.²⁰⁶ Bruunin lausunto ei pitänyt paikkaansa, sillä lastenkotiuttamiskomitean mietintö vuonna 1949 lähti siitä, että suomalaiset vanhemmat omistivat lapsensa, joka tuli tarvittaessa palauttaa Suomeen vaikka Ruotsin poliisin virka-avulla.²⁰⁷ Juuri tällaista lähestymistapaa ruotsalaiset vieroksuivat.

Vuonna 1950 käyty keskustelu eduskunnassa ja sitä seurannut äänestys pantiin merkille Ruotsissakin, jossa nyt todettiin suomalaisten luopuneen suunnitelmistaan palauttaa kaikki lapset koteihinsa. Lastensiirtojen suomalaisia kritisoi jia voimakkaasti tammikuussa 1942

²⁰³ *Hufvudstadsbladet* 8.1.1945.

²⁰⁴ Medicinalstyrelsen, angående mottagandet av till riket ankommande finska barn. 5.12.1944. Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv. Riksarkivet.

²⁰⁵ *Hufvudstadsbladet* 31.8.1942: ”Avslag efter schablon”.

²⁰⁶ *Sydsvenska Dagbladet* 29.7.1947.

²⁰⁷ Lastenkotiuttamiskomitean mietintö. Komiteamietintö 1949:18. Muistio eräistä oikeudellisista menettelyä koskevista kysymyksistä lapsen luovuttamisasioissa, s.14-16. Eduskunnan arkisto.

arvostellut porvarillinen *Svenska Dagbladet* totesi, että lapsia ei kutsuta kotiin.²⁰⁸ Lehti oli pääkirjoituksessaan 24.1.1942 kutsunut lastensiirtojen arvostelijoita kansalliskiihkoisiksi asettaen rinnalle ruotsalaisten kasvatusvanhempien kaiken arvostelun yläpuolella olevat motiivit.²⁰⁹ Lehti ei kuitenkaan tuonut esiin sitä, että lastensiirtojen alkuperäisestä tavoitteesta oli poikettu ja että lastensiirrot itse asiassa riistivät Suomelta sen omia inhimillisiä resursseja.

Lastensiirtoihin aiemmin hyvin innostuneesti suhtautunut *Stockholms Tidningen* ei maininnut Alasen komitean asettamisesta vuonna 1949 mitään.²¹⁰ Se kuitenkin uutisoi etusivullaan 24.5.1952 eduskuntakeskustelun otsikolla ”Hetsig finsk debatt om fosterbarn här” (”Kuuma väittely kasvattilapsista Ruotsissa”).²¹¹ Lehti kirjoitti, miten sadut ja voimasanat leimasivat värikästä keskustelua suomalaislapsista Ruotsissa. Terve järki kuitenkin voitti tuittupäät (”hetsporrar”), jotka vaativat poliisin virka-apua lasten kotiin saamiseksi. Koko kysymys nousi esiin, kun jotkut kommunistit, kansallismieliset maalaisliittolaiset ja kokoomuslaiset perustuslakikomiteassa turhaan olivat yrittäneet ajaa läpi lausuntoa siitä, että viranomaisten tulisi tehdä enemmän kaikkien lasten saamiseksi takaisin Ruotsista. Kommunistit lukivat Koivu ja tähti-satua, jotta saataisiin aikaan voimatoimien käyttöä asiassa. Ruotsista saatua apua ei saanut maksaa lapsilla. Lehti siteerasi myös Tyyne Leivo-Larssonin lausuntoa kasvatusvanhemmilta vaadittavasta kaksinkertaisesta uhrauksesta päättäen uutisointinsa von Bornin esittämään kiitollisuuden vaatimukseen Ruotsin kansaa kohtaan. Lehti ei maininnut sitä n. 15 000 lapsen lukumäärää, joka oli keskeinen peruste asian esille ottamiseen. Lehti ei myöskään maininnut siitä, että von Born teki asiasta ulkopoliittisen, Suomen ja Ruotsin välisiin suhteisiin vaikuttavan.²¹²

Ruotsissa kyseltiin sitä, mitä lapselle merkitsi vaihtaa elinympäristöään usean Ruotsissa vietetyn vuoden jälkeen.²¹³ Kirjoituksissa korostettiin myös, että lapsen etu oli tärkein asia. Ruotsin oikeuslaitos ottikin päätöksissään huomioon lapsen edun. Siten esim. lokakuussa 1952 vahvisti Svean hovioikeus kolmessa sotalasten kotiuttamistapauksessa alioikeuksien päätökset lasten

²⁰⁸ Svenska Dagbladet 24.5.1950: Finska barnen hemkalles ej. Dagens Nyheter 24.5.1950: Finsk riksdagsdebatt om barnen i Sverige. Salminen 2007, s.273, alaviite 514.

²⁰⁹ Svenska Dagbladet 24.1.1942: Äktfinsk ängslan.

²¹⁰ Stockholms Tidningen 13.6.1949-2.7.1949. Lastenkotiuttamiskomitea asetettiin 17.3.1949 ja se sai työnsä päätökseen 13.6.1949. Lastenkotiuttamiskomitean mietintö. Komiteamietintö 1949:18. Eduskunnan arkisto.

²¹¹ Stockholms Tidningen 24.5.1950.

²¹² Stockholms Tidningen 24.5.1950-31.5.1950.

²¹³ Salminen 2007, s.272, alaviite 513: Tre flickor med för många föräldrar, Se 14/1952; Den orättvisa domen, Se 31/1951; Äger vi våra barn? Vecko- Journalen 27/1952; Finskt par kidnappar två barn i fosterhem, Stockholms Tidningen 17.10.1950.

jättämisestä ruotsalaisten kasvatusvanhempien huollettaviksi. Perusteluna mainittiin se, että lasten palauttaminen Suomeen omien biologisten vanhempiansa luokse olisi tuottanut heille niin suuria psyykkisiä vaurioita, ettei kyseinen palautus ollut siitä syystä suotava toimenpide.²¹⁴

Kasvattilapsisopimus menetti näin käytännössä merkityksensä. Silvo Hietanen kiinnittää huomiota siihen, miten ruotsalaisten epätavallista humaanista toimintaa jäi varjostamaan Ruotsin tuomioistuinten räikeä nationalismi tapauksissa, joissa sijaisvanhemmat ja lasten kotiväki riitelivät lapsen huoltajuudesta.²¹⁵ Voimakkaimmin nationalismi ilmeni kuitenkin lehtikirjoittelussa, jossa sivuutettiin kokonaan lastensiirtojen lopputuloksen Suomelle muodostama kansallinen menetys.

Ruotsin lehdistössä kiinnitettiin huomioita myös suomalaisten vanhempien tunteisiin. *Året Runt*-lehti julkaisi suomalaisen Oulussa asuvan Karppasen perheen haastattelun otsikolla ”Kom hem, Terttu!”(”Tule kotiin, Terttu”). Äiti rukoili tyttärtään palaamaan. Hän kertoi sota-ajan vaarallisesta asuinpaikasta lähellä Oulun rautatieasemaa. Hän lähetti tyttärensä Ruotsiin vuonna 1944. Tertun paluu Ruotsista Suomeen vuonna 1947 epäonnistui, koska lapsi ei enää sopeutunut suomalaiseen perheeseensä ja perhe lähetti hänet takaisin Ruotsiin, josta hän ei enää palannut. Paikallinen kirkkoherra koetti auttaa perhettä saamaan tyttärensä takaisin. Ainoa vastaus, joka Ruotsista saatiin, oli sellainen, että olette niin suuressa kiitollisuudenvelassa meille, että olette velvollisia jättämään Tertun meidän lapseksemme.²¹⁶ Lapsensa menettäminen oli tälle perheelle, elinikäinen trauma.

Helmikuussa 1952 ruotsalainen sanomalehdistö suoritti voimakkaan hyökkäyksen lasten kotiuttamisista vastaan. Kirjoittelun sävy oli huomattavasti kireämpää kuin vuoden 1950 eduskuntakeskustelun yhteydessä. Etenkin iltapäivälehdet olivat asialla. Kimmokkeena tälle toimenpiteelle olivat olleet kolme tuoretta kotiuttamisriitaa, jotka olivat puhjenneet lasten suomalaisten vanhempien ja ruotsalaisten kasvatusvanhempien välillä. Lasten tilanne kuvattiin vaikeaksi ja ruotsalaisten kasvatusvanhempien kokema shokki erittäin suureksi.²¹⁷ Sama asia nousi esiin myös Suomen eduskunnassa. Juho Tenhiälä esitti 19.2.1952 hallituksen edustajan vastattavaksi lastensiirtojen jälkiseurauksiin liittyvän kysymyksen, josta tieto kantautui luonnollisesti myös Ruotsiin. Kyse oli niiden vanhempien tuesta, jotka taistelivat lapsensa

²¹⁴ Salminen 2007, s.272.

²¹⁵ Hietanen 1992, s.156.

²¹⁶ *Året Runt* n:o 11/1952. Julkaistu 13.3.1952. PKY.

²¹⁷ Ny strid blossar upp om finsk fosterflicka, *Expressen* 3.2.1952; Nya rättstvister om finska barn, *Aftonbladet* 3.2.1952; Chock för fosterföräldrar: Tre familjer stämde - hot mot ytterligare fem, *Stockholms-Tidningen* 4.2.1952; Finska barn återkrävs från åtta svenska hem, *Dagens Nyheter* 4.2.1952; Ytterligare tjugo barn återkrävs från Sverige?, *Nya Pressen* 5.2.1952; Suomalaisia kasvattilapsia taas kiistan kohteena Ruotsissa, *Helsingin Sanomat* 4.2.1952; Uusia oikeudenkäyntejä lasten palauttamisesta Ruotsista, *Uusi Suomi* 5.2.1952; Finland har ej råd att mista sina barn, *Stockholms-Tidningen* 7.2.1952; Suomalaiset kasvatit sitouduttiin palauttamaan, *Helsingin Sanomat* 8.2.1952. Sit. Salminen 2007, s.275-276.

saamisesta takaisin Suomeen. Tenhiälä mainitsi haastattelussa, että myös Ruotsin lähetystöstä oli oltu häneen yhteydessä ja tiedusteltu, mitä hänen hallitukselle esittämänsä kysymys merkitsi.²¹⁸

Tämä Ruotsin lehdistön kampanja huomattiin myös Suomessa, jossa sitä selostettiin oikeudenkäyntiutisten rinnalla. Suomalaisten näkökantoja selosti kummankin maan lehdistölle antamassaan haastattelussa entinen sosiaaliministeri Tyyne Leivo-Larsson. Hän totesi jokaisen ruotsalaisen kasvatuskodin tienneen jo alun perin, että lastensiirroissa oli kyse tilapäisestä toimenpiteestä, joten kotiuttamiset eivät voineet tulla kenellekään minään yllätyksenä. Lapsen biologisilla vanhemmilla oli oikeus saada nämä takaisin luokseen. Leivo-Larssonin mukaan suomalaiset tunsivat kiitollisuutta ruotsalaisia kohtaan, mutta tämä kiitollisuus ei missään tapauksessa saanut mennä niin pitkälle, että suomalaiset vanhemmat pakotettaisiin jättämään lapsensa Ruotsiin. Hänen mukaansa Suomi tarvitsi jokaisen lapsensa takaisin, eivätkä ruotsalaiset kasvatusvanhemmat saaneet itsekkäällä suhtautumisellaan estää tämän toteutumista.²¹⁹

Lopputulos sekä Ruotsissa että Suomessa käydyistä lehdistökeskusteluista oli, että osapuolet eivät ymmärtäneet toisiaan. Sodan aikana Suomessa esitettyihin pelkoihin ja epäilyihin lasten jäämisestä Ruotsiin ei enää kiinnitetty huomiota. Sensuuripäätösten jälkeen tammikuussa 1942 kaikki lastensiirtoihin liittyvä kriittinen julkinen keskustelu Suomessa oli mahdotonta. Kriittiset mielipiteet rajoittuivat ajallisesti jatkosodan alkuosaan, jolloin niiden esittämisestä oli jo kulunut useita vuosia. Ne olivat sodan jälkeen unohtuneet.

Lastensiirtokomitean entinen lääkärijäsen, professori Viljo Rantasalo esitti puolestaan syksyllä 1953 Lars Östbergille huolensa siitä, että niin moni sotalapsi ei ollut palannut takaisin Suomeen. Östberg mainitsee korostaneensa Rantasalolle, että kyseessä oli kuitenkin vain vähemmistö kaikista lähetetyistä suomalaisista lapsista. Tämä näkökanta oli varsinkin asiaa hoitaneiden viranomaisten keskuudessa yleinen pyrittäessä lieventämään lastensiirroista syntyneitä ongelmia.²²⁰ Östberg vähätteli syntynyttä tilannetta. Asia hävisi vähitellen julkisuudesta nousten uudelleen lehtien palstoille sekä Suomessa että Ruotsissa 1970-luvulla lähinnä sotalasten itsensä toimesta.

Seuraamusten hallitsemattomuus

”Jag skulle göra det om, men jag hoppas, att det där aldrig kommer mer”.

²¹⁸ Juho Tenhiälän haastattelulausunto 18.7.1978. PKY.

²¹⁹ Salminen 2007, s.276.

²²⁰ Salminen 2007, s.276.

(”Tekisin kaiken uudelleen, mutta toivon, ettei sellaista tilannetta enää koskaan tule”). Valtioneuvos K-A Fagerholm Erko Kivikosken lyhytelokuvassa ”70 000 pientä kohtaloa”, esitetty Tapaninpäivänä 26.12.1984.

Sodan jälkeinen tilanne lastensiirtojen osalta muodostui niin vaikeaksi, että se riistäytyi Suomen viranomaisten hallinnasta. Lastensiirtojen lopulliset vaikutukset tulivat kaikessa laajuudessaan esiin vasta sodan jälkeen. Fagerholmin toiminnasta saa kuvan, että ennakoivien, varoittavien ilmiöiden tiedostaminen tapahtui kovin myöhään. Avoin keskustelu lastensiirroista ja niihin liittyvistä haittailmiöistä loukkasi ruotsalaisia ja vahingoitti suhteita Ruotsiin, jotka olivat hänelle erityisen läheisiä. Ajatus siitä, että väliaikaiseksi suunnitellusta toimenpiteestä tulisivat pysyvä suuren lapsijoukon osalta, oli Fagerholmille itselleen vieras vielä keväällä 1942. Voimakas skandinaavinen suuntautuneisuus, jossa lastensiirtojen kritiikki yhdistettiin Ruotsin kritiikkiin, esti varoittavien ennusmerkkien tiedostamisen. Tällainen varottava ilmiö oli ruotsalaisten talvisodan jälkeen osoittama suuri adoptiohalukkuus Ruotsiin siirrettyihin lapsiin ja sotaorpoihin.

Lasten paluun yhteydessä esiin nousseet ongelmat olivat sellaisia, jotka oli tuotu esiin lastensiirtojen haitoista sodan aikana käydyn keskustelun yhteydessä. Selkeimmin haitat toi esiin kokoomuksen edustaja ja entinen opetusministeri Paavo Virkkunen. Sensuuri kuitenkin tainnutti nopeasti keskustelun ulkopoliittisista syistä. Perimmäisenä syynä oli se, että lastensiirtojen riskeihin liittyvät kriittiset mielipiteet käsiteltiin Ruotsin hyväntahtoisuuden arvosteluksi ja kiittämättömyyden osoitukseksi. Valtion tiedotuslaitos (VTL) rohkaisi propagandallaan vanhempia lastensiirtoihin. Ne olivat yhteiskunnan toivomana asiana. Vanhemmat saivat tämän johdosta yksipuolisen ja ihanteellisen kuvan lastensiirroista. Vanhemmille suunnattu voimakas lastensiirtoja suosiva propaganda aiheutti sen, että siirrot paisuivat suoranaiseksi kansanliikkeeksi.

Kun lastensiirtokomitean toiminnanjohtajalle Elsa Bruunille sodan jälkeen selvisi, että siirtojen väestöpoliittiset tavoitteet olivat vakavassa vaarassa, kääntyi hän Väestöliiton puoleen ministeri Matti Janhusen poliittisen tuen puuttuessa. Menettelytapa oli omapäinen ja muistutti Eljas Erkon suhtautumista Juho Koiviston kielteiseen lastensiirtopäätökseen talvisodan aikana. Erko kiersi päätöksen hankkimalla lastensiirroille muiden poliittisten tahojen hyväksynnän. Bruun ei puolestaan alistunut hallituksen päätökseen, mikä olisi sallinut lähes kaikkien Ruotsissa vielä olevan lapsen jäädä sinne. Bruunilla on luultavasti ollut asiassa huono omatunto, sillä hän oli Vilkkunan haastattelussa antaman tiedon mukaan yhdessä Nybergin kanssa vaatimassa lastensiirtojen arvostelun kieltämistä sensuuripäätöksellä.²²¹ Bruun itse loi sodan jälkeen lasten kannalta vaikean

²²¹ Kustaa Vilkkunan haastattelussa 19.3.1980 antama tieto. Vilkkunan mukaan Bruun ja Nyberg olivat ”eturivissä”

tilanteen, jossa lapsen oma etu ja väestöpoliittisesti määritelty kansallinen etu saatettiin hänen jyrkällä asenteellaan törmäyskurssille.

Bruunin johtama lastensiirtokomitea lopetti vuonna 1948 toimintansa. Lasten paluuseen liittyvien vaikeuksien jatkuessa asetti sosiaaliministeri Tyyne Leivo-Larsson vuonna 1949 lastenkotiuttamiskomitean. Lastenkotiuttamiskomitean asettaminen tapahtui liian myöhään, jotta sen toimenpiteillä olisi enää ollut suurempaa käytännön merkitystä. Komiteamietintö esineellisti lapsen ja ilmensi samalla kahden maan kulttuurin eroja suhtautumistavassa lapseen. Mietintö lähti siitä epärealistisesta ajatuksesta, että lasta koskevissa asioissa sovellettaisiin Suomen lainsäädäntöä. Koska vuoden 1931 yhteispohjoismainen sopimus oli voimassa, ruotsalaiset tuomioistuimet toimivat luonnollisesti sen mukaisesti. Jos sopimus olisi vuonna 1942 irtisanottu ja lapsen adoptio olisi tehty riippuvaiseksi Suomen oikeusministerin luvasta tai suomalaiset tuomioistuimet olisivat tehneet päätöksiä lapsen palauttamista koskevissa asioissa, olisi se lisännyt lasten palautusten määrää. Se olisi samalla merkinnyt suurta virka-apupyyntöjen määrää Ruotsin viranomaisille ja lisännyt lastensiirtoihin liittyviä tragedioita. Ongelman ydin ei pohjimmaltaan ollut oikeudellinen, vaan psykologinen, lapsen ja sen uusien vanhempien väliseen kiintymyssuhteeseen pohjautuva. Lapsi oli tavallaan syntynyt uudelleen Ruotsissa ruotsalaiseksi lapseksi ja jopa unohtanut biologiset vanhempansa. Tragiikka syntyi siitä, että lapsella saattoi olla rakastavat vanhemmat myös Suomessa. Kyseessä oli lastensiirtoihin avustusmuotona liittyvä rakenteellinen riskitekijä. Se ei koskaan täysin valjennut Fagerholmille.

Lastenkotiuttamiskomitean mietinnön jälkeen määrärahoja vanhemmille on myönnetty ainakin kolmen vuoden ajan. Koska komitea ehdotti ensimmäisessä vaiheessa vuonna 1949 50 oikeusjutun rahoitusta valtion varoin, voidaan karkeasti arvioida, että kyseessä oli vuonna 1952 n.150 sellaista vanhempaa, jotka olivat turvautuneet valtiovallan apuun. On todennäköistä, että niiden vanhempien joukko, jotka ovat yrittäneet saada lastaan kotiin, mutta ovat hiljaisesti luopuneet asiasta huomattuaan asian tavattoman vaikeuden, on paljon suurempi. Tähän ajatukseen viitattiin myös eduskuntakeskustelussa vuonna 1950. Vanhemmat ajattelivat lapsensa parasta. Näille vanhemmille lapsen menettäminen Ruotsiin on ollut koko elämän kestänyt järkytys, joka ei ole saanut riittävää huomiota lastensiirroista myöhemmin käydyissä keskusteluissa.

Muistelmissaan Fagerholm toteaa lastensiirroista, että osa lapsista jäi, mutta vain pieni prosentti. Hän ei kuitenkaan mainitse prosenttilukua. Muistelmat on julkaistu vuonna 1977, jolloin ei ole ollut käytettävissä muuta lukua kuin 15 000 Ruotsiin jäänyttä lasta. Tätä lukua Ylppö käytti vuonna 1964 julkaistuissa muistelmissaan ja myös lastensiirtokomitea omassa tilastollisessa selvityksessään

vaatimassa sensuuripäätöstä, jonka Vilku muisti tehneensä. PKY.

vuodelta 1950. Näiden tietojen perusteella peräti 30 % lapsista olisi jäänyt Ruotsiin. Tämä eduskunnalle vuonna 1950 ilmoitettu luku on Ruotsin väestökirjanpitoon perustuvien tietojen perusteella kuitenkin liian korkea (ks. luku ”Väestöpoliittinen tilinpäätös Suomen kannalta”).

Eduskunta ei saanut oikeaa tietoa talvisodan jälkeen Ruotsiin jääneiden lasten todellisesta lukumäärästä, koska oikea tieto olisi vahvistanut niitä poliittisia voimia Suomessa, jotka vastustivat lastensiirtoja. Asian eduskuntakäsittelyä vuonna 1942 ja vuonna 1950 leimasi virheellinen tieto keskeisessä asiassa. Talvisodan jälkeen tapahtui pienemmässä mittakaavassa samanlainen lasten Ruotsiin jäämisen ilmiö kuin jatkosodankin jälkeen, mutta asia peitettiin julkisuudelta poliittisten seuraamusten pelossa.

Sekä ulko- että sisäpoliittiset tekijät vaikuttivat Suomessa vuonna 1950 lastensiirtoasian eduskuntakäsittelyssä. Lasten ja politiikan pitäminen erillään ei käytännössä onnistunut. Syntynyttä tilannetta käytettiin poliittisiin tarkoituksiin, sillä sodan jälkeen lastensiirtoihin liittyneet tragediat tarjosivat kommunisteille oivan mahdollisuuden käydä sosiaalidemokraattien kimppuun. Samalla vastustettiin pohjoismaista suuntausta herättämällä kielteisiä tunteita ruotsalaisia kohtaan, sillä lastensiirrot olivat käynnistyneet heidän aloitteestaan. Myös Skandinaviassa esiintyi sodan jälkeen epäluuloja Suomea kohtaan Suomen sodanaikaisten poliittisten valintojen vuoksi.

Lapset politiikan pelinappuloina

Tanskan lähettiläämme Paavo Hynninen kävi marraskuussa 1946 tapaamassa presidentti Paasikiveä. Paasikivi toteaa päiväkirjassaan 21.11.1946 huolestuneena: ”Hynninen kertoi, että käy kyllä selville keskusteluissa, että Suomen katsotaan nyt olevan toisessa asemassa kuin ennen ja että Suomen kuuluminen pohjoismaihin samassa merkityksessä kuin ennen on kysymyksenalaista”.²²²

Puheet vain kolmesta Skandinavian maasta huolestuttivat Paasikiveä. Kanavia länteen oli vahvistettava, ettei Neuvostoliiton syli kävisi liian tukahduttavaksi. Tätä uhkakuvaa Paasikivi torjui jatkosodan jälkeen lähtemällä siitä, että hyvät suhteet Moskovaan eivät saaneet sulkea pois eläviä

²²² Blomstedt-Klinge 1985, s.389.

yhteyksiä Pohjanlahden taakse. Suurpolitiikan sotilaallinen ulottuvuus sitoi Suomen Neuvostoliiton kylkeen, mutta muuten yhteiskunnallinen arvomaailma ohjasi suomalaisia Skandinavian yhteyteen. Suomen poliittinen identiteetti lepäsi pohjoismaisten arvojen varassa.²²³ Unkari ja Tšekkoslovakia muistuttivat Itä-Euroopan maista eniten Suomea, mutta niiltä puuttui se alueellinen viiteryhmä, joka olisi vahvistanut niiden henkisiä resursseja puolustaa moniarvoista demokratiaa ja yhteiskuntajärjestelmää kommunistien yksinvalta pyrkimyksiä vastaan. Suomesta ei tullut kansandemokratiaa siksi, että Suomi oli pohjoismaa.²²⁴ Lastensiirtojen ei-toivottujen tulosten voimakas esiintuonti oli samalla hyökkäys pohjoismaisuutta vastaan. Niillä pyrittiin vahingoittamaan Suomen suhteita ennen kaikkea Ruotsiin. Ruotsin lehdistö reagoikin ärtyneesti vuonna 1950 käytyyn eduskuntakeskusteluun. Hyökkääminen pohjoismaisuutta vastaan kääntyi kuitenkin lopulta kommunisteja itseään vastaan.²²⁵

Lastensiirtojen aloittamista aktiivisesti ajaneille, pohjoismaista suuntausta kannattaneille puolueille suuren lapsijoukon jääminen Ruotsiin oli kiusallista. Sekä sosiaalidemokraattien että ruotsalaisen kansanpuolueen ryhmäkäyttäytyminen lopullisessa äänestyksessä vuonna 1950 oli yksimielistä. Maalaisliitto, jonka edustajat olivat vastustaneet lastensiirtoja vuosina 1939 ja 1942 kysyen, miksei apua voitu toimittaa Suomeen, oli itse asiassa voimakkaimmin lasten palauttamiseen liittyviä toimenpiteitä vaatinut poliittinen ryhmä. Puolue olisi halunnut pitää keskustelun lapsista täysin epäpoliittisena, mutta epäonnistui. Keskustelu sai vuonna 1950 poliittisessa tilanteessa väistämättä sekä sisä- että ulkopoliittisia piirteitä.

Eduskunnan vaatimuksen saaminen lasten palauttamisen tueksi olisi tuskin muuttanut käytännön lopputulosta lasten kannalta. Tosiasia oli, että lapset olivat olleet Ruotsissa liian kauan ja ruotsalaistuneet. Siteet Suomeen olivat poikki. Ne vanhemmat, jotka taistelivat lastensa takaisin saamiseksi, kävivät käytännössä toivotonta taistelua. Eduskunnan toisenlainen äänestystulos ei olisi heitä juurikaan auttanut. Syntyneessä tilanteessa oli pohjimmaltaan kyse lastensiirtoihin sisältyvästä rakenteellisesta riskistä, josta varoitettiin, mutta varoituksia ei kuunneltu. Poliittisten tekijöiden vahvaa asemaa käydyssä keskustelussa kuvaa se, että vaikka eduskunnalle ilmoitettu Ruotsiin jääneiden lasten lukumäärä oli niinkin suuri kuin 15 000, niin RKP:n taholta korostettiin kiitollisuuden osoittamisen merkitystä Ruotsille ja kytkettiin samalla ulkopoliittikka mukaan asiaan.

SKDL:n toiminnassa yhdistyivät moniin köyhiin työläisperheisiin liittynyt inhimillinen tragedia ja poliittinen tarkoituksenmukaisuus. SKDL korosti sitä, etteivät viranomaiset voi vapautua vastuustaan ja siirtää sitä lasten vanhemmille. Fagerholm oli sodan aikana tärkein asiaa johtanut

²²³ Majander 2004, s.48-58.

²²⁴ Majander 2004, s.98-104.

²²⁵ Majander 2004, s.71-75.

viranomainen. Arvioitaessa SKDL:n esittämää mielipidettä viranomaisten vastuusta on muistettava sodan aikana tehty sensuuripäätös, josta SKDL:n edustajat eivät olleet tietoisia. He eivät missään vaiheessa nostaneet asiaa esiin, vaikka se argumenttina olisi ollut tehokas. Vanhemmat saivat sodan aikana ainoastaan lastensiirtoihin rohkaisevaa tietoa. SKDL:llä oli hyvät perusteet – tosin sen itse sitä tietämättä - korostaa viranomaisten vastuuta. Vastuun korostaminen lisäsi sosiaalidemokraattien taakkaa. Lasten menetysten lukeminen sotamenetykseksi oli voimakkain mahdollinen syytös sosiaalidemokraatteja kohtaan, koska menetys pohjautui omiin valintoihin.

Paras ajankohta lastensiirtojen yllättävän lopputuloksen käyttämisestä kommunistien hyväksi olisi ollut vuonna 1946 Mauno Pekkalan hallituksen aikana. Pekkalan hallituksen sosiaaliministerinä tuolloin toimineen Matti Janhusen toimintatavalle oli kuitenkin tyypillistä varovaisuus ja kyvyttömyys kommunistien vaikutusvallan kasvattamiseen. Hän ei yhtynyt lastensiirtokomitean kaikkien lasten palauttamista vaatineeseen jyrkkään kantaan, vaan teki päätöksen, jonka perusteella lähes kaikki tuolloin vielä Ruotsissa olleet lapset saisivat sinne edelleen jäädä. Lastensiirtokomitean kantaan yhtyminen olisi automaattisesti johtanut pahoihin ristiriitoihin ruotsalaisten kanssa. Vuonna 1946 lastensiirtokomitea oli vielä mukana vaikuttamassa lasten palauttamiseen. Janhusen kanta lasten Ruotsiin jäämisestä sai lastensiirtokomitean johtajan kääntymään Väestöliiton puoleen, mikä teki lasten palauttamisasiasta väestöpoliittisen. Lastensiirtokomitean toiminnanjohtajassa Elsa Bruunissa ministeri Janhusella olisi ollut tehokas yhteistyökumppani vaadittaessa kaikkien lasten paluuta kotimaahansa.

Lastensiirtojen lopputuloksen käsittely eduskunnassa vuonna 1950 oli ruotsalaisille kiusallista. Toimintahan oli alkanut heidän aloitteestaan. Keskustelu loitonsi Suomea Ruotsista, mikä sopi SKDL:n tarkoitusperiin. Samoin perustein oli IKL toiminut jo vuonna 1942. Pohjoismainen suuntaus, johon sisältyi parlamentarismi ja kansanvalta, oli muiden poliittisten suuntausten tiellä sekä sodan aikana että sen jälkeen. Jos IKL:n vuonna 1942 tekemä ehdotus vuonna 1931 solmitun yhteispuhjoismaisen avioliittoa, lapseksiottamista ja holhousta koskevan sopimuksen irtisanomisesta olisi toteutunut, olisi seurauksena ollut maiden loitontuminen toisistaan. Samoin olisi käynyt, jos eduskunta vuonna 1950 olisi voimakkaasti ottanut kantaa kaikkien lasten palauttamisen puolesta.

Lasten palauttamisvaatimukset vaikuttivat Ruotsissa Suomen avustamista heikentävällä tavalla, kuten Suomen Huollon johtaja havaitsi käydessään Ruotsissa vuonna 1946. Elsa Bruunin mukaan Mannerheimliitto pelkäsi Ruotsista tulevien kummiavustusten vähenevän. Väitteeseen on suhtauduttava varauksella, sillä Mannerheimliiton Bruunia sallivampi näkemys lasten jäämisestä Ruotsiin pohjautui lasten kotiolosuhteiden tuntemukseen ja kotien heikkoon tilaan. Avuntarvitsijan ja avunantajan suhde ei ollut tasa-arvoinen, koska Suomi oli riippuvainen Ruotsista saadusta avusta.

Sodan jälkeen avunantaja käytti hyväkseen taloudellista, avun antamiseen liittyvää valtaansa saadakseen avun saajan toimimaan haluamallaan tavalla eli luopumaan lasten palauttamisvaatimuksesta. Se osoitti avun tarvitsijan heikon aseman ristiriitojen ilmetessä.

Sodan jälkeen pohjoismainen suuntaus ärsytti Neuvostoliittoa. Se antoi Paasikivelle syyn elokuun alussa 1945 esittää Ruotsin hallitukselle selvityksen Suomen Pohjolan-politiikasta. Suomi joutui lähinnä ulkopoliittisista syistä väliaikaisesti pidättäytymään osallistumisesta erilaisiin pohjoismaisiin konferensseihin. Tämä ei osoittanut Suomen vähentynyttä kiinnostusta, päinvastoin. Ruotsi ymmärsi asian. Erityistä huomiota Neuvostoliitto oli kiinnittänyt sosiaalidemokraattiseen työväenliikkeeseen ja sen pohjoismaisiin yhteyksiin. Lastensiirrot olivat eräs pohjoismaisen yhteyden käytännön ilmentymä.²²⁶ Keskustelu eduskunnassa vuonna 1950 ei koskenut vain lapsia, kuten maalaisliiton edustajat olivat toivoneet, vaan taustalla olivat poliittiset tekijät.

Mannerheimliitto oli pyrkinyt vetämään kummikuntatoimintaan mukaan myös työväestöä. SKP jopa varoitti piirejään kummikuntaliikkeen lahjapaketeista, koska niissä nähtiin ideologinen riski.²²⁷

Vuonna 1952 ei asian käsittelyssä ollut enää mukana poliittisia tekijöitä. Kyseessä oli niiden vanhempien inhimillisen tragedian loppunäytös, jotka pyynnöistään huolimatta eivät saaneet lapsiaan Ruotsista takaisin Suomeen. Kyse oli eräästä kipeimmistä lastensiirtojen seuraamuksiin liittyvästä kokemuksesta, joka on lapsensa menettäneelle perheelle merkinnyt elinikäistä traumaa. Oli myös muita riskejä kuin itse sodan aiheuttamat vaaratilanteet, jotka Ruotsin sosiaalihallituksen pääjohtajana toiminut Göta Rosen toi esiin Ruotsin radion tuottamassa ohjelmassa vuonna 1975. Rosen ja Fagerholm olivat eri mieltä samanlaisen operaation toistamisesta.²²⁸

Lastensiirtoja käsiteltiin eduskunnassa vuosina 1942, 1950 ja 1952. Jokaisena käsittelykertana oli kyse lastensiirtoihin liittyvistä riskeistä tai yllättävistä seuraamuksista. Käsittelykertojen välillä ei kuitenkaan ollut minkäänlaista asiallista yhteyttä, vaan asiaa käsiteltiin irrallisena viittaamatta aikaisempiin asiaan liittyneisiin keskusteluihin. Vuoden 1950 eduskuntakeskustelun yhteydessä ei missään yhteydessä viitattu eduskunnan vuonna 1942 esittämään pelkoon lasten menettämisestä Ruotsiin, mikä itse asiassa oli vuonna 1950 käytännössä toteutumassa. Tuolloin olisi voitu todeta kokemusten vahvistaneen ne epäilyt, joita eduskunnassa vuonna 1942 lähinnä oikeiston taholta esitettiin.

SKDL:n kannalta vuoden 1942 lastensiirtojen kritisoiijat edustivat sille vastenmielistä poliittista ideologiaa, erityisesti Saksaan suuntautunut IKL. SKDL:n kohteena sodan jälkeen olivat lastensiirtotoiminnan käynnistäneet viranomaiset ja puolue korosti heidän vastuutaan.

²²⁶ Seppinen 2006, s.159-161.

²²⁷ Majander 2004, s.303.

²²⁸ Sveriges radio 16.12.1975: Den stora resan västerut.

Sosiaalidemokraatit olivat tärkein kohde, sillä he olivat kommunistien vaikutusvallan tehokkaimpia vastustajia. Sodanaikaisen eduskunnan mielipiteillä ei ollut merkitystä uudessa sodan jälkeisessä poliittisessa tilanteessa, vaikka sodan aikana esitetyt mielipiteet olisivat olleetkin käytännön kokemuksen vahvistamia. Myös sodan aikana lastensiirtoja vastustaneet tahot vaikenivat, sillä heidän puheenvuoronsa, joissa olisi viitattu aiemmin esitettyihin varoituksiin, olisivat heikentäneet sosiaalidemokraattien asemaa ja näin lisänneet kommunistien vaikutusvaltaa.

Sotien jälkeen Suomessa oli myönteisyyttä ja kiitollisuutta painottanut henkinen ilmapiiri, jonka taustalla vaikuttivat poliittiset linjaukset suhteissa Ruotsiin. Ripustautuminen Pohjolaan oli suomalaisille henkinen oljenkorsi sodan jälkeisessä tilanteessa. Siksi lastensiirtojen väestöpoliittista ”tilinpäätöstä” Suomen kannalta ei poliittisen eliitin toimesta koskaan tehty, sillä se olisi synnyttänyt särön pohjoismaisissa suhteissa. Kiitollisuutta korostanut ilmapiiri sai kolauksen vuonna 1977 Ruotsiin jääneen sotalapsen Annu Edvardssenin kirjan kautta. Kirja avasi ikkunan alueelle, jota ei aikaisemmin ollut käsitelty lapsen kannalta.

Lapsipsykiatrian puute

Tohtori Achilles Westling toimi vankeinhoitolaitoksen vankilapsiatriina vuonna 1956 ja joutui toteamaan sotalapsipoikien yliedustuksen nuorten rikoksentekijäin joukossa. Hän kirjoittaa: ” Tärkein ja ratkaisevin ympäristön yhtäkkisessä muuttumisessa on kuitenkin ollut kotiyhteisön kyky sellaisenaan omaksua uusi tulokas piiriinsä. Lähes vallitsevana piirteenä tutkimissani perheissä on ollut se, ettei enää ole syntynyt eheää suhdetta perheenjäsenten välille. Vuosien jälkeen kotiinsa palannut lapsi on joutunut kokemaan ehkä syvääkin syrjäytyneisyyden, ulkopuolisuuden tunnetta; hän ei ole tuntenut kuuluvansa minnekään ja kenellekään ehdottomasti ja pysyvästi”.²²⁹

Suomessa jouduttiin olosuhteiden pakosta ottamaan kantaa lasten palauttamiseen liittyviin henkisiin seuraamuksiin. Sen suoritti professori Martti Kaila, jota on kutsuttu Suomen tieteellisen psykiatrian isäksi.²³⁰ Kailan aikana Suomessa vaikutti vanha saksalainen psykiatrian perinne, mihin kuului hyvin vähän pyrkimystä ilmiöiden psykologiseen ymmärtämiseen. Kaila ei ollut lastenpsykiatrian edustaja, vaan aikuispsykiatrian edustaja, joka tutki etenkin mielisairauksien ja rikollisuuden välistä yhteyttä. Tästä aihepiiristä hän julkaisi laajan teoksen vuonna 1950.²³¹ Hänen kiinnostuksensa

²²⁹ Juurettomana omassa maassaan. Lapsi ja nuoriso n:o 1/1956.

²³⁰ Hirviluoto-Karjalainen 2004.

²³¹ Kaila, Martti 1950: Nuorisorikollisuus. Osa 2.

kohdistui erityisesti nuorisorikollisuuteen. On kyseenalaista, onko Kaila lausunnoissaan vuonna 1949 ja vuonna 1952 kyennyt lainkaan saavuttamaan pitkään Ruotsissa olleen lapsen todellisuutta.²³² Kailan lausunnot onkin nähtävä osana suomalaisen lääketieteen ja psykiatrian historiaa. Myötätunto suomalaisia vanhempia kohtaan on saattanut vaikuttaa liian optimistiseen näkemykseen paluun helppoudesta pitkän eron jälkeen. Onkin vaikeaa kuvitella sellaista suomalaista psykiatrista lausuntoa, jossa olisi varoitettu lasten palauttamiseen liittyvistä riskeistä. Sehän olisi heikentänyt suomalaisten vanhempien mahdollisuuksia saada lapsensa takaisin. Sodan jälkeen ei Suomessa ollut riittävää psykologista ymmärrystä lasten paluuseen liittyville ongelmille lapsipsykiatrian puutteen vuoksi.

On myös huomattava kaikki muut suomalaisen yhteiskunnan sodan jälkeiset ongelmat. Lasten paluu Ruotsista oli vain yksi monista. Palanneilla lapsillahan ei pitänyt olla lainkaan ongelmia, sillä heidän olivat olleet turvassa kaikilta sodan kielteisiltä vaikutuksilta Ruotsin yltäkylläisyyden keskellä. Sodan jälkeen tehtiin nuorisorikollisuutta koskeva tutkimus, jonka havainnot olivat ristiriidassa Kailan vuonna 1952 antamien positiivisten lausuntojen kanssa.

Vankilapsykiatri Achilles Westling tutki sotalasten nuorisorikollisuutta. Hän totesi tilastollisen ylliedustuksen sotalapsipoikien keskuudessa. Westling totesi, että sotalapsipojat olivat tilastollisesti merkittävästi, joskin ”suhteellisen vähäisessä määrin” ylliedustettuina nuorten rikoksentekijöiden joukossa.²³³ Westlingin käyttämä tilastollinen ilmaisu on erikoinen ja hänen itsensä luoma. 1.9.1953-31.12.1958 tuomituista 1182:sta nuoresta rikoksentekijästä sotalapsipoikia oli 214 eli 18.1 %. Suomeen jääneiden poikien rikosprosentti oli 0.2 %, kun taas sotalapsipoikien rikosprosentti oli 0.5 kaikista Ruotsiin lähetetyistä pojista.²³⁴ Ero on tilastollisesti erittäin merkitsevä χ^2 -testissä. Näissä perheissä esiintyi muita enemmän ongelmia jo ennen sotia.²³⁵ Koska tuomittujen sotalapsipoikien ja muiden nuorten rikoksentekijöiden kotiolosuhteissa ei ole merkitseviä muita eroja osoitettavissa kuin siirto Ruotsiin sodan aikana, onkin itse siirtoon kaikkine

²³² Ks. myös Kavén 2004, s.129-137.

²³³ Schildt-Runeberg 1961, s.205-218. Westlingin aineiston arvoa lisää sen kokoamisen ajankohta. Se on tehty hyvin lähellä oikeudellisiin seuraamuksiin johtaneen käyttäytymisen ajankohtaa.

²³⁴ 1-14-vuotiaiden poikien keskiikäiluku v.1941-45 oli 473 460. Lastensiirtokomitean kautta 1941-46 lähetetyistä lapsista oli tyttöjä 51.2 % ja poikia 48.8 %. Tämän perusteella voidaan karkealla tasolla olettaa, että kaikista n. 80 000 lähetetystä lapsesta puolet oli poikia, puolet tyttöjä. Poikien luvuksi kaikista lähetetyistä saadaan silloin 40 000, mikä muodostaa 8.4 % 1-14-vuotiaiden poikien keskiikäiluvusta v. 1941-45. Kun ikäryhmän keskiikäiluvusta vähennetään 40 000 sotalapsipoikaa, saadaan 433 460 ei-lähetettyä poikaa. Sosiaalihuoltolain yhdistyksen julkaisuja n:o 1. Keskiikäilukutaulukoita. Helsinki 1956. Tilastokeskuksen julkaisematonta aineistoa; Jalo 1950, s.107.

²³⁵ Lapsi ja nuoriso 1/1956. Westling toteaa artikkelissaan ”Juurettomana omassa maassa”, että ”tuntuu todennäköiseltä, että ao. lasten kodeissa jo alunalkaen on ollut keskimääräistä runsaammin tietynsuuntaista poikkeavuutta, kodit ovat olleet varattomia, lapsimäärä on ollut tavallista suurempi, isän rintamalla olon takia äidit ovat olleet ansiotyössä tai on ollut kyse aviottomista lapsista jne.”

seuraamuksineen liittynyt rikollisuuden viriämiseen myötävaikuttaneita tekoja. Ratkaisevassa asemassa ovat olleet paluuseen liittyvät vaikeat kokemukset.²³⁶ Perheessä jo ennen lapsen Ruotsiin lähettämistä vallinneiden ongelmien olemassaolo on vaikeuttanut sotalasten ongelmien ymmärtämistä lasten palatessa. Kurinpidolliset toimet olivat etusijalla.

Westling oli tyrmistynyt siitä ripeydestä, millä lapsi oli lyhyen kotimaassa olon jälkeen saatettu toimittaa koulukotiin.²³⁷ Tuomituilla sotalapsipojilla olikin paluunsa jälkeen muita oleellisesti enemmän vaikeuksia koulussa samoin kuin näpistelyyn, alkoholinkäyttöön ja tupakanpolttoon – mikä oli koulussa kiellettyä – liittyneitä ongelmia. Useimmille aika Ruotsissa oli heidän elämänsä parasta aikaa. Heidän osuutensa nuorten rikoksenteekijöiden joukossa oli sitä suurempi, mitä nuorempia yksilöt olivat olleet silloin, kun heidät oli ensimmäisen kerran tuomittu ehdottomaan vapausrangaistukseen. Pääsyynä Westling piti vauriota, joka syntyi takaisinpaluun yhteydessä ja sen jälkeen. Westlingin tutkimat sotalapsipojat edustavat vain jäävuoren huippua paluukokemusten raskaudessa.

Hämmästyttävää on, että Westling piti kielteisiä vaikutuksia kuitenkin yllättävän lievinä korostaen lastensiirroista kokonaisuudessaan saatua terveydellistä, taloudellista ja poliittista hyötyä. Hän tavallaan uhrasi nämä lapset muiden saatujen etuuksien vuoksi. Kohoavaan rikollisuuteen liittyviä seuraamuksia oli Bowlby ennakoanut joulukuussa 1939 Ison-Britannian lastensiirtoja koskevan keskustelun yhteydessä.²³⁸ Westling ei omassa tutkimuksessaan viitannut Bowlbyn ajatuksiin.

Kailaa sotalapsiaihe ei Westlingin tutkimuksen ajankohtana enää kiinnostanut, vaikka Westlingin kokoama aineisto olisi voinut olla hedelmällistä hänen omalle suuntautumiselleen nuorisorikollisuuteen.²³⁹ Sotalapsiin liittyvää muutakaan tieteellistä tutkimusta ei Kailan johdolla tapahtunut, vaikka aineistoa olisi ollut runsaasti käytettävissä. Paneutuminen aiheeseen olisi ehkä paljastanut pitkäaikaisen eron tunnevaikutukset ja osoittanut aikaisemmin annetut lausunnot liian optimistisiksi.

Sodan jälkeisissä lastensiirtoihin liittyvissä ongelmatilanteissa tulivat suomalaisten ja ruotsalaisten erot suhtautumistavassa lapseen selvästi näkyviin. Suomalainen suhtautumistapa oli oikeudellinen ja kansallinen. Toisena sosiaaliministerinä toimineen Leivo-Larssonin vuonna 1949 asettaman lastenkotiuttamiskomitean lähestymistapa oli oikeudellinen, pohdittiin lähinnä sitä, kuka lapsen omistaa. Ei myöskään haluttu lisätä sodan synnyttämiä väestömenetyksiä lastensiirtojen

²³⁶ Schildt-Runeberg 1961, s.205-218.

²³⁷ Lapsi ja nuoriso 1/1956. Westlingin artikkeli ”Juurettomana omassa maassa”.

²³⁸ Winnicott 1990, s.13-15.

²³⁹ Kaila, Martti 1950: Nuorisorikollisuus. Osa 1, s.169-180.

kautta. Leivo-Larsson esittikin vuonna 1950 vaatimuksen siitä, että ruotsalaisesta perheestään Suomeen palautetulle lapselle oli hankittava Suomessa uusi ottolapsikoti. Lapsen jääminen Ruotsiin ei ollut hyväksyttävä vaihtoehto.

Ruotsalainen lähestymistapa puolestaan pohjautui yksittäisen lapsen tilanteen tutkimiseen ja sen perusteella syntyneeseen käsitykseen siitä, mikä oli lapsen edun mukainen menettelytapa kyseisessä tapauksessa. Ruotsalainen tuomioistuin huomioi lääkärilausunnon perusteella paluun aiheuttaman psyykkisen riskin lapsen kannalta. Usein kyseessä oli jo pitkään Ruotsissa oleskellut lapsi ja Ruotsiin jääminen oli todella lapsen edun mukaista.

Suomessa lastensiirtoihin liittyviä kokemuksia ei analysoitu sodan aikana eikä sen jälkeen eikä asiasta keskusteltu lasten ongelmien noustua esiin niin, että olisi huomioitu saadut kokemukset sekä lasten että heidän perheidensä kannalta. Esimerkiksi koulunkäyntiin liittyviä kieliongelmiä olisi voitu helpottaa kouluhallituksen antamalla yleisohjeilla, joissa olisi huomioitu lapsen kielellisen valmiuden merkitys koulunkäynnin onnistumisen kannalta. Jälkihoito jäi vähäiseksi. Isossa-Britanniassa taas tutkittiin evakuoinnin vaikutuksia lapsiin vielä sodan kestäessä, jotta saataisiin kokemuksia vastaisen varalle.²⁴⁰

VÄESTÖPOLIITTINEN TILINPÄÄTÖS SUOMEN KANNALTA

Lastensiirtojen keskeiset tavoitteet

*”Meidän viaksemme jää ainoastaan se, että olemme liian pieni kansa”.*²⁴¹

*” Väestökysymyksen myönteinen ratkaisu on kansamme elämisen ehto ja sellaisena otettava välittömästi käsittelyn kohteeksi”.*²⁴²

Lastensiirtokomitean johtaja Elsa Bruun totesi Suomen Lastensuojelun ja Nuorisohuollon keskusliiton kokouksessa 10.8.1945, että lastensiirron lopulliset tulokset voidaan todeta vasta sitten, kun tämän toiminnan hedelmät kypsyvät, hyvät hedelmät ja ehkäpä huonotkin.²⁴³ Bruun ei koskaan itse julkaissut käsitystään lastensiirtojen lopputuloksesta.

²⁴⁰ Ks. esim. Isaacs, Susan (editor): Cambridge Evacuation Survey. Tutkimuksessa analysoitiin n. 3000 Lontoosta Cambridgeen evakuoitun lapsen kokemuksia vielä sodan kestäessä.

²⁴¹ Väinö Tannerin radiopuheesta 13.3.1940 Moskovan rauhan jälkeen. Tanner 1950, s.421.

²⁴² Presidentti Rytin puhe itsenäisyyspäivänä 1941, jolloin Moskovan pakkorauha kumottiin. Väestöliitto 1980, s.10.

²⁴³ Sekalaisia kirjeitä ja asiakirjoja. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

Bruunin kääntyminen sodan jälkeen Väestöliiton puoleen osoitti, että väestöpoliittinen tavoite oli lastensiirtotoiminnassa keskeinen. Myös ruotsalainen avustusjärjestö vastusti sodan vielä kestäessä adoptioita. Lastensiirtojen perimmäisenä tarkoituksena oli turvata Suomen lasten fyysinen olemassaolo sekä estää niukkuuden ajan vahingolliset seuraamukset lasten kasvu- ja kehitykselle. Lasten tuli palata Suomeen terveisinä ja hyväkuntoisina maansa jälleenrakentajina. Tähän sisältyi myös lasten parempi henkinen terveys heidän säästyessään sodan kauhujen kokemiselta.²⁴⁴

Lastensiirtoihin liittyvien keskustelujen yhteydessä tuotiin esiin ajatus, että jollei lapsia olisi siirretty Ruotsiin turvaan, he olisivat kaikki joka tapauksessa menehtyneet Suomessa pommituksiin ja nälkään.²⁴⁵ Väestöpoliittisten tavoitteiden kannalta tämä merkitsee, että lastensiirroilla säästettiin n. 80 000 lapsen henki. Tällöin on turhaa pohtia Ruotsiin pysyvästi jääneiden lasten asiaa, koska kyseessä oli näiden lasten hengen pelastaminen.

Kaikkien Ruotsiin siirrettyjen lasten menehtyminen Suomessa pommituksiin ja ruuan puutteeseen sodan aikana on kuitenkin väite, joka vaatii tietoa lasten todellisesta sotakuolleisuudesta (esim. pommituksissa) ja ravitsemustilanteesta. Helposti unohdetaan, että lapsiin panostettiin Suomessa jo sodankin aikana, sillä heidän olivat maansa tulevia jälleenrakentajia. Vuoden 1942 aikana suoritettiin perheellisten auttamiseen tähtääviä lisätoimenpiteitä. Suurten perheiden äidit luokiteltiin elintarvikekorttien jaossa raskaan työn tekijöiksi.²⁴⁶ 1.7.1943 tuli voimaan perhelisälaki, joka tähtäsi lapsirikkaiden perheiden elintason nostamiseen pysyvällä tavalla.²⁴⁷ Ilmainen kouluruokailu tuli lakisääteiseksi vuonna 1943 viiden vuoden siirtymäajalla.²⁴⁸ Myös neuvolaverkostoa laajennettiin.²⁴⁹ Lastensiirroille asetetut väestöpoliittiset tavoitteet eivät merkinneet sitä, ettei vastaavia tavoitteita olisi ollut sotaa käyvässä Suomessakin. Lasten oloja pyrittiin parantamaan myös sodan keskellä.

Suurimmassa avuntarpeessa olivat lapset, jotka eivät Suomessa saaneet tarvitsemaansa hoitoa vakavaan sairauteen. Sairaudet olivat pommeja paljon vaarallisempi uhka lapsille. Tuberkuloosi oli hyvin yleinen ja vaarallinen sairaus, jonka hoitoon ei varsinaista lääkitystä ollut. Tautia hoidettiin hyvällä ravinnolla ja levolla. Hoidolliset edellytykset Ruotsin sairaaloissa olivat luonnollisesti Suomen olosuhteita paremmat. Sairaiden lasten siirto Ruotsiin hoitoa saamaan käynnistyi Ylpön

²⁴⁴ Bruun-Ståhlberg 1950, s.3.

²⁴⁵ Nya Pressen 3.10.1973. Kyseessä on Tito Collianderin mielipide; myös Pirkko Työläjärvi itse sotalapsuuden kokeneena korostaa, että kyseessä oli suurenmoinen operaatio, josta tuli olla kiitollinen. Hän kysyy, millä tavalla lapsista olisi tullut sodan uhreja, jollei heitä olisi pelastettu Ruotsiin, ks. Edvardsen 1977 s.126-133 ja Lehtinen 1981 s.100.

²⁴⁶ Väestöliitto 1980, s.24, 39.

²⁴⁷ Väestöliitto 1980, s.24, 39.

²⁴⁸ Haataja 2002, s.92.

²⁴⁹ Suomen Huolto r.y.1952, s 3-9; ks. myös Korppi-Tommola 1999, s.148.

aloitteesta ja pohjautui hänen yhteyksiinsä ruotsalaisiin lääkäreihin.²⁵⁰ Sairaiden lasten ryhmän kuolleisuutta on arvioitu omana kokonaisuutenaan. Heistä on muodostettu kortisto, johon on viety lapsen kuolinsyy ja kuolinpäivä.

Terveinä siirretyt lapset muodostivat suurimman lapsiryhmän. Vuosina 1941-43 suoritetuissa lastensiirroissa oli perheiden varattomuus eräs peruste lapsen siirrolle Ruotsiin. Perheiden varattomuus ei suinkaan ollut sodan synnyttämää, vaan vallitsi jo ennen sotaa aiheuttaen lasten aliravitsemusta. Terveinä Ruotsiin siirrettyjen lasten kuolleisuutta on arvioitu omana kokonaisuutena. Arvioinnissa on myös huomioitu useita päiviä kestäneisiin kuljetuksiin liittynyt tarttuvien tautien muodostama vaara. Myös terveinä lähetetyistä lapsista on muodostettu oma kortisto, johon on viety lapsen kuolinsyy ja kuolinpäivä.

Sairaina siirretyt lapset

Vuonna 1939 perustettu Vapaan huollon keskustoimikunta aloitti uudelleen toimintansa jatkosodan alkaessa saaden nimekseen Suomen huolto ry. Sen tehtävänä oli huolehtia siviiliväestön terveydenhuollosta. Suomen Punainen Risti oli keskeisesti osallisena sekä sotilaiden että siviiliväestön avustustoiminnassa.²⁵¹ Suomen huollolla oli palveluksessaan lastenlääkäreitä, jotka toimivat mm. neuvoloissa ja sairaaloissa. Oli myös kiertävä lastenkliniikka.²⁵² Hoidettujen lapsipotilaiden lukumäärä oli viisivuotiskautena 1940-44 samaa suuruusluokkaa kuin vuosina 1935-39. Sairaalakuolleisuus kuitenkin nousi vuonna 1940 14.7 %:iin ja vuonna 1941 17.7 %:iin. Asemasodan vuosina 1942-43 ja vuonna 1944 sairaalakuolleisuus pysytteli sotaa edeltäneellä tasolla ollen 11.5 %.²⁵³

Lastensiirtokomitean toimesta lähetettiin Ruotsiin yhteensä 48 628 lasta, joista sairaita 5 118. Sairaana lähetetyistä 5 118 lapsesta kuoli vuosina 1941-1946 182 eli 3.6 % kokonaismäärästä.²⁵⁴ Kuolinsyytiedot on käytettävissä 117 lapsen kohdalla. Sairaina lähetettyjen lasten tietoihin on lisätty lapsen lähtöaika Suomesta, jolloin on voitu laskea kuolinpäivän ja lähtöpäivän erotus. Hoitoon lähetettiin vain lapsia, joilla katsottiin vielä olevan edellytykset toipua Ruotsissa.

²⁵⁰ Ylppö 1964, s.330-332; Bruun-Ståhlberg 1950, s. 3.

²⁵¹ Rosen 2002, s.336-338.

²⁵² Suomen Huollon johtokunnan pöytäkirjat 1941-1943.
Pöytäkirja kokouksesta 24.11.1941. Jyväskylän maakunta-arkisto.

²⁵³ Tuuteri 1993, s.64-66.

²⁵⁴ Jalo 1950, s.107-116; Förteckning över i Sverige avlidna finska barn.Hjälpkomittens för Finlands barn arkiv. Riksarkivet.

Monenko sairaan lapsen elämä säästy Ruotsiin siirron johdosta? Sairaana lapsen lähettämisen peruste oli, ettei hoitoa Suomessa voitu järjestää, koska sairaalalaitos oli sotavammaisten kuormittama erityisesti aktiivisten sotatoimien aikana. Tilanne helpottui vuosina 1942-1943 eli asemasotavaiheen aikana. Lääkäri Helmi Jaakkimainen, joka työskenteli sodan aikana Sortavalan piirilääkärinä, piti mahdollisuutta lähettää lapsi Ruotsiin hoitoa saamaan hyvin tärkeänä. Se osoittautui käytännössä ainoaksi mahdollisuudeksi saada lapsi hoitoon.²⁵⁵ Kyseessä olivat pitkäaikaista ja vaativaa hoitoa edellyttäneet sairaudet, joiden hoitoon Suomessa ei ollut mahdollisuuksia (esimerkiksi kirurgista hoitoa vaatineet tuberkuloositapaukset). Ylppö totesi haastattelussa vuonna 1978, että oma sairaalalaitos ei sodan vuoksi kyennyt kaikkia lapsia hoitamaan. Monta tuberkuloosipotilasta pelastettiin ruotsalaisten avulla.²⁵⁶

Vuosina 1941-43 lähetyistä sairaista lapsista 42 % kärsi tuberkuloosista.²⁵⁷ Vaikka lasten sairautta koskevia tilastotietoja ei ole käytettävissä toisesta lastensiirtovaiheesta vuosilta 1944-46, voidaan olettaa, että tuberkuloosista kärsivien lasten suhteellisen osuus sairaina lähetetyistä lapsista on pysynyt vähintään samana. Jos lähdetään siitä, että vähintään 42 % myös toisen lastensiirtovaiheen aikana sairaina lähetetyistä lapsista kärsi tuberkuloosista, saadaan arvioluku 2150 tuberkuloottista lasta lastensiirtotoiminnan aikana vuosina 1941-46.

Kuolleisuus suomalaisissa tuberkuloosiparantoloissa oli sotavuosina n. 10 % eli näistä lapsista olisi hoidosta huolimatta menehtynyt 215.²⁵⁸ Hoito Suomessa taas olisi parantanut 1 935 lasta. Tuberkuloosin lisäksi sairaina lähetetyt lapset kärsivät ravinnon puutteen synnyttämästä yleisestä heikkoustilasta ja hintelyydestä, erilaisista ravitsemushäiriöistä, riisitaudista, anemiasta ja ortopedisistä sairauksista, joita Suomessa ei kyetty hoitamaan.²⁵⁹

On vaikea tarkalleen arvioida, kuinka lapset olisivat selvinneet Suomessa. Ei kuitenkaan voida olettaa kaikkien sairaiden lasten kuolleen Suomessa. Lääketieteelliseen asiantuntemukseen pohjautuvan arvion perusteella voidaan todeta, että Ruotsissa saatu hoito pelasti elämän n. 1/3 kaikista sairastapauksista, joista valtaosa koostui tuberkuloosista kärsivistä lapsista.²⁶⁰ Kaikista sairaina lähetetyistä lapsista tehdyn arvion mukaan tämä muodostaa n. 1 700 lasta. Näiden lasten

²⁵⁵ Lääkäri Helmi Jaakkimaisen Pertti Kavenille 9.3.1979 lähettämä yksityiskirje, jossa hän arvioi mm. sairaiden lasten Ruotsissa saaman hoidon merkitystä Laatokan Karjalan lasten kannalta. PKY.

²⁵⁶ Arvo Ylpön haastattelu 2.3.1978. PKY.

²⁵⁷ Elgenmark Huoltaja 1943, s.439-444.

²⁵⁸ SVT XI 1939-1952. Parantoloissa hoidettiin vuosittain 13 000-15 000 potilasta.

²⁵⁹ Elgenmark Huoltaja 1943, s.439-444.

²⁶⁰ Professori Viljo Rantasalolta saatua aineistoa: ”Ruotsiin lähetetyt sairaat lapset”. PKY.

voidaan olettaa menehtyneen Suomessa hoidon puutteeseen.²⁶¹ Lasten hoito Ruotsissa ei maksanut Suomelle mitään, sillä Ruotsin valtio kustansi budjettivaroin Suomen lasten hoidon Ruotsissa.²⁶²

Lasten tarkastustoiminnassa mukana ollut ruotsalainen lääkäri Olle Elgenmark kiinnittää huomiota ravinnon puutteesta johtuvien sairauksien suureen määrään. Näitä tapauksia oli 1 299.²⁶³ Nämä sairaana lähetetyt lapset toipuivat Ruotsissa varsin nopeasti, mikä hoitotulos olisi luonnollisesti saavutettu myös Suomessa paremman ravinnon avulla. Suomessa lapset olisivat Elgenmarkin mukaan olleet alttiita erilaisille ravinnonpuutteesta johtuville sairauksille. Perheiden ostovoima ei kuitenkaan riittänyt mustasta pörssistä tehtyihin ostoksiin eikä ilmainen kouluruokailu, joka säädettiin pakolliseksi vuonna 1943 viiden vuoden siirtymäajalla, vielä vaikuttanut.

Sairaiden lasten kuolinsyissä esiintyy myös kuljetusten aikana saatuja tartuntoja. Difterian eli kurkkumädän aiheuttamia kuolemantapauksia on 30 vrk:n kuluessa lähettämisestä joukossa kuitenkin vain kolme, mikä kertoo ennakkotarkastuksen huolellisuudesta.²⁶⁴ Valtaosa 30 vrk:n kuluessa kuolleista 20:stä lapsesta on kuollut tuberkuloosiin, mikä viittaa siihen, että tauti on ollut jo niin pitkällä, että lapset on käytännössä lähetetty Ruotsiin kuolemaan. 180 vrk:n kuluessa kuoli 66 lasta eli 56 % kaikista kuolleista. Tämän jälkeen kuolleisuus selvästi laskee kriittisen jakson tultua ohitetuksi. Ruotsissa saatu korkeatasoinen ravinto ja lepo alkoivat vaikuttaa lasten terveydentilaan.

Sairaina lähetettyjen lasten yleisin kuolinsyö oli tuberkuloosi. Se aiheutti Suomessa poikkeuksellisen paljon kuolemantapauksia vuonna 1942, mikä johtui osaltaan mainitun vuoden vaikeasta ravintotilanteesta ja siitä, että mahdollisuudet parantolahoitoon osittain keskeytyivät sodan puhjetessa vuonna 1941.²⁶⁵ Vaikka ravitsemus- ja asuntotilanne sotavuosina huononi, ei tuberkuloosikuolleisuus suoranaisesti kasvanut, mutta aikaisempi aleneva suunta pysähtyi. Sairaina lähetetyistä lapsista adoptoitiin 121 ja 344 lapsen kohdalla tehtiin kasvatuslapsisopimus. Määrä on 9.1 % kaikista sairaina siirretyistä lapsista.²⁶⁶

Terveinä siirretyt lapset

²⁶¹ Arvio pohjautuu lääket.lis., valtiot. maist. Helene Laurentin kanssa suoritettuun sairaita lapsia koskevan arkistoaineiston analysointiin. Kyseessä on professori Viljo Rantasalolta saatu aineisto: ”Ruotsiin lähetetyt sairaat lapset”. PKY.

²⁶² Riksdagens protokoll vid lagtima riksmötet år 1942. Första kammaren. Nr.9. 28.2.1942. S.22. Riksarkivet.

²⁶³ Elgenmark Huoltaja 1943, s.442.

²⁶⁴ Atkinson 2007, Difteria. Tauti voi puhjeta 4 viikon kuluessa tartunnan saamisesta.

²⁶⁵ SVT VI B 102. Väestötilastoa. Kuolemansyyt vuosina 1941-1945. Teksti, s.14.

²⁶⁶ Jalo 1950, s.112.

Terveitä lapsia lähetettiin viranomaisten valvonnassa 43 510. Heistä 132 kuoli Ruotsissa vuosina 1941-45 eli 0.30 % kokonaismäärästä. Kuljetuksen muodostaman tartuntariskin arvioimiseksi on terveinä lähetettyjen lasten tietoihin lisätty lähtöaika Suomesta, jolloin on voitu laskea kuolinpäivän ja lähtöpäivän erotus.

Lastensiirrot avustustoimenpiteenä aiheuttivat kuolemantapauksia terveinä siirrettyjen lasten kohdalla. Näiden kuljetuksissa tartunnan saaneiden ja tartuntaan kuolleiden lasten lukumäärä on ainakin 15. Kyseessä ovat tällöin alle 30 vrk:n kuluessa lähettämisestä kurkkumätään kuolleet lapset. Kyseessä oli useita päiviä kestäneiden matkojen aikana saadun tartunnan puhkeaminen. Lapsi saattoi olla taudinkantaja jo ennen matkaa, sillä puutteellisen lääkärintarkastuksen vuoksi taudinkantajia ei ehditty todeta ajoissa. 60 vrk:n kuluessa lähettämisestä on kuollut yli kolmannes eli 38 % kaikista kuolleista terveinä lähetetyistä lapsista. Luku on huomattavasti suurempi kuin sairaina lähetettyjen lasten vastaava luku, jossa kuljetukset suunnitteli ja valvoi lääketieteellisen ammattitaidon omaava henkilökunta. 180 vrk:n kuluessa lähettämisestä on kuollut 79 lasta muodostaen 60 % kaikista kuolemantapauksista. Luku vastaa suunnilleen sairaina lähetettyjen lasten lukua. Tämän jälkeen kuolleisuus selvästi laskee kriittisen jakson tultua ohitetuksi.

Monenko terveen lapsen elämä säästyi Ruotsiin siirron johdosta? Ruotsissa suoritettiin lasten terveystilan lääkärintarkastus saapumisen yhteydessä. Tarkastus oli perusteellisempi kuin Suomen puolella. Lääkärit Suomessa kiinnittivät huomiota riittävän tarkastuksen puutteeseen ja sen aiheuttamiin vakaviin seuraamuksiin.²⁶⁷

Ruotsalaisen lääkäri Olle Elgenmarkin mukaan vuosina 1941-1943 terveinä lähetettyjen lasten joukossa yli 4 000 lapsen yleistila oli Ruotsiin tultaessa niin huono, että he olisivat Elgenmarkin mukaan hoidotta menehtyneet Suomessa. Pelkästään Tukholmassa jouduttiin 10 000 lapsen joukosta 1 990 lasta ottamaan sairaaloihin hoidettavaksi. Tarkastuksessa ilmeni lisäksi, että 300 lapsella oli tuberkuloosi, jota ei Suomessa ollut havaittu.²⁶⁸

Näiden lasten osaksi tullut tutkimus ja hoito ovat Elgenmarkin mielestä pelastaneet Suomelle arvokasta lapsiainesta, minkä hän katsoo osaksi korvaavan terveiden lasten Ruotsiin siirron varjopuolia. Näitä varjopuolia Elgenmark ei tarkemmin käsitellyt, mutta tarkoitti luultavasti eduskuntakeskustelussa Suomessa esiin nousseita epäilyksiä lasten pysyvistä jäämisestä Ruotsiin. Elgenmark pyrki tällöin lääkärin ominaisuudessa vastaamaan lastensiirtojen kohtaamaan kritiikkiin Suomessa.²⁶⁹

²⁶⁷ Sourander 1942, s.269-273.

²⁶⁸ Elgenmark Huoltaja 1943, s.441.

²⁶⁹ Sama, s.439-444; Elgenmark Svenska läkartidningen 1943, s.654-663.

Lastensiirroissa mukana ollut ruotsalainen pastori Einar Rimmerforsin mukaan monet kymmenet tuhannet suomalaislapset pelastuivat elämälle tervehtymällä Ruotsissa. Hän kiinnittää huomiota tuberkuloottisten lasten suureen määrään. He eivät olisi säilyneet hengissä, mikäli eivät olisi päässeet Ruotsiin. Lastensiirroissa jouduttiin hänen mielestään valitsemaan elämän ja kuoleman välillä ja myöhemmin syntyneet ongelmat tulee nähdä tässä valossa. Lapsikuolleisuus Suomessa oli Rimmerforsin mukaan pelottavan suuri sotavuosina aliravitsemuksesta johtuneiden sairauksien takia. Rimmerfors ei tarkemmin selvitä asiaa kuolleisuustilastojen avulla, vaan väite jää toteamuksen tasolle.²⁷⁰ Se kuvastaa sitä, miten avunantaja halusi nähdä asian.

Ylpön mielestä ruotsalaiset kuvittelivat tilanteen Suomessa pahemmaksi kuin mitä se todellisuudessa oli. Hän kyseenalaisti Elgenmarkin mielipiteen. Lasten tarkastuksessa mukana ollut ruotsalainen lääkäri Lars-Gösta Sterner kyseenalaisti myös Elgenmarkin väitteen 4 000 lapsen menehtymisen vaarasta.²⁷¹

Kun lasketaan Suomen vuosien 1940-45 kuolleisuusluvulla 3.1 %²⁷² Ruotsissa olleiden 43 510 kuolleisuus, voidaan todeta 1 349 lapsen kuolleen, jos he olisivat jääneet Suomeen sodan aikana. Kun summasta vähennetään Ruotsissa kuolleet 132 lasta, joista vähintään 15 kuoli kuljetuksissa saamiinsa tartuntoihin, jää jäljelle 1 217 lasta, joiden hengen voidaan katsoa säästyneen Ruotsiin siirron ansiosta. Ruotsin paremmilla hygieenisillä oloilla ja ravinnolla oli selvä myönteinen vaikutus lasten alempaan kuolleisuuteen. Terveinä siirrettyjen lasten osalta adoptio- ja kasvattilasten luku on 4 839 muodostaen 11.1 % kaikista terveinä lähetetyistä lapsista.²⁷³ Luku on kaksi prosenttiyksikköä korkeampi kuin sairaina lähetetyillä lapsilla.

Kaikkien Ruotsiin siirrettyjen lasten kuolleisuus

Seuraavassa on esitetty yhteenveto Ruotsiin siirretyistä lapsista, joiden elämän voidaan katsoa säästyneen Ruotsiin siirron ansiosta:

- sairaana siirretyt lapset 1 700 (valtaosa tuberkuloosista kärsiviä)
- terveinä siirretyt lapset 1 200 (kuolleisuusero Suomeen nähden johtuen Ruotsin paremmista terveydellisistä olosuhteista).

Yhteensä 2 900 lasta

²⁷⁰ Edvardsson 1977, s.134-138; Rimmerfors 1977, s.167.

²⁷¹ Ylpön (2.3.1978) ja Sternerin (16.10.1979) haastattelussa antama tieto. PKY.

²⁷² Tuuteri 1993, s.207. Alle 15-vuotiaiden lasten lukumäärä ja kuolleisuus Suomessa vuosina 1880-1990.

²⁷³ Jalo 1950, s.112.

Vastauksessaan lastensiirtojen arvostelijoille Fagerholm totesi vuonna 1942, että lastensiirroilla on pelastettu 17 000 heikointa ja vähäosaisinta lasta eikä siirtoja tulla keskeyttämään.²⁷⁴ Arvio pitää heikosti paikkansa, sillä 17 000 lapsen joukkokuolema olisi edellyttänyt elintarvikehuollon romahtamista Suomessa ja Kreikan nälänhätää vastaavan tilanteen syntymistä. Elintarvikepolitiikka kokonaisuudessaan ei Suomessa toisen maailmansodan aikana ajautunut avoimeen kriisiin, vaan onnistui hyvin Saksasta saadun elintarvikeavun ansiosta.

1-9 vuotiaiden lasten kuolleisuus Suomessa saman ikäryhmän keskiväkiluvusta vaihteli sotavuosina seuraavasti:²⁷⁵

	Kuolleita	%o keskiväkiluvusta
1940	3 701	6.25 %o
1941	2 456	4.17 %o
1942	2 445	4.10 %o
1943	2 973	4.91 %o
1944	3 849	6.34 %o
1945	3 372	5.49 %o
Yhteensä	18 796 lasta	

Vuosi 1940 oli lasten kuolleisuuden osalta raskain vuosi, sodan vaikutus tuntui tuolloin kaikkein voimakkaimpana. Tällöin jouduttiin suorittamaan suuria väestönsiirtoja mm. Karjalasta. Kevään 1940 ja syksy-talven 1944 evakuoinnit olivat kohtalokkaita juuri kaikkein haavoittuvimmille väestöryhmille. Ohessa ote erään kunnanlääkärin vuosikertomuksesta.²⁷⁶

Ilomantsi 1940. Epätavallisen korkeaan kuolleisuuteen 25,9 promillea oli luonnollisesti syynä sota kahdessakin mielessä. Ensinnä se vaati välittömät uhrinsa, taistelukentällä kaatuneet sankarivainajat, joita vuonna 1940 kaatui 81, niihin laskettuina myös kadoksiin joutuneet. Mutta lisäksi koko kunnan asukkaiden ollessa evakuoituina kuoli poikkeuksellisissa olosuhteissa epätavallisen paljon etenkin vanhuksia ja lapsia. Niinpä kunnalliskodin evakuointiaikana kuoli sen hoidokkeja 34 henkeä. Tavallinen kuolleisuusluku ottamatta huomioon kaatuneita on 19,28 promillea, siis sekin suuresti

²⁷⁴ Matka ym. kertomuksia. Sg Eh 2. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

²⁷⁵ Sosiaalihygienisen yhdistyksen julkaisuja nro 1. Keskiväkilukutaulukoita. Helsinki 1956; SVT 1944-1945. Taulukko 54. Kuolleet ja kuolleeksi julistetut ikävuosittain vuosina 1941-1943. SVT 1946-1947. Taulukko 55. Kuolleet ja kuolleeksi julistetut ikävuosittain vuosina 1943-1945.

²⁷⁶ Piiri- ja alue- sekä lääninlääkärin vuosikertomukset. Ilomantsin kunnanlääkäri Paavo Vartiovaaran vuosikertomus vuodelta 1940. Lääkintöhallitus. Kansallisarkisto.

kohonnut. Pikkulasten kuolleisuus, 15,24 prosenttia [41 lasta], kaikista syntyneistä, on tavattoman korkea.

Lasten sotamenetykset olivat varsin pieniä., sillä sodan uhreista lapsia oli vain 230, heistä 150 eli 65 % poikia. Pommituksia suurempi uhka olivat tarttuvat taudit. Pelkästään kurkkumätään kuoli jatkosodan aikana 2131 alle 15-vuotiasta lasta.²⁷⁷ Myös sodan takia huonontuneet terveystalvelut ja riittämättömän ravitsemuksen aiheuttama heikentynyt vastustuskyky lisäsivät kuolleisuutta.²⁷⁸ Terveystalvelujen ja ravitsemuksen taso oli Ruotsissa tietysti parempi. Kuolleisuusluvut olisivat olleet n. 2 900 lasta korkeammat ilman Ruotsista saatua apua.

Joukkokuljetusten riskit sodan oloissa

Ylppö toimi Mannerheimliiton liittoneuvoston puheenjohtajana vuosina 1920-1960. Hän edusti liiton työskentelyssä uusinta tietoa lastentautien alalta ja vaikutti merkittäväällä tavalla lasten kuolleisuuden alenemiseen Suomessa.²⁷⁹ Hän osallistui lastensiirtokomitean työskentelyyn hoitaen sairaiden lasten siirtoja. Hänen ja apuna toimineen lääkäri Viljo Rantasalon asiantuntemusta ei käytetty terveiden lasten siirroissa, tehtävä rajoittui yksinomaan sairaiden lasten siirtoon.

Terveiden lasten osalta toiminta olisi Ylpön mielestä pitänyt rajoittaa niihin tapauksiin, joissa lapsen hoito Suomessa oli toteen näytetysti mahdotonta. Lapset hyväksyttiin Ruotsin matkoille liian kevein perustein. Siirto laajeni kansanliikkeeksi, jota kukaan ei enää täysin hallinnut. Ylppö käyttää asiasta nimitystä ”muotivirtaus” viitaten siihen, että lapsia lähetettiin Ruotsiin paikkakunnilta, joissa nälkä tai pommitusuhka ei näyttänyt kovinkaan suurelta. Lasten laajamittaista siirtoa maaseudun oloista Ruotsiin hän piti onnettomuutena.²⁸⁰ Lastensiirto oli Ylpön mielestä perusteltua vasta silloin, kun maassa vallitsi todellinen nälänhätä tai jos todella oli syytä olettaa, että kokonaisia kaupunkeja ja kyliä odottaa täysi tuho.²⁸¹

Kurkkumätä, ripuli ja muut sodan mukanaan tuomat epidemiat tappoivat lapsia paljon. Infektiovaara oli Ylpön mielestä monin verroin suurempi kuin pommien muodostama vaara, varsinkin suurten lapsikuljetusten ollessa kyseessä. Lapset tuotiin itse asiassa tartunnan lähteille.

²⁷⁷ Kaven 2004, s.23.

²⁷⁸ Haataja 2002, s.200-205. Aura Korppi-Tommolan artikkeli: Lapset sodan jaloissa; ks. myös Kaven 2004, s.21-24.

²⁷⁹ Heydemann 1980, s.6,11.

²⁸⁰ Arvo Ylpön haastattelu 2.3.1978. PKY;Ylppö 1964, s.330-331.

²⁸¹ Heydemann 1980, s. 50-51.Ylpön artikkeli ”Onneton lasten siirtäminen”.

Matkat aiheuttivat lapsissa tauteja, jotka levisivät myös karanteenissa. Tätä asiaa ei lastensiirtokomitea eikä kukaan muukaan Ylpön mielestä hallinnut.²⁸²

Prof. Johan Wickström toimi sodan aikana lääkintöhallituksen epidemiologina. Hänen mielestään näin suurta lapsijoukkoa ei ennen matkalle lähtöä ollut mahdollista tutkia difteria-näytteiden osalta, sillä Suomessa oli sota-aikana vain yksi laboratorio Vaasassa, joka tutki difteria-näytteitä. Ainoa keino välttää kuljetustartuntoja olisi ollut pitää lapset kotona. Myös rokotustoiminta oli alkeellista. Käytössä oli italialainen rokote, jolla oli runsaasti sivuvaikutuksia. Pommeja suurempi vaara lapsille olivat tarttuvat taudit.²⁸³ Difteriaan kuoli lähes 10 % tartunnan saaneista, suuri osa sydämen vioittumisen vuoksi. Suomessa sairastui toisen maailmansodan aikana noin 65 000 henkeä difteriaan. Kuolleita oli lähes 4 000.²⁸⁴

Lääkäri Sourander kiinnittää huomiota siihen, että terveiden lasten siirroissa Ruotsiin ei lastentautien ja tartuntatautien asiantuntemusta katsottu välttämättömäksi. Heti alussa ei ryhdytty toimenpiteisiin tarttuvien tautien estämiseksi kulkeutumasta lasten mukana. Tämän Sourander katsoi johtuvan siitä, että asian hoito oli uskottu sellaisten organisaatioiden hoidettaviksi, joissa lääketieteellinen asiantuntemus oli vähäistä. Lääkintöhallituksella ei ollut edustajaa lastensiirtokomiteassa. Sourander korostaa, että Ruotsin omien sisäisten lastensiirtojen suunnittelussa käytettiin lastenlääkärien asiantuntemusta.²⁸⁵

Sourander osallistui myös lastensiirroista käytiin keskusteluun keväällä 1942 tuoden esiin ruotsalaisen lääkäri Lars-Gösta Sternerin esittämiä lasten terveydentilaan liittyviä lukuja. Sourander kiinnitti huomiota lasten huonoon yleiskuntoon koko maassa ja tuberkuloosista ja aliravitsemuksesta kärsivien lasten pikaisen hoidon tarpeeseen. Lapset kärsivät selvästi hoidon puutteesta. Hän piti keskustelua lastensiirtojen haitoista hiusten halkomisena lasten terveysriskien rinnalla.²⁸⁶

Ruotsissa vastaanottavana lääkärinä toimineen Sternerin mielestä suurten lapsijoukkojen kuljettaminen Ruotsiin sisälsi terveydellisiä riskejä, joiden vuoksi Lääkintöhallituksen edustajan olisi pitänyt olla mukana lastensiirtokomiteassa. Sterner totesi, että lastensiirtojen alkuvaiheessa luotettiin Ruotsissa lapsen terveystodistukseen, mutta myöhemmin osoittautui, että lasten terveydentila oli pakko tutkia Ruotsiin tulon jälkeen. Lasten yleistila Ruotsiin saavuttaessa ei ollut tyydyttävä. Pituus ja paino ei vastannut ikäkauden normaalia pituutta ja painoa. Sterner kiinnitti

²⁸² Arvo Ylpön haastattelu 2.3.1978. PKY.

²⁸³ Johan Wickströmin haastattelu 18.1.1979. PKY.

²⁸⁴ Wickström 1957, s.136, 140.

²⁸⁵ Sourander 1942, s.269-273.

²⁸⁶ Hbl 15.4.1942. Lehdessä siteerataan Souranderin artikkelia Åbo Underrättelse-lehdessä.

huomiota lasten saamaan yksipuoliseen, heidän kehitykselleen sopimattomaan ravintoon. Sterner piti jo ennen sotaa vallinnutta köyhyyttä eräänä syynä lastensiirtoihin vuosina 1941-43.

Ruotsin vastaanottopisteissä vuonna 1942 tarkastetuista 6 000 lapsesta 12 % eli 720 lasta sairastui erilaisiin tarttuviin infektiosairauksiin. Edelleen Sterner totesi, että 9 000:sta tarkastetusta lapsesta 213:lla todettiin tuberkuloosi, joka vaati välitöntä hoitoa.²⁸⁷

Ruotsin lääkintöhallitus kiinnitti maaliskuussa 1944 vakavaa huomiota niihin terveydellisiin riskeihin, mitä lastensiirtoihin liittyi.²⁸⁸ Lääkintöhallituksen maaliskuussa 1944 antamassa selonteossa päädyttiin siihen, että lapset olivat pitkien kuljetusmatkojen aikana tartuttaneet toisiaan ja taudit puhkesivat kohta Ruotsiin saapumisen jälkeen.²⁸⁹ Matka Ruotsiin saattoi kestää useita vuorokausia, joten tartunnan mahdollisuudet olivat suuret, koska lapset olivat jatkuvassa kanssakäymisessä toistensa kanssa. Ruotsissa oli puhjennut epidemioita suomalaisista lapsista saatujen tartuntojen johdosta ja myös kuolemantapauksia oli sattunut.

Ruotsin lääkintöhallitus vaati suomalaisten lasten terveystarkastuksen tehostamista lasten kotimaassa. Lääkintöhallituksen maaliskuussa 1944 tekemän esityksen perusteella oli terveystarkastuksen yhteydessä erotettava sairaat lapset terveiden lasten joukosta ja kaikki terveet lapset tulisi rokottaa kurkkumätää vastaan. Myös esitettiin, ettei lapsia tulisi enää lähettää Ruotsiin suuremmissa kuin 300 lapsen ryhmissä korkeintaan kahdesti viikossa. Lastensiirtoa oli rajoitettava, kunnes terveydellinen tilanne olisi hallinnassa. Saapumisensa jälkeen lasten tulisi olla 14 vrk karanteenissa. Karanteenissaoloaikaa oli pidennetty aikaisempaan käytäntöön verrattuna.

Suomen lääkintöhallitus suostui neuvottelujen jälkeen Ruotsin lääkintöhallituksen ehdottamiin toimenpiteisiin. Lastensiirtokomitean kanta oli aluksi kielteinen, sillä katsottiin Ruotsin lääkintöhallituksen ehdottaman 300 lapsen kuljetuskiintiön tulevan teknisesti vaikeaksi hoitaa ja kalliiksi ja ehdotettiin suurempaa kuljetuskiintiötä.²⁹⁰ Perustelussa ei huomioitu lasten riskejä

²⁸⁷ Lääkäri Sternerin haastattelulausunto 16.10.1979. Valtioneuvos Fagerholmilta saatu Sternerin yhteenveto- ja tarkastuskertomus ”Uppgifter om till Sverige överförda friska barn” vuodelta 1942. Sterner toimi Tukholman vastaanottopisteen ylilääkärinä kesäkuuhun 1942 asti. Lääkäri Elgenmark oli Sternerin seuraaja. PKY; ks. myös ”Erfarenheter fran genomgångshemmen för finska barn i Stockholm.” L-G. Sterner. Svenska läkartidningen 1942, s. 1006.

²⁸⁸ Skrivelse den 23.3.1944. Medicinalstyrelsen, angående mottagandet av till riket ankommande finska barn. Lääkintöhallitus palasi asiaan 5.12.1944. Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv. Riksarkivet; Neuvottelukokouksen pöytäkirja neuvottelusta 1.4.1944 Helsingissä. Lastensiirtokomitean ja sen työvaliokunnan järjestämien neuvottelukokousten pöytäkirjoja 1942-1945. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

²⁸⁹ Dagens Nyheter (20.2.1944 ja 22.2.1944) kertoo kaaoksesta, joka syntyi Uumajassa tautien puhjetessa karanteeniin sijoitettujen 661 suomalaislapsen joukossa. Vaikea influenssaepidemia oli puhjennut junamatkan aikana ja lapset olivat tartuttaneet toisiaan. Uumajassa puhkesivat syyhy, kurkkumätä ja tulirokko.

²⁹⁰ Lastensiirtokomitean ja sen työvaliokunnan järjestämien neuvottelukokousten pöytäkirjoja 1942-1945 Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto; Lastensiirtokomitean pöytäkirjojen toisteita 1941-1949. Neuvottelukokouksen pöytäkirja neuvottelusta 1.4.1944.. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto Kansallisarkisto.

lainkaan, vain kuljetustekniset vaikeudet ja kohonneet kustannukset. Ruotsin lääkintöhallitus palasi lastensiirtoihin uudemman kerran joulukuussa 1944 ehdottaen Ruotsin avustustoiminnan suunnan muuttamista. Lääkintöhallitus oli sitä mieltä, ettei ollut lapsen edun mukaista irrottaa lasta sen luonnollisesta ympäristöstä ja istuttaa uudelleen toiseen ympäristöön. Tulevan Suomeen suuntautuvan avustustoiminnan oli haettava muut keinot kuin lastensiirrot.²⁹¹ Tämä Ruotsin lääkintöhallituksen mielipide lastensiirroista luopumisesta jäi vähälle huomiolle Suomessa ja Ruotsissa.

Sota-ajan joukkokuljetuksiin liittyi myös muita riskejä. Merellä sattui tammikuussa 1940 uhkaava tilanne sukellusveneen hyökätessä lapsia Ruotsiin kuljettavaa saattuetta vastaan. Maaliskuussa 1940 Iittalassa sattuneessa junaturmassa sai 15 Ruotsiin matkalla ollutta sotalasta surmansa. Helmikuussa 1944 joutui lapsia kuljettanut Arcturus-laiva Turkua pommittaneiden venäläisten pommikoneiden hyökkäyksen kohteeksi. Kolme pommia osui lähelle laivaa, joka kuitenkin jatkoi matkaansa ja pääsi Tukholmaan 23.2.1944.²⁹² Sotalapset itse kertovat myös ”vähältä piti”-tilanteista.²⁹³ Kun ajatellaan kuljetusten laajuutta, voidaan pitää suoranaaisena ihmeenä sitä, ettei lapsia kuollut junia ja laivoja vastaan suunnatuissa hyökkäyksissä enempää. On myös mahdollista, ettei kaikista, varsinkaan talvisodan lentohyökkäysten uhreista ole tietoja käytettävissä, koska uutiset sensuroitiin. Sota-ajan joukkokuljetuksissa oli vaaransa, joista vanhemmille ei kerrottu etukäteen.

Uusi arvio Ruotsiin jääneiden lasten lukumäärästä

*”Koko kevään ajan on Tukholmaan lähetetty pieniä suomalaislapsia ilman, että näiden vanhemmat ovat varmistautuneet siitä, että lapset vastaanotetaan ruotsalaisiin perheisiin. Suomi-toimistoon on saattanut päivittäin saapua satakuntakin lasta, joiden oleskelua Ruotsissa ja matkaa edelleen Tukholmasta määräpaikkaan ei ole ollut järjestetty etukäteen.”*²⁹⁴

²⁹¹ Medicinalstyrelsen angående omhändertagande av finska barn. 21.12.1944. Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv Riksarkivet; Lastensiirtokomitean ja sen työvaliokunnan järjestämien neuvottelukokousten pöytäkirjoja vuosilta 1942-1945. Pöytäkirja kokouksesta 30.3.1944. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

²⁹² Dagens Nyheter 24.2.1944.

²⁹³ Riksförbundet Finska Krigsbarn (red. Sinikka Ortmark Almgren) 2003: Krigsbarns erinran. Snäll, lydig och tacksam, s.83; Hytönen Elina 2009: Perhe sodassa 1939-45, s.161.

²⁹⁴ Uusi Suomi 20.6.1948.

Sodanjälkeinen lapsiliikenne takaisin Ruotsiin oli täysin hallitsematonta ja syntyneet arviot lasten lukumääristä sen vuoksi epätarkkoja. Kesäkuussa 1947 Tukholman Suomi-toimiston johtaja Hjelt-Cajanus valitti Tukholmaan yksinään saapuvien suomalaislasten lukumäärää. Hän mainitsee kirjeessään Suomen lähetystölle, että Tukholmaan oli tullut päivittäin yli 100 lasta Suomesta, ennätyspäivänä 10.6.1947 jopa yli 200 lasta. Lapset saapuivat pääosin ilman hoitajia. Hän vaati tiukasti, ettei Suomesta saanut lähettää matkalle yhtään ainutta lasta, jolla ei ollut takeita huolenpidosta Ruotsissa.²⁹⁵

Hallituksen toimenpiteistään vuonna 1948 antaman kertomuksen johdosta annetussa mietinnössä esitti perustuslakivaliokunnan vähemmistö mietintöön lausuntoa, jossa todetaan, että Ruotsissa oli 15.9.1949 kotimaahan palaamatta vielä 15 174 suomalaista. Näiden lasten palauttamiseen tähtääviä toimenpiteitä oli edelleen tarmokkaasti jatkettava. Luku oli asian tulevan eduskuntakäsittelyn lähtökohtana.²⁹⁶

Näinkin suuri luku oli luonnollisesti ruotsalaisen avustuskomitean edustajille sekä lastensiirtojen keskeisille päättäjille Suomessa hyvin epämiellyttävä. Sehän merkitsi käytännössä sitä, että ruotsalaisten aloitteesta aloitetut lastensiirrot heikensivät Suomen inhimillisiä resursseja. Ruotsalaisen avustuskomitean mielestä luku oli korkeintaan 10 000 lasta, vaikka mukaan luettaisiin myös adoptoidut lapset. Ruotsalaiset totesivat Suomi-toimiston antamassa selvityksessä useita virheellisyyksiä. He kiinnittivät huomiota rekisteröinnin rakenteelliseen puutteeseen toteamalla, että Suomi-toimisto kirjasi vain laivamatkat Tukholman osalta. Lapsia palasi Suomeen kuitenkin junalla Haaparannan kautta ja lentäen Brommasta, mikä piti paikkansa.²⁹⁷

Lastensiirtojen päätöskonferenssissa Tukholmassa 14.10.1948 totesi ruotsalaisen avustuskomitean johtaja Lars Östberg: ”Kun nyt virallisesti päätämme toimintamme, jää jäljelle vielä laaja asioiden päätökseen saattamiseen liittyvä työ. Niin uskomattomalta kuin se kuulostaakin, niin Ruotsissa on vielä jäljellä 13 000 lasta. He eivät ole meidän rekistereissämme. He ovat tulleet Ruotsiin meidän avullamme, useimmat, mutta palanneet sitten Suomeen, ja sitten tulleet uudelleen Ruotsiin.”²⁹⁸ Luku oli summittainen arvio, jota Östberg ei tarkemmin perustele.

Luku on lähes sama kuin lastenkotiuttamiskomitean luku vuodelta 1949, joka oli

²⁹⁵ Salminen 2001 s.163.

²⁹⁶ Valtiopäiväasiakirjat. Asiakirjat, 1950. Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 17 hallituksen toimenpiteistään vuonna 1948 antaman kertomuksen johdosta.

²⁹⁷ Statistik.Hjälpskommitten för Finlands barn arkiv. Riksarkivet.

²⁹⁸ Pöytäkirja Tukholmassa 14.10.1948 pidetystä lastensiirron päättäjäiskonferenssista. ”När vi nu officiellt avslutar vår verksamhet, återstår ändå ett omfattande avvecklingsarbete. Det finns, hur otroligt det än låter, 13 000 barn kvar i Sverige. Vi ha dem inte i våra register. De ha kommit till Sverige genom vår förmedling, de flesta, men återvänt hem till Finland och sedan kommit hit på nytt.”. Hjälpskommitten för Finlands barn arkiv. Riksarkivet.

12 847 Ruotsissa vielä oleskelevaa suomalaislasta. Tämäkin luku oli Suomi-toimiston kokoamia, kuten eduskunnalle ilmoitettu luku. Lastenkotiuttamiskomitea epäili lukuja todetessaan, että sama lapsi saattoi olla tilastoissa useampaan kertaan laskettuna, milloin lapsi on välillä kotimaassa oltuaan palannut Ruotsiin.²⁹⁹

Lastensiirtokomitean arkistossa on luettelo ”mahdollisesti Ruotsissa vielä olevista lapsista”. Jo luettelon olemassaolo kertoo tilastoinnin vaikeudesta. Kyseessä on kahdessa laatikossa oleva kortisto ja erilaiset lapsiluettelot. Korteissa on selostuksia lasten perhetilanteista, jotka yleensä olivat vaikeita. Pelkästään ensimmäisessä laatikossa oli tiedot arviolta 800-900 lapsesta. Näiden laatikoiden olemassaolo todistaa, kuinka vaikea ja hallitsematon sodanjälkeinen tilanne oli lastensiirtoa hoitaneiden viranomaisten kannalta.³⁰⁰

Hallitsematon lapsiliikenne oli osa lastensiirtojen henkistä jälkiseuraamista. Lapsiliikenne kiinnitti 1950-luvulla myös huoltopoliisin huomiota. Sosiaalineuvos Kaarlo Helasvuo mukaan Helsingin poliisin huolto-osastolla oli kortisto ”levottomasti matkustavista lapsista”. Helsingin poliisi toimi yhteistyössä Tukholman poliisin kanssa. Helasvuo työskenteli Helsingin kaupungin sosiaalivirastossa sopeutumisvaikeuksista kärsivien lasten parissa.³⁰¹ Vuonna 1952 voimaan astunut passivapaus, joka oli rajoitettu vain kolmen kuukauden oleskeluun³⁰², synnytti muuttoliikettä Ruotsiin, joka pohjautui kontakteihin, jotka olivat syntyneet sotalapsikaudella.

Luotettavan arvion saamiseksi on turvauduttava muihin lähteisiin kuin Östbergin tai muiden esittämiin tietoihin. Ruotsiin suuntautuneen muuttoliikkeen tutkiminen antaa luotettavan mahdollisuuden Ruotsiin jääneiden lasten lukumäärän arviointiin. Alur Reinans on tutkinut Suomen sodanjälkeistä muuttoliikettä Ruotsiin vuosina 1945-93 ja tehnyt muuttoliikkeestä oheisen taulukon.³⁰³

				Suhdeluvut:	
Vuosi	Muuttaneita lapsia	Muuttaneita naimisissa olevia aikuisia	Kokonaismuutto-liike	lapset/naimisissa olevat	lapset/kokonaismuutto-liike

²⁹⁹ Lastenkotiuttamiskomitean mietintö. Komiteamietintö 1949:18, s.6.

³⁰⁰ Luettelo mahdollisesti Ruotsissa vielä olevista lapsista. Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.

³⁰¹ Sosiaalineuvos Kaarlo Helasvuon haastattelulausunto 8.2.1978 PKY; Helsingin kunnalliskalenteri 1945; Helasvuon muistokirjoitus Helsingin Sanomissa 6.8.2006; Helsingin Sanomat 3.1.1955: Ehdotus suomalaisen yhdysmiehen saamiseksi Ruotsin poliisiin. Helasvuo on kirjoittanut sodanjälkeisestä kriminaalipolitiikasta. Hän korostaa rikoksenteikijän sosiaalisen kuntoutuksen merkitystä. Helasvuo 1969.

³⁰² Sundelius-Wiklund 2000, s.353.

³⁰³ Lainio 1996, s.69. Reinans on laatinut oheisen taulukon Lainion teoksessa käytetyn perusaineiston perusteella.

1945	539	846	2 396	0,64	0,22
1946	1 133	1 209	3 950	0,94	0,29
1947	3 521	1 253	6 568	2,81	0,54
1948	4 167	2 086	8 934	2,00	0,47
1949	1 441	1 718	6 414	0,84	0,22
1950	2 575	3 614	11 851	0,71	0,22
1951	2 730	3 949	12 803	0,69	0,21
1952	1 433	2 331	8 158	0,61	0,18

Suhdeluku, joka kuvaa lasten määrää naimisissa olevien maahanmuuttaneiden aikuisten määrään, vaihtelee välillä 0.61-2.81.³⁰⁴ Erot ovat suuria. Reinansin mukaan kirkonkirjoihin Ruotsissa sodan jälkeen vietyjen suomalaislasten lukumäärässä on selvää ylijäämää, joka ei selity normaalilla maahanmuutolla ja sen yhteydessä tehdyllä kirkonkirjoihin viemisellä. Syynä on Ruotsiin jääneiden sotlasten vieminen kirkonkirjoihin. Lapsi vietiin kirkonkirjoihin silloin, kun oli perusteltua syytä olettaa, että oleskelusta Ruotsissa tuli lopullinen tai pitkäaikainen. Vuonna 1947 vietiin suomalaislapsia kirkonkirjoihin eniten. Näiden lasten (naimattomat alle 18-vuotiaat) osuus kaikista kirkonkirjoihin viedyistä maahanmuuttajista oli yli 50%.

Ruotsissa kirkonkirjoihin vietyjen suomalaislasten normaalin maahanmuuton ylittävä osuus vuosina 1945-52 selviää oheisesta taulukosta.

Vuosi	Muuttaneita lapsia	Muuttaneita naimisissa olevia aikuisia	Lapset/naimisissa olevat aikuiset	Ylijäämä laskettu kertoimella 0,61 (vuoden 1952 muuttoliike)
1945	539	846	0,64	19

³⁰⁴ Suhdeluku on saatu jakamalla lasten lukumäärä naimisissa olevien aikuisten lukumäärällä, esim. $3\,521/1\,253=2,81$ (vuosi 1947).

1946	1 133	1 209	0,94	390
1947	3 521	1 253	2,81	2751
1948	4 167	2 086	2,00	2885
1949	1 441	1 718	0,84	385
1950	2 575	3 614	0,71	353
1951	2 730	3 949	0,69	302
1952	1 433	2 331	0,61	0
Summa	17 539	17 006		7 084

Reinansin laskema ylijäämä saadaan, kun kaikkien kirkonkirjoihin vietyjen suomalaislasten lukumäärästä vähennetään Ruotsiin muuttaneiden naimisissa olevien henkilöiden keskimääräinen lapsiluku maahanmuuttovuonna 1952. Vuosi 1952 on valittu vertailuperusteeksi siksi, että silloin voidaan muuttoliikkeen maiden välillä katsoa olevan jo normaalia. Sotalasten vaikutus kirkonkirjoihin vientien lukumääriin on nyt poistunut mahdollisia yksittäistapauksia lukuun ottamatta. Kun kertoimena käytetään vuoden 1952 suhdelukua 0.61, saadaan ylijäämän suuruudeksi 7 084 lasta. Vuonna 1948 suomalaislasten ylijäämä oli kaikkein suurin.³⁰⁵

Laskelman luotettavuuteen vaikuttaa Ruotsissa 1.1.1948 voimaan tullut lapsilisälaki. Se koski kaikkia alle 16-vuotiaita lapsia kansallisuudesta riippumatta.³⁰⁶ Lapsilisän saamisen edellytyksenä oli, että lapsi oli viety kirkonkirjoihin. Ei ole uskottavaa, että ruotsalaiset kasvatusvanhemmat olisivat jättäneet käyttämättä hyväkseen lapsilisiä, joihin heillä oli oikeus myös suomalaislapsen kohdalla. Hjälpkommitten för Finlands barn lähetti lääninasiainmiehilleen ohjeet menettelytavoista lasten viemiseksi kirkonkirjoihin, jotta turvattaisiin lapsen oikeus lapsilisään.³⁰⁷ Vanhemmat ovat turvanneet lapsen oikeuden lapsilisään tämän ohjeen mukaisesti. Se selittää poikkeuksellisen korkean kirkonkirjoihin viedyn suomalaislasten määrän vuosina 1947-48.

Kun adoptiolasten lukumäärää koskevassa tilastossa käytetään Ruotsin virallista, maakohtaista ja lapsen syntymävuoteen perustuvaa tilastoa, saadaan vuosina 1932-46 syntyneiden ja Ruotsissa adoptoitujen suomalaislasten lukumääräksi 3 072.³⁰⁸ Lastensiirtokomitean toimesta tehtyjen kasvattilapsisopimusten teko päättyi 1.10.1948 lastensiirtokomitean lopettaessa toimintansa. Tuohon päivään mennessä oli lastensiirtokomitea tehnyt 3 764 kasvattilapsisopimusta.

³⁰⁵ Majava 1975, s.15-16.

³⁰⁶ Nationalencycledin. 1990. Kansalliskirjasto.

³⁰⁷ Korrespondens med länsombuden. Angående fosterbarnsöverkommelser, nationalitetsintyg och barnbidrag. 21.1.1948.Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv. Riksarkivet.

³⁰⁸ Sveriges officiella statistik. Statistiska centralbyrån. Befolkningsstatistiken. Örebro. Antalet finska barn adopterade enligt födelseår 1932-1946. Tätä tutkimusta varten tehty erillistilasto. Tarkasteluun on sisällytetty syntymävuosi 1946 siksi, että tuolloin vietiin Ruotsiin 850 sairasta lasta, joukossa myös hyvin pieniä lapsia.

Seuraava yhteenveto kuvaa niiden lasten lukumäärää, joiden Ruotsissa oleskelun voidaan katsoa muodostuneen pysyväksi ja joiden suhteen tehtiin jäämiseen liittyviä järjestelyjä:

Adoptoituja	3 072 (Ruotsin virallinen adoptiotilasto) ³⁰⁹
Kasvatilapsia	3 764 (lastenkotiuttamiskomitean mietintö) ³¹⁰
Muutoin sijoitettuja	263 (lastenkotiuttamiskomitean mietintö) ³¹¹
Yhteensä	7 099

Luku on lähes sama kuin Reinansin tietoihin pohjautuvaa suomalaislapsia koskevaa luku 7 084. Majava arvioi omassa Suomen ja Ruotsin välistä muuttoliikettä koskevassa tutkimuksessaan Ruotsiin jääneen noin 7 000 lasta.³¹²

Lastensiirtojen välittömänä seuraamuksena Ruotsiin jääneiden suomalaislasten luvuksi voidaan karkeasti arvioida n. 7 100 lasta. Lastensiirtokomitean kautta lähetetyistä 48 628 lapsesta luku muodostaa 14 %. Tanskaan sodan jälkeen jääneiden suomalaislasten lukumäärää oli 12.2 % kaikista Tanskaan lähetetyistä 3 746 lapsesta.³¹³

Sotalapset ovat voineet myöhemmin aikuisiässä palata Ruotsiin esim. työnhakuun. Räsänen tutkimuksen mukaan vuonna 1988 Ruotsissa oleskeli 158 eli 28 % tutkimusryhmän 568 sotalapsesta. Heistä sotalapsimatkojen yhteydessä oli Ruotsiin jäänyt vain 64 lasta eli 11 % tutkimusryhmästä.³¹⁴ Valtaosa Ruotsissa tutkimushetkellä asuneista oli palannut sinne myöhemmin.

Sotalasten osuus 1960- ja 1970-luvun siirtolaisuudessa Ruotsiin saattaa olla suuri. De Geer suoritti kyselytutkimuksen Göteborgissa vuonna 1980 niiden suomalaisten parissa, jotka olivat olleet maassa vähintään 16 vuotta. Näistä 15 % oli sotalapsia. Heillä oli valmiit kontaktit Ruotsissa ja monilla kielitaito tallella.³¹⁵ Sotalapset saattavatkin olla hyvän maahanmuuttajien kärkijoukko.

Suomen lastensiirtojen sodanjälkeiset tapahtumat tukevat muista lastensiirroista tehtyjä havaintoja. Ensimmäinen havainto koski sitä, miten ero vaikuttaa heikentävästi lasten ja vahvempien välisiin tunnesiteisiin. Erosta muodostui lastensiirtojen seurauksena pysyvä n. 7 100

³⁰⁹ Sveriges officiella statistik. Statistiska centralbyrån. Befolkningsstatistiken. Örebro. Antalet finska barn adopterade enligt födelseår 1932-1946. Tätä tutkimusta varten tehty erillistilasto. Lastenkotiuttamiskomitean mietinnössä adoptiolasten luku on alhaisempi eli 1 235 lasta. Komiteamietintö 1949:18, s.6.

³¹⁰ Lastenkotiuttamiskomitean mietintö. Komiteamietintö 1949:18, s.6.

³¹¹ Sama.

³¹² Majava 1975, s.XII.

³¹³ Schildt-Runeberg 1961, s.164-165.

³¹⁴ Räsänen 1988, s.19

³¹⁵ De Geer 1986, s.12.

suomalaislapsen kohdalla.³¹⁶ Tämä oli vastoin lastensiirtojen alkuperäistä väestöpoliittista tavoitetta. Toinen havainto koski dokumentoinnin ongelmia.³¹⁷ Vaikka järjestäjät yrittivät dokumentoida lasten matkat ja paluut, ei tämä aina onnistunut. Suomen lastensiirroissa tilanne riistäytyi viranomaisten käsistä varsinkin sodanjälkeisen paluuliikenteen osalta. Tämä dokumentoinnin puutteellisuus oli syy siihen, että eduskunnalle esitettiin vuonna 1950 aivan liian suuri Ruotsiin jääneiden lasten lukumääräarvio.

Väestöpoliittinen tilinpäätös Suomen kannalta

”Missä minun poikani on?” kysyi eräs isä minulta, kun olin tuonut lapsia Lahteen. ”Kyllä hän täällä on”, vastasin ja aloin hakea lasta toisten joukosta. ”Ei se tämä ole!” sanoi isä, kun annoin hänelle kyseessä olevan pojan. ”Varmasti!” vastasin. ”Ettekö enää tunne häntä?”. ”Tunnen toki, mutta tämä se ei voi olla”. ”Kyllä vaan”, vastasin taas isän epäilyksiin. Isä otti nyt pojan lähemmäksi itseään ja alkoi tutkia joka puolelta, työnsi hänet kauemmaksi, katseli, otti taas lähemmäksi ja koko ajan sanoi: ”Ei se tämä voi olla, kyllä teille nyt on tullut erehdys!” ”No, katso nyt sinäkin välillä”, sanoi isä pojan äidille, joka, kumma kyllä, oli vain sivusta nauraen tätä toimitusta seurannut. Mutta ei äitikään poikaansa sen paremmin tuntenut. Sitten isän silmät kirkastuivat, hän otti taas pojan lähemmäksi itseään, nosti lentäjälakkaa, joka oli vinosti vasemman korvan päällä, katseli korvan takaa ja sanoi: ”Kyllä se sittenkin tämä on.” Korvan takana oli syntymämerkki, josta hän pojan tuns. Poika oli ollut Ruotsissa noin 5-6 vuotta ja oli nyt 8-vuotias.”³¹⁸

Ruotsiin jäi jatkosodan jälkeen n. 7 100 lasta. Siirrot pelastivat n. 2 900 lapsen hengen, näiden joukossa monia sairaina lähetettyjä. Suomen valtio ei lastensiirroista saanut sitä väestöpoliittista hyötyä, jota tällä toimenpiteellä viime kädessä tavoiteltiin. Lopputulos heikensi Suomen väestöllistä potentiaalia usealla tuhannella lapsella.

Lastensiirtojen perimmäinen väestöpoliittinen tavoite toteutui sairaiden lasten siirroissa paremmin kuin terveiden lasten siirroissa verrattaessa hengissä säilyneiden ja Ruotsiin jääneiden

³¹⁶ Ressler ja muut 1988, s.125.

³¹⁷ Ressler ja muut 1988, s.126.

³¹⁸ Av och an ... ja takaisin taas. ”Tätien” tarinat, koottu ja ulosannettu näiltä itseltään. Juhlajulkaisu Mary Lavoniuksen täyttäessä 60 vuotta 19.3.1948, s.40. Kyseinen tapaus sattui vuonna 1947 Lahden rautatieasemalla. Tarina osoittaa, kuinka vaikeisiin tilanteisiin sekä vanhemmat että lapset saattoivat joutua lapsen palatessa pitkän Ruotsissa olon jälkeen kotimaahansa. Tilanteen vakavuus palaavan lapsen kannalta ei ilmene lastensaattajan kertomuksessa, vaan tilanne halutaan nähdä lähinnä huvittavana.

lukumääriä. Tällöin on turvauduttava lastensiirtokomitean omiin tilastoihin, joiden luvut poikkeavat hivenen Reinansin laskelman luvuista eri tutkimusajankohdista johtuvista syistä.

Lastensiirtokomitean toiminta nimittäin päättyi 1.10.1948, kun taas Reinansin laskelma ulottuu vuoteen 1951. Lastensiirtokomitean luvut ovat kuitenkin suuntaa antavia. Sairaita lapsia lähetettiin yhteensä 5 101. Heistä pelastui n.1 700. Vain 465 kaikista sairaina lähetetyistä lapsista eli n. 9 % jäi pysyvästi Ruotsiin adoption tai kasvattilapsisopimuksen perusteella. Siirron peruste sairailta lapsilla oli pakon sanelema eli pelkästään sairauden hoito. Terveiden lasten kohdalla Ruotsiin jääneiden luku kohoa. Terveitä lapsia lähetettiin 43 527. Ruotsiin siirretyistä lapsista pelastui 1 217 lasta johtuen Ruotsin paremmista terveydellisistä olosuhteista. 4 839 lasta eli noin n.11 prosenttia jäi pysyvästi Ruotsiin lastensiirtokomitean antaman tiedon perusteella. Jos laskentaperusteena käytetään sairaiden lasten Ruotsiin jäämisen prosenttilukua yhdeksän, saadaan lähes 1 000 lasta pienempi luku.

Ruotsiin jääneiden lasten luku olisi kokonaisuudessaan ollut vieläkin suurempi ilman lastensiirtokomitean jyrkkiä vastatoimia kaikkien lasten saamiseksi takaisin kotimaahansa. Terveiden lasten kohdalla puuttui monelta selkeä peruste lapsen lähettämiseksi. Joka neljännellä terveellä lapsella syy lapsen Ruotsiin lähettämiseen kuuluu ryhmään ”Syy ilmoittamatta”. Lähettämisen perusteena saattoi tällöin olla Ylpön mainitsema ”muotivirtaus”, jonka seurauksena lastensiirrot paisuivat todelliseksi kansanliikkeeksi. Lähettämispäätöstä ei silloin aina harkittu riittävästi.³¹⁹ Sairaiden lasten kohdalla päätöksen perustelu oli yksiselitteinen, kyse oli usein hengen pelastamisesta.

Lasten kuljetuksiin liittyvät kuolemantapaukset olivat lukumääräisesti varsin pieniä verrattaessa hengissä säilyneiden lasten lukumäärään. Difteriaan menehtyi 15 lasta. Näitä kuolemia voidaan pitää itse lastensiirtotapahtumasta johtuvina. Vastaanottavan puolen antama nopea ja tehokas hoito kaikkien tartuntatautien kohdalla vähensi kuolemantapausten määrää. Terveydelliset näkökohdat olisi kuitenkin tullut huomioida paremmin kuljetusten suunnittelussa.³²⁰ Lääkintöhallituksen tai jonkun lääketieteellistä ammattitaitoa omaavan tahon olisi pitänyt olla mukana lastensiirtojen kokonaisuuden suunnittelussa.

Eduskunnassa vuonna 1942 esitetyt epäilyt lasten menettämistä osoittautuivat käytännön kokemusten valossa perustelluiksi, vaikka todellinen lukumäärä oli eduskunnalle ilmoitettua lukua paljon pienempi. Lastensiirtojen myötä syntyi myös väestöryhmä, jonka muuttohalukkuus Ruotsiin oli muita suurempi kielitaidon ja Ruotsissa olevien valmiiden yhteyksien vuoksi. Helsinki-kohortin

³¹⁹ Saman asiaan kiinnitti huomiota myös Elina Rautanen Erkko Kivikosken elokuvassa ”70 000 pientä kohtaloa”, joka esitettiin 26.12.1984.

³²⁰ Sourander 1942, s.269-273.

tietojen perusteella sotalasten muuttoprosentti oli 12.4 muiden ollessa 6.9. Ero osoittaa sotalasten muita huomattavasti suuremman muuttovalmiuden vieraaseen maahan. Varsinaista kohdemaata ei Helsinki-kohortin tilastotiedossa mainita, mutta suurella todennäköisyydellä maastamuuton kohdemaana on ollut Ruotsi.³²¹ Tämä merkitsee sitä, että Ruotsiin olisi myöhemmin muuttanut n. 9 900 sotalasta kaikkiaan n. 80 000 lapsesta. Kun lukuun lisätään heti sodan jälkeen Ruotsiin pysyvästi jääneet n. 7 100 lasta, päädytään lukuun 17 000. Tämä luku on suuruusluokaltaan sama kuin Suomi-toimiston eduskunnalle sodan jälkeen ilmoittama luku 15 174 lasta.³²²

Useimmat vuosina 1945-47 Ruotsista kotiin palanneista 31 005 lapsesta palasivat perheisiin, joissa heitä odotettiin ja jonka uusiin olosuhteisiin he vähitellen sopeutuivat.³²³ Muista lastensiirroista saadut kokemukset osoittavat tunnesiteiden muuttumisen lasten ja vanhempien välillä pitkän eron seurauksena. Pitkän eron yhteydessä syntynyt vieraantuminen omasta lapsesta oli keskeinen syy lasten pysyvään Ruotsiin jäämiseen. Tunne oli molemminpuolinen, sillä lapsi puolestaan oli henkisesti saanut uudet vanhemmat Ruotsissa eikä sodan jälkeen ymmärtänyt, miksi hänen tulisi näistä vanhemmistaan erota ja palata Suomeen. Tämä oli asiantila, jota suomalainen osapuoli ei sodan jälkeen kyennyt ymmärtämään ja hyväksymään.

Vaikka useimmilla sotalapsista onkin hyvin myönteinen kokemus ajastaan ruotsalaisessa kasvatuserheessä, eivät lastensiirtojen henkiset jälkiseuraamukset kaikilta osiltaan vastanneet asetettuja tavoitteita. Palanneiden lasten henkisen hyvinvoinnin tulisi olla Suomeen jääneitä paremman, sillä heidän säästyivät sodan kauhujen kohtaamiselta. Ruotsista paluuseen liittyi monilla kuitenkin ongelmia. Räsänen tutkimuksen mukaan sotalapsilla oli huonommat suhteet vanhempiinsa kuin verrokkiryhmällä, joka oli ollut sota-ajan Suomessa. Erityisesti suhde äitiin oli ongelmallinen. Myös koulunkäynnin osalta esiintyi vakavia ongelmia.³²⁴ Lastensiirroilla oli myös selvästi nuorisorikollisuutta lisäävä vaikutus. Paluuseen liittyneet erityisen raskaat kokemukset ovat myötävaikuttaneet selvästi nuorten joutumiseen rikosten tielle.³²⁵ Helsinki-kohortin tutkimusten perusteella sotalapset kärsivät masennusoireista tänne jääneitä enemmän.³²⁶ Erokokemus ensin

³²¹ Helsinki-kohortti 1934-44. Dosentti Anu Pesoselta 17.11.2009 saatu julkaisematon taulukkotieto. Helsinki-kohortin 13 345 tutkitusta henkilöstä 1 778 oli arkistotietojen mukaan ollut sotalapsena Ruotsissa tai Tanskassa.

³²² Jalo 1950, s.111.

³²³ Schildt-Runeberg 1961, s.220-221.

³²⁴ Räsänen 1988, s54,74.

³²⁵ Schildt-Runeberg 1961, s.205-218.

³²⁶ Pesonen-Räikkönen-Heinonen-Kajantie-Forsén-Eriksson: American Journal of Epidemiology. Vol.166. N.0 10 September 17,2007 s.1131: Depressive Symptoms in Adults Separated from Their Parents as Children: A Natural Experiment during World War II. Helsinki-kohortin tutkimukseen sisältyi myös terveydentilan fyysisiä tarkistuksia ja mittauksia.

omasta perheestä ja ennen kaikkea paluu Ruotsista siihen liittyvine uusine erokokemuksineen on monelle sotalapselle saattanut olla pahin sodan aiheuttama järkytys.

Monet sotalapset ovat saattaneet torjua omat kokemuksensa niiden kipeyden vuoksi. Erkki Kokko kertoo, miten hänen 3-vuotiaana Ruotsiin lähtenyt ja 6-vuotiaana sieltä palannut Toivo-veljensä totesi itse oman sopeutumisensa sujuneen suuremmista vaikeuksista. Perhe muisti paluun toisin. Veljen ikävä Ruotsiin oli totaalista, ehdotonta. Lähdöstä takaisin Suomeen ei Toivolla ollut mitään muistikuvaa. Kokemus oli veljelle liian tuskallinen muistettavaksi. Samanlainen tuskallisen kokemuksen torjunta tapahtui myös Pentti-veljen kohdalla, joskin nyt oli kyse tulosta Ruotsiin Avestaan ja sopeutumisesta uuteen kotiin ja perheeseen. Pentti oli kuuden vuoden ikäinen.³²⁷ Nämä yksittäiset kokemukset kuvastanevat myös suuremman lapsijoukon kokemusta. Liian ahdistavat muistot torjutaan tietoisuudesta.³²⁸ Peltonen puhuu muistin politiikasta eli muistin halusta muuttaa tai parannella mennyttä oman ajattelun ja oman nykyhetken mukaiseksi ottamalla huomioon, miltä muiston tulisi näyttää. Muisti toimii dynaamisesti luomalla uutta. Peltonen puhuu myös lapsen vaikenemisesta.³²⁹ Torjutut muistot saattavat kuitenkin eri tavoin oireilla myöhemmin.

Sveitsiläinen lasten avustusjärjestö Pro Juventute Mundi muodosti sodan jälkeen periaatteellisen kannan lasten auttamisesta sodan oloissa. Se päätti kokouksessaan 22.9.1945, että apu sodasta kärsimään joutuneille lapsille oli annettava ensisijaisesti siinä maassa, missä lapset asuvat.³³⁰ Tämä oli ollut Juho Koiviston, Torsten Nothinin ja Matti Virkkusen pyrkimys. Lastenkotiuttamiskomitea totesi mietinnössään vuonna 1949, että lasten erottamista vanhemmistaan tulisikin pyrkiä viimeiseen asti välttämään. Taloudelliset syyt eivät saisi olla lasten ja vanhempien erottamisen perusteena.³³¹

Ruotsalaiset analysoivat sodan jälkeen lastensiirtojen kustannustehokkuutta ja ottivat oppia kokemuksista. He kieltäytyivät vuonna 1947 saksalaislasten siirrosta Ruotsiin. Ruotsin avustuskomitean toiminnanjohtaja Östberg totesi vuonna 1953, ettei lapsia olisi ehkä siirretty Ruotsiin lainkaan, jos vuonna 1941 olisi tiedetty, kuinka pitkään lapset joutuvat Ruotsissa oleskelemaan.³³²

Tutkijat ovat koonneet kokemuksia yhdeksästä sellaisesta kriisistä, joissa lapsia on siirretty turvallisemmille alueille. He muodostavat saatujen kokemusten perusteella ehdottomasti kielteisen

³²⁷ Kokko 2009, s. 60, 94, 154-155.

³²⁸ Ks. myös Helsingin Seudun Sotalapset ry:n kirjoittajapiiri 2009, s.182-183.

³²⁹ Peltonen 2003, s.11-13.

³³⁰ Handlingar ordnade i ett dossiesystem. Volym 1. Internationella hjälpororganisationer. Hjälpkommittens för Finlands barn arkiv. Riksarkivet.

³³¹ Lastenkotiuttamiskomitean mietintö. Komiteamietintö 1949:18, s.7.

³³² Salminen 2001, s.159.

kannan lasten ja vanhempien erottamisesta toisistaan kriisitilanteissa.³³³ Myös Suomen suorittamia lastensiirtoja voidaan pitää laajakantoisena poliittisena erehdyksenä, jota ei Suomessa ole täysin kyetty kohtaamaan. Pienen lapsen kannalta on myös muita vaaratekijöitä kuin pelkästään sotaan liittyvät.

LASTENSIIRTOJEN MUISTO

Sodan jälkeinen aika: kun virallinen Suomi ja perheiden Suomi kohtasivat

Emme koskaan unhoita sitä, kuinka kilttejä Te kaikki olitte meille, vaikka me olimme ihan vieraita ja tulimme kaukaa ja meidän oli ikävä Äitiä ja Isää ja sisaruksia ja kotia. Nyt meillä on taas hyvä kotona, kun ei ole enää sota, vaan Rauha. Ja me nukumme kaikki yöt paikallamme omissa sängyissämme. Päivällä me käymme koulua

³³³ Ressler ja muut 1988, s.126.

*ja leikimme. Meillä on ruokaa ja vaatteita, ja meillä on oikein mukavaa, kun olemme taas kotona. Mutta me muistamme Teitä ja meillä on joskus Teitä ikävä. Ja me lähetämme Teillekin tämän kirjan, että tekin katselette näitä kuvia ja luette kirjoituksia ja muistatte meitä. Ja siitä Te tiedätte, että me Suomen lapset kiitämme Teitä kaikkia Ruotsin ja Tanskan Tätejä ja Setiä siitä, että Te olitte meille hyviä silloin, kun meillä oli sota.*³³⁴

Sodan jälkeen tuli valtiovallan taholta tarpeelliseksi muodostaa yhteinen suhtautumistapa lastensiirtoihin, kuten jo sodan aikanakin oli tehty sensuurin ja propagandan keinoin. Se oli ylhäältä annettu malli siitä, miten lastensiirroista tuli ajatella, tunkea ja puhua. Vuonna 1949 julkaistu teos *Suomen lapset kiittävät. Finlands barn tackar. De finske born takker* esitti mallin siitä, miltä sotalapsimuiston tulisi näyttää. Kirjassa oli kuvitteellinen kiitoskirje Ruotsin ja Tanskan rakkaille sedille ja tädeille. Kirja omistettiin kaikille niille henkilöille, jotka olivat mukana lastensiirroissa. Vain myönteisten tunteiden ja ennen kaikkea kiitollisuuden esittäminen oli sallittua. Kriittinen suhtautuminen merkitsi sekä viranomaisten arvostelua että perheen sisäistä ristiriitaa. Ristiriitaan sisältyi myös kasvatusperhe Ruotsissa tai Tanskassa. Veikko Inkinen toteaa, että hänen sotalapsisukupolvensa on vieläkin tämän kiitoskirjeen panttivankina.³³⁵

Virallinen linja sodan jälkeisessä Suomessa ilmeni selvimmin sodanajan sosiaaliministeri Karl-August Fagerholmin ajatuksessa: ”Jag skulle göra det om”.³³⁶ Poliittinen eliitti haki hyväksyntää omalle toiminnalleen. Fagerholm oli virallisen linjan näkyvin edustaja. Hän vaikutti lastensiirtojen käynnistymiseen jo talvisodan aikana, mutta kaikkein merkittävin hänen roolinsa oli jatkosodan alkuvaiheessa syyskuussa 1941. Hän oli ylivoimaisesti vaikutusvaltaisin lastensiirtojen puolestapuhuja. Hänellä oli läheiset suhteet Ruotsin poliitikkoihin, erityisesti sosiaalidemokraatteihin ja ammattiyhdistysliikkeeseen. Hän kuului suomenruotsalaiseen vähemmistöön, jolle lasten lähettäminen Ruotsiin sodan oloissa oli luonnollinen asia. Lasten lähettämisestä muodostui Valtion tiedotuslaitoksen (VTL) aktiivisen propagandan johdosta suomalaisen yhteiskunnan toivoma asia. Niin moni lapsi kuin mahdollista tuli lähettää Ruotsiin. Siksi lastensiirrot paisuivat valtavaksi kansanliikkeeksi.

Virallisen näkemyksen mukaan lastensiirtojen tarkoituksenmukaisuutta ei saanut kyseenalaistaa. Sodan aikana sensuuri kielsi jyrkästi kaiken lastensiirtojen arvostelun. Jopa kansanedustajien puheenvuoroista sensuroitiin kriittiset kohdat, jotteivät mielipiteet olisi loukanneet avun antajaa.

³³⁴ Kivitie, Heino, Marttinen. Helsinki 1949, s.9.

³³⁵ Inkinen 2007.

³³⁶ ” Tekisin kaiken uudelleen ”.

Virallisen Suomen toimesta lastensiirroista kirjoitetut kiitoskirjat sekä sodan aikana että sodan jälkeen antavat meille mallin siitä, kuinka asiaan tulee suhtautua ja kuinka se tulee muistaa. Lähestymistapa sulki pois kaikki avustusmuotoon liittyvät riskitekijät ja sen synnyttämät inhimilliset ongelmat.

Julkisessa sanassa ei lastensiirroista paljoakaan kirjoiteltu lasten paluuseen liittyvien oikeudellisten ristiriitojen vähetessä 1950-luvun alkupuolella. Etusijalle jäi myönteisyyttä korostava kokonaiskuva. Valtion tiedotuslaitoksen johtajana sodan aikana toiminut Vilkuna korosti sitä, miten kauniin kuvan Suomen ja Ruotsin välisistä suhteista antoi lasten siirto nälkiintyvistä Suomesta ruotsalaisiin koteihin.³³⁷ Tätä kuvaa eivät saaneet häiritä sodan jälkeiset, lasten paluuseen liittyneet usein traagiset tapahtumat, joista pahin oli Pekka Nordlundin murha Kurikassa.

Koska lastensiirrot olivat yhteiskunnan voimakkaasti toivoma asia, ei avoin mielipiteiden vaihtaminen lastensiirtoihin liittyneistä riskeistä ollut sodan aikana mahdollista. Se olisi vähentänyt vanhempien halukkuutta lähettää lapsensa Ruotsiin ja samalla pienentänyt näin saatavaa hyötyä. Sensuuri tukahdutti kritiikin ja epäilyn. Yleistä mielipidettä manipuloitiin propagandan keinoin antamalla lastensiirroista ihanteellinen kuva. Lapsista kasvaisi naapurimaan yltäkylläisyyden keskellä terveitä ja voimakkaita miehiä ja naisia, jotka palattuaan takaisin kotimaahansa turvaisivat isänmaansa tulevaisuuden. Saadusta avusta tuli olla kiitollinen.

Tämä yleisen tietoisuuden ohjailu toteutui sodan jälkeen myös perheiden tasolla. Sota-ajan sensuuripäätös muuntui perheiden sisäiseksi puhumattomuudeksi. Sodan jälkeen kohtasivat sekä poliittinen Suomi että perheiden Suomi toisensa tavassa, miten lastensiirtoihin tuli suhtautua. Tähän vaikenemisen strategiaan liittyi perheitä koskeva lastensiirtokomitean tutkimustulos vuodelta 1945. 2/3 tutkituista n. 600 perheestä ei enää halunnut lainkaan lastaan takaisin Ruotsista. Tämä tieto salattiin julkisuudelta. Sodanjälkeisestä lasten hallitsemattomasta paluuliikenteestä Ruotsiin ei myöskään keskusteltu asian vaatimalla vakavuudella, koska kyseessä oli todellisuudessa lasten heitteillejättöön rinnastettava asia.³³⁸ Molemmat päätöksentekijöiden kannalta kiusalliset ja lasten kannalta tuskalliset asiat ovat lähes kokonaan kadonneet yleisestä tietoisuudesta.

Suomen poliittisessa kentässä vaikutti lastensiirtoja vastustava poliittinen voima, joka on myös häivytetty yleisestä tietoisuudesta. Tätä voimaa edustivat vuonna 1939 maalaisliittolainen ministeri Juho Koivisto, vuonna 1942 Isänmaallinen kansanliike (IKL) yhdessä kokoomuksen ja maalaisliiton kanssa. Voimakkaimmin julkisuudessa lastensiirtoja vastustanut henkilö oli

³³⁷ Vilkuna 1962, s.123.

³³⁸ Uusi Suomi 20.6.1948

kokoomuksen kansanedustaja Paavo Virkkunen, joka opetustyönsä kautta joutui tekemisiin lasten kanssa.³³⁹ Hän oli Fagerholmin vaikutusvaltaisin vastustaja lastensiirroissa.

Vuonna 1950 käsiteltiin eduskunnassa lastensiirtojen seuraamuksia. Keskeisin toimija oli tällöin kommunistien käytännössä johtama SKDL (Suomen Kansan Demokraattinen Liitto). Tämä vuonna 1950 käyty eduskuntakeskustelu, jossa käsiteltiin Ruotsiin jääneiden lasten muodostamaa kansallista menetystä, on myös häivytetty yleisestä tietoisuudesta. Sodan jälkeiset tapahtumat osoittivat, että sodan aikana eduskunnassa esitetyt pelot ja epäilyt olivat hyvin perusteltuja. Lastensiirtojen lopputuloksesta väestöpoliittiselta kannalta tarkasteltuna hyötyi Ruotsi, ei Suomi, vaikka tätä ei auttaja suinkaan ollut tarkoittanut. Paasikiven linjan toisena pilarina toiminut pohjoismainen suuntautuneisuus olisi saanut ikävän kolauksen, jos Suomen taholta olisi ryhdytty jyrkkiin toimenpiteisiin kaikkien lasten palauttamiseksi. Tämäkin Paasikiven linjan toinen pilari on jäänyt vähälle huomiolle.³⁴⁰ Se vaikutti vuonna 1950 lastensiirtojen jälkiseuraamusten käsittelyyn ja seuraamuksista vaikenemiseen.

Vuonna 1952 esitettiin hallitukselle kysymys niiden vanhempien vaikeasta tilanteesta, jotka pyynnöistään huolimatta eivät saaneet lapsiaan takaisin Ruotsista. Tässä kohdattiin eräs lastensiirtojen jälkiseuraamuksiin liittyvä suuri inhimillinen tragedia. Eräs äiti kysyi Helsingin Sanomissa joulukuussa 1987, ”mitä vaille jäimme me äidit, jotka menetimme lapsemme sotapakolaisina vieraalle maalle? Meistä ei juuri kukaan ole hiiskunut sanaakaan. Minä ja monet muut äidit jotka menetimme lapsemme sodan vuoksi, emme ole saaneet kuin suuren surun.”³⁴¹

Lastensiirtojen jälkiseuraamuksista annettiin sodan jälkeen arvovaltaisia psykologisia lausuntoja ja tehtiin tutkimuksia, joissa vähäteltiin koituneita epätoivottuja seuraamuksia. Tällainen tutkimus oli Martti Kailan kauan Ruotsissa olleisiin sotalapsiin ja heidän sopeutumiseensa liittynyt psykiatrinen selvitys vuodelta 1952 ja vankilapsykiatrina toimineen Achilles Westlingin nuorisorikollisuutta koskeva tutkimus vuodelta 1961. Molemmat tutkijat vähättelivät lastensiirtojen henkisiä jälkiseuraamuksia. Westling jopa liitti toteamiensa vähäisten haitallisten jälkiseuraamusten rinnalle sen, että ne oli punnittava ottaen huomioon se terveydellinen, taloudellinen ja poliittinen hyöty, joka toimenpiteestä Suomelle aikanaan koitui. Ei voinut katsoa vain muuhun väestöön verrattuna moninkertaiseksi kohonnutta nuorisorikollisuutta, jonka olemassaolo hänen kuitenkin oli pakko myöntää. Molemmat tutkimukset vahvistavat virallista linjaa: haitat olivat niin vähäisiä ja

³³⁹ Paavo Virkkunen toimi Helsingin Suomalaisen Normaalityön rehtorina 1908-1918. Hän toimi myös kirkkoherrana Helsingissä vuosina 1926–1951. Valtioneuvoston historia 1917-1966, osa IV. 1976, s.153:Virkkunen, Paavo.

³⁴⁰ Majander 2004, s.67.

³⁴¹ Helsingin Sanomat 3.12.1987.

merkityksettä, että lastensiirrot voitaisiin turvallisesti toistaa. Samaa mieltä oli myös professori Eila Räsänen vuonna 1995.³⁴²

Veikko Inkinen pohtii sitä, manipuloivatko äidit lastensa muistoja. Ulkopuolinen taho voi myöhemmin vaikuttaa käsitykseen tapahtuneesta.³⁴³ Mielenrauhansa vuoksi äideillä oli syynsä tehdä näin. Keskeinen kysymys perheessä oli, mitä äiti ajattelee, jos kerron toistuvasti eroihin liittyvästä tuskasta, Ruotsin vanhempiin kohdistuvasta jatkuvasta kaipuusta, kieleen liittyvistä vaikeuksista. Kieleen liittyvät vaikeudet heijastuivat koulunkäyntiin vaikeuttaen opetuksen ymmärtämistä. Lapsen todellisuutta ei kyetty aidosti kohtaamaan. Lapsi jäi yksin tunteidensa kanssa.³⁴⁴

Inkinen mielestä mieleen palautumisen tunnemuistot voivat olla pelottavia. Äidin vanhasta käsilaukusta lähti erikoinen haju. Kerran hän avasi laukun, työnsi päänsä sisään ja haisteli kunnolla. Seurauksena oli raju itkukohtaus. Yhteys johonkin torjuttuun alitajunnassa olevaan tunnemuistoon oli syntynyt. Haju oli avannut mielen suljettuja ovia.³⁴⁵ Itselläni oli vastaavanlainen pelottava tunnekokemus Helsingin Etelä-satamassa sodan jälkeen. Olen siitä kertonut luvussa ”Omat kokemukseni.” Myös muilla sotalapsilla on ollut samanlaisia kokemuksia.³⁴⁶

Lapset ovat äärettömän lojaaleja niitä kohtaan, joista he ovat riippuvaisia. Heillä on myös taipumus sopeuttaa omat kokemuksensa siihen, mitä aikuiset pitävät oikeana.³⁴⁷ Myös Saksassa lapsista toisen maailmansodan jälkeen tehdyt havainnot kertovat lasten sopeutumisesta vanhempiensa ajatusmalleihin.³⁴⁸ Tämä sopeutumismalli on yleismaailmallinen, lapsen kansallisuudesta riippumaton. Jos tosiasiat eivät vastaa perheen toivetta, lapsi useimmiten vaikenee niistä lojaalisuudesta vanhempien kohtaan. Sotalasten osalta tämän lojaalisuuden piiriin kuuluivat myös kasvatusvanhemmat Ruotsissa tai Tanskassa.

Perheellä on suuri ohjaava vaikutus koskien sen omien jäsenten ajatuksia. Perheen oma, sisäinen muisti torjuu kaiken, mikä vahingoittaa sen kiinteyttä ja jatkuvuutta. Perheen ajatukset muodostuvat

³⁴² Hufvudstadsbladet 23.9.1995.

³⁴³ Winter-Sivan 1999, s.13. Tekijät kiinnittävät huomiota siihen, miten erilaisin manipulaation keinoin voidaan vaikuttaa muistiin.

³⁴⁴ Winter-Sivan 1999, s.118. Tekijät viittaavat siihen, miten vaikeata aikuisten on kohdata lapsen sotaan liittyvä trauma, joka on aikuisten aiheuttamaa.

³⁴⁵ Inkinen 2007, s.15.; Winter-Sivan 1999, s.15. Tekijät tuovat esiin traumaattisen muiston aktivoitumisen, joka voi tapahtua hyvin erilaisten ärsykkeiden, esimerkiksi hajun kautta.

³⁴⁶ Suomen sotalapsiyhdistysten keskusliiton nykyinen puheenjohtaja, prof.emerita Brita Stenius-Aarniala on kertonut minulle, että hänellä oli veljensä kanssa ahdistavia hetkiä jolloin kaikki tuntui epätodelliselta. Sisarukset tukivat toisiaan tämän pelottavan tunteen vallatessa mielen.

³⁴⁷ Ks. myös Serenius 2002, s.14-48. Teoksessa Haaramo-Palonen: Trauman monet kasvot. Psykkinen trauma sisäisenä kokemuksena; Serenius 1995.

³⁴⁸ Radebold-Bohleber-Zinnecker 2008, s.13-31. Saksalaiset puhuvat lasten sopeutumisesta vanhempiensa ”henkisiin housunsaumoihin” (”geistige Hosennaht”).

sen jäsenten omien ajatusten rakenneosiksi. Erilaiset muistot ja muualta imetyt vaikutteet muuntuvat perheen sisällä siten, että ne lisäävät ja vahvistavat perheen eheyttä.³⁴⁹ Ruotsiin tai Tanskaan lähettämisen kyseenalaistaminen ja arvostelu sodan jälkeisessä perhepiirissä olisi merkinnyt vakavaa ristiriitaa lapsen ja vanhempien välillä. Valtaosa sotalapsista lieneekin kieltänyt toistuviin eroihin liittyneet vaikeat kokemukset solidaarisuudesta suomalaisia vanhempiaan ja ruotsalaisia tai tanskalaisia kasvatusvanhempiaan kohtaan. Näin tein aikoinani myös itse.

Äideille lapsesta eroamisen päätös on aina kipeä ja vaikea asia.³⁵⁰ Asia on äidin ja lapsen välisiin suhteisiin liittyvillä erityisen voimakkailla tunteilla ladattu. Äidit eivät ymmärrettävästi ole halunneet myöhemminkään keskustella aiheesta, koska se oli heille niin kipeä. Keskustelun puute liittyi myös siihen äidin mielessä ehkä pyörivään ajatukseen, oliko lähettämispäätös sittenkään oikea. Mikäli lapsi olisi aidosti kertonut kokemuksensa vaikeudesta ja omista todellisista tunteistaan, olisi se lisännyt asiaan liittyviä äidin syyllisyydentunteita. Asian ylle laskeutui hiljaisuus. Jos asiasta yritettiin puhua, seurauksena oli torjunta.³⁵¹ Myös omat kokemukseni ovat samanlaisia. Keskustelu aiheesta oli hyvin vaikeaa. Jo aiheen esille ottaminen koettiin syytöksenä sodan vaikeissa oloissa toimineita vanhempia vastaan.

Sodan jälkeisessä Suomessa veivät jälleenrakentaminen, sotakorvaukset ja arkipäivästä selviytyminen ihmisten kaiken huomion. Ruotsista palanneiden lasten kokemukset olivat näiden kysymysten rinnalla vähäpätöisiä sivuseikkoja. Olivathan lapset saaneet nauttia Ruotsin vieraanvaraisuudesta kokematta sota-ajan puutteita ja kärsimyksiä kotimaassaan. Lapset olivat olleet etuoikeutetussa asemassa säästymällä sodan koettelemuksilta. Muut asiat menivät Ruotsista palaavien lasten kokemusten edelle. Ei myöskään haluttu kuulla enää lisää huonoja uutisia suuriin menetyksiin päättyneen sodan jälkeen. Sodan jälkeen henkisiin vaikeuksiin ei kiinnitetty huomiota ja ne jäivätkin monille yksin kannettaviksi taakoiksi. Kysymys ei ollut vain lapsista. Esimerkkinä voidaan mainita suhtautuminen rintamamiesten psyykkisiin sotavammoihin. Vuoteen 1991 mennessä psyykkisestä sotavammasta oli myönnetty korvaus vain 154 henkilölle eli 0,2 prosentille sotatoimiin osallistuneista. Ehkäpä psyykinen vamma on koettu jotenkin hävettäväksi ja epämiehekkääksi. Traumaperäisiä stressireaktioita esiintyi kuitenkin edelleen alle 10 prosentilla veteraaneista.³⁵²

Torjuttujen tunteiden esiin nousu

³⁴⁹ Ks. myös Halbwachs 1992, s.54-83.

³⁵⁰ Freud-Burlingham 1973, s.226-227.

³⁵¹ Serenius 2002, s..14-48; Serenius 1995.

³⁵² Tuomaala 2008, s.33, 67.

Virallinen näkökulma oli vallitsevana 1970-luvun lopulle saakka. Tuolloin astui kuvaan tekijöitä, jotka asteittain kyseenalaistivat sen. Tärkein tekijä oli sotalasten itsensä tuottama muistelmajournalismi, jossa kuvattiin sitä, miten lapsi on tapahtuman kokenut ja miten se on lapsen mieleen vaikuttanut.

Markku Lahtelan teos *Yksinäinen mies* avasi kaunokirjallisen näkymän sotalapsen psyykeen. Hän toi esiin trauman, joka syntyi äidistä eroon joutumisesta. Katkennut äitisuhde oli hänen kirjoittamisensa käyttövoima. Tunteiden voimakkuutta kuvaavat seuraavat lainaukset:

Ei hän minua rakastanut, hän ei rakasta minua. Hän ei rakasta minua. Pilvet, kuulkaa, minun äitini ei rakasta minua. Hän ei rakasta minua...Miten sen sanoisin, kohta täytenä miehenä. Minun äitini ei rakasta minua. Hän, joka minut synnytti, hän minua ei rakasta. Eikä hänkään, joka minut siitti. ³⁵³
Kukaan ei rakasta minua, enkä minä rakasta ketään. Olen jäänyt vaille jotain, jota ilman mikään ei ole mitään. ³⁵⁴

Lapsi ei hyväksy katkennutta suhdetta äitiinsä, vaan toistaa epätoivoisesti yritystään löytää todisteita äidinrakkaudesta. Tämä draama heijastuu voimakkaasti Lahtelan tuotannossa. Liian monet, varhaiset erot tuntuivat pojan tajunnassa ikuisilta. Lapsi jäi mieleltään rikkinäiseksi, sotainvalidiksi. Anna Freud käytti asiasta ilmaisua ”artificial war-orphans”, keinotekoisesti luodut sotaorvot. ³⁵⁵ Markku Lahtela kuului tähän ryhmään. Hän oli orpo, vaikka molemmat vanhemmat elivät.

Lahtelan kirjasta tehtiin radio-ohjelma, joka esitettiin kesällä 1982. Ohjelman tekijä oli Terttu Lensu ja sen nimi oli ”Mitä sitten tapahtui... kun lapsetkin palasivat sodasta invalideina?”. Ohjelman punaisena lankana olivat Lahtelan sanat: ”Minä olen itse asiassa sotainvalidi”. Sakari Määttänen kertoi omasta sotalapsikokemuksestaan alkaen lähdöstä Suonenjoen asemalta ja päättyen siihen, miten kokemukset olivat häneen vaikuttaneet. Hänkin piti itseään sotainvalidina kokemustensa perusteella. Ohjelmassa luettiin erokokemuksen rajuutta kuvaava ajatus Lahtelan kirjasta:

Ja nyt ei tarvitse enää pelätä mitään. Pahin on tapahtunut. Se, mikä tapahtui avuttomalle lapselle, se oli pahinta.

³⁵³ Lahtela 1976, s.37-38.

³⁵⁴ Lahtela 1976, s.33.

³⁵⁵ Freud-Burlingham 1943, s.120.

Ohjelma herätti runsaasti vastakaikua ja se lähetettiin syksyllä 1982 myös Ruotsin radion suomenkielisellä kanavalla. Ruotsiin jääneille sotalapsille ohjelma tuotti helpotusta.³⁵⁶ Ruotsin radio oli tehnyt lastensiirtoja käsittelevän ohjelman jo vuonna 1975. Myös siinä kuvattiin tapahtumaa lapsen kannalta. Fagerholmin ja Ruotsin sosiaalhallituksen entisen pääjohtajan Göta Rosenin kesken esiintyi mielipide-ero lastensiirtojen uusimisesta vastaavassa tilanteessa. Rosen korosti sitä, että lapsen kannalta on olemassa muitakin vaaroja kuin itse sodasta johtuvat.³⁵⁷ Aiheen käsittelytavalle Ruotsissa oli tyypillistä lasten tunteiden suurempi huomiointi kuin Suomessa. Tämä oli havaittavissa jo sodan aikaisessa lehtikirjoittelussa Ruotsissa.³⁵⁸

Lahtelan avoimuus valmisti tietä sotalasten patoutuneiden tunteiden purkautumiseen. Enää ei haluttu ainoastaan kiittää naapurimaata avusta, vaan selvittää sitä, miten sotalapsuus oli muovannut omaa identiteettiä. Tälle pyrkimykselle muodosti pohjan vuonna 1977 ilmestynyt Ruotsiin jääneen sotalapsen Annu Edvardssenin teos *Krigsbarn. Det får inte hända igen*.³⁵⁹ Siihen oli koottu sotalasten raskaita kokemustarinoita. Samalla siinä kyseenalaistettiin julkisesti lastensiirtojen mielekkyys ja virallisen Suomen ihanteellinen näkemys asiasta. Kirja kertoi lasten kokemista psyykkisistä kärsimyksistä täydellisenä vastakohtana virallisen Suomen kiitoskirjoille. Kirja pyrki olemaan myös eräänlainen historiallinen tutkielma, vaikka siitä puuttuivatkin lähdeviitteet ja lähdeluettelo. Sen voimakkain sanoma oli lastensiirtojen käsittelemätön tunneperintö.

Edvardssen kuuluu Ruotsiin jääneeseen lapsiryhmään. Heidän jäämistään Ruotsiin lastensiirtokomitea vastusti voimakkaasti väestöpoliittisista syistä ja olisi määrännyt hallituksen käskyllä kaikki palaamaan Suomeen, vaikka perheet olivat jo ilmoittaneet, etteivät enää halua lastaan takaisin. Heidän kohdallaan tapahtui suuri ja lopullinen elämänmuutos. Useimmissa tapauksissa se merkitsi lapsen kannalta paremman ja turvallisemman kodin saamista.

Irene Virtala on tutkinut 70 sotalasten kirjoittamaa muisteluteosta.³⁶⁰ Hän tuo esiin näkökohdan, että negatiiviset kokemukset ovat usein sotalasten kaunokirjallisuuden käyttövoimana. Harmonista kokemusta ei pidetty kirjoittamisen arvoisena asiana, traaginen kokemus synnyttää tarpeen purkaa asia kirjoittamalla.³⁶¹ Sotalapsikokemuksista kirjoittaminen onkin alkanut vaikeista kokemuksista kirjoittamisella, hyvät kokemukset ovat tulleet vasta myöhemmin mukaan.

³⁵⁶ Nuori Voima 5-6/1983, s. 4-5.PKY.

³⁵⁷ Sveriges radio: Den stora resan västerut. 16.12.1975.PKY.

³⁵⁸ Esimerkiksi Kalmar 20.4.1942.

³⁵⁹ Edvardsen 1977.

³⁶⁰ Virtala 2004, s.5.

³⁶¹ Virtala 2004, s.45.

Virtala tarkastelee lähemmin 30 teosta, joista hän erottaa selviä toistuvia teemoja. Teemat ovat niin toistuvia, että niistä voisi hänen mukaansa luoda standarditarinan. Ero biologisista vanhemmista on keskeinen teema. Surun lisäksi saattoi ero tuoda mukanaan syyllisyydentuntoja, myös vihaa äitiä kohtaan. Perusturvallisuus alkavan identiteettiprosessin edessä oli heikko. Virtala tuo esiin psykoanalyttikkojen näkemyksen peilivaiheesta, jossa korostetaan äidin merkitystä lapsen minän muovautumisessa. Jos lapsi ei äidistään saa positiivista peilikuvaa, hakee hän sellaista koko lopun ikänsä. Sotalasten vaurioitunut äitisuhde on perustavaa laatua oleva käyttövoima kaunokirjallisuudessa.

Ihmissuhdeongelmat tulevat sotalapsikirjallisuudessa esiin myös kasvatustytären ja kasvatusäidin välisessä suhteessa. Kasvatusisän positiivinen vaikutus oman identiteetin rakentamisessa tulee toistuvasti esiin. Identiteettiongelmat olivat erityisen suuria lapsilla, jotka jäivät pysyvästi Ruotsiin. Tyypillistä oli, että sotalapsi tässä tilanteessa pyrki salaamaan suomalaisen taustansa, jotta hänet helpommin hyväksyttäisiin ruotsalaiseen yhteisöön. Toiseuden tunnetta lisäsi se, että adoption yhteydessä ei kansalaisuus automaattisesti muuttunut, vaan Suomen kansalaisuus säilyi.³⁶²

Sotalasten tuottamassa kaunokirjallisuudessa on haluttu myös oikaista liian negatiivista kuvaa sotalapsikokemuksista. Helmi Erving-Odelberg tuo kirjassaan *Hälytys. Glimtar ur ett krigsbarnsliv* esiin positiiviset kokemukset, erityisesti kiitollisuudentunteen kasvatusisäänsä kohtaan. Kasvatusisä auttoi Helmin suomalaisen identiteetin rakentumisessa. Hän sai tytön tuntemaan yhteenkuuluvuutta Suomen kansan kanssa. Hän istutti kasvattilapseensa myös ylpeyden tunteen omasta olemassaolostaan taistelevasta kansasta.³⁶³

Ylva Uotila on tutkinut suomenruotsalaista sotalapsikirjallisuutta. Hänen perusolettamuksensa oli, että suomenruotsalaisilla sotalapsilla sotalapsitapahtuma olisi ollut helpompi kuin pelkästään suomea puhuvilla lapsilla. Osoittautui kuitenkin, että lähes samat teemat toistuivat suomenruotsalaisten lasten teoksissa. Hallitseva kysymys oli suhde omiin vanhempiin ja kasvatustytären ja ero kummastakin. Myös Uotilan mukaan sotalapsuuteen liittyvissä tarinoissa oli samankaltaisuuksia.³⁶⁴

Singa Sandelinin teos *Gäst i eget hem* kuuluu Uotilan analysoimiin teoksiin. Sandelin haluaa kirjallaan osoittaa, ettei kaikki ehkä ollutkaan niin negatiivista kuin Edvardssenin kirjassa on kuvattu. Kirjan tapahtumat sijoittuvat kahdelle aikatasolle: Singan lapsuuden tapahtumiin sellaisenaan ja nykyisyyteen, jossa hän käsittelee menneitä tapahtumia ja niiden heijastumaa

³⁶² Virtala 2004, s.78-81.

³⁶³ Virtala 2004, s.45.

³⁶⁴ Uotila 2005, s.78.

nykyhetkeen yhdessä analyytikon kanssa. Omiin biologisiin vanhempiin liittyvä huoli ja lapsen kokemat syyllisyydentunteet tulevat kirjassa vahvasti esiin. Teoksessa tuodaan esiin myös käsite ruumiin muisti: kaikki muistikuvat ovat tallella sotalapsen omassa kehossa, ruumiin muistissa. Myös uuden tiedon merkitys korostuu.³⁶⁵

Katkerimmat kokemukset ovat yleensä Ruotsiin jääneiden tai sinne myöhemmin sinne palanneiden sotalasten kirjoittamissa teoksissa. Ann-Maj Danielsonin teos *Att inte höra till* kuvaa vaikeata paluuta Ruotsista perheeseen, jossa sotavankeuden kokeneen isän henkinen tasapaino oli pahasti järkkynyt. Henkisesti sairaan isän tapa kohdella lapsiaan jätti syvät jäljet. Sinikka Ortmark-Almgren taas tuo positiivisemmän näkökulman teoksessaan *Du som haver barnen kär*. Hän kuvaa kirjeenvaihtoaan suomalaisen äitinsä kanssa. Kirjeenvaihdosta ilmenee lapsen suomen kielen asteittainen menetys ja äidistä vieraantuminen. Vasta kun äiti oli lukenut tyttärensä kirjan, ymmärsi hän, mitä lapsi oli kokenut. Lapsen ja äidin suhde eheytyi lopuksi molemminpuolisen ymmärtämyksen kautta.³⁶⁶

Sotalapset varttuivat ja elivät elämänvaiheita, joihin kuului opiskelu, perheen perustaminen ja työelämään sijoittuminen. Syntyi uusia merkittäviä kokemuksia ja sotalapsikokemus painui taustalle. Se nousi voimakkaammin julkisuuteen 1970-luvun lopulla kriittisen sotalapsikirjoittelun myötä. Tämä kriittinen kirjoittelu jakoi sotalapset henkisesti kahteen leiriin eli niihin, joille kokemus oli ollut myönteinen, ja niihin, joille se oli ollut traumaattinen. Nämä ryhmät eivät kyenneet kohtaamaan toisiaan. Usein kysyttiin lastensiirtojen vaihtoehtoja. Oliko sodan olosuhteissa tehty toimenpide välttämätön hätätoimenpide, jolle ei ollut vaihtoehtoja? Keskustelu ei kyennyt tuottamaan vastausta, sillä tutkittua tietoa vaihtoehtoista ei ollut käytettävissä. Ainoa käytettävissä oleva tietokirjaksi luokiteltava teos lastensiirroista oli Mannerheimliiton julkaisu *Lapsemme Tanskassa*. Siinä arvioitiin myös lastensiirroista saatuja kokemuksia.³⁶⁷

1990-luku ja yhdistystoiminnan alku

*Näin alkoi uusi elämä vieraassa maassa, vieraiden ihmisten hoivassa. Paluu tapahtuisi kuuden vuoden perästä ja silloin olisin jo iso tyttö. Juuret olivat poikki ja niiden saattaminen uuteen kasvuun ja kukoistukseen tulisi olemaan loppuelämäni suurin haaste.*³⁶⁸

³⁶⁵ Sandelin 1982, s.79, 141,184.

³⁶⁶ Ortmark-Almgren 1989.

³⁶⁷ Schildt-Runeberg 1961, s.219-220.

³⁶⁸ Ote Virve Kaskelan tarinasta ”Sotalapsi S2929”. Tarina sisältyy Helsingin Seudun Sotalapsiyhdistyksen

Uuden ja voimakkaamman heräämisen sotalapsiasia koki 1990-luvulla, jolloin sotalapset alkoivat lähestyä eläkeikää. Merkinä tästä oli yhdistystoiminnan syntyminen Ruotsissa, Suomessa ja Tanskassa. Siviiliväestön kokemukset toisen maailmansodan aikana ovatkin nousseet esiin vasta 1990-luvulla sodan kokeneen lapsisukupolven saavuttaessa kypsän iän ja alkaessa työstää omia muistojaan.³⁶⁹ Järjestäytynyt yhdistystoiminta sai Suomessa alkunsa vuonna 1991 Kemin sotalapsiyhdistyksen perustamisella. Kemin yhdistyksen perustamisen jälkeen syntyi paikallisia yhdistyksiä eri puolille Suomea. Näitä yhdistyksiä varten perustettiin vuonna 1997 Suomen Sotalapsiyhdistysten Keskusliitto.³⁷⁰

Kemin yhdistyksen aktiivisuuden tuloksena saatiin Kemiin sotalapsipatsas *Pieni ikuisuus*, joka on omistettu kaikille sodasta kärsiville lapsille asuinpaikasta riippumatta. Mielestäni se on omistettu myös silloisen vihollisen lasten kärsimyksille. Se paljastettiin vuonna 1996. Sotalapsipatsaassa on luettavissa lapsen suru ja masennus. Sotalapsipatsas *Ero* paljastettiin Haaparannassa vuonna 2005 Ruotsin kuninkaan ja Suomen tasavallan Presidentin läsnä ollessa Ruotsin ja Suomen sotalapsiyhdistysten yhteisten ponnistelujen tuloksena. Sekä Kemin että Haaparannan patsaiden kohdalla oli kyse menneen kohtaamisesta ja oman tunneperinnön työstämisestä. Molemmat patsaat kuvaavat perheestään eroon joutuneen lapsen ahdistusta ja hämmennystä eli asioita, joille ei ollut tilaa sota-ajan ja sodan jälkeisen ajan propagandassa ja henkisessä ilmapiirissä. Monille rautatieasemille Suomessa on kiinnitetty muistolaattoja, jotka kertovat lastensiirroista, viimeksi Helsingin rautatieasemalle toukokuussa 2008. Tukholman satamassa on myös lastensiirroista kertova muistolaatta.

Ruotsiin jääneiden sotalasten järjestötoiminta alkoi vuonna 1992. Tällöin perustettiin keskusliitto Riksförbundet Finska Krigsbarn.³⁷¹ Keskusliiton perustamisen jälkeen syntyi Ruotsissa paikallisia yhdistyksiä, jotka liittyivät keskusliittoon. Ruotsiin jääneille lapsille elämänmuutos oli suuri, sillä heidän oli luotava itselleen kokonaan uusi identiteetti.

Suomen sotalapsilla on oma lehti *Sotalapsi-Krigsbarn*, jossa he voivat kertoa kokemuksistaan kuten rintamamiehet aikanaan *Kansa taisteli-miehet kertovat*-lehdessä. Myös Ruotsiin jääneillä sotalapsilla on oma lehtensä *Medlems Nytt*. Omista kokemuksista kirjoittaminen on sotalapsille terapeutin kokemus kuten veteraaneillekin.³⁷²

kirjoittajapiirin tuottamaan antologiaan Heijastuksia (2009).

³⁶⁹ Christensen-Warring 2007, s.25.

³⁷⁰ www.sotalapset.fi. 3.6.2008.

³⁷¹ www.krigsbarn.se. 3.6.2008.

³⁷² Veteraanien oma lehti alkoi ilmestyä vuonna 1957 eli aikana, jolloin heidän arvostuksensa oli alhaalla. Kinnunen-Kivimäki 2006, s.302-311.

Ruotsin sotalapsiyhdistysten keskusliiton vuonna 2003 tekemässä kyselytutkimuksessa, johon saatiin 265 vastausta, negatiiviset kokemukset olivat positiivisimpia runsaampia. Ruotsiin jääneiden sotalasten mieliin on jäänyt kiitollisuuden vaatimus.³⁷³ Lagnebron Ruotsissa vuonna 1983 ja vuonna 1994 tekemät tutkimukset viittaavat Ruotsiin jääneiden sotalasten kokemaan juurettomuuden, epävarmuuden ja menetyksen tunteeseen. Sopeutuminen ruotsalaiseen yhteiskuntaan oli vain pinnallista.³⁷⁴ Tutkimustulokset Suomessa ja Ruotsissa poikkesivat, sillä Räsänen tutkimuksen perusteella Ruotsiin jääneillä sotalapsilla ei esiintynyt vertailuryhmästä poikkeavia ongelmia. Räsänen korostaa, että hänen tutkimuksensa perusteella äideillä ei ole aihetta tuntea syyllisyyttä lapsensa lähettämisestä sotalapseksi. Lapsille ei aiheutunut fyysistä tai psyykkistä haittaa.³⁷⁵

Kesällä 2007 teki noin kahdenkymmenen Ruotsiin jääneen sotalapsen ryhmä nostalgisen matkan entisille kotipaikoilleen. Ruotsin TV teki tästä matkasta puolentoista tunnin mittaisen TV-elokuvan *Med adresslapp om halsen*, joka esitettiin Ruotsin TV:ssä 28.12.2008 ja Suomen TV:ssä 1.3.2009. Sotalapset itse kutsuivat matkaansa ”matkaksi lapsuuteensa”. Kansallisarkistosta löytyneet omaa matkaa koskevat tiedot sisälsivät vastauksia kysymyksiin, jotka olivat askarruttaneet vielä aikuisiässä. Matka toi esiin sen ikävän ja kaipuun mitä he tunsivat entistä kotimaataan ja sinne jääneitä omaisiaan kohtaan. Puheenvuoroissa esiintyi myös katkeruutta sekä suomalaista äitiä että ruotsalaista perhettä kohtaan: suomalaista äitiä kohtaan siksi, että oli lähettänyt lapsensa Ruotsiin, ja ruotsalaista perhettä kohtaan siksi, että he olivat palauttaneet lapsen Suomeen, vaikka lapsi oli jo juurtunut Ruotsiin.

Matka lapsuuden muistoihin synnytti uusia siteitä Suomeen. Paikalliset sotalapsijärjestöt Suomessa auttoivat vieraita löytämään heille merkityksellisiä paikkoja entisessä kotimaassaan. Matka osoitti, miten pitkävaikutteisia lastensiirtojen synnyttämät henkiset seuraamukset ainakin tämän ryhmän kohdalla olivat.³⁷⁶ Matkan johtajana toiminut Christer Faberstedt, suomalaiselta nimeltään Armo Airaksinen, toi elokuvassa esiin ajatuksen siitä, että Suomen valtio aiheutti suuren vahingon sotalapsille vaatiessaan ehdottomasti kaikkien palauttamista.

Tanskassa olleet sotalapset perustivat oman yhdistyksensä Suomessa vuonna 1992. Tanskaan jääneillä sotalapsilla puolestaan on oma yhdistyksensä Tanskassa. Tämä yhdistys ei ole jakaantunut paikallisosastoihin, kuten Suomen ja Ruotsin yhdistykset. Tanskan sotalapsiyhdistys paljasti vuonna

³⁷³ Riksförbundet Finska Krigsbarn 2003, s.176-177.

³⁷⁴ Lagnebro 1983, s.156-161, 164; Lagnebro 1994, s.158-161, 163-167.

³⁷⁵ Räsänen 1988, s.116.

³⁷⁶ SVT: Med adresslapp om halsen. 28.12.2008.

2004 Kööpenhaminan Churchill-puistossa Tanskaan suuntautuneiden lastensiirtojen muistokiven, joka oli Suomesta tuotu Salpalinjan panssarieste.³⁷⁷

Myös Englannissa perustettiin vuonna 1995 toisen maailmansodan päättymisen 50-vuotismuistojuhlan yhteydessä sodan aikana evakuoitujen brittilästen järjestö Evacuees.³⁷⁸ Ison-Britannian lasten kokemukset poikkesivat Ruotsiin siirrettyjen suomalaislasten kokemuksista sikäli, että evakuointi tapahtui koululuokittain tutun opettajan johdolla.³⁷⁹ Edellytykset yhteisten muistikuvien syntymiselle ja kokemusten jakamiselle ovat paremmat kuin suomalaislasten kohdalla, jotka matkustivat yksilöinä.

Myös Saksassa toimii oma sotalapsiyhdistys ”Kriegskind.de”. Yhdistys on perustettu vasta vuonna 2003. Yhdistys korostaa sotalasten kokemusten yhteistä eurooppalaista luonnetta ja kuulemisen ja ymmärtämisen merkitystä. Se pyrkii nostamaan esiin lasten sodan ajan kärsimykset saksalaisessa yhteiskunnassa. Yhdistys keskittyy sodan synnyttämien traumojen hoitamiseen. Sen toimintaa ohjaa voimakas sodanvastaisuus.³⁸⁰

Sotalapsiyhdistykset Suomessa ja Ruotsissa ovat tuottaneet monia antologioita, joissa sotalapset ovat kirjoittaneet kokemuksistaan.³⁸¹ Helsingin seudun sotalapsiyhdistys käynnisti vuonna 2008 kirjoittajapiirin, josta saadut kokemukset olivat myönteisiä. Kirjoittaminen auttoi ihmisiä jäsentämään omat kokemuksensa vertaisryhmän tuen avulla ja lisäsi siten kirjoittajien henkistä eheyttä.³⁸² Se oli myös tapa jättää jälkipolville tietoa erään suvun jäsenen vaiheista. Omasta tarinasta muodostuu silloin osa suomalaisen suvun tarinaa.³⁸³ On syntynyt myös runsas henkilökohtainen muistelukirjallisuus. Ruotsin sotalasten verkkosivulla on bibliografia, jossa on lähes sata kaunokirjallista teosta.³⁸⁴ Tämän runsaan muistelmakirjallisuuden tuotanto johtuu siitä, ettei asioita ole voitu aikanaan käsitellä ja jakaa perhepiirissä.

³⁷⁷ www.finnebarn.dk. 3.6.2008.

³⁷⁸ www.evacuees.org.uk. 3.6.2008.

³⁷⁹ Parsons 1998, s.59.

³⁸⁰ www.kriegskind.de 5.11.2008

³⁸¹ Länsi-Suomen Sotalapset ry:n antologia Kaksi maata- kaksi kotia, Pori 2003, Keski-Suomen Sotalapset ry:n antologia Pitäkää mukuloista huolta, Jyväskylä 2004, Pirkanmaan Sotalapset ry Lappu kaulassa maailmalle, Kymenlaakson Sotalapset ry Kymmenedalens Krigsbarn rf Sov gott – suukot ..., Knuutila-Levola: Sotalapsi ei unohda, Hämeenlinna 2000, Kovács: Olin sotalapsi Turku 1995 sekä Pohjola-Norden 1996: Matkalla kodista kotiin. Sotalapset muistelevat ; Ruotsiin jääneet sotalapset ovat myös julkaisseet oman antologiansa: Riksförbundet Finska Krigsbarn. Krigsbarnserinran. Snäll, lydig och tacksam.” Lettland 2003.

³⁸² Helsingin seudun sotalapset ry:n kirjoittajapiirin antologia Heijastuksia, Helsinki 2009. Kyseessä on yhdeksän kirjoittajan tarina. Kirjasta ilmenee, miten eri tavalla lapset voivat kokea saman asian.

³⁸³ Esimerkiksi Armilan suvun jäsenet ovat koonneet kolmen Armilan suvun sotalapsiveljeksien elämästä ja vaiheista Ruotsissa vihkosen. Se koostuu sota-aikana lähetetyistä kirjeistä, joiden oheen on liitetty myös valokuvia poikien Ruotsin-kodeista. Vihkosen nimi on Kirjeitä sotalapsivuosilta 1941-1946. PKY.

³⁸⁴ www.krigsbarn.se.

Sirkka-Liisa Westergård kiteyttää suhtautumistapansa omaan sotalapsikokemukseensa tavalla, johon useimmat sotalapset voivat yhtyä:³⁸⁵

En halua unohtaa. Mutta en myöskään halua olla ylitunteellinen. Haluan selvyyden tästä elämäni tärkeästä vaiheesta. Siitä, mikä oli minulle hyvää ja siitä, mikä oli pahasta. Kaikki ne, jotka kerran on pantu junaan osoitelappu kaulassa tietävät, mistä on kysymys. Sitä ei voi selittää, sitä ei voi pukea sanoiksi. Kyse on uskomattoman vahvasta tunteesta, joka on lähellä pintaa.

Sotalasten muisti on usein yksilöiden välisen muistelun lopputuotos, joka elää jatkuvasti. Tällainen muistelu toteutuu esimerkiksi yhdistysten jäsenilloissa tai lastensiirtojen muistolaattojen ja patsaiden paljastustilaisuuksissa. Jokainen sotalapsi tuo muisteluun oman panoksensa. Muistikuvat kohtaavat toisensa. Yhteisellä muistelulla on suuri merkitys, sillä se vaikuttaa henkilön omaan identiteettiin, käsitykseen omasta itsestään.³⁸⁶

Muiden tarinat muokkaavat ja täydentävät omaa tarinaa, jota kirjoitetaan jatkuvasti uudelleen. Muistikuvat elävät jatkuvasti vuorovaikutussuhteessa saman kokeneisiin. Kyseessä on yhteisen lapsuuteen liittyvän merkittävän kokemuksen jakaminen. Yhdistyksillä on suuri terapeuttinen merkitys menneen yhteisen muistelun ja oman eheytyksen kannalta. Olennaista on puhuminen ja kuulluksi tuleminen.

Myös monet muut tekijät ohjaavat muistikuvien muodostumista. Peltonen toteaa muistin kaksijakoisuuden, pinnalla ja syvällä olevista muistoista ja niiden vuorovaikutuksesta. Pinnalla olevia muistoja ohjaa älyllinen, harkittu muisti, kun taas syvällä olevia muistoja ohjaa tunne. Syvällä olevan muistin pyrkimyksenä on palauttaa muisto sellaisena kuin se tapahtumahetkellä oli. Pinnalla oleva muisto taas muovaa muiston tämän päivän toiveiden mukaiseksi. Olennaisinta on usein se, mitä ei sanota.³⁸⁷

Peltonen puhuukin ”muistin politiikasta” eli halusta parannella mennyttä oman ajattelun ja oman nykyhetken mukaiseksi ottamalla huomioon, miltä muiston tulisi näyttää. Peltonen puhuu myös lapsen vaikenemisesta. Lapsi ymmärtää olla kyselemättä liikoja.³⁸⁸

³⁸⁵ Westergård 2002, s.64.

³⁸⁶ Ks. myös Winter-Sivan 1999, s.27-29.

³⁸⁷ Peltonen 2003, s.18,19.

³⁸⁸ Peltonen 2003, s.11-13.

Noin puolet sotalapsista oli alle kouluikäisiä Ruotsiin lähetettäessä.³⁸⁹ Erokokemus on pienelle lapselle hyvin pelottava.³⁹⁰ Kyseessä on voimakas hädän elämys, kun lapsi yhtäkkiä huomaa joutuneensa eroon perheestään ja olevansa täysin vieraassa ympäristössä vieraiden ihmisten keskellä. Suomalaislapsille eroon liittyi vielä oman äidinkielen menetys, sillä lapsen uudet hoitajat eivät puhuneet lapsen ymmärtämää kieltä. Jotain peruuttamatonta tapahtui, kun äiti ja lapsi erotettiin toisistaan. Vaikka uusi yhteys syntyi Ruotsista paluun jälkeen, se ei aina palautunut entisen kaltaiseksi.³⁹¹ Kyse oli lapsen kannalta tapahtumasta, jonka merkitystä ei Suomessa sodan aikana eikä sen jälkeenkään tajuttu.

Myös sotaoripous oli kipeä asia, josta ei aina voinut puhua. Hävinneessä maassa ei voinut tuoda esiin kipeitä menetyksiä moraalien vuoksi. Taloudellisista ja aineellisista tappioista kyllä puhuttiin.³⁹² Saksan sodan kokeneet lapset eivät voineet avoimesti kertoa kokemuksistaan ja suruistaan. Heidät vaiennettiin viittaamalla vielä pahempiin asioihin, esimerkiksi juutalaisten joukkokuolemaan holokaustissa. Tuli olla kiitollinen siitä, että sai jäädä eloon.³⁹³ Lasten vaikeisiin kokemuksiin liittyvä torjunta ja puhumattomuus ovat yleismaailmallisia ilmiöitä.

Eri lapsiryhmät kokivat sodan vaikutukset eri tavoin. Kuusisto-Arponen toteaa, miten muistelu on ollut monen evakon selviytymiskeino. Evakkolasten ja sotalasten perheet erosivat siinä, että evakkolapsille matka oli ahdistavuudestaan huolimatta yhteinen kokemus muun perheen kanssa. Perheissä kyettiin aiheen kipeydestä huolimatta keskustelemaan evakkomatkaan liittyvistä kokemuksista eri tavalla kuin sotalasten perheissä. Sotalasten osalta aiheesta muodostui monessa perheessä vaiettu asia, tabu, josta ei voinut keskustella. Sotalapsilta puuttui perheen yhteinen suuri kokemus, toisin kuin evakkolapsilta.³⁹⁴

Sotalapset ja nykypäivä

Sotalapsikokemukseni oli kaiken kaikkiaan myönteinen. Olen tavallaan iloinen siitä, että oma äitini ehti kuolla pois, ennen kuin alettiin puhua syyttävästi vanhemmista, jotka lähettivät lapsensa tuntemattomiin oloihin. Samoin Ruotsin mammani ja pappani säästyivät ikäviltä puheilta. Tähän saakka ääneen ovat päässeet lähestulkoon vain ne

³⁸⁹ Ks. liitetaulukko 2.

³⁹⁰ Ks. myös Freud-Burlingham 1943, s.43-45.

³⁹¹ Serenius 2002, s.14-48; Räsänen 1988, s.54.

³⁹² Malmi 2001, s.11.

³⁹³ Bode 2005, s.20-21.

³⁹⁴ Kuorsalo-Saloranta 2005, s.199-207. Kuusisto-Arponen mukaan evakkolasten paikkatunne murtui pakkolähdöissä.

*sotalapset, joilla oli huonoja kokemuksia. Itsekin olin aivan ensimmäiset viikot toisessa perheessä kuin siinä, mihin sisareni oli sijoitettu (karkasin siskon luo, hän oli minua kolme vuotta vanhempi, tämä onkin jo toinen tarina). Elämä on kohdellut minua lempeästi, joko sodasta ja sen kokemuksista johtuen tai siitä huolimatta. Vaikka kaikki on hyvin, täytyy minun myöntää, että jonkinsortista juurettomuutta tunnen itsessäni. En kuitenkaan kutsu sitä masennukseksi, jota mielen tilaa mielestäni näissä esitetyissä kysymyksissä oli ihan liikaa, liekö muoti-ilmiö? Sotalapsireissuni (kaksi matkaa) ovat uskoakseni pohjana sille, että lasten kovat kohtalot kehityksessa ovat lähellä sydäntäni, eli lompakkoani (UNICEF). Olin iloinen, kun sain olla mukana ensimmäistä kertaa tällaisissa kyselyissä.*³⁹⁵

Lastensiirtojen tavoitteita ajatellen tulisi sotalasten henkisen terveydentilan olla tänne jääneitä lapsia paremman, sillä lapsethan siirrettiin pois kohtaamasta sodan kärsimyksiä ja kauhuja.

Vanhemmista eroon joutuminen kriisiaikana voi kuitenkin aiheuttaa kauaskantoisia psyykkisiä seuraamuksia, jotka ovat tulleet esiin viimeaikaisissa tutkimuksissa.

Pesonen ja muut totesivat tutkimuksessa, johon liittyi myös terveydentilan fyysisiä mittauksia, että lapset, jotka sodan aikana erotettiin vanhemmistaan ja siirrettiin turvaan riippumatta siitä, siirrettiinkö heidät kotimaahansa tai Ruotsiin, kärsivät n. 60 vuoden ikäisinä 20 % enemmän masennusoireista kuin verrokkiryhmä, joka sai olla vanhempiensa – lähinnä äidin – kanssa. Masennusoireiden määrä kasvoi 33 %:iin, mikäli ero oli kestänyt yli 3 vuotta. Tutkimus kertoo pitkittyneistä post-traumaattisen stressin oireista, masennuksesta ja jopa pysyvistä muutoksista kortisoolitasoissa.³⁹⁶ Kyseessä on muutos elimistössä, joka nostaa suorituskykyä. Henkilö valmistautuu joko pakenemaan tai taistelemaan. Kyseessä on henkilön kannalta rasite. Hän elää jatkuvassa ”hälytystilassa”.

Kansallisessa sotalapsitutkimuksessa korostuivat lasten paluuseen liittyvät vaikeudet. Santavirta tuo esiin käsitteen ”sotalapsisyndrooma”. Monilla oli ristiriitainen tunne siitä, mihin kuului, ”missä minun oikea perheeni on?”. Tapahtuma on myös jättänyt pysyvän luottamattomuuden vanhempia kohtaan. Voimakas hylätyksi tulemisen pelko on hallinnut elämää, samoin kuin kelpaamattomuuden tunne. Rentoutuminen on ollut vaikeaa. Tutkimus osoitti myös koulunkäynnin vaikeudet

³⁹⁵ Dosentti Nina Santavirralla 3.1.2010 saatua Kansalliseen sotalapsitutkimukseen liittyvää aineistoa.

³⁹⁶ Pesonen-Räikkönen-Heinonen-Kajantie-Forsén-Eriksson 2007.

Suomessa.³⁹⁷ Sotalasten heikommalla koulumenestyksellä oli elinikäinen rajoittava vaikutuksensa esimerkiksi työelämään sijoittumisessa. Masennusoireita tämä tutkimus ei osoittanut.

Osittain ristiriitaiset tutkimustulokset osoittavat, kuinka haasteellista psykologinen tutkimustyö on silloin, kun itse tutkittavasta tapahtumasta on kulunut vuosikymmeniä. Helsinki-kohortin ja kansallisen sotalapsitutkimuksen tutkimuksissa on eräitä merkittäviä eroja. Helsinki-kohortin tutkittujen ryhmä oli huomattavasti suurempi. Sen 13 345 tutkitusta henkilöstä 1 778 oli arkistotietojen mukaan ollut sotalapsena Ruotsissa tai Tanskassa. Kansallinen sotalapsitutkimus koostui 1 000 tutkitusta. Helsinki-kohortin tutkimukseen sisältyi myös fysiologisia mittauksia. Tutkimustuloksiin on vaikuttanut myös se, että Helsinki-kohortissa ei tutkittu sotalapsia omana erityisryhmänä, kuten tehtiin kansallisessa sotalapsitutkimuksessa. Tulokset saatiin suuremman tutkimuksen oheistuloksina.

Monelle lapselle ero suomalaisesta äidistä ja uusi ero ruotsalaisesta äidistä ja perheestä on saattanut olla vaikein sotaan liittyvä kokemus, joka on jättänyt jälkensä. Kielellä on ollut erityisen suuri merkitys identiteetin syntymisessä.³⁹⁸ Kielen puuttuminen on vaikeuttanut paluun jälkeisestä sopeutumisesta suomalaiseen perheeseen. Palanneet lapset olivat omaksuneet vastaanottajamaansa kielen, kulttuurin ja tavat. Kuitenkin vasta kielen kautta lapsesta tulee oman yhteisönsä todellinen, aito jäsen.

Sotalapsuuden kokenut Serenius kritisoi standardimuotoisia kyselytutkimuksia todetessaan, ettei hänen kokemustensa olennainen ydin olisi tullut esiin yhdessäkään standardikyselyssä. Hän viittaa myös ajan ja oman kypsymisen ja kasvun merkitykseen. Jos häneltä olisi 1970–1980-luvuilla kysytty lapsuuden erojen vaikutusta myöhempään elämään, hän olisi kiistänyt vaikutuksen toisin kuin nyt. Kipeä avioerokokemus ja siihen saatu ammattiapu palauttivat lapsuuden kokemusten merkityksen hänen mieleensä.³⁹⁹ Sereniuksen mielipiteeseen on helppo yhtyä. Kyseessä on 80 000 erilaista tarinaa. Myös Helsingin seudun sotalapsiyhdistyksen kirjoittajapiiriin tuottama antologia *Heijastuksia* osoittaa, kuinka eri tavalla lapset ovat saman asian kokeneet.⁴⁰⁰

Jähi on käsitellyt kokemuksista puhumisen merkitystä. Lapsuuden kokemuksista kertominen on kokemusten koskettamista kielellisesti. Haastatellut kuvasivat suhdettaan lapsuuden vaikeisiin kokemuksiin ruumiillisena prosessina. Kokemukset olivat ”pinnan alla”, ”peitossa”, sisällä ”mustana möykkynä”, joka ”sulaa hitaasti”. Kertomalla kokemukset alkavat saada merkitystä, ne

³⁹⁷ Lapsi myrskyn silmässä – sotalapsi silloin (1939-1945) ja nyt. Nina Santavirran Tampereella 5.9.2008 pitämä esitelmä.

³⁹⁸ Ressler ja muut 1988, s.126.

³⁹⁹ Serenius 2002, s.14-48; Serenius 1995.

⁴⁰⁰ Helsingin Seudun Sotalapset ry:n kirjoittajapiiri, 2009.

tarinoituvat. Kielellistämällä kokemukset ne ikään kuin autetaan ulos ruumiista, jolloin niihin saadaan etäisyyttä.⁴⁰¹ Sotalapsiyhdistykset ovat hyvä foorumi oman kokemuksen purkamiselle. Omista kokemuksista kirjoittamisella on samansuuntainen tervehdyttävä vaikutus.

Helsinkiläinen teatteri ”Avoimet ovet” esitti vuonna 2004 näytelmän *Meitä on monta*. Siinä kuvattiin sotalasten ja sotaorpojen kokemuksia teatterin keinoin. Esitys oli yleisö- ja arvostelumenestys.⁴⁰² Aiheesta on tehty 2000-luvulla kolme elokuvaa. Ne kuvaavat lastensiirtoja tapahtumana, joka on rajuudessaan syvästi vaikuttanut lasten myöhempään elämään. Koulu-TV esitti vuonna 2002 kaksiosaisen tv-elokuvan *Sotalapsen tarina*.⁴⁰³ Muita elokuvia ovat Erja Dammertin dokumenttielokuva *Sotalapset* (2003) sekä Klaus Härön elokuva *Äideistä parhain* (2005). Myös näiden tunteisiin voimakkaasti vetoavien elokuvien sanoma on ristiriidassa virallisen poliittisen näkemyksen kanssa, kuten oli myös monien kaunokirjallisten tuotteiden sanoma. Kirjailija Eila Kostamon mukaan vammauttavat, torjutut muistisisällöt ovat päässeet purkautumaan vasta vuosikymmenten kuluttua. Silloin on avautunut mahdollisuus kokemusten haltuunottoon jäsentävän tulkinnan avulla.⁴⁰⁴

Härön elokuvan päähenkilö Eero menettää isänsä sodassa. Sotaorpo oli yksi peruste lapsen Ruotsiin lähettämiselle. Vuosia kestänyt ero suomalaisesta äidistä rikkoi äidin ja Eeron välisen suhteen, kuten palauttaminen Suomeen rikkoi Eeron ja ruotsalaisen äidin välisen suhteen. Elokuva tuo hyvin esiin myös ruotsalaisten vanhempien vaikeat tunteet hetkellä, jolloin lapsi piti palauttaa Suomeen. Elokuvan perussanoma on sovinto menneisyyden kanssa, sillä äiti ja poika kykenivät kohtaamaan toisensa elokuvan lopussa käydyssä keskustelussa. Äiti ymmärsi lopulta tapahtuman merkityksen lapsen kannalta Eeron todetessa, että osa hänestä jäi pysyvästi Skooneen. Härön elokuvan ansio oli siinä, että se nosti vaikeat, torjutut tunteet ja kokemukset pintaan. Sotalasten kannalta sillä on ollut tervehdyttävä vaikutus.

Meinander toteaa viitaten elokuvan synnyttämään keskusteluun, että Härön elokuvasta *Äideistä parhain* käydyssä keskustelussa koko lastensiirtotapahtuma kaikessa laajuudessaan saatettiin nähdä yhden ihmiskohtalon kautta traagisena erehdyksenä.⁴⁰⁵ Kokemusten, muistikuvien ja menneen hahmottamisen perimmäinen luonne on kuitenkin viimekädessä aina yksilöllinen. Kokonaisuus riippuu monesta tekijästä: lapsen iästä Ruotsiin lähetettäessä, Ruotsissa olon kestosta ja ruotsalaisten vanhempien antamasta rakkaudesta, Suomeen paluun ja sopeutumisen onnistumisesta,

⁴⁰¹ Jähi 2004, s.169-171.

⁴⁰² www.avoimetovet.fi 13.8.2009.

⁴⁰³ Koulu-TV. Sotalapsen tarina. 2.12.2002 ja 5.12.2002.

⁴⁰⁴ Laulajainen 2006, s.18.

⁴⁰⁵ Christensen-Warring 2007, s.25.

koulunkäynnin onnistumisesta, lapsen perhetaustasta ja perheen mahdollisista ongelmista. Yhden tarinan perusteella tapahtunut yleistäminen johtaa aina harhaan, olipa tämä kokemus sitten myönteinen tai kielteinen.

Kokonaisvaltainen näkemys menneestä

Totuudella on eräs kultainen ominaisuus.

*Se on äärettömän sitkeähenkinen.*⁴⁰⁶

Sotalapset itse ja heidän usein jo edesmenneet vanhempansa tietävät varsin vähän lastensiirtojen taustalla vaikuttaneista poliittisista päätöksistä ja niiden taustatekijöistä. Historiatutkimus pyrkii tuottamaan uutta, luotettavaa tietoa menneisyyden tapahtumista. Tutkimus nostaa tietoisuuteen uusia, unohduksiin vaipuneita tai poliittisista syistä torjuttuja tapahtumia.⁴⁰⁷

Menneisyys elää keskuudessamme monissa eri muodoissaan. Saksalainen historioitsija Jörn Rüsen on kehittänyt historiantutkimuksen käsitteen, josta hän käyttää nimitystä historiakulttuuri. Siihen sisältyvät kaikki alueet, joissa historiallisen tapahtuman vaikutus heijastuu nykyhetkeen, kuten julkisuudessa käydyt keskustelut, erilaiset tapahtumaa kuvaavat näyttelyt, teatteriesitykset, muistelukirjallisuus, patsaat ja muut muistomerkit, muistojuhlat jne. Kyseessä on laaja alue, jossa historiallisen tapahtuman jälkiseuraamukset vaikuttavat nykyhetkessä. Lastensiirtojen välttämättömyydestä lehdistössä 1970- ja 1980 – luvulla käyty kiistely kuuluu Rüsenin historiakulttuurin piiriin, samoin kuin sotalapsipatsaat Kemissä ja Haaparannassa sekä muistolaatat eri rautatieasemien seinillä ja Tukholman satamassa Skeppsbrolla. Myös sotalasten yhdistystoiminta Suomessa, Ruotsissa ja Tanskassa kuuluu saman käsitteen piiriin.

Rüsen jakaa historiakulttuurin käsitteen kolmeen osaan. Kukin niistä tarkastelee menneisyyttä omasta näkökulmastaan. Osat muodostavat yhdessä kokonaisuuden. Ne voivat olla ristiriidassa keskenään, mutta niitä ei voi erottaa toisistaan, sillä ne vaikuttavat jatkuvasti toisiinsa. Näille osille hän antaa nimet poliittinen, esteettinen ja tiedollinen.⁴⁰⁸

Rüsen määrittelee poliittisen osan toiminnaksi, jonka avulla ohjaillaan yhteisön asennoitumista menneeseen tapahtumaan. Sitä ohjaavat yhteiskunnan instituutiot, jotka antavat mallin siitä, miten jokin menneisyyden tapahtuma tulisi muistaa. Sensuuri ja propaganda kuuluvat sen välineistöön.

⁴⁰⁶ Venäläinen sananlasku.

⁴⁰⁷ Rüsen, s.201

⁴⁰⁸ Rüsen 2004, s..21-22, 94, 106–108.

Pahimmillaan yhteisön muistin manipulointi esiintyi kommunistisessa historian vääristelyssä, jossa jopa valokuvista poistettiin epäsuosioon joutuneet henkilöt.⁴⁰⁹

Esteettisen osan Rüsen määrittelee toiminnaksi, jonka avulla luodaan ihmisten asenteisiin vaikuttavia mielikuvia kaunokirjallisuudessa, runoudessa, teatteriesityksissä tai historiallisessa tutkielmassa. Sillä vaikutetaan ihmisten asenteisiin esteettisin keinoin. Väinö Linna on *Tuntemattomalla sotilaalla* vaikuttanut voimakkaasti suomalaisten jatkosotaa koskeviin asenteisiin nostamalla esiin suomalaisen rivimiehen tavalla, joka oli ristiriidassa silloisen virallisen näkemyksen kanssa. Kirja sai osakseen kansan suuren suosion.⁴¹⁰

Tiedollisen osan Rüsen määrittelee toiminnaksi, jonka avulla pyritään työstämään menneisyyttä tuottamalla uutta, tutkittua historiallista tietoa menneisyyden tapahtumista. Rüsen tuo esiin uuden tiedon merkityksen toteamalla, että tiedolla voi olla terapeutin merkityksensä erilaisissa yhteiskunnallisissa kiistakysymyksissä. Uusi tieto vaikuttaa näkemykseemme menneisyydestä.

Rüsen yhdistää nämä kolme toisistaan riippuvaista osaa. Niiden kautta luodaan uusia merkityksiä menneelle tapahtumalle joko politiikan keinoin, tiedollisin keinoin tuottamalla uutta historiallista tutkimustietoa, tai taiteen keinoin. Luodaan uusia lähtökohtia asennoitumiselle menneeseen tapahtumaan hahmottamalla se uudelleen. Rüsenin luoma historiakulttuurin käsite antaa mahdollisuuden luoda kokonaisvaltainen kuva menneen vaikutuksesta nykyisyyteen. Hän käyttää luomastaan käsitteestä myös nimitystä historiallisen merkityksen periaate.⁴¹¹

Rüsenin lähestymistapa sitoo yhteen menneisyyden ja nykyisyyden huomioimalla historiallisen tapahtuman erilaiset vaikutukset nykyhetkessä. Se antaa myös mahdollisuuden arvioida virallista näkemystä menneestä tapahtumasta tutkimuksen tuottaman tiedon avulla. Myös historian kokijat voivat antaa oman yksilöllisen merkityksensä tapahtumalle taiteen keinoin kuten kirjallisuuden, runouden, elokuvien tai näytelmien kautta. Taustalla vaikuttaa menneisyyden tapahtuma, joka on voitu kokea hyvinkin eri lailla. Kokemus voi poiketa virallisesta näkemyksestä ja jopa haastaa sen.

Rüsenin historiakulttuurin käsitteen poliittista osaa vastaa lähinnä sodanaikaisen sosiaaliministeri Fagerholmin lastensiirtoja voimakkaasti puoltava näkemys. Lastensiirtoja ei saanut kritisoida, sillä kritiikki loukkasi hyväntahtoista auttajaa. Kritiikki tukahdutettiin sodan aikana sensuurin toimenpitein ja lastensiirroista luotiin propagandan keinoin yhteiskunnan toivoma asiantila. Sodan jälkeenkin tuli asiaan suhtautua kiitollisuuden tuntein. Vain myönteisten seikkojen esittäminen oli sallittua. Pohjoismaainen suuntaus oli sodan jälkeen syntyneen Paasikiven linjan toinen peruspilari. Kielteisten seikkojen esiin tuominen lastensiirroista olisi loitontanut Suomea muista Pohjoismaista.

⁴⁰⁹ Winter-Sivan 1999, s. 6-7.

⁴¹⁰ Christensen-Warring 2007, s. 16-17.

⁴¹¹ Rüsen 2004, s. 108-109.

Tämä virallinen näkemys sai vuonna 1976 haastajansa kaunokirjallisuuden piiristä. Rüsenin kuvaama esteettinen osa haastoi poliittisen osan. Vaikeimmat sotalapsikokemukset purkautuivat tällöin kirjoittamisen kautta. Markku Lahtelan teos *Yksinäinen mies* oli kuvaus sotalapsikokemuksesta, joka oli ristiriidassa virallisen näkemyksen kanssa.

Ei hän minua rakastanut, hän ei rakasta minua. Hän ei rakasta minua. Pilvet, kuulkaa, minun äitini ei rakasta minua. Hän ei rakasta minua...Miten sen sanoisin, kohta täytenä miehenä. Minun äitini ei rakasta minua. Hän, joka minut synnytti, hän minua ei rakasta. Eikä hänkään, joka minut siitti. ⁴¹²
Kukaan ei rakasta minua, enkä minä rakasta ketään. Olen jäänyt vaille jotain, jota ilman mikään ei ole mitään. ⁴¹³

Se sai seurakseen muuta sotalasten kirjallisuutta, jossa tuotiin esille erokokemuksen suuri merkitys lapsen kannalta. Lastensiirtojen kyseenalaistaminen lähti liikkeelle sotalasten oman kirjallisen tuotannon kautta. Se pohjautui omakohtaisiin, usein hyvin tuskallisiin kokemuksiin.

Historiatutkimus puolestaan - vastaten historiakulttuurin tiedollista osaa - tuo esiin sellaisia yleisestä tietoisuudesta kadonneita tietoja, jotka ovat ristiriidassa poliittisen näkemyksen kanssa. Lastensiirtoihin liittyneitä ratkaisuja ei suinkaan aina ohjannut puhdas humanitaarinen halu auttaa lapsia, vaan myös sisä-, ulko- ja väestöpoliittiset seikat vaikuttivat päätöksiin ennen kaikkea Suomessa, mutta myös Ruotsissa. Lastensiirrot olivat suomalaisen yhteiskunnan tukemaa tavoitteellista toimintaa. Niitä väestöpoliittisia tavoitteita, mitä hankkeelle asetettiin, ei kuitenkaan saavutettu, vaan lastensiirtojen seurauksena Suomi itse asiassa menetti väestöpotentiaaliaan. Huomattavalle osalle siirretyistä lapsista on toimenpiteestä koitunut elinikäisiä seuraamuksia, vaikka tarkoituksena oli suojella lapsia sodan järkytyksiltä.

Lastensiirtojen jo sodan aikana herättämästä vastustuksesta on kokonaan vaiettu, vaikka kokemus osoitti, että lastensiirtojen arvostelijoiden esittämät epäilyt ja pelot olivat perusteltuja. Tätä asiaa ei sodan jälkeen tuotu lainkaan julkisuudessa esiin. Tähän puolestaan vaikutti sodan jälkeinen poliittinen tilanne. Lastensiirtojen käynnistäjät olivat sodan jälkeen kommunismin voimakkaimpia vastustajia. Lastensiirtojen todellisuuden ja jo sodan aikana esitettyjen varoitusten esilletuominen sodan jälkeen olisi heikentänyt heidän asemaansa. Eräs keskeisimmistä kommunismin vastustajista Suomessa sodan jälkeen oli Fagerholm.

⁴¹² Lahtela 1976, s.37-38.

⁴¹³ Lahtela 1976, s.33.

Yleisestä tietoisuudesta sekä Suomessa että Ruotsissa on häivytetty lastensiirtojen suunnitelmallinen käyttäminen poliittisten tarkoituksien ajamiseen Suomessa talvi- ja jatkosodan aikana, sensuurin poliittisin perustein tapahtunut lastensiirtojen arvostelun jyrkkä kieltäminen sekä voimakkaan propagandan suuntaaminen vanhempiin lastensiirtojen lisäämiseksi. Tietoisuudesta on myös hävinnyt eduskunnassa sodan aikana esitettyjen pelkojen reaalin toteutuminen sodan jälkeen. Asiaa ei muuta se, että eduskunnassa vuonna 1942 tapahtunut lastensiirtojen kritisointi tapahtui sekin poliittisin perustein. Tietoisuudesta on myös kadonnut lastensiirtokomitean ehdoton väestöpoliittinen katsantokanta sodan jälkeen, samoin kuin poliittisen eliitin vaikeneminen lastensiirtojen yllättävästä lopputuloksesta. Vaikenemisessa vaikutti lähinnä Paasikiven ulkopoliittinen linja. Koska toiminta oli yhteiskunnan ohjaamaa, tavoitteellista toimintaa, tulisi käytettävissä olla myös tietoa asetettujen tavoitteiden saavuttamisesta. Sitä ei tähän mennessä ole ollut käytettävissä. Tämän tutkimuksen tuottaman tiedon perusteella kyseessä oli väestöpoliittisten tavoitteiden kannalta laajakantoinen poliittinen erehdys, josta on monista syistä vaiettu, mutta josta olisi paljon opittavaa tulevaisuuden kriisejä varten.

Tutkimuksen tuottama uusi tieto auttaa sotalapsia luomaan laajemman, kokonaisvaltaisen näkemyksen tapahtumasta, joka on voimakkaasti vaikuttanut heidän lapsuuteensa sekä myös heidän suomalaisiin ja ruotsalaisiin vanhempiinsa. Näkemys kohoaa silloin omien kokemusten tasolta koko kansaa koskevalle tasolle, sillä perheiden päätöksiin vaikutettiin valtiovallan toimesta poliittisen propagandan keinoin. Propaganda loi idealistisen, vääristyneen kuvan lastensiirtojen todellisuudesta. Tästä toiminnasta eivät lapsensa Ruotsiin lähettäneet vanhemmat sodan jälkeen saaneet tietoa. Ikävimpiä tietoisuudesta torjuttuja asioita on niiden vanhempien hätä, jotka pyynnöistään huolimatta eivät saaneet lapsiaan Ruotsista takaisin kotiin.

Saatuja kokemuksia ei analysoitu vastaisen varalle, kuten tehtiin Isossa-Britanniassa.⁴¹⁴ Kokemusten realistinen arviointi olisi osoittanut kiittämättömyyttä avun tarjoajaa kohtaan. Asiassa toimittiin avun tarjoajan ehdoilla myös sodan jälkeen.

Sotalapsen omasta kokemuksesta muodostuu kokonaisvaltaisen näkemyksen kautta osa laajempaa sodan varjostamaa kokonaisuutta, jossa vaikuttivat samanaikaisesti keskenään kamppailevat poliittiset voimat sekä Suomessa että Ruotsissa. Lastensiirtoja puoltaneet poliittiset voimat Suomessa olivat vahvempia kuin siirtoja vastustaneet saaden vaikutusvaltaisimmat kannattajansa suomenruotsalaisen vähemmistön ja sosiaalidemokraattien edustajista. Lastensiirtoja puoltaneet poliittiset voimat ovat ohjanneet yleistä tietoisuutta sekä sodan aikana että pitkälle sodan

⁴¹⁴ Esim. Isaacs, Susan (editor): Cambridge Evacuation Survey. Tutkimuksessa analysoitiin n. 3000 Lontoosta Cambridgeen evakuoitun lapsen kokemuksia vielä sodan kestäessä.

jälkeenkin. Kreikassa todellisen nälänhädän oloissa lastensiirtojen herättämä vastareaktio väestön keskuudessa oli niin voimakas, että siirroista luovuttiin. Lastensiirtoja vastustaneet voimat olivat Kreikassa niitä ehdottaneita voimakkaampia, vaikka olosuhteet olivat Suomen olosuhteita oleellisesti vaarallisempia.

Oman sotalapsikokemuksen hahmottaminen osana laajempaa kokonaisuutta merkitsee samalla Rüsenin historianäkemykseen kuuluvan tiedollisen osan vahvistumista poliittisen ja esteettisen osan kustannuksella. Tähän laajempaan näkemykseen sisältyy samalla kyky nähdä Suomen lastensiirrot ja niiden seuraamukset osana eurooppalaista, toiseen maailmansotaan liittyvää tunneperintöä, jonka käsittelyllä pyritään keventämään sodan aiheuttamia sukupolvien yli ulottuvia seuraamuksia ihmisten elämässä.⁴¹⁵ EU käynnisti vuonna 2005 projektin, johon n. sata henkeä seitsemästä Euroopan maasta kirjoitti muistojaan sodasta ”muistolaatikoihin”, jotka sitten kiersivät ympäri Eurooppaa. Laatikot olivat Saksan armeijan entisiä ammuslaatikoita. Monet eurooppalaiset saivat tätä kautta ensimmäisen kerran kuulla Suomen suorittamista lastensiirroista.⁴¹⁶ Myös Svenska litteratursällskapet i Finland julkaisi samana vuonna teoksen *Minnen från krigstiden*.⁴¹⁷ Teos sisälsi eri alueilta henkilökohtaisia muisteloita sodan ajalta. Myös lapset ja sotalapset heidän joukossaan kertoivat sotaan liittyvistä muistoistaan. Lasten kokemukset oli nyt nostettu rintamakokemusten rinnalle.

OMAT KOKEMUKSENI

Lähtö Ruotsiin

Lastensiirtojen kiihkein jakso käynnistyi tammikuussa 1944 ja kiihtyi venäläisten siviilikohteisiin suuntaamien suurpommitusten seurauksena. Helmikuu 1944 onkin vilkkain kuukausi lastensiirroissa. Tilanne muistutti talvisodan suurpommituksia ja sen taustalla vaikutti joukkotuhon

⁴¹⁵ Esim. Radebold-Bohleber-Zinnecker 2008: Transgenerationale Weitergabe kriegsbelasteten Kindheiten. Interdisziplinäre Studien zur Nachhaltigkeit historischer Erfahrungen über vier Generationen. Saksassa on paljon kiinnitetty huomiota sukupolvelta toiselle siirtyvien traumojen olemassaoloon ja niiden käsittelyyn.

⁴¹⁶ www.makingmemoriesmatter.org 23.8.2009.

⁴¹⁷ Svenska litteratursällskapet i Finland 2005.

pelko. Ruotsalaisen lääkäri Sternerin mielestä v. 1944 oli havaittavissa paniikkia lastensiirroissa. Sodassa oli tapahtunut ratkaiseva käänne ja pelättiin pahinta, ratkaisutaistelut Suomen osalta olivat lähestymässä, eikä maan sotilaallisesta selviytymisestä ollut varmaa tietoa. Niin moni lapsi kuin mahdollista piti saada maasta pois, sillä äärimmäisessä tapauksessa olisi koko maa voinut muodostua taistelukentäksi. Sekä lasten vanhemmissa että lastensiirtoa hoitavissa viranomaisissa vaikutti miehityksen pelko. Kirjeessään Hitlerille syyskuussa 1944 Mannerheim totesi, että mikäli Suomi miehittäisiin, tietäisi se tuskin nelimiljoonaisen kansan karkottamista maastaan tai hävittämistä sukupuuttoon. Mannerheimin uhkakuva muistutti isonvihan aikuisista tapahtumista, jolloin miehittäjä koetteli valloitetujen alueiden asukkaita kollektiivisella rangaistuksella, joka ulottui väestönsiirroista ja elinkeinojen hävittämistä omaisuuksien takavarikoimisiin ja teloituksiin. Vuoden 1944 lastensiirroissa Ruotsiin vaikutti taustalla lasten suojaaminen miehityksen kauhuilta. Ilmiö on sama kuin talvisodan loppuajan lastensiirroissa, joissa oli havaittavissa selvää lisääntymistä sotilaallisen tilanteen heikentyessä helmikuussa 1940 Summan murtumisen jälkeen.

Kesällä 1944 jouduttiin koko Karjala evakuoimaan päälle vyöryvän puna-armeijan tieltä. Seuraava lastensiirtojen jakso ajoittuikin tähän ratkaisutaistelujen kesään. Sosiaaliministeri Aleks Aaltonen teki Ruotsin sosiaalihallituksen edustajan Erlanderin kanssa heinäkuussa 1944 sopimuksen 15 000 karjalaislapsen siirrosta Ruotsiin. Ruotsalainen osapuoli ilmoitti, että lapset joudutaan majoittamaan parakkeihin ja kouluihin siksi, kunnes lapset on saatu sijoitetuksi perheisiin ympäri maata. Karjalaislapsia siirrettiin Ruotsiin vajaat 9 000. Karjalan tyhjentämiseen liittyvät lastensiirrot eivät saavuttaneet samanlaista suuruutta kuin helmikuun suurpommituksista alkaneet siirrot, vaikka kyseessä oli satojentuhansien ihmisten evakuointi Karjalasta. Syynä oli se, että karjalaisäidit eivät olleet halukkaita lähettämään lapsiaan ruotsalaisten perustamiin laitoksiin suomalaislasta haluavien yksityisperheiden lukumäärän vähetessä. Karjalasta evakuoitiin kaikkiaan n. 380 000 henkeä.

Olen syntynyt marraskuussa v. 1941 Helsingissä. Isäni oli silloin rintamalla ja asuimme Helsingin keskustassa Nervanderinkadulla varsin lähellä Helsingin rautatieasemaa. Paikka oli pommitusten kannalta vaarallinen. Äitini kävi ansiotyössä ja päivällä oli työvuoroista johtuen yhden tunnin aika, jolloin olin kodissamme yksin, ennen kuin tätini, jonka työvuoro päättyi aiemmin, pääsi minua hoitamaan. Hälytyksen sattuessa olisin tuolloin ollut kodissamme yksin ja avuttomana. Helmikuussa 1944 tilanne paheni, koska silloin Helsinkiä pommitettiin rajusti kolmessa eri hyökkäysaallossa ja myös Lutherinkadulle vaarallisen lähelle meidän kotiamme putosi pommeja.

Tässä pommiosumassa kuoli ihmisiä. Olimme silloin talon väestösuoja, joka ei olisi kestänyt täysosumaa.

Siirryin tässä tilanteessa aluksi turvaan mummoni Maria Tiinan luo Pohjois-Savoon Iisalmeen ja sieltä n. 3 kk:n kuluttua Ruotsiin, jossa jo aiemmin sinne siirtynyt serkkuni oli järjestänyt minulle vastaanottavan kodin samalta paikkakunnalta. Olin silloin 2 ½-vuoden ikäinen enkä voinut tajuta sodasta, sen vaarallisuudesta enkä Ruotsiin lähettämisen syistä mitään.

Lähdin siis varsin myöhään Helsingin suurpommitusten jälkeen. Pommitusuhan lisäksi lähdön perusteena oli myös lääkärin suositus. Olin 1 ½-vuotiaana sairastanut aivokalvontulehduksen, joka jätti silmiini pysyvän haitan. Sairauden jälkihoidon kannalta oli Ruotsiin lähettäminen perusteltua. Matka maksoi äidilleni 500 mk, joka vastasi isäni sotakuukausipalkkaa. Matkani alkoi 3.5.1944 Sokoksen autohallista Postitalon vierestä, jossa tapahtui ilmoittautuminen. Äidin ohella myös isäni, joka oli saanut lomaa rintamalta, oli minua saattamassa. Linja-auto vei lapset Rautatientorilta Helsingin Malmin lentokentälle. Meitä oli noin 30 lasta samassa koneessa. Lennolla ei ollut minkäänlaista suojaa, joten jos matkustajakoneemme olisi joutunut venäläisen hävittäjän hyökkäyksen kohteeksi, ei suomalaisella pilotilla juurikaan olisi ollut mahdollisuuksia. Eräs vanhempi lentäjä kertoi, että ainoa keino olisi ollut kadota pilven sisään, jos sellaisia olisi ollut. Lähetyslistan mukaan eräät lapset olivat sairaita ja matkustivat Ruotsiin saamaan hoitoa. Laskeuduimme Bromman lentokentälle Tukholman lähelle. Tämän jälkeen meidät siirrettiin karanteeniin ja meille tehtiin lääkärintarkastus. Lääkärintarkastuksen asiakirjat on hyvin dokumentoitu ja omani löytyivät Hjälpkommitten för Finlands barn-järjestön arkistosta Riksarkivetissa Tukholmassa.

Lääkäri merkitsi erilliseen terveyskorttiin lapsen terveydentilaa kuvaavat tiedot. Yleinen terveydentilani oli suhteellisen hyvä. Olin 84 cm pitkä, painoin 14 kg, ei ollut riisitautia ja nielu oli puhdas (ei kurkkumätää, joka oli pelottava tartuntatauti tuohon aikaan). Kortissani lukee: kurkkumätärokotus 26.4.1944, kuivaa ihottumaa käsissä, epämääräistä ihottumaa yli koko kehon. Erikoista on, että ihottuma todettiin seuraavana päivänä Suomesta lähdön jälkeen. Suomessa olin äitini kertoman mukaan täysin oireeton, joten kyseessä on selvä lapsen reaktio eroon äidistä. Samanlaista ihottumaa minulla oli v. 1975 nuorimman Seppo-veljeni kuoltua traagisesti epilepsiakohtaukseen. Kummassakin tapauksessa yhteisenä tekijänä oli tuskallinen ero ja siihen liittyvä syvä suru ja masennus. 3.5.1944 tapahtuneeseen eroon vanhemmistani liittyi myös hyljätyn tunteiden tunne.

Raisa Lardot kirjoittaa kirjassaan ”Ripaskalinnut” vepsäläisen lapsen erokokemuksesta: ”Minäkö olisin silti ymmärtänyt siellä pihamaalla, mitä minulle oli tapahtumassa, minäkö olisin itkenyt katkeavia juuriani. Kuinka olisin edes aavistanut, pahainen lapsi, mistä kaikesta olin juuri

luopumassa, kun sitä eivät ymmärtäneet monet minua viisaammatkaan joutuessaan samaan tilanteeseen kuin minä, ihmettelevät vain jälkeensä sitä paha mieltä, jota kantavat lopun elämänsä rinnassaan. Enkä minä toki ollut lähdössä minne tahansa, noin vaan ylimalkaan pois, vaan olin lähdössä nimenomaan Suomeen, maahan jossa alkaisin uuden elämän uudenlaisena ihmisenä. Minähän olin saanut mahdollisuuden. Joten alkää siis itkeä te kyläläiset ja te minun harvat vielä elossa olevat sukulaiseni, äläkä itke sinä minun oma babutskaiseni, sillä sinähän tulet minun perässäni ja otat minut hetimitä kiinni.” Kumpikaan lapsista ei voinut tajuta, että kyseessä oli tapahtuma, joka tulisi heijastumaan heidän koko loppuelämänsä. Meneillään oli Suomen kohtalon ratkaisuvuosi 1944.

Aika Ruotsissa

Kansallisessa sotalapsitutkimuksessa ”Lapsi myrskyn silmässä” kysyttiin, minkälainen oli aika Ruotsissa. Eräs vastaaja kirjoitti sotalasten enemmistön kokemuksista hyvin vastaavan kuvauksen: ”Pääsin Ruotsiin hyvään ja kannustavaan perheeseen. Minulla oli ”prinsessamaiset” oltavat. Sain elinikäiset ystävät. Opin ruotsin kielen, jota hallitsen hyvin edelleen. Kouluaikanaikin vietin kaikki kesät lähes aikuisuuteen asti heidän kesähuvilassaan”.

Ruotsi on monelle sotalapselle ollut lapsuuden satumaa, eräänlainen ”kadotettu paratiisi”. Sitä heijastaa myös vastaustiedoissa todettu ruotsalaisen perheen henkisesti ehyempi ilmapiiri ja se, että lasta kuunneltiin ja kunnioitettiin Ruotsissa enemmän kuin Suomessa. Lapsi sai ruotsalaisessa perheessä enemmän olla oma itsensä kuin suomalaisessa perheessä.

Näin ei ollut laita niiden tuhansien suomalaislasten, jotka joutuivat Ruotsissa lastenkotiin. Heillä ei ollut pysyvää kiintymisen kohdetta, kuten meillä, jotka pääsimme perheisiin. Lastenssiirrot synnyttivät sodan jälkeen ei-toivottuja ilmiöitä, kuten nuorisorikollisuutta. Kun näiltä nuorilta sotalapsipojilta/rikoksenteijöiltä kysyttiin, minkälainen oli heidän aikansa Ruotsissa, vastaus oli, että useimmille aika Ruotsissa oli heidän elämänsä parasta aikaa. Kasvatuskodista tuli heille heidän todellinen ”oma kotinsa”. He kiintyivät kasvatuskotiensa vanhempiin kuin he olisivat omiin vanhempiinsa kiintyneet. Heidän tunne-elämänsä kannalta Ruotsissa vietetty aika on ollut ehyttä aikaa. Tämä onnellinen olo tila särkyi, kun heidän oli palattava Suomeen perheisiin, jotka eivät kyenneet omaksumaan uutta tulokasta piiriinsä.

7.5.1944 klo 7.00 aamulla lähti junani Tukholmasta Skövdeen. Tuleva sijoituskotini sijaitsi Tibro-nimisessä kirkonkylässä lähellä Skövdeä. Minut oli kutsunut Ruotsiin kylän kansakoulunopettaja Sigge Andren, joka oli Tibron kansakoulunopettaja ja samalla lastensuojelulautakunnan jäsen.

Minut sijoitettiin aluksi hänen kotiapulaisensa Vivan Johanssonin perheeseen. Perheen isä Lennart oli huonekaluyrityksen autonkuljettaja. Heillä oli hoidossaan tukholmalainen ”kesälapsi” Busse, jonka kanssa tappelin jatkuvasti. Kilpailimme Vivanin suosiosta. Minulla oli perheessä paha olla. Tuleva uusi kasvatusäitini Svea ja Vivan olivat sisaruksia. Svea kävi kerran vierailulla miehensä Helmerin kanssa. Helmer näki ahdinkoni ja totesi: ”Miksi emme ottaisi Perttiä meille, kun hänen on täällä niin paha olla?” Niin tehtiin, ja se oli minun onneni.

Helmer ja Svea Johanssonilla oli kaksi lasta, tytär Siv (15 vuotta) ja poika Eine (18 vuotta). Vietin yhden onnellisen vuoden heidän kanssaan. Kiinnyin heihin kaikkiin syvästi. Kiintymys oli molemminpuolista. Ruotsalaistuin tämän vuoden aikana täysin ja unohdin suomen kielen hyvin nopeasti.

Serkkuni, joka oli minulle kutsun Ruotsiin järjestänyt, asui samassa kylässä. Tapasimme usein Tibron torilla, jossa vanhempani kävivät ostoksilla. Serkkuni kirjoitti näistä tapaamisista omalle äidilleen Annalle Helsinkiin. Kirjeessään kesäkuulta 1944 hän kirjoittaa: ”Minä olen nähnyt Pertin monta kertaa Tibrossa, mutta hän on tullut niin ujoksi, että se ei puhu minulle yhtään mitään.” Syyskuussa samana vuonna hän kirjoittaa: ”Pertti voi hyvin! Hän puhuu jo sujuvasti ruotsia! Olen nähnyt Pertin monta kertaa Tibrossa, mutta hän ei tunne minua.” Nämä serkkuni kirjeet ovat minulle hyvin arvokkaita, sillä ne kertovat nopeasta sopeutumisestani uuteen ympäristöön ja vanhan ympäristön torjunnasta. En tuntenut serkkuani enää, vaikka olimme asuneet samassa asunnossa Helsingissä Nervanderinkadulla. Uuden kielen omaksuminen oli tapahtunut muutamassa kuukaudessa. Kasvatusäitini Svean kertoman mukaan aloin puhua ruotsia jo noin kuukauden kuluttua saapumisestani. Se kertoo pienen lapsen uuteen ympäristöön sopeutumisen nopeudesta. Vanha ympäristö ihmisineen menetti samalla merkityksensä. Sehän oli hylännyt minut.

Minulla on välähdyksenomaisia muistikuvia tästä ensimmäisestä oleskelustani Tibrossa 1944-45. Niihin liittyy yleensä voimakas tunne. Eräs tällainen muistikuva on koko perheen yhteinen pyörämatka Tibron sahalle. Kylän halki virtasi vuolas Tidan-joki ja joen varrelle oli rakennettu saha, jossa sai käydä sisällä. Joki kohisi voimakkaasti allamme, kun astuimme sisään ja kävelimme lankkujen päällä. Tunsin pelkoa. Kasvatusveljeni Eine otti minut silloin syliinsä. Muistan sen suuren turvallisuuden tunteen, joka mieleni silloin valtasi.

Paras ystäväni oli naapurissa asuva toinen, samanikäinen suomalaislapsi Hans Gustafsson. Hänen kanssaan leikimme paljon, meillä oli kolmipyöräiset pikku pyörät, joilla ajoimme kilpaa. Hän oli syntynyt samana vuonna kuin minä eli v. 1941 ja lähetetty Ruotsiin noin vuoden ikäisenä saamaan hoitoa vaikeaan riisitautiin. Sairaudesta kertoo perheen varattomuudesta ja lapsen yksipuolisesta ravinnosta. Hans oli aluksi Södertäljessä sijaitsevassa Lina-lastenkodissa puolisen vuotta, ennen kuin hänet sijoitettiin heinäkuussa 1943 Gustafssonien perheeseen Tibroon.

Ruotsalaisperhe adoptoi hänet v. 1947. Adoptiopäätös oli selkeästi Hansin edun mukainen, vaikka Ylppö Helsinkin lastensuojelulautakunnan kokouksessa vastustikin sitä. Vastustuksessa ei huomioitu lainkaan niitä vaikeita olosuhteita, joihin lapsi olisi joutunut palaamaan. Suomalaisella perheellä oli suuria ongelmia isän alkoholinkäytön ja perheen varattomuuden johdosta. Perheessä oli kuusi lasta ja kolmella lapsella oli jo todettu epäsosiaalisia taipumuksia. Hans oli adoptiopäätöksen jälkeen 1950-luvulla kerran tavannut suomalaisen isänsä, joka oli hänelle moittinut Ruotsia siitä, ettei se auttanut Suomea sotilaallisesti. Minkäänlaista kontaktia ei isän ja pojan välille syntynyt. Hansin äiti kuoli adoptiovuonna 1947. Hän kävi vähän ennen kuolemaansa Tibrossa tervehtimässä poikaansa.

Hans edustaa tyypillistä vuosina 1941-1943 lähetettyä lasta. Sosiaaliset tekijät vaikuttivat silloin lähettämisperusteina. Itse edustan tyypillistä v. 1944 lähetettyä lasta. Itse sota ja siihen liittyneet vaaratekijät vaikuttivat silloin lähettämispäätökseen. Hansin onni oli saada jäädä Ruotsiin, itse jouduin kokemaan pelottavan paluun minulle täysin tuntemattomaksi ja vieraaksi muuttuneeseen ympäristöön.

Paluu Suomeen

Lastensiirtokomitea aloitti lasten laajamittaisen kotiuttamisen v. 1945. Paluumatkojen vilkkain vuosi oli 1945. Vuosina 1946 ja 1947 pienenevät Suomeen palaavien lasten lukumäärät noin puolella joka vuosi. Näiden vuosien jälkeen lapsia palasi Suomeen vain satunnaisesti. Vuosina 1945–47 kotiutettiin valtaosa lapsista eli yhteensä 31 005 lasta. Kun eduskunnassa v. 1950 käytiin keskustelua lastensiirtojen seuraamuksista, oli lasten paluuliikenne Ruotsista jo tosiasiallisesti tyrehtynyt.

Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean ehdottomana periaatteena oli, että kaikki Ruotsiin siirretyt lapset oli palautettava kotimaahansa. Lastensiirtokomitean toiminnanjohtaja Elsa Bruuniin oli tehnyt vaikutuksen lastensiirtojen eduskunnassa herättämä voimakas vastarinta. Komitean huoli lasten pysyvästä jäämisestä Ruotsiin kasvoi, kun lapset eivät palanneetkaan toivotussa aikataulussa. Komitea lähti siitä, että kyseessä oli vain väliaikaiseksi tarkoitettu huoltotoimenpide, josta oli tehty kirjallinen sopimus lastensiirtokomitean ja suomalaisten vanhempien kesken.

Saadakseen tarkempaa kuvaa siitä, miksi lapset eivät palanneet koteihinsa, suoritti komitea marras-joulukuussa 1945 tiedustelun, joka koski kotien suhtautumista ennen vuotta 1944 Ruotsiin komitean välityksellä siirrettyjen lasten palauttamiseen. Komitea halusi tietää, mikä oli syy siihen, ettei lasta ollut kutsuttu kotiin. Nämä lapset olivat Ruotsissa pisimpään olleita ja lähetetty etupäässä sosiaalisten syiden, mm. varattomuuden perusteella vuosina 1941–43.

Lastensiirtokomitean tutkimus koski 606 helsinkiläiskotia, joista tavoitettiin 546 perhettä. Näistä ainoastaan 199 eli noin kolmannes oli enää halukkaita vastaanottamaan lapsensa. Muut ilmoittivat aikovansa jättää lapsensa pysyvästi Ruotsiin. Perussyynä siihen komitea piti kodin vapautumista niin taloudellisesta kuin kasvatuksellisesta vastuusta lapsesta, vieraantumista lapsesta ja tästä aiheutuvaa välinpitämättömyyttä lapsen tulevaisuudesta. Tämän tutkimuksen tulosta ei koskaan julkaistu lehdistössä. Se on myös työnnetty pois kollektiivisesta tietoisuudesta.

Lastensiirtojen henkiseen puoleen hyvin perehtyneet tutkijat Anna Freud (Sigmund Freudin tytär) ja Dorothy Burlingham kiinnittivät huomiota Ison-Britannian lasten paluuseen liittyviin vaikeuksiin todetessaan, etteivät paluut olleet niin onnellisia kuin vanhemmat olivat odottaneet. Äideille oli kipeä kokemus havaita, että lapset olivatkin kiintyneet toiseen henkilöön ja käyttäytyivät vanhempiensa parissa kotonaan kuin vieraat. Lapsi kykeni tuntemaan kodikseen vain yhden paikan. Lapsi kiintyi väijäämättä niihin henkilöihin, jotka häntä hoitivat.

Äidille taas oli helpompaa säilyttää tunneside lapseensa. Tutkijat kiinnittivät huomiota äidin ja lasten erilaiseen aikakäsitykseen. Se, mikä äidille oli vain puoli vuotta, saattoi lapselle olla puolet hänen elämästään. Siksi äidit eivät voineet olla tuntematta katkeruutta syntyneen tilanteen johdosta. Äidit eivät tajunneet, että lapsen suunnaton aineellinen ja emotionaalinen riippuvuus pakotti sen luomaan vahvat tunnesiteet ympäristöönsä. Juuri tästä syystä oli odotettavissa monia vaikeita tilanteita, kun sota Ison-Britannian osalta päättyisi. Ison-Britannian lapset maksoivat parantuneesta fyysisestä turvallisuudestaan henkisen hinnan. Näin tekivät myös Suomen sotalapset.

Lehtitiedot kertovat äitien pettyneistä reaktioista, kun he tulivat hakemaan laivasta Ruotsista palanneita lapsiaan. Useimmat lapset palasivat Ruotsista hyvin vastentahtoisesti. Pahin Suomen lasten paluuseen liittyvä tapaus sattui Kurussa joulukuussa 1946, kun vanhemmat murhasivat rotanmyrkyllä 5-vuotiaan lievästi kehitysvammaisen poikansa Pekka Nordlundin. Bruun totesi tapauksen johdosta, että lasten paluuseen liittyvässä viranomaisten valvonnassa oli aukkoja. Tieto pojan väkivaltaisesta kuolemasta levisi myös Ruotsiin. On luonnollista, että tapaus järkytti ruotsalaisia. Erääksi isän vihan syyksi mainittiin se, että poika puhui vain ruotsia, mitä isä ei ymmärtänyt. Tapaus nosti perustellusti Ruotsissa lasten Suomeen palauttamisen kynnystä.

Paluuni Suomeen oli tuskallista. Lasten paluut Ruotsista olivat pääsääntöisesti vaikeita. Olin 3 ½ vuoden ikäinen palatessani. Tuhansia lapsia jäikin pysyvästi Ruotsiin. Myös minun ruotsalainen perheeni olisi halunnut pitää minut lopullisesti. Ruotsalainen äitini Svea puhui ”pelätystä kirjeestä”, kun äitini kirje, jossa vaadittiin palauttamistani, oli saapunut heille. Eräs lastensiirtojen unohdettu alue on ruotsalaisten vanhempien tunteet tilanteessa, jossa he joutuivat luopumaan lapsesta, josta oli muodostunut heille hyvin rakas, kuin oma lapsi. Eräs ruotsalainen kasvatusisä totesi: ”Meitä kiellettiin rakastamasta teitä, mutta kuinka se olisi ollut mahdollista?”

Kasvatusisäni Helmer vei minut toukokuussa 1945 Skövden asemalle, jossa siirryin Göteborgista Tukholmaan menevään junaan, joka oli täynnä Suomeen palaavia lapsia. Kokemus oli hänelle niin ankara, ettei hän kasvatusäitini kertoman mukaan puhunut mitään koko päivänä. Helmer oli erityisen syvästi kiintynyt minuun. Tukholmassa siirryin laivaan, joka vei lapsia Suomeen, ensin Turkuun ja sitten Helsinkiin.

Palattuani Suomeen en puhunut suomen sanaakaan. Vanhempani eivät myöskään puhuneet ruotsia. Hoin vanhemmilleni toistuvasti heti aamulla herättyäni: ”Var är min pappa och mamma och Siv ? ” Kaipasin niitä ihmisiä, jotka olivat minulle todellinen isä, äiti ja sisko. Ongelmat perheessämme olivat suuria. Minulle oli Ruotsissa ollessani syntynyt pikkuveli, joka vaati äitini kaiken huomion. Ruotsissa olin ollut ainoan lapsen asemassa, nyt olin menettänyt sen aseman. Kärsin vuoteenkastelusta paluuni jälkeen, se oli eräänlainen protesti. Vuoteenkastelu lisäsi minua kohtaan tunnettua ärtymystä.

Sairastuin paluuni jälkeen kurkkumätään huolimatta rokotuksesta 26.4.1944. Anna Freud mainitsee lasten suuremmasta sairastumisriskistä erojen yhteydessä. Lapsen vastuskyky heikkenee henkisen järkytyksen johdosta. Minun kohdallani näin saattoi myös tapahtua. Muistan, kun minua tultiin hakemaan sairaalaan. Miehet kantoivat paareja, joihin minut laitettiin. Katsoin paareilta äitiäni, joka piti kouristuksenomaisesti pikkuveljeäni sylissä. Mieleen nousi ajatus: ”Jos tuota (=pikkuveljeäni) ei olisi, kaikki olisi paremmin”. Samanlainen ongelma minulla oli ollut Tibrossa Bussen kanssa. Silloin Helmer tuli apuun. Nyt ei ollut Helmeriä auttamassa.

Äidilläni ei ollut realistista kuvaa pitkäaikaiseen eroon liittyvistä riskeistä. Itse hän on myöhemmin todennut, ettei osannut ajatella sitä, miltä lapsesta tuntui. Minusta oli yksinkertaisesti tullut ruotsalainen lapsi, joka rakasti vain ruotsalaista äitiään ja perhettään. Aika, joka äidilläni oli vain vuosi, oli minulle lähes puolet koko elämästäni. Kun Helsingin Sanomissa 23.8.2010 keskusteltiin avioerolasten vuoroasumisen riskeistä, totesi professori Keltikangas-Järvinen, että alle kolmivuotias kadottaa jo viikossa muistikuvan kodistaan ja vanhemmastaan. En vastannut äitini ikävään ja kaipaukseen hänen toivomallaan tavalla, koska olin yksinkertaisesti unohtanut hänet. Tunteeni olivat ”väärät”. Sen on täytynyt merkitä hänelle suurta tuskaa ja pettymystä. Hänen oli pakko todeta, että oli menettänyt poikansa rakkauden ja kiintymyksen. Jotakin meni silloin pysyvästi rikki äidin ja lapsen välisessä suhteessa. Kun kerran sanoin hänelle, ettei äidin ja pojan välinen suhde palautunut ennalleen Ruotsista paluuni jälkeen, hän totesi: ”Se oli kyllä sinun syysi. Minä olisin halunnut rakastaa, mutta sinä et halunnut”. Karkailin paljon, kerran minua oltiin jopa kuuluttamassa Yleisradion kautta, mutta löydyin, ennen kuin isäni ehti lähteä Yleisradioon. Lapsena oireiluuni vastattiin usein kurinpidollisin toimin.

Paluuni toukokuussa 1945 jätti mieleeni pelottavan muistijäljen. Olin kerran isäni ja veljeni kanssa Helsingin Etelä-satamassa kävelyllä, ajankohta oli 1940-luvun loppupuolella. Minulle tuli yllättäen voimakas, kohtauksen kaltainen tunne: ”Kuka minä olen, mitä minä täällä teen?” Menetin kontaktin nimeeni, kadotin hetkellisesti oman identiteettini. Tuntemus kesti joitakin sekunteja. Sain samanlaisia tuntemuksia paikoissa, jotka olivat minulle vieraita, en koskaan tutussa ympäristössä. Ne olivat minulle syvällä oleva muisto siitä, mitä olin tuntenut Helsingin Eteläsatamassa laivan saavuttua sinne toukokuussa 1945, ehkäpä jo Ruotsiin saapumisestani 3.5.1944.

Anna Freud kiinnittää huomiota siihen, miten alle kolmivuotiaan lapsen on äärimmäisen vaikeaa rakastaa poissaolevaa äitiä. Lapsi unohtaa nopeasti biologisen äitinsä ja muodostaa korvaavan suhteen uuteen äitiin, joka antaa lapselle aikansa ja huomionsa. Tuohon aikaan oli psykologinen tietämys pienen lapsen sielunelämästä hyvin puutteellista Suomessa, kuten näkyy mm. Martti Kailan optimistisista lausunnoista, jotka koskivat Ruotsista palaavia lapsia.

Elin lapsuuteni varhaisvaiheen ja myöhemmätkin vaiheeni jatkuvassa rakkauden ja hyväksynnän nälässä. Hain äidistäni tunteita, joita ei ollut. Sama koski myös isääni. Suhteeni ruotsalaisiin vanhempiini olivat lämpimät ja vietin heidän luonaan kesät 1946-1950. Nämä kesät olivat onnellista aikaa, mutta ne loppuivat aina paluuseen Suomeen. Paluut eivät olleet onnellisia. Ruotsi edusti minulle satumaata, jonne olisi halunnut jäädä vaikka pysyvästikin.

Paluuseen liittyvät kokemukset ovat jättäneet minuun eräänlaisen perusluottamuksen puutteen elämää ja sen ilmiöitä kohtaan. Mieleen nousevat lapsena kokemani vajavaisuuden ja eräänlaisen kummallisen ”viallisuuden” tunteet. Toistuvat erokokemukset olivat asioita, joista olen syyllistänyt itseni, erityisesti, kun paluu Suomeen ja sopeutuminen eivät sujuneet vanhempien toivomalla tavalla. Vian täytyi olla minussa, olihan minut lähetetty pois jo kahteenkin kertaan. Koin, että minussa oli jokin puute tai vika, jota vanhempani eivät voineet hyväksyä. Luultavaa myös on, etten vieläkään itse täysin ymmärrä, miten suuri tunnevaikutus näillä tapahtumilla on aikoinaan ollut, vaikka olenkin tehnyt paljon työtä näiden asioiden parissa. Kipeimmät tunnekokemukseni ovat painuneet hyvin syvälle alitajuntaan. Helpottavaa on ollut jakaa kokemuksiaan muiden sotalasten kanssa. Eräs nöyryyttävimmistä paluun jälkeisistä tapahtumista kohdallani oli ruotsinkielisen koulun aloittaminen v.1948.

Koulunkäyntini vaikeudet

Kun vanhemmat laittoivat lapsiaan ruotsinkielisiin kouluihin lasten palatessa Ruotsista v. 1942, oli Uusi Suomi varoittanut asiasta todeten, ettei lasten ruotsinkielen taito ollut riittävä opetusta varten. Lehti kehotti vanhempia harkitsemaan, sijoittavatko lapsensa ruotsinkieliseen kouluun. Lehti oli todennut myös, että eräät ruotsalaiset kasvatusvanhemmat olivat luvanneet taloudellista tukea,

mikäli lapsi siirtyy ruotsalaiseen kouluun. Kirjoitus sai vihasen vastauksen Hufvustadsbladetissa, jossa epäiltiin, että taustalla vaikuttivat Paavo Virkkusen lastensiirtojen vastaiset mielipiteet. Kirjoittelun kiihkeässä sävyssä eli kieliriidan poikanen, sillä lasten sijoittamisella ruotsinkielisiin kouluihin pyrittiin luonnollisesti parantamaan ruotsin kielen asemaa Suomessa. Tämä ajatus on saattanut olla eräs syy siihen, miksi suomenruotsalainen väestö suhtautui alun perin niin innostuneesti lastensiirtoihin.

Lastensiirtokomitea ei kiinnittänyt näihin seikkoihin riittävää huomiota. Kouluhallituksen edustajan osallistuminen lastensiirtokomitean työskentelyyn olisi helpottanut koulunkäyntiin ja kielikysymykseen liittyviä tilanteita lapsen kannalta. Juuri näissä kysymyksissä olisi kaivattu selkeää ohjausta, sillä Uuden Suomen huoli oli hyvin aiheellinen. Kielivaikeudet heikensivät sotalasten koulumenestystä. Koulutus vaikutti merkittävästi sijoittumiseen yhteiskunnassa. Se oli myös keskeinen sosiaalisen nousun väylä.

Ruotsalaiset lehdet puuttuivat hanakasti v. 1946 sellaisiin yksittäisiin tapauksiin, joissa niiden mielestä Suomeen palautettujen sotalasten ei annettu mennä ruotsinkielisiin kouluihin. Lehdissä kerrottiin, miten lapset eivät päässeet ruotsinkielisiin kouluihin mm. Tampereella. Ruotsalaisten lehtien mielestä tällainen toiminta ei ollut yhdenmukainen Pohjoismaiden lähentymisen ajatuksen kanssa. Kieliriita eli edelleen pinnan alla. Hufvudstadsbladet oli jo v. 1942 kirjoittanut kitkerääsanaisen pääkirjoituksen samasta asiasta.

Professori Eila Räsäsen tutkimukseen vastanneista vajaa puolet (46 %) ilmoitti kärsineensä kielivaikeuksista koulun alkuvaiheessa. Tutkittavia oli kaikkiaan n. 500. Osa heistä oli aloittanut koulun Ruotsissa, osa taas paluunsa jälkeen Suomessa unohtettuaan sitä ennen suomen kielen. Koska kielivaikeudet heikensivät sotalasten koulumenestystä, jäi sotalasten koulunkäynti Räsäsen tutkimuksessa määrällisesti vertailuryhmää tilastollisesti merkitsevästi vähäisemmäksi. Sotalapset maksoivat kielitaidon puutteestaan hinnan, joka heijastui loppuelämään. Tämä asia on häivytetty kollektiivisesta tietoisuudesta.

Kansallisen sotalapsitutkimuksen 469:stä vastanneesta 243 eli n. 52 % oli unohtanut suomenkielen täysin, mutta joutui silti suomenkieliseen kouluun. Jos lasketaan mukaan ne, jotka jonkin verran ymmärsivät suomea osaamatta sitä kuitenkaan puhua, nousee luku 311 vastanneeseen eli n. 66 %:iin vastanneista. Valtaosa lapsista oli jälleen sen tilanteen edessä, ettei heitä ymmärretty eivätkä he ymmärtäneet ympäristöään.

Aloitin kouluni syksyllä 1948 Vallilan ruotsalaisessa koulussa. Vanhempieni hyvänä tarkoituksena oli, että näin ruotsin kielen taitoni säilyisi. Myös mummoni Iita (isäni äiti), joka oli Vihdistä

ruotsinkielisestä perheestä, vaati sitä. Kyseessä oli erehdys, koska kotini käyttökieli oli suomi ja ruotsin kieleni oli päässyt ruostumaan. Kielivaikeudet haittasivat vakavasti koulunkäyntiäni, erityisesti laskento oli vaikeaa. Uudessa Suomessa lokakuussa v. 1942 esitetyt varoitukset siitä, että Ruotsista palaavien lasten kielitaito ei ole riittävä, jotta lapset voitaisiin laittaa ruotsinkieliseen kouluun, pitivät kohdallani täysin paikkansa. Kouluhallituksen olisi tullut antaa asiasta selkeät ohjeet.

Koulumenestykseni ruotsinkielisessä normaaliluokassa oli epätydyttävää. Olin opettajani Ulla Cederlöfin antaman lausunnon mukaan ”kiviriippa koko luokalle”. Jouduin psykologiseen testiin, jonka suoritti Folkhälsanin psykologi Karin Molander. Testissä tapahtui vakava periaatteellinen virhe: testi oli ruotsinkielinen, vaikka äidinkieleni jo tuolloin oli suomi. Se oli vanhempieni kieli, jonka olin täysin omaksunut jo vuoteen v.1948 mennessä. Testin lopputulos oli minun kannaltani hyvin huono. Älykkyysosamääräni oli n. viisivuotiaan tasoa ja minut siirrettiin välittömästi tarkkailuluokalle. Lääkäri Carl Borgströmin merkinnöissä näkyy selvästi ruotsin kielen osaamattomuuteni. Käytin vastatessani väärää kieliopin muotoja, sanoin ”Lampan”, vaikka olisi pitänyt sanoa ”En lampa”. Lääkäri totesikin isälleni, ettei pojasta kannata ainakaan kielten maisteria toivoa. Tapasin lääkärin myöhemmin ja hän pyysi anteeksi virheellistä diagnoosia. Oikaisu merkittiin myöhemmin Folkhälsanissa oleviin asiakirjoihin.

Tarkkailuluokan opettajani Saga Lundström kirjoitti oppilaastaan v.1949: ”Pertti on hiljainen, erinomainen pieni poika. Kun hän on saanut kokeissa hyvän arvosanan, haluaa hän viedä vihon kotiin ja näyttää äidilleen, että äiti tulisi iloiseksi. Pertti pitää tiukasti kiinni siitä, mitä hän pitää ”oikeana”. Minulle hän on tuottanut vain iloa. Hän on hyvä, pieni ”debiili” ”. Viimeinen sana viittaa Karin Molanderin testitulokseen, jossa ei huomioitu kielivaikeuksia. Koska tarkkailuluokan oppilaita kiusattiin, järjesti opettajamme meille omat välituntiajat. Olimme myös lyhyehkön ajan kiusaamista paossa koulun takapihalla.

Koulutilanteeni parani v. 1951, kun siirryin suomalaiseen Aleksis Kiven kansakouluun opettaja Ilmari Pitkäpaaden oppilaaksi ja myöhemmin oppikouluun. Kouluni vaihtaminen suomenkieliseen oli tätini Annan ehdotus. Se oli minulle suuri palvelus. Kävin äitini kanssa tapaamassa Aleksis Kiven koulun rehtoria koulun vaihtamiseen liittyvässä asiassa. Rehtori oli vihainen äidilleni kohdallani tehdystä ratkaisusta ja varotti toistamasta erehdyttä muiden lasten kohdalla. Sain opettajiltani suomalaisessa koulussa arvokasta tukea, sillä he ymmärsivät tilanteeni, koska tiesivät taustani. Erityisen kiitollinen olen ainekirjoituksen ja äidinkielen opettajalleni maisteri Haikoselle. Hän jopa luki aineitani luokan edessä ja herätti inostukseni kirjoittamiseen.

Pyrin sitten oppikouluun ja pääsinikin. Kouluni oli Helsingin Toinen Lyseo, jota myös ”Tossuksi” kutsuttiin. Ruotsin opettajan kerran kysyessä meiltä, moniko oli ollut sota-aikana Ruotsissa, en

nostanut kättäni ylös. Koin, että asiassa oli jotain hävettävää. Kielet olivat koulussa vahva alueeni, erityisesti ruotsi, koska sitä jonkin verran jo osasin, ja myöhemmin englantia.

Kuulun koulunkäyntiin liittyvistä vaikeuksista huolimatta onnekkaampien joukkoon, sillä kirjoitin aikamani ylioppilaaksi ja suoritin akateemisen loppututkimuksen v. 1966. Vaikka koulunkäyntiin liittyvät vaikeudet kohdallani korjautuivat, ei sama tapahtunut suhteessa äitiini.

Äitini viimeinen puheenvuoro

Eila Räsänen tutkimuksen perusteella aika Ruotsissa muutti lapsen tunnesuhteita suomalaisia vanhempiaan kohtaan. Räsänen kiinnittää huomiota siihen, että huomattava määrä tutkituista sotalapsista oli jättänyt vastaamatta tunnesuhteen muutosta koskevaan kysymykseen äidin kohdalta, mikä kuvastaa tunteiden kipeyttä. Kyseessä on lapsen perusihmisuhde, jonka häiriöt vaikuttavat kipeästi ja syväälle. Lapsi jää silloin ilman jotain hyvin olennaista oman tunnekehityksensä kannalta, sillä lapsi samaistaa itsensä aina äitiin. Lapsen juuret ovat sen äidissä. On äärettömän vakava asia erottaa pieni lapsi äidistään, koska tällöin lapsi otetaan irti juuristaan. Äidin hellyys ja kasvot merkitsevät viime kädessä lapselle eniten. Ne vaikuttavat koko loppuelämään.

Anna Freud luo omissa havainnoissaan Ison-Britannian evakuoituista lapsista käsitteen ”keinotekoiset orvot” arvostellessaan pienten lasten erottamista äideistään sodankaan oloissa. Lapsi muodostaa lyhyen suruvaiheen jälkeen uuden suhteen korvikeäitiinsä ja unohtaa täysin entisen äitinsä. Suhde tähän äitiin on muodostunut epätydyttäväksi ja lapsi karkottaakin hänet tietoisuudestaan. Freud tarkoitti tällöin erityisesti alle kolmivuotiaita lapsia.

Vanhempieni kanssa oli vaikeuksia keskustella Ruotsiin siirrostani rakentavassa hengessä. Aloitin keskustelun v.1977 luettuani Annu Edvardssenin kirjan ”Sotalapset”, joka avasi silmäni. Erityisen vaikeaa keskustelu oli äitini kanssa, joka koki asiassa voimakkaita syyllisyyden tunteita. Isänikin totesi kerran, että suurvalta tekee mitä se tahtoo tarkoittaen Helsingin pommituksia ja tuhoutumisen uhkaa. Vanhempieni puolelta syntyi torjunnan muuri, jota en kyennyt ylittämään. Yritin keskustella useaan eri otteeseen, aina huonolla menestyksellä.

Oli jopa vaihe, jolloin keskustelin äitini kanssa vain kirjeitse. Äitini kirjoitti minulle: ”Ajattele Pertti, näin, että sinulla on pieni valopilkku lapsuudessasi. Sinulla on ainakin yhden vuoden ajan ollut hyvä ja lämmin äiti, Svea mamma. Pyydän anteeksi sitä, että otin sinut pois hyvästä kodista hyvien vanhempien luota. En osannut ajatella miltä lapsesta tuntui, ajattelin vain itseäni ja omaa ikävääni. Nämä on asioita, joita en saa tekemättömiksi, vaikka haluaisinkin”.

Tästä kirjeenvaihdosta huolimatta ei mitään todellista kohtaamista välillämme kuitenkaan tapahtunut. Molemmat vanhempani uskoivat, että kun asioista ei puhuta, ne eivät vaikuta.

Vaikeneminen ja hiljaisuus oli heidän lähestymistapansa. Se oli yleinen käsitys tuon ajan sukupolvella. Totuus on kuitenkin päinvastainen.

Äitini palasi myöhemmin isän kuoltua v.1991 päiväkirjavihoissaan näihin sotalapsuutta koskeviin asioihin. Olen tutustunut äitini päiväkirjavihkoihin hänen kuolemansa jälkeen syyskuussa 2010. Hän pyytää minulta anteeksi aiheuttamaansa tuskaa seuraavilla sanoilla: ” Olen tuottanut sinulle suurinta tuskaa vuosikymmenten ajan. Olen rakastanut sinua yhtä paljon kuin muita lapsiani. Mitkään anteeksipyyntöni eivät korjaa sitä, mitä kärsimyksiä olen sinulle tuottanut. Herra Jumala siunatkoon Sinua ja varjelkoon Sinua”. Hän pyytää myös anteeksi surua ja ikävää, mitä on tuottanut kaikille muillekin lapsilleen.

Hän on kirjoittanut vihkoonsa, että teki aikanaan erehdyksen lähettäessään minut Ruotsiin. Olisi toki ollut muitakin vaihtoehtoja. Hän lähetti minut helmikuussa 1944 äitinsä Maria Tiinan – minulle rakkaan mummoni- luo Iisalmeen pommituksia pakoon. Eräs vaihtoehto olisi ollut se, että hän olisi myös itse matkustanut perässäni Iisalmeen ja hankkinut paikkakunnalta työtä, mikä ei olisi ollut vaikeaa. Hän oli pahoillaan aiheuttamastaan kärsimyksestä ja pyysi tekoaan anteeksi.

Vielä dementoituneenakin aivan viimeisinä aikoinaan hän muisti Ruotsista paluuni jälkeen hokemani lauseen: ”Var är min pappa och mamma och Siv?”. Hän ymmärsi lauseeseen liittyvän lapsen ikävän ja kaipuun. Muisto oli hänelle tuskallinen, mutta asian hyväksi oli myöhäistä enää tehdä mitään. Voin vain haikein mielin ajatella, kuinka kaikin puolin tervehdyttävää olisi ollut, jos olisimme yhdessä kysyneet kohtaamaan asiat ja yhdessä myös suremaan tapahtunutta, jonka perimmäinen aiheuttaja oli sota. Nyt voin vain viedä kukkia hänen haudalleen ja hyväksyä hänen anteeksipyyntönsä.

Hän rakasti lapsiaan niillä edellytyksillä, mitä hänelle oli suotu. Äitini oma lapsuus oli köyhä, kova ja rakkaudeton, samoin kuin hänen äitinsä Maria Tiinan, joka joutui kokemaan huutolaislapsen kovan kohtalon. Mielestäni kyseessä on sukupolvien yli kulkeutuva, lapsen kokeman rakkaudettoman kohtelun seuraus. Sotalapsikokemukseni on vain yksi osa tässä sukupolvien yli ulottuvassa ketjussa, jonka vaikutuksen pystyy murtamaan vain tieto.

LAPSET OSANA POLITIIKKAA

Lars Östberg vuonna 1953: ” Jos vuonna 1941 olisi tiedetty, kuinka kauan lapset joutuvat Ruotsissa olemaan, ei lapsia olisi ehkä siirretty Ruotsiin lainkaan.” ⁴¹⁸

⁴¹⁸ Salminen 2001, s.159.

Humanitaarinen lastensiirto on toimintaa, joka on vapaa poliittisista, sotilaallisista, taloudellisista tai muista ei-humanitaarisista vaikuttimista. Ruotsissa talvisodan aikana tehdyissä lastensiirtoihin liittyvissä päätöksissä vaikuttivat humanitaaristen tekijöiden rinnalla vahvat poliittiset tekijät. Ei ole sattuma, että lastensiirtojen ajatus syntyi eroamaan joutuneen ulkoministeri Rickard Sandlerin perheessä. Sandler, jonka ulkopoliittinen suuntaus konkretisoitui Ahvenanmaan yhteisessä puolustussuunnitelmassa Suomen kanssa, joutui pettymään suunnitelmissaan ja suuntautui 2.12.1939 tapahtuneen eronsa jälkeen Suomen humanitaariseen auttamiseen yhdessä vaimonsa kanssa. Eräs avun muoto oli hänen vaimonsa ajatus lasten siirtämisestä Ruotsiin turvaan pommituksilta. Sandler tuki voimakkaasti vaimoaan lastensiirtoasiassa. Maja Sandlerin lasten turvallisuuden vuoksi kokeman ahdistuksen lisäksi on perheessä hyvinkin saatettu keskustella maiden sitomisesta yhteen juuri lastensiirtojen avulla. Tämä oli myös Suomen poliittisen ja sotilaallisen johdon tavoite.

Pääministeri Hansson joutuikin kovan paineen alla luopumaan monista Suomeen nähden omaksumistaan tiukoista neutraliteetti-linjauksista. Tilannetta helpottamaan hän tarvitsi jopa kuninkaan antamaa poliittista tukea. Omalta pieneltä osaltaan paineita helpotti Suomelle annettu humanitaarinen apu lastensiirtojen muodossa. Ne sautuivat sopimaan hyvin Hanssonin puuttumattomuuspolitiikkaan, joten avustusmuoto sai virallisen Ruotsin taloudellisen tuen. Lastensiirtoja hoitaneen yksityisen komitean valtiollistaminen oli ainutlaatuinen tapahtuma Ruotsin historiassa. Siinä ilmeni Hanssonin poliittinen taitavuus, sillä nyt avustustoiminta siirtyi hallituksen tiukkaan valvontaan. Kuningashuoneen jäsenen siirtyminen komitean johtoon antoi sille muita avustuskomiteoita korkeamman statuksen. Kaiken taustalla vaikutti Ruotsin kansa ja sen tavattoman suuri auttamisen halu. Se ilmeni niiden perheiden suurena lukumääränä, jotka olivat halukkaita ottamaan suomalaislapsen hoitoonsa.

Hanssonin asenne Suomen sotilaalliseen auttamiseen pysyi viileänä, sillä hänen velvollisuutensa oli pitää Ruotsi sodan ulkopuolella hinnalla millä hyvänsä. Suomen itsenäisyyden säilyminen ei ollut Ruotsin poliittiselle johdolle sodan arvoinen asia. Sota olisi Ruotsille merkinnyt ennen sotaa aloitetun kansankodin rakentamisen keskeytymistä ja kymmenien tai peräti satojen tuhansien ruotsalaisten kuolemaa. Sodan vaatimien uhrien lukumäärää ei kukaan voi ennakkoon tietää.

Lastensiirroilla haluttiin talvisodan aikana tietoisesti vahvistaa sekä Suomen kotirintamaa että lisätä sotilaiden suorituskykyä. Nämä seikat palvelivat samalla Ruotsin omia intressejä. Suomi olisi kyennyt turvaamaan lastensa olemassaolon omien rajojensa sisällä. Talvisodan lastensiirrot olivat muihin kuin todellisiin turvallisuustarpeisiin pohjautuvia ja jopa lasten kannalta vaarallisia.

Lastensiirroilla ei saavutettu niitä poliittisia tavoitteita, mihin niillä pyrittiin. Niiden laajuus ja merkitys suomalaisessa yhteiskunnassa jäivät jatkosodan siirtoja vähäisemmiksi.

Myös Suomen puolella vaikuttivat vahvat poliittiset tekijät päätöksiin. Maalaisliittolaisen ministeri Juho Koiviston lasten siirtämistä koskevan kielteisen päätöksen olisi tullut olla sitova toimintaohje Tukholman lähetystössä työskentelevälle Eljas Erkolle. Päätös sivuutettiin kertomatta asiaa ruotsalaisille, sillä se olisi loukannut vilpittömiä avun tarjoajia. Lastensiirtojen toteutuminen talvisodan aikana oli paljolti Erkon aktiivisen toiminnan tulosta. Rickard Sandlerhan edusti ulkoministerinä juuri niitä pohjoismaisen yhteistyön ajatuksia, joiden puolesta Erkko oli taistellut. Hänen vaimonsa ehdottama lastensiirto olisi pitänyt heti hyväksyä ilman vastaväitteitä.

Vaikka Suomen puolella esiintyi lastensiirtojen vastustusta, olivat lastensiirtoja puoltaneet poliittiset voimat vahvempia kuin niitä vastustaneet. Erityisen voimakkaasti asiassa vaikuttivat suomenruotsalaiset poliitikot. Ernst von Bornin ja Karl-August Fagerholmin, sotamarsalkka Mannerheimin ja Eljas Erkon rooli oli talvisodan lastensiirtojen päätöksenteossa keskeinen. Katsottiin lasten vahvistavan siteitämme muihin Pohjoismaihin taistelussa, joka koski koko kansan olemassaoloa. Lapsi Ruotsissa oli samalla side länteen. Tämä asia meni ylitse kaiken muun. Edes joukkokuljetusten riskit eivät pysäyttäneet kuljetuksia. Koska lastensiirrot sopivat hyvin myös pääministeri Hanssonin puuttumattomuuspolitiikkaan, oli kyseessä monen poliittisen tekijän samanaikainen vaikutus.

Lastensiirto merkitsi Suomelle lasten menettämiseen liittyvän riskin ottamista. Kokemuksista ei Suomessa kuitenkaan otettu opiksi. Talvisodan jälkeen Ruotsiin jäi 926 lasta. Ei voida olettaa näiden lähes tuhannen lapsen kuolleen Suomen ilmapommituksissa. Fagerholmin, joka on ollut luvusta hyvin tietoinen, on vaieten täytynyt tämä luku hyväksyä. Talvisodan lastensiirtojen kokemuksista ei koskaan laadittu kriittistä arviota. Pitkälle menevä Suomen ja Ruotsin välisten hyvien suhteiden vaaliminen esti kokemuksen kriittisen arvion, koska se olisi loukannut ruotsalaisia. Avun antajalla oli oikeus valita avun muoto seuraamuksista riippumatta.

Suomen lasten herättämällä säälillä tunteella ei vaikutettu Ruotsin poliittiseen johtoon, mutta kylläkin Ruotsin kansaan, jonka keskuudessa muodostui suoranainen kansanliike lasten hyväksi. Hanssonin tiukka linja piti kaikista Erkon, Mannerheimin ja Suomen hallituksen jäsenten ponnisteluista huolimatta. Ruotsi kuitenkin tuki merkittäväällä tavalla Suomea, koska puskurivaltion säilyminen sen ja Neuvostoliiton välissä oli sille elintärkeää sen oman turvallisuuden kannalta.

Talvisodan lastensiirto loi pohjan seuraavan sodan avustustoiminnalle. Se ohjasi jatkosodan aikana syntyneitä nopeita ratkaisuja. Jatkosodan lastensiirtoja kaikkine yksityiskohtineen ei voi ymmärtää ymmärtämättä talvisodan aikana syntyneitä ratkaisuja ja niiden taustoja. Myöskään jatkosodan alkaessa ei ajatus lastensiirroista saanut Suomen viranomaisten hyväksyntää. Talvisodan

alkuvaiheen kielteinen kanta toistui. Vuonna 1941 katsottiin, että varoja tarvittiin kipeämmin muihin tarkoituksiin kuin lasten kuljetuskustannuksiin. Tilanne johti siihen, että avustustoiminta sai hetkellisesti toisen suunnan: ruotsalaista varallisuutta lahjoitettiin perheiden tukemiseen Suomessa. Tämä toiminta noudatti ministeri Juho Koiviston talvisodan aikana omaksumaa linjaa.

Ruotsalaiset kuitenkin palasivat lastensiirtoihin syyskuussa 1941. Sosiaaliministeri Karl-August Fagerholmille lähetettiin 3.9.1941 lastensiirtojen aloittamista koskeva uusi tarjous. Siinä ruotsalaiset olivat valmiita antamaan varoja lastensiirtoihin sillä nimenomaisella ehdolla, että sosiaaliministeri vahvistaa, että siirrot ovat toivottavia. Näin myös tapahtui hyvin nopeasti ja lastensiirrot käynnistyivät syksyllä 1941. Fagerholmin päätös noudatti talvisodan ajan linjauksia. Aikaisempi ulkomaisen avun keskustoimikunnan torjuva kanta lastensiirtoihin oli nyt kierretty tekemällä asia riippuvaiseksi Fagerholmin suostumuksesta. Näinhän tapahtui jo talvisodan aikana, kun Juho Koiviston kielteinen päätös sivuutettiin ja koko asian siirtyi lastensiirtoihin myönteisesti suhtautuvien suomalaisten poliitikkojen käsiin. Keskeiset päätöksentekijät olivat suomenruotsalaisia, joille kynnys lasten lähettämiseen Ruotsiin oli muita matalampi.

Fagerholmin syyskuussa 1941 tekemän nopean päätöksen yhteydessä ei muita vaihtoehtoja edes harkittu. Hän katsoi lasten siirtämisen väliaikaiseen huoltoon Ruotsiin kaikin puolin tyydyttäväksi ratkaisuksi. Fagerholmille kyseessä oli pohjoismaisen solidaarisuuden ja yhteistyön käytännön ilmenemismuoto. Kyse oli hänen kannaltaan varsin pienen luokan asiasta. Alun perin Fagerholmin tiedossa oli, että osa lapsista jäisi pysyvästi Ruotsiin. Paavo Virkkusen lastensiirroista esittämä kritiikki on myöhemmin herättänyt Fagerholmin adoptioiden määrään liittyneet pelot. Se näkyy hänen suomenruotsalaisten lehtien päätoimittajille vuonna 1943 lähettämässä kirjeessä, jossa hän pyytää apua Virkkusen kritiikkiä vastaan.

Myös kansainvälinen politiikka, lähinnä Suomen ja Ison-Britannian välinen sotatila vaikutti lastensiirtoja koskeviin päätöksiin. Tukholman ylikäskynhaltija Torsten Nothin pyysi joulukuussa 1941 Ruotsin hallituksen apua avun toimittamisessa lapsille Suomeen Punaisen Ristin kansainvälinen komitean (ICRC) valvonnassa. Tämän ajatuksen avun toimittamisesta Suomeen esitti Nothin, ei sosiaaliministeri Fagerholm. Avun vieminen lasten kotimaahan ja Ruotsin elintärkeät kauppapoliittiset edut suhteessa liittoutuneisiin joutuivat kuitenkin törmäyskurssille. Ruotsi oli Göteborgin liikenteen valvonnan kautta brittien poliittisessa kontrollissa. Huomattavien elintarvikemäärien vieminen Ruotsista Suomeen olisi aiheuttanut vakavia seuraamuksia.

Ruotsin elintärkeät edut olivat nyt vaarassa. Lastensiirto eliminoi poliittiset riskit, sillä muutoin olisi jouduttu törmäyskurssille Ison-Britannian kanssa. Varovainen pääministeri Hansson ei ottanut riskejä. Kyseessä oli Ruotsin oma turvallisuus. Hänen asemassaan riskejä tuskin olisi ottanut

kukaan muukaan, varsinkin, kun käytettävissä olivat valmiit organisaatiot lasten siirtämiseen ja Suomen johtavan sosiaaliviranomaisen myönteinen asenne lastensiirtoihin.

Punaisen Ristin kansainvälinen komitea (ICRC) arkistossa ei ole merkintää ruotsalaispoliitikkojen käynneistä tai avunpyynnöistä Suomen lasten auttamista koskevassa asiassa, joten sen puoleen ei ole asiassa edes käännytty. Toimenpide olisi ICRC:n suostumuksen lisäksi vaatinut liittoutuneiden suostumuksen ja vaatinut aikaa vieviä neuvotteluja. Suostumusta tuskin olisi saatu Suomen ja Ison-Britannian välisen sotatilan vuoksi.

Ainoa keino välttää lastensiirrot olisi ollut ostaa ruotsalaisin varoin viljaa Saksan miehittämiltä alueilta, kuten esim. Tanskasta. Näin tehtiinkin kesällä 1942. Paavo Virkkusen esittämä kysymys siitä, miksei tähän avustamisen muotoon heti turvauduttu, on hyvin perusteltu. Jos syyskuussa 1941 olisi suunnattu Ruotsin apu ruotsalaisin varoin tapahtuvaan elintarvikkeiden ostoon joukkoruokinnan järjestämistä varten, olisi avustustoiminta saanut periaatteessa toisen suunnan. Se olisi kuitenkin edellyttänyt sitä, että Fagerholm olisi yhtynyt Juho Koiviston ajatukseen avun toimittamisesta Suomeen lastensiirtojen asemesta. Fagerholm kuitenkin näki eri avustusmuodot toisiaan täydentävinä, ei toisiaan poissulkevinä. Näin hän pyrki saamaan Ruotsilta saadun avun mahdollisimman suureksi. Ruotsalaisten lehtien liian synkkä kirjoittelu nälkään kuolevista Suomen lapsista lisäsi niiden perheiden lukumäärää, jotka olivat halukkaita ottamaan suomalaislapsen hoitoonsa. Fagerholm ei oikaissut tätä lehdistön antamaa virheellistä kuvaa, vaan tuki sitä omilla lausunnoillaan. On selvää, että tiedot Ruotsin lehdistölle on toimitettu Suomesta.

Suomessa puuttui lastensiirtojen parlamentaarinen valvonta. Päätöksen lastensiirtojen aloittamisesta vuonna 1941 teki yksi ministeri eikä päätöstä käsitelty valtioneuvostossa. Myös eduskunta sivuutettiin päätöksenteossa. Mikäli eduskunnan mielipidettä asiasta olisi kysytty, olisi asia mutkistunut ja sen käsittely hidastunut. Fagerholmille asia oli vähämerkityksinen muiden sosiaaliministerille sodan aikana kuuluvien kysymysten rinnalla. Asian vähättely sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän taholta kävi ilmi myös eduskuntakeskustelun yhteydessä keväällä 1942.⁴¹⁹ Suomessa ei noussut niin voimakasta yleistä vastustusta lastensiirtoja kohtaan kuin nälänhädän runtelemassa Kreikassa vuonna 1942, jossa väestön vastarinnan johdosta jouduttiin luopumaan lastensiirroista.⁴²⁰

Jatkosodan aikana poliittisten tekijöiden merkitys kasvoi. Tukholman lähettilään Jarl A. Wasastjernan raportti tammikuulta 1942 osoittaa, että lastensiirrot loivat Suomelle myönteistä mielialaa tilanteessa, jossa Suomen arvostus oli heikompaa kuin talvisodan aikana. Valtiollisen

⁴¹⁹ Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1942. Maaliskuu 1942.

⁴²⁰ Haertel 2003, s.76-80.

sensuurin lastensiirtoja koskevan arvostelun jyrkkä kieltäminen perustui viime kädessä Suomen ja Ruotsin välisten suhteiden hoitoon. Lastensiirtojen kritiikki vahingoitti Suomen ja Ruotsin välisiä suhteita, mikä näkyi ruotsalaisten lehtien kirjoittelussa. Valtion tiedotuslaitos (VTL) määritteli lastensiirrot jatkosodan alkuvaiheessa propagandakohteeksi. Ne muuttuivat tällöin ulkopoliittisiin päämääriin pyrkivän toiminnaksi, jota ohjasivat poliittiset tekijät. Lastensiirtoihin kannustettiin voimakkaasti erilaisin propagandistisin keinoin. Suomalaisen yhteiskunnan tahto oli, että mahdollisimman moni lapsi siirtyisi Ruotsiin.

Poliittisten tekijöiden merkitys kasvoi edelleen helmikuussa 1942 natsimielisen IKL:n tehdessä toivomusaloitteen siitä, että suomalaislapsen adoptio ulkomailla olisi tehtävä riippuvaiseksi Suomen oikeusministerin hyväksynnästä. Tämän toivomusaloitteen hyväksyminen olisi käytännössä merkinnyt irtisanoutumista vuonna 1931 solmitusta yhteispohjoismaisesta avioliittoa, lapseksiottamista ja holhousta koskevasta sopimuksesta. Sopimuksen irtisanominen ja suomalaislapsen adoption tekeminen riippuvaiseksi Suomen oikeusministerin kannanotosta olisi vahingoittanut Suomen ja Ruotsin välisiä suhteita. Ruotsalaiset eivät olisi sitä ymmärtäneet. Se olisi samalla palvellut Saksan intressejä. Lastensiirtojen arvostelu kohdistui saksalaisille vastenmielistä Fagerholmia vastaan, sillä hän oli lastensiirtojen keskeisin ja näkyvin puolustaja Suomessa. Fagerholm joutui myöhemmin eroamaan saksalaisten vaatimuksesta saksalaisvastaisten puheidensa johdosta.

IKL:n tekemän toivomusaloitteen taustalla vaikuttivat poliittiset tekijät lasten menettämiseen liittyvän aidon huolen rinnalla. Haluttiin heikentää Suomen ja Ruotsin välisiä suhteita. Saksan miehittämää Tanskaa ei keskusteluissa mainittu lainkaan, vaikka sielläkin oli n. 4 000 suomalaislasta. Vain Ruotsi oli hyökkäyksen kohteena. Paavo Virkkusen esittämässä kritiikissä vaikutti taustalla pedagoginen kokemus, joka syntyi opettajan ammatista ja työstä koululaisten parissa.

Lastensiirtoa vastustaneet poliittiset voimat olivat jälleen niihin myönteisesti suhtautuvia voimia heikompia kuten jo talvisodan aikana. IKL:n toivomusaloitetta ei esitetyssä muodossa hyväksytty, vaan uskottiin, että asioihin voitiin vaikuttaa, jos lasten adoptioluvut nousisivat liian suuriksi. Käsitys oli virheellinen. Käytännön kokemus osoitti, että eduskunnassa esitetty pelko lasten menettämisestä oli hyvin perusteltu poliittisista taustatekijöistä huolimatta.

Ruotsalaisten lehtien mukaan suomalaisten adoptiopelko oli liioiteltua. Ruotsalainen humanitaarisuus nostettiin kaiken arvostelun yläpuolella. Osapuolet olivat hyvin kaukana toisistaan eikä sodan jälkeen enää muistettu niitä keskusteluja, mitä lastensiirtoihin liittyvistä riskeistä oli sodan aikana käyty.

Ruotsalaisen lastensiirtoja hoitavan avustusjärjestön kielteinen mielipide adoptioista muuttui ajan kuluessa. Vaikka avustusjärjestö vastusti vuonna 1942 suomalaislasten adoptioita, muuttui sen kanta adoptioille myönteiseksi sodan jälkeen. Avustusjärjestön johtaja Lars Östberg viittasi lastensiirtojen päättämiskonferenssissa vuonna 1948 yhteispohjoismaiseen sopimukseen korostaen Ruotsin oikeuslaitoksen suvereenisuutta adoptiopäätöksissä. Suomen viranomaisten rooli oli vain neuvoa-antava. Lisäksi Ruotsin adoptiolainsäädäntöä muutettiin vuonna 1944 siten, että adoption perusteet laajenivat ja helpottivat myös suomalaislapsen adoptiota.

Myös Ruotsin oikeuskäytäntö muuttui. Östberg viittasi vuonna 1949 kiistojen lapsista ollessa kuumimmillaan vähän aiemmin tehtyihin Ruotsin KKO:n päätöksiin, joiden perusteella kasvattilapsi sai vastoin aiempaa kirjallista sopimusta jäädä Ruotsiin ruotsalaisen lääkärin antaman lausunnon perusteella.⁴²¹ Päätös herätti suurta katkeruutta Suomessa, jossa kasvattilapsisopimusta tulkittiin kirjaimellisesti. Ruotsalainen oikeuskäytäntö otti näiden päätösten jälkeen lapsen oman mielipiteen huomioon. Ruotsin lähetystö seurasi adoptioihin liittyviä mielialoja Suomessa ja toimitti tiedot avustusjärjestölle Ruotsiin, joka oli jatkuvasti hyvin informoitu lapsiin liittyvistä mielialoista Suomessa sekä sodan aikana että sen jälkeen. Ruotsalaiset osasivat adoptioasioissa ennakoida tapahtumien tulevan kehityksen.

Saksan Suomen lähettiläs von Blücher mainitsee raportissaan Berliiniin maaliskuussa 1942 lastensiirtojen poliittisesti myönteisestä vaikutuksesta suomalaisiin. Se osoittaa, että myös saksalaiset kiinnittivät asiaan huomiota. Ruotsin Suomelle antaman avun vähättelyyn liittyvän *Ajan Suunnan* kirjoituksen julkaiseminen Norjassa ilmestyvässä miehitysjoukkojen lehdessä osoitti saksalaisten odottavan ruotsalaisilta enemmän sotilaallista panostusta Suomen hyväksi. Arvostelun painopiste ei kuitenkaan ollut lastensiirroissa, vaan siinä, että odotettiin Ruotsilta aktiivisempaa panosta Suomen sotaponnistelujen tukemiseen. Lehden myöhemmissä lastensiirtoihin liittyvissä uutisissa oli myönteinen sävy. Lastensiirrothan viime kädessä tukivat Suomea helpottamalla elintarviketilannetta ja vapauttamalla naistyövoimaa teollisuuden palvelukseen.

Eduskunta sai tiedon, että 15.9.1949 kotimaahan oli palaamatta vielä 15 174 suomalaislasta. Hallituksen toimenpiteistään vuonna 1948 antaman kertomuksen johdosta annetussa perustuslakivaliokunnan mietinnössä esittivät eräät valiokunnan jäsenet mietintöön liitettäväksi lausunnon, jossa lasten palauttamiseen tähtääviä toimenpiteitä olisi edelleen tarmokkaasti jatkettava. Kommunistit, lähinnä SKDL⁴²², käyttivät tilannetta poliittisesti hyväkseen. Lastensiirtojen lopputulos ei ollut kommunisteille vain inhimillisen tragedian hoitoa, vaan samalla

⁴²¹ Helsingin Sanomat 21.4.1949.

⁴²² SKDL, Suomen Kansan Demokraattinen Liitto. Kyseessä oli kattojärjestö, joka oli täysin kommunistien valvonnassa.

poliittinen ase sosiaalidemokraatteja vastaan sodanjälkeisessä valtataistelussa, joka tosin tuolloin oli jo ratkennut sosialidemokraattien eduksi. SKDL piti lasten menetystä sotamenetyksenä, josta sota-ajan viranomaiset olivat vastuussa. Lastensiirrot eivät SKDL:n mielestä olleet pelkästään humanitaarinen toimenpide, vaan niitä oli käytetty Neuvostoliiton vastaisen sodan tukemiseen. Tämä piti paikkansa, sillä Ruotsin poliittinen eliitti halusi tukea Suomea sotaponnisteluja sen taistelussa Neuvostoliittoa vastaan.⁴²³ Hyökkäys kohdistui samalla nimenomaan Fagerholmia vastaan, joka oli lastensiirtojen keskeinen henkilö Suomessa.

RKP oli ollut erityisen innokas lastensiirtojen kannattaja sodan alusta lähtien. RKP:n edustaja Ernst von Born toi ulkopoliittiset tekijät mukaan keskusteluun todetessaan, että lastensiirtoihin liittyvää asiaa oli käsitelty ulkoasiainvaliokunnassa ja todettu, ettei mihinkään toimiin ole asiassa syytä ruveta. Asialla oli siis myös ulkopoliittista merkitystä. von Born korosti kiitollisuuden osoittamisen merkitystä ruotsalaisille. von Bornin esittämä kiitollisuudenvaatus oli erikoinen tilanteessa, jossa Suomea oli annettujen tietojen perusteella kohdannut niin suuri lasten menetys, että asiaa voitiin pitää jo kansallisena onnettomuutena. Taustalla vaikuttivat ulkopoliittiset syyt, lähinnä sodan jälkeinen skandinaavinen suuntautuneisuus osana Paasikiven linjaa.⁴²⁴ Suhteet muihin Pohjoismaihin, ennen kaikkea Ruotsiin, muodostivat Paasikiven ajattelussa tasapainottavan vastapainon suhteille Neuvostoliittoon. Tämä oli syy asiasta vaikenemiseen, sillä lastensiirtojen seuraamusten saama kielteinen julkisuus olisi vahingoittanut suhteita Ruotsiin.

Eduskunnalle ilmoitettu määrätieto n. 15 000 lasta oli virheellinen, sillä todellinen menetys oli ilmoitettua lukua huomattavasti pienempi. Ruotsin väestökirjanpitoon perustuvan maahanmuuttotilaston mukaan vietiin Ruotsissa kirkonkirjoihin sodan jälkeen n. 7 100 sellaista suomalaista, joiden ei voi katsoa kuuluvan normaalin maahanmuuton piiriin. Luku on noin puolet eduskunnalle ilmoitetusta luvusta ja osoittaa, miten puutteellisten tietojen varassa eduskunta myös sodan jälkeen joutui toimimaan. Vuonna 1942 eduskunnalle ilmoitettiin liian pieni Ruotsiin jääneiden lasten lukumäärä, vuonna 1950 taas ilmoitettu luku oli noin puolta suurempi kuin todellinen lukumäärä. Suuren luokan poliittista kysymystä asiasta ei missään vaiheessa muodostunut. Oliko syynä se, että kyse oli viime kädessä vain lapsista?

Pohjoismaisella yhteenkuuluvuuden tunteella oli poliittista merkitystä. Se oli este uusille poliittisille ideologioille Suomessa. Kun IKL vuonna 1942 kiinnitti huomiota lasten menettämisen riskeihin, oli taustalla pyrkimys erkaannuttaa Suomea Ruotsista. Sama pyrkimys oli myös SKDL:llä vuonna 1950. Lastensiirtojen yllättävä lopputulos tarjosi SKDL:lle aseensa sosiaalidemokraatteja ja

⁴²³ Ks. myös Westerlund 2009, s.391.

⁴²⁴ Ks. myös Majander 2004, s.67.

ennen kaikkea Fagerholmia vastaan sekä samalla keinon vahingoittaa pohjoismaista suuntausta. Tämä palveli nyt Neuvostoliiton intressejä. Pohjoismaisen suuntauksen vastustaminen toistui, vain ideologia vaihtui. Lapset eivät suinkaan olleet perimmäisenä syynä asian esille ottamiseen. Kylmä sota oli täydessä käynnissä heijastaen vaikutuksensa myös Suomeen.

Asia otettiin uudelleen esille eduskunnassa vuonna 1952, jolloin lastensiirtoihin liittyneet inhimilliset tekijät olivat etualalla. Silloin ei asia kommunisteja enää kiinnostanut. He eivät olleet mukana tukemassa liberaalisen kansanpuolueen edustajaa Juho Tenhiälää. Tukijoiden joukossa oli maalaisliiton ja kokoomuksen edustajia. Nyt oli kysymys lastensiirtoihin liittyvien inhimillisten tragedioiden hoidosta eli niiden vanhempien tukemisesta, jotka pyynnöistään huolimatta eivät saaneet lapsiaan takaisin Ruotsista.

Jatkosodan lastensiirtoja kuvaa ruotsalaisten aloitteellisuus, Suomen aluksi kielteinen asenne siirtoihin, pienimuotoiset lastensiirrot jo ennen sodan puhkeamista ja Ruotsiin myönteisesti suhtautuneen sosiaaliministeri Fagerholmin nopea päätös siirtojen aloittamisesta. Poliittisilla tekijöillä oli voimakas vaikutus eduskuntakäsittelyssä Suomessa vuosina 1942 ja 1950 sekä myös Ruotsin valtiopäivillä sodan aikana käydyissä lastensiirtoihin liittyneissä keskusteluissa.

Lastensiirrot olivat avustusmuoto, jota Suomi ei koskaan pyytänyt. Kun niihin lopulta suostuttiin, toteutuivat ne Suomen valtion ohjauksessa. Niillä pyrittiin väestöpoliittisiin tavoitteisiin. Systemaattista arviota lastensiirroista avustusmuotona ei Suomessa jatkosodan jälkeen tehty, vaikka yksittäisiä mielipiteitä esitettiin kiistojen lapsista kärjistyessä. Tässä tutkimuksessa tehdään ensimmäisen kerran arvio lopputuloksesta väestöpoliittisten tavoitteiden pohjalta.

Ruotsiin jäi pysyvästi n. 7 100 lasta. Lasten saama hoito pelasti n. 2 900 lapsen hengen. Lopputulos merkitsee sitä, että Suomi menetti n. 4 200 lasta siirtojen seuraamuksena. Lastensiirtojen lopputulos oli ikävä yllätys sosiaaliministeriön lastensiirtokomitealle, joka jyrkästi vaati kaikkien lasten palauttamista Ruotsista sodan jälkeen. Lasten jääminen Ruotsiin ei vastannut Suomen kansallisia etuja. Hyöty, mitä Suomi toimenpiteellä tavoitteli, menetettiin. Lastensiirtokomitealla ei kuitenkaan ollut keinoja tilanteen korjaamiseksi. Kyseessä oli avustusmuotoon liittyvä rakenteellinen riskitekijä, joka ilmeni kaikissa lastensiirroissa. Myös Fagerholm oli päätöstä tehdessään tietoinen siitä, että osa lapsista tulisi jäämään Ruotsiin.

Lopputulos oli viime kädessä riippuvainen avustuskohteen eli lapsen syvästä kiintymisen tarpeesta häntä hoitavaan aikuiseen kansallisuudesta riippumatta. Lopputuloksen arvioinnissa on lukumäärätietojen rinnalla huomioitava myös se, että osalle lapsista koitui henkisiä jälkiseuraamuksia perheidensä sisäisissä ihmissuhteissa, erityisesti äitisuhteissa. Myös koulunkäynnissä oli ongelmia kielivaikeuksien vuoksi. Lastensiirrot lisäsivät sodan jälkeen

nuorisorikollisuutta. Lastensiirtoja voidaan pitää laajakantoisena poliittisena erehdyksenä, josta on runsaasti opittavaa tulevaisuuden kriisejä varten.

Sodan jälkeiselle ajalle tunnusomainen piirre oli vaikeneminen. Vaikeneminen perustui paljolti siihen, etteivät odotukset kaikilta osin toteutuneetkaan. Virallinen Suomi ja perheiden Suomi kohtasivat tässä asiassa toisensa. Torjutut tunteet nousivat kuitenkin myöhemmin esiin lähinnä kirjallisuuden ja elokuvien kautta. 1990-luvulla käynnistynyt yhdistystoiminta on merkinnyt sotalasten keskinäisen yhteydenpidon syvenemistä. Myös Suomen rautatieasemille ja Tukholman satamaan pystytetyt muistolaatat sekä kaksi sotalapsipatsasta kertovat sen, ettei lastensiirtojen muisto ole pyyhkiytynyt pois. Menneisyys on läsnä nykyhetkessä sotalasten järjestäytymisenä ja jatkuvasti kasvavana muistelukirjallisuutena. Lastensiirrot vaikuttavat edelleen sekä Suomessa, Ruotsissa että Tanskassa.

Tunteiden rinnalla on kognitiivinen, tietoon perustuva kuva lastensiirroista, niiden päätöksenteosta, politiikan vaikutuksesta päätöksiin ja suomalaisen yhteiskunnan ohjauksessa tapahtuneen toiminnan tuloksista jäänyt vajavaiseksi. Kokonaisvaltainen kuva lastensiirroista on puuttunut. Tässä asiassa voi historiatutkimus auttaa tuottamallaan uudella tiedolla, joka samalla auttaa jäsentämään oman kokemuksen osaksi laajempaa, toiseen maailmansotaan ja sen jälkeiseen tilanteeseen liittyvää eurooppalaista tunneperintöä. Silloin on myös nähtävä lastensiirrot laajemmasta näkökulmasta kuin vain oman kokemuksen pohjalta.

Poliittiset tekijät vaikuttivat yllättävän paljon lastensiirtoja koskevissa päätöksissä sekä Suomessa että Ruotsissa. Talvisota muodosti lastensiirtojen alkusoiton, jonka vaikutus heijastui voimakkaasti jatkosodan päätöksiin. Eduskunnassa vuonna 1942 esitetyt pelot lasten jäämisestä Ruotsiin olivat perusteltuja ja toteutuivat, poliittisista taustakytkennöistä huolimatta. Lastensiirtojen seuraamuksista vaiettiin sodan jälkeen poliittisista syistä, sillä niiden esiin tuominen olisi vahingoittanut suhteita Ruotsiin. Näillä suhteilla oli merkittävä asema Paasikiven linjan toisena peruspilarina. Vastaavanlaista operaatiota ei saadun kokemuksen perusteella kannata uusia sotaan liittyvistä riskeistä huolimatta. Perimmäisenä syynä siihen, että Suomen väestöpoliittinen tavoite jäi saavuttamatta, on lapsen - varsinkin pienen - nopea kiintyminen uusiin hoitajiinsa ja irrottautumisen vaikeus. Se on lastensiirtojen keskeinen opetus.

LOPPUSANAT

Minulla oli hyvin ihanteellinen käsitys lastensiirroista aina vuoteen 1977 saakka.

Annu Edvardssenin kirja ”Sotalapset” avasi silloin ikkunan sellaiseen lapsuuden maisemaan, josta ei kotona perhepiirissä ollut puhuttu sen merkitystä vastaavalla tavalla.

Kirja nosti esiin vanhoja, unohduksiin painuneita muistoja. Aikaisempi käsitykseni lastensiirroista muuttui, sillä nyt asia kuvattiin lapsen kannalta. Se ei kuitenkaan mitenkään vaikuttanut myönteisiin ja kiitollisiin tunteisiin ruotsalaisia kasvatusvanhempiani kohtaan. Kirja

herätti kuitenkin tarpeen tietää asiasta enemmän. Hämmästyin, kun minulle selvisi miten vähän lastensiirtoja oli Suomessa tutkittu ja niistä keskusteltu, kun huomioidaan niiden valtaiset mittasuhteet.

Samana vuonna 1977 muodostui Helsingissä ryhmä, joka tapaili ja keskusteli lastensiirroista. Sana sotalapsi merkitsi paljon niille, jotka sen joutuivat kokemaan, aika jätti elämään muiston, jota mikään mahti ei voinut ottaa pois. Silloin syntyi ajatus sotalapsiyhdistyksen perustamisesta. Niinpä laitoimme Helsingin Sanomiin seuraavan ilmoituksen:

”On syntynyt ajatus sotalapsiyhdistyksen perustamisesta niille, jotka sodan aikana olivat Ruotsissa ja Tanskassa. Haluatko tulla mukaan? Kerro, mitä ajattelet asiasta kirjoittamalla tämän lehden pääkonttoriin nimimerkillä ”Sotalapsiyhdistys”.

Saimme vain kolme vastausta. Näin kapealle pohjalle ei yhdistystä voinut perustaa. Sotalapset olivat silloin kaikki kiinni työelämässä ja aihe oli vielä tuohon aikaan tabu. Aika ei tuolloin ollut kypsä omalle yhdistystoiminnalle. Asia ei kuitenkaan sammunut tähän.

Elokuvaohjaaja Erkki Kivikoski, itsekin sotalapsi, otti 1980-luvun alkupuolella minuun yhteyttä ja ehdotti lyhytelokuvan tekemistä aiheesta. Tapaninpäivänä 1984 esitettiin televisiossa elokuva ”70 000 pientä kohtaloa”. Nimi oli Kivikosken, hän kysyi sitä ennen minulta, paljonko lähetettyjä lapsia oli. Laskin vain jatkosodan lapset ja erehdyin n. 10 000:lla. Kivikosken ajatus oli, että kun Suomen kansa saa todellista tietoa asiasta, syntyy keskustelua lastensiirroista. Hän pettyi: ei syntynyt keskustelua, mitä hän oli toivonut. Asiat jatkuivat toisessa muodossa.

Seuraavana vuonna kääntyi Otava puoleeni ehdottaen kirjan kirjoittamista aiheesta. V. 1985 ilmestyikin sitten ensimmäinen kirjani ”70 000 pientä kohtaloa”. Kirjalla oli sama nimi kuin elokuvalla, se pyrki samaan tavoitteeseen kuin elokuva eli jatkamaan keskustelua. Toin esiin uusia näkökulmia. Kirjan tekemisessä oli suuri työ, kun otetaan huomioon, että minulla oli perhe, vaimo ja kolme lasta. Olin työelämässä ja työtkin piti hoitaa. Mistä aika ja energia?

Kaiken taustalla oli viime kädessä oma motivaatio. Voimakas motiivi kohdallani oli se, että vanhempien kanssa oli vaikeaa keskustella asiasta rakentavassa hengessä. En saanut kysymyksiini selkeitä vastauksia, tietoihini jäi suuria aukkoja, joita sitten jouduin itse täydentämään.

Minut valtasi suuri hämmästyys ja pettymys. Samalla heräsi kysymys siitä, mitä näin voimakkaan torjunnan taakse oikein kätkeytyi. Kirjaani ei olisi luultavasti koskaan syntynyt, jos asiasta olisi perhepiirissä keskusteltu tavalliseen tapaan, yhden perheen jäsenen kokemuksena. Taustalla vaikutti lähinnä äitini voimakas syyllisyyden tunne, jota ei koskaan rakentavalla tavalla päästy purkamaan.

Hämmästyin vielä enemmän, kun perheeni torjunnan lisäksi asiaan liittyi myös silloisen yhteiskunnan torjunta eli virallisen Suomen edustajien kylmäkiskoinen suhtautuminen lastensiirtojen tutkimiseen.

Lähetin elokuussa vuonna 1977 kirjeen silloiselle sosiaalihallituksen pääjohtajalle Margit Eskmannille lastensiirroista. Kerroin, että meiltä puuttuu Suomessa tieteelliset kriteerit täyttävä tutkimus lastensiirroista, jota itse tuolloin suunnittelin lisensoitettuna muodossa. Ajattelin, että tällä asialla olisi myös yhteiskunnallista merkitystä.

Margit Eskman oli jäätävän kylmä – ei ole mitään syytä tutkia ja penkoa näin vanhoja asioita. Hän kehotti ottamaan yhteyttä silloiseen sosiaali- ja terveysministeri Pirkko Työläjärveen, joka hänen kertomansa mukaan oli sotalapsi. Lähetinkin Työläjärvelle kirjeen, jossa selostin samat asiat kuin Eskmannille. Työläjärven sihteeri soitti ja kertoi, että ministeri halusi ”unohtaa nämä asiat”. Selvää oli, ettei hänkään ollut kiinnostunut aiheeseen liittyvästä tutkimustyöstä. Törmäsin torjuntaan sekä lapsuusperheen tasolla että poliitikkojen tasolla.

Keräsin kuitenkin tietoja asiasta koko ajan ja yritin käynnistää yliopistollista tutkimustyötä, mutta silloin en jaksanut viedä työtäni loppuun. Siihen ajanjaksoon liittyy sotalapsiharrastukseni syvin aallonpohja. Väsyin ja kyllästyin aiheeseen niin, että aioin polttaa kaikki siihen mennessä keräämäni aineistot. Vaimoni esti sen toteamalla, että varastoidaan aineisto. Olen hänelle siitä ikuisesti kiitollinen.

Omalla kypsyisellä ja kasvulla on sotalapsuuden kohtaamisessa suuri merkitys. Luulen, että en tuolloin ollut itsekään riittävän kypsä vaatimaan tutkimustyöhön. Syksyllä 2004 käynnistin edesmenneen professori Singa Sandelin-Benköön rohkaisemana väitöskirjatyön, jonka nyt olen saattanut päätökseen. Kehä sulkeutui. Se ei olisi koskaan sulkeutunut, jos kokoamani aineisto olisi noussut tuhkana tuuleen.

Lapsuusperheen ja yhteiskunnan päättäjien torjuvien reaktioiden pohjalta syntyi minulle niin voimakas motiivi, että se sai jopa vuosikymmenien ajan tutkimaan aihetta. Kokemani torjunta, salailu ja peittely olivat tehokkaimpia kannustajiani. Saan oikeastaan olla tästä torjunnasta kiitollinen. Samalla tunnen iloa siitä, että torjunta ei kuitenkaan voinut mitään sille, että menneisyys eli keskuudessamme monissa eri muodoissaan. Se ei mahtanut mitään menneen vaikutukselle.

Väinö Linna vaikutti voimakkaasti Tuntemattomalla sotilaalla suomalaisten jatkosotaa koskeviin asenteisiin nostamalla esiin suomalaisen rivimiehen tavalla, joka oli ristiriidassa virallisen näkemyksen kanssa. Kirja sai osakseen kansan suuren suosion. Lastensiirtoihin liittyvät kokemukset ja siirtojen lopputulos Suomen kannalta ovat nekin ristiriidassa virallisen näkemyksen kanssa.

Virallinen näkemys suomalaisesta sotilaasta oli: suomalainen rivimies ei purnaa eikä kiroile! Erään lastensaattajan sana itkevälle lapselle oli: suomalaisen soturin poika ei itke! Luulen kuitenkin, että suomalainen rivimies sodassa kiroili ja purnasi ja suomalainen poika matkallaan Ruotsiin itki. Ainakin minä itkin, kun Helsingin postitalon luona jouduin toukokuussa 1944 eroamaan äidistäni ja isästäni.

Liitetaulukko 1 Vv.1941-1946 Ruotsiin lähetettyjen terveiden ja sairaiden sotalasten kotipaikka ja lasten suorittamien matkojen määrä. Sairaiden lasten lukumäärät on ilmaistu alemmalla rivillä ja sisältyvät yläpuolella oleviin kokonaismääriä esittäviin lukuihin.V.1946 lähetettiin pääsääntöisesti vain sairaita lapsia.

Lääni	I matka						II matka				III matka				
	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1942	1943	1944	1945	1946	1943	1944	1945	1946
Uudenmaan -saira	585	3428 485	235 210	8932 270	535 341	239 232		14	1206	23	1	1	2	1	1
Turun ja Porin -saira	345	1602 186	154 127	1509 74	140 98	42 42	3	15	397	13			2		
Ahvenanmaan -saira		5 3	1	8 4		1 1									
Hämeen -saira	375	2221 124	135 113	1027 50	115 75	65 65	4	32	494	11		1	1	1	
Viipurin -saira	1576	3593 192	147 108	8739 61	129 26	23 23	11	29	1575	46			4		
Mikkelin -saira	125	506 36	23 21	117 17	37 17	8 8		2	83	8					
Kuopion -saira	257	931 93	97 91	584 58	145 123	102 102	5	20	195	9			2		
Vaasan -saira	293	1570 179	96 90	535 57	133 80	58 58	2	8	326	12			2		
Oulun -saira	412	1539 162	36 31	2157 11	58 43	70 69		5	581	3					
Lapin -saira	34	1777 353	131 127	563 68	80 67	248 248	8	3	218				2		
Yht. -saira	4002	17172 1813	1055 918	24171 670	1372 870	856 848	38	128	5075	125	1	2	15	2	1

Lähde: Kansallisarkisto. Sosiaaliministeriö. Sosiaalinen tutkimustoimisto. Lasten siirto Ruotsiin ja Tanskaan 1939-1946.
Työtaulukko: Kaikki lapset lähtövuosittain. Sg H VI fh 1.

Liitetaulukko 2

Vv.1941-1946 Ruotsiin lähetettyjen terveiden ja sairaiden sotalasten ikäryhmitys.

Sairaiden lasten lukumäärät on ilmaistu alemmalla rivillä ja sisältyvät yläpuolella oleviin kokonaismääriä esittäviin lukuihin.V.1946 lähetettiin pääsääntöisesti vain sairaita lapsia.

	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1941-46
-1	7	12	9	38	9	3	78
-sairaat		2	8	10	9		32
1-2	381	1176	191	1380	221	117	3458
-sairaat		227	166	103	192		805
3-4	860	3629	221	4542	261	141	9451
-sairaat		273	156	102	139		811
5-6	1175	4637	210	5378	269	146	10989
-sairaat		269	142	85	121		763
7-8	825	4383	178	6242	235	125	10486
-sairaat		268	127	99	128		747
9-10	583	2177	150	6765	203	111	8144
-sairaat		296	107	81	91		686
11-12	140	845	113	3676	146	110	4204
-sairaat		287	106	78	78		659
13-14	25	266	85	1042	105	75	1435
-sairaat		149	80	69	72		445
15-	3	55	25	113	44	22	256
-sairaat		28	23	44	36		153
Tuntematon	3	30	4	92	6		127
Yht.	4002	17210	1186	29268	1499		48628
-sairaat		1799	915	671	866	850	5101

Lähde: Kansallisarkisto. Sosiaaliministeriö. Sosiaalinen tutkimustoimisto. Lasten siirto Ruotsiin ja Tanskaan 1939-1946.

Työtaulukko: Kaikki lapset lähtövuosittain. Sg H VI fh 1.

Jalo, Margit: Tilastoa lastensiirroista Ruotsiin vuosina 1941-1946. Sosiaalinen aikauskirja 1950. Taulukko: Eri vuosina lähetettyjen lasten ikäryhmitys. S.109.

Liitetaulukko 3 Vv.1941-1946 Ruotsiin lähetettyjen terveiden ja sairaiden sotalasten vanhempien ammatit.
 Alemmalla rivillä ammattiryhmien suhteelliset osuudet.
 Suhteellista osuutta kuvaavat luvut on pyöristetty lähimpään kokonaislukuun.

Lääni	Virkamiehiä vapaiden ammattien harjoittajia	Kaupunkitalon omistajia ja pääomalla eläjiä	Tilanomistajia vuokraajia ja palstatilallisia	Maatalous-työläisiä	Itsenäisiä liikkeenharj.	Liikeapulaisia työnjohtajia	Tehdas ym. ammattityöl.	Muita työläisiä	Merrimiehiä kalastajia	Palvelus-kuntaa	Yksityisten palvelijoita	Muun elin-keino-harjoittajia	Ammattia ei ilmoitettu	Yhteensä
Uudenmaan - suht. osuus (%)	1049 8	6 0	154 1	207 1	757 5	1079 8	5544 40	2378 17	178 1	877 6	73 1	24 0	1628 12	13954 100
Turun ja Porin - suht. osuus (%)	75 2	0 0	111 3	47 1	141 4	143 4	1052 28	965 25	74 2	127 3	29 1	8 0	1020 27	3792 100
Ahvenanmaan - suht. osuus (%)	3 20	0 0	1 7	0 0	0 0	0 0	1 7	1 7	0 0	1 7	0 0	0 0	8 53	15 100
Hämeen - suht. osuus (%)	121 3	2 0	109 3	74 2	161 4	156 4	1192 30	1283 32	15 0	132 3	32 1	10 0	651 16	3938 100
Viipurin - suht. osuus (%)	262 2	1 0	2659 19	114 1	482 3	542 4	2545 18	4647 33	249 2	697 5	59 0	25 0	1925 13	14207 100
Mikkelin - suht. osuus (%)	30 4	0 0	46 6	15 2	48 6	30 4	125 15	339 41	2 0	52 6	9 1	4 0	116 14	816 100
Kuopion - suht. osuus (%)	48 2	0 0	164 8	8 0	58 3	73 3	267 13	1001 47	0 0	91 4	4 0	0 0	402 19	2116 100
Vaasan - suht. osuus (%)	97 4	0 0	156 6	9 0	150 5	110 4	641 24	1080 40	16 1	99 4	9 0	3 0	315 12	2685 100
Oulun - suht. osuus (%)	92 2	1 0	461 11	12 0	157 4	133 3	696 16	1664 39	17 0	206 5	21 0	3 0	809 19	4272 100
Lapin - suht. osuus (%)	55 2	0 0	183 6	7 0	60 2	71 2	186 6	1107 39	22 1	57 2	9 0	2 0	1074 38	2833 100
Koko maa - suht. osuus (%)	1832 4	10 0	4044 8	493 1	2014 4	2337 5	12249 25	14465 30	573 1	2339 5	245 28 0	79 0	7948 -28 16	48628 100

Lähde: Kansallisarkisto. Sosiaaliministeriö. Sosiaalinen tutkimustoimisto. Lasten siirto Ruotsiin ja Tanskaan 1939-1946.
 Työtaulukko: Kaikki lapset lähtövuosittain. Sg H VI fh 1.

Liitetaulukko 4 Vv.1941-1946 Ruotsiin lähetettyjen terveiden ja sairaiden sotalasten vanhempien ilmoittama syy lapsen maasta pois lähettämiseen
 Alemmalla rivillä syiden suhteelliset osuudet. Suhteellista osuutta kuvaavat luvut on pyöristetty lähimpään kokonaislukuun.
 Kutsun saaneiden lasten luku sisältyy varsinaisiin syihin.

Lääni	Evakuointi	Pommitus- vauriot	Isä sota- invalidi	Isä kaatu- nut	Isä rintamalla äiti työssä	Isä rintamalla	Isä tai äiti tai mol. kuolleet	Perhe moni- lapsinen	Vaikeat kotiolo	Vanhemmat työssä, lapsi hoitoa vailla	Lapsen sairaus	Syy ilmoitta- matta	Yhteensä	Kutsuttuja edellä olevista
Uudenmaan - suht. osuus (%)	253 2	958 7	591 4	880 6	557 4	1564 11	393 3	989 7	1059 7	805 6	1538 11	4367 31	13954 100	3322 24
Turun ja Porin - suht. osuus (%)	29 1	58 1	128 3	248 6	94 2	520 14	208 5	377 10	231 6	127 3	527 14	1249 33	3792 100	307 8
Ahvenanmaan - suht. osuus (%)	0 0	0 0	0 0	0 0	0 0	0 0	0 0	0 0	1 7	0 0	7 47	7 47	15 100	0 0
Hämeen - suht. osuus (%)	87 2	32 1	162 4	350 9	41 1	413 10	240 6	436 11	226 6	123 3	427 11	1401 35	3938 100	621 16
Viipurin - suht. osuus (%)	9146 64	450 3	217 1	626 4	87 1	676 5	115 1	748 5	394 3	377 3	410 3	958 7	14207 100	1163 8
Mikkelin - suht. osuus (%)	2 1	11 1	12 1	35 4	17 2	9 1	67 8	48 6	58 7	6 1	99 12	452 55	816 100	93 11
Kuopion - suht. osuus (%)	164 8	12 0	66 3	115 5	7 0	127 6	137 6	179 8	138 6	117 5	467 22	587 28	2116 100	199 9
Vaasan - suht. osuus (%)	60 2	13 0	55 2	128 5	29 1	192 7	130 5	323 12	199 7	52 2	464 17	1040 39	2685 100	294 11
Oulun - suht. osuus (%)	121 3	58 1	63 1	234 5	0 0	144 3	315 7	1060 25	151 3	17 0	316 7	1793 42	4272 100	547 13
Lapin - suht. osuus (%)	248 9	12 0	57 2	116 4	0 0	65 2	165 6	331 12	63 2	6 0	863 30	907 32	2833 100	185 6
Koko maa - suht. osuus (%)	10109 21	1604 3	1351 3	2732 6	832 2	3710 8	1770 4	4491 9	2520 5	1630 3	5118 10	12761 26	48628 100	6731 14

Lähde: Kansallisarkisto. Sosiaaliministeriö. Sosiaalinen tutkimustoimisto. Lasten siirto Ruotsiin ja Tanskaan 1939-1946.
 Työtaulukko: Kaikki lapset lähtövuosittain. Sg H VI fh 1.

Liitetaulukko 5

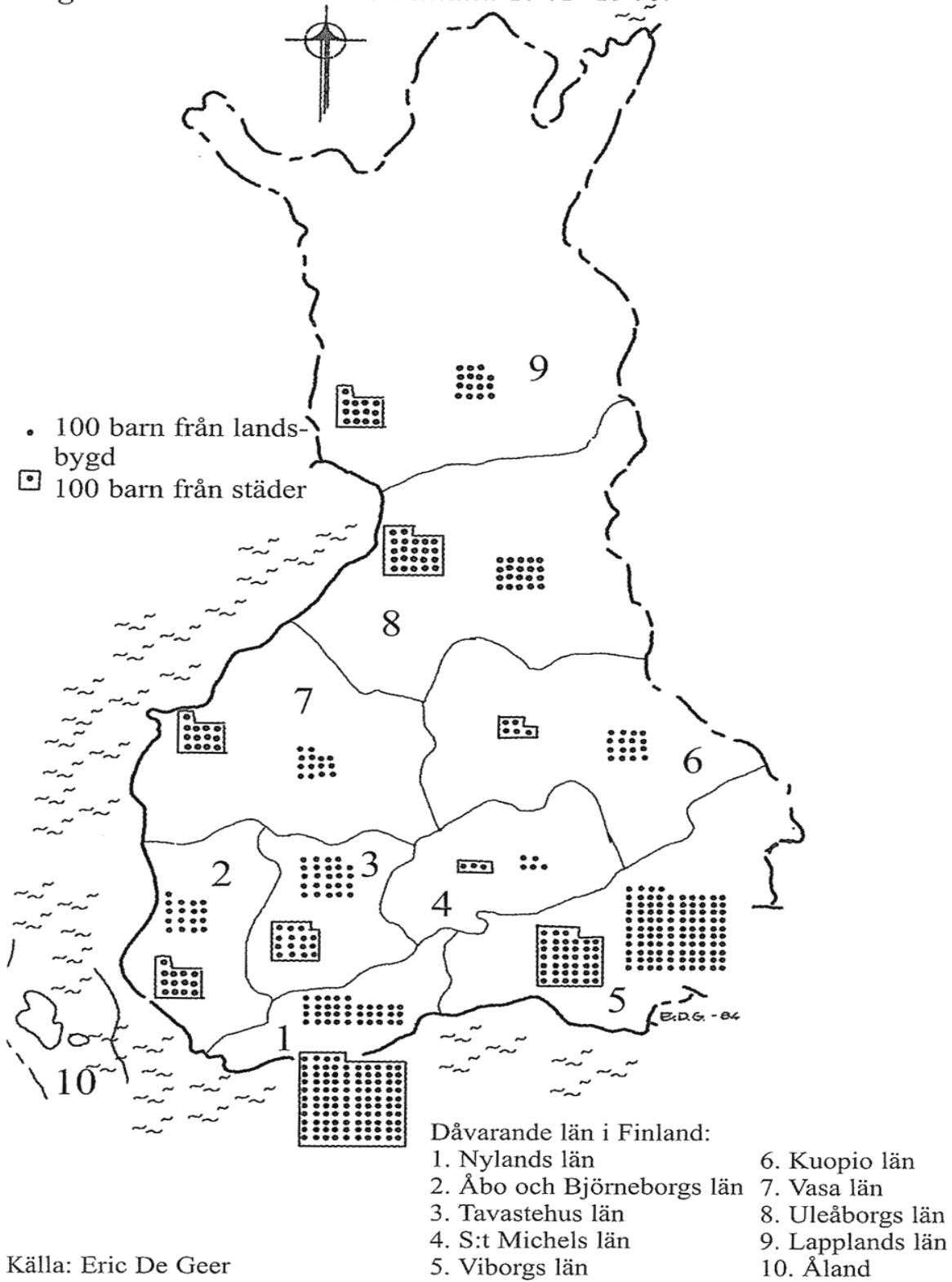
Vv.1941-1946 Ruotsiin lähetettyjen terveiden ja sairaiden sotalasten oleskeluajat.

Aika, vuotta	Terveet lapset	Sairaajat lapset
-1	8511	1205
- suht. osuus (%)	19,3	23,6
1-2	16902	1627
- suht. osuus (%)	38,3	31,8
2-3	6730	835
- suht. osuus (%)	15,2	16,3
3-4	5270	608
- suht. osuus (%)	11,9	11,9
4-5	3137	468
- suht. osuus (%)	7,1	9,1
5 -	3602	375
- suht. osuus (%)	8,2	7,3
Yht.	44152	5118
- suht. osuus (%)	100	100

Lähde: Jalo, Margit: Tilastoa lastensiirroista Ruotsiin vuosina 1941-1946. Sosiaalinen aikakauskirja 1950. Taulukko: Eri vuosina lähetettyjen lasten ikäryhmitys. S.109.

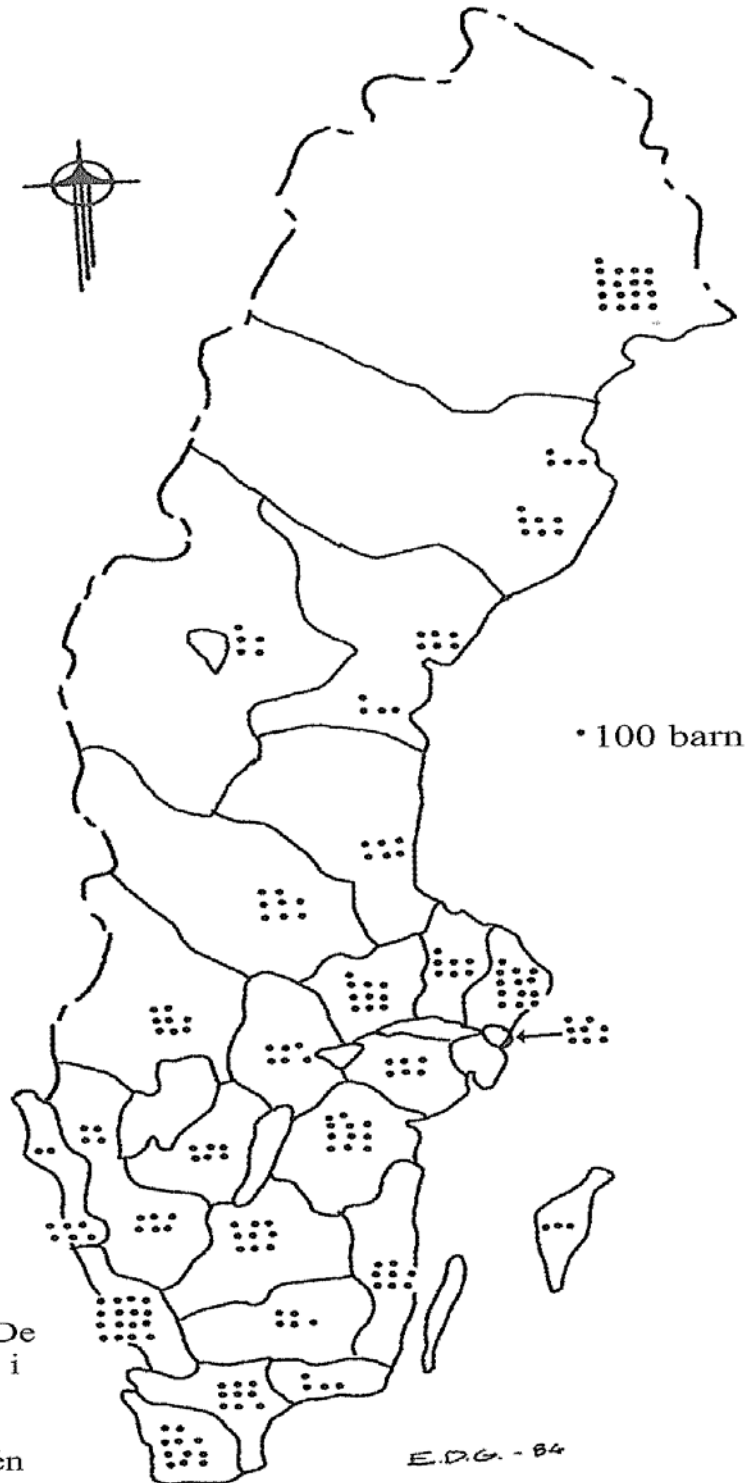
Liite 6. De Geer, Eric: De finländska krigsbarnen i Sverige 1941-1948. Särtryck ur Finska språket i Sverige nr 39. Stockholm 1986.S.16.

Krigsbarnens hemtrakter i Finland 1941-1946.

Liite 7. De Geer, Eric: De finländska krigsbarnen i Sverige 1941-1948. Särtryck ur Finska språket i Sverige nr 39. Stockholm 1986.S.18.

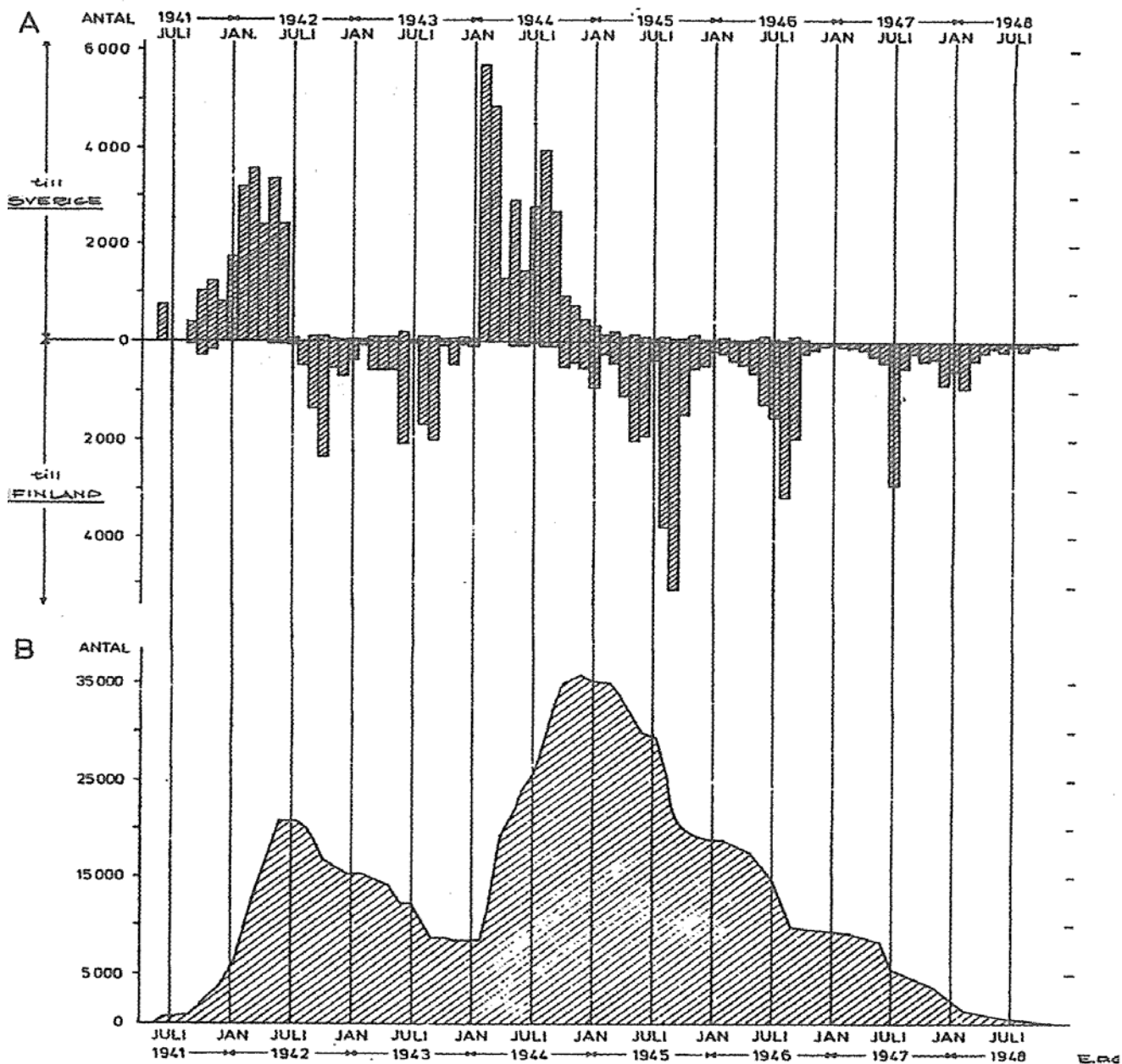
Krigsbarnens länsvisa fördelning i absoluta tal inom Sverige den 11 september 1942.

Källa: Eric De Geer. "De finländska krigsbarnen i Sverige 1941-1946"
Koncept: Riksarkivet,
Arkiv, "Hjälpkommittén
för Finlands barn"

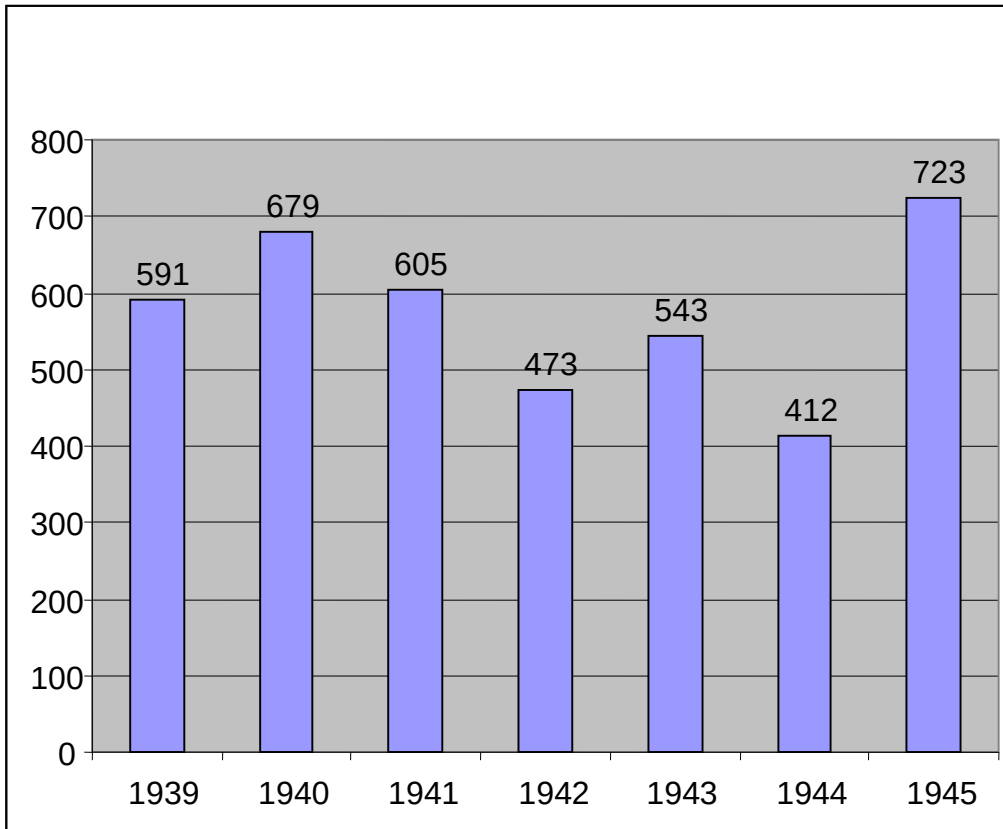
Liite 8. De Geer, Eric: De finländska krigsbarnen i Sverige 1941-1948. Särtryck ur Finska språket i Sverige nr 39. Stockholm 1986.S.14. De Geerin paluutilastoon sisältyy ruotsalaisessa lähdetiedossa myös adoptioiden ja kasvatuslapsisopimusten vuoksi rekisteristä poistetut lapset, joten se antaa lasten paluumatkoista vain suuruusluokkatiedon.

A. Antalet finska barn förmedlade av Hjälpkommittén till och från Sverige. Månadsvis f o m juni 1941 t o m december 1948.

B. Antalet finska barn i Sverige månadsvis under samma tidsperiod.

Liite 9. Sosiaalilautakunnan suorittamat lasten huostaanotot Helsingin kaupungissa vuosina 1939-1945. Uudet tapaukset.

Lähde: Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunnan toimintakertomukset vuosilta 1942-1945. Huostaan otettujen lasten lukumäärät. Helsingin kaupunki. Tietokeskus. Helsingin kaupungin arkisto. Vuoden 1946 alueliitoksessa Helsingin maalaiskunnasta liitettiin suuria osia Helsinkiin, joten vertailukelpoista tilastoa ei tämän vuoden jälkeen ole käytettävissä.

Liite 10. Sotalasten muistomerkit paljastamisjärjestyksessä. Tilanne 10.1.2009.

Kooste lastensiirtojen muistomerkeistä Sotalapsi-Krigsbarn-lehteä varten. Kunkin rivin alussa on lehden numero, ilmestymisvuosi, muistomerkin nimi ja paikka. Rivin viimeinen tieto on muistomerkin paljastusajankohta. Mukana on myös tuleva vuosi 2010.

Lehden numero	Muistomerkki	Paikka	Paljastusaika
3/2008 Kemi	Patsas Pieni ikuisuus	Meripuisto	3.8.1996
” Lahti	Laatta	Asema	15.3.1997
4/2008 Turku	Laatta	Siljan terminaali (Effoa)	25.6.1997
” Vaasa	(Muistokivi	Vindeln, Ruotsi	18.6.1995)
	Laatta	Laivaterminaali	8.8.1998
	Laatta	Lentoterminaali	syksy 1998
1/2009 Pori	Laatta	Asema	14.2.1999
” Tukholma	Laatta	Skeppsbron	19.9.1999
2/2009 Oulu	Laatta	Asema	27.11.1999
(Helsinki	Laatta, vanha	Asematunneli	16.9.2000)
2/2009 Kotka	Laatta	Asema	11.8.2002
3/2009 Kööpenhamina	Muistokivi	Churchill-puisto	24.9.2004
” Hämeenlinna	Laatta	Asema	24.4.2005
4/2009 Haaparanta	Patsas Ero	Rantapuisto	26.4.2005
” Tampere	Laatta	Asema	12.9.2006
1/2010 Helsinki (mol.)	Laatta, uusi	Elielin aukio (= ”Asema”)	8.5.2008
” Porvoo	Laatta	Asema	26.9.2008

Muistomerkkejä on yhteensä 11 paikkakunnalla Suomessa, 3 paikkakunnalla Ruotsissa ja 1 paikkakunnalla Tanskassa

Helsingin laatta vaihdettiin uuteen, eli laattoja on 12 kpl (Vaasassa 2 kpl).

Patsaita on 2 kpl, yksi Suomen (Kemi) ja yksi Ruotsin puolella (Haaparanta).

Muistokiviä 2 kpl, Vindeln Ruotsissa, siellä kuolleiden sotalasten muistolle (Waasan läänin sotalapset ry) ja Kööpenhamina (Suomalaislapset Tanskassa-yhdistys)

Lähdeluettelo

Painamattomat lähteet

Arkistot ja kirjastot

Kansallisarkisto, Helsinki (KA)

Sosiaaliministeriön lastensiirtokomitean arkisto.

Sosiaaliministeriö. Lastensiirtokomitea. Kotkan, Kuopion, Turun ja Viipurin alatoimistot 1940-1948.

Ministeri Wipert von Blücherin päiväkirjan mikrofilmit 1935–1944.

Sosiaaliministeriön lastensuojelutoimiston aktit 1941 ja 1943.

Mannerheimin Lastensuojeluliiton (MLL) arkisto. Kenraali Mannerheimin lastensuojeluliiton työvaliokunnan pöytäkirjat 1939-1940.

Sosiaaliministeriö. Sosiaalinen tutkimustoimisto. Lasten siirto Ruotsiin ja Tanskaan 1939-1946. Työtaulukoita.

Valtioneuvoston tiedostuselinten arkisto: Kokouspöytäkirjat 1939-46. Valtion tiedotuslaitoksen tarkastusjaoston ohjeet julkaisuntarkastustoimistoille 1942.

Sota-arkisto: Mielialakatsaukset 1942.

Lääkintöhallitus. Piiri- ja alue- sekä lääninlääkärien vuosikertomukset. 1940.

L.A.Puntilan arkisto.

Eduskunnan arkisto, Helsinki (EA)

Eduskunnan lakivaliokunnan asiakirjat. 1942.

Valtiopäiväasiakirjat. Asiakirjat. 1942.

Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1942.

Valtioneuvoston pöytäkirjat. 1942.

Valtioneuvoston pöytäkirjat. 1946.

Valtiopäiväasiakirjat. Asiakirjat. 1950. Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 17 hallituksen toimenpiteistään vuonna 1948 antaman kertomuksen johdosta.

Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1950.

Valtiopäivät 1949. Asiakirjat. Neljäs ja viides osa. Ulkoasiainvaliokunnan mietintö n:o 12 hallituksen toimenpiteistään vuonna 1948 antaman kertomuksen johdosta, mikäli se koskee suhteita ulkovaltoihin.

Valtiopäiväasiakirjat. Asiakirjat. 1950. Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 17 hallituksen toimenpiteistään vuonna 1948 antaman kertomuksen johdosta.

Valtiopäiväasiakirjat. Pöytäkirjat. 1952.

Ulkoasiainministeriön arkisto, Helsinki (UM)

Ulkomaisen avun keskustoimikunta 1940-1942. Saapuneet asiakirjat.

Tukholman lähettiläämme ministeri Jarl A. Wasastjernan raportit. Tukholma 1942.

Sähkö- ja puhelinsanommat Tukholma 5.12.1939-7.12.1939.

Raportit Tukholma 10.7.1939-31.10.1940.

Brages Pressarkiv, Helsingfors

Hufvudstadsbladet 1941-52.

Kansalliskirjasto

Paavo Virkkusen arkisto: Virkkunen (Snellman), Paavo Emil. Käsikirjoituskokoelma.
Kansalliskirjasto. Kirjeenvaihto Virkkusen ja Fagerholmin välillä vuonna 1949.
Sosiaalinen aikakauskirja 1945.
Sosiaalinen aikakauskirja 1950.

Kansalliskirjaston lehtiarkisto, Helsinki

Ajan Suunta 1941.
Ilkka 1941.
Savo 1941.
Helsingin Sanomat 1977.
Hämeen Sanomat 1940-41.
Uusi Suomi 1941-42.
Hämeen Sanomat 1941-42.
Suomen Sosiaalidemokraatti 1941-42.
Huoltaja 1943. Elgenmark, Olle: Suomalaisten lasten sairaanhoito Ruotsissa.
Kuopion Sanomat. 1977.
Lapsi ja nuoriso 1949.
Lapsi ja nuoriso 1953.
Lapsi ja nuoriso 1956.
Svenska Dagbladet 1941.
Stockholms Tidningen 1941.
Työkansan Sanomat 1950.
Inkeriläisten viesti 1959.

Suomi-filmin arkisto, Helsinki

Sota-ajan lyhytfilmit lastensiirroista.

Suomen Punaisen Ristin arkisto, Helsinki

Revue Internationale de la Croix-Rouge 1942.

Työväen arkisto, Helsinki (TA)

Suomen sosiaalidemokraattinen puolue. Eduskuntaryhmän pöytäkirjat 2.12.1948- 16.10.1952
K.-A. Fagerholmin arkisto.
Suomen Sosiaalidemokraatti 1.5.1950-31.5.1950.

Väestöliiton arkisto, Helsinki

Kokouspöytäkirjat 1942 ja 1946.

Helsingin kaupungin arkisto, Helsinki

Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunnan pöytäkirjat vuosilta 1945-1950.

Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunnan toimintakertomukset vuosilta 1942-1945.

Helsingin kaupunki. Tietokeskus. Helsingin kaupungin arkisto.

Alueelliset arkistot

Hämeenlinnan maakunta-arkisto.(HMA) Sääksmäen ja Kalvolan pitäjien kihlakunnan käräjät, syysistunto 1940.

Jyväskylän maakunta-arkisto (JyMA). Suomen Huollon arkisto. Keskitetty vapaa huoltotyö 1939-1949.

Riksarkivet, Tukholma (RAS)

Riksdagens protokoll vid urtima riksmötet år 1939. Första kammaren.

Riksdagens protokoll vid lagtima riksmötet år 1941.Andrakammaren.

Riksdagens protokoll vid lagtima riksmötet år 1942.Första kammaren.

Riksdagens protokoll vid lagtima riksmötet år 1942.Andra kammaren.

Hjälpkommitten för Finlands barn arkiv. Medicinalstyrelsen angående omhändertagande av finska barn.

Hjälpkommittén för Finlands barn arkiv. Hemtransportfrågan och frågan om barnens eftervård i Finland.

Centrala Finlandshjälpens arkiv. Protokoll år 1939-40..

Utrikesdepartementets arkiv. Rapport från Helsingfors 1943.

Svensk författningssamling 1942. Cirkulärbrev till domstolar.

Svensk författningssamling 1944. Adoption.

Svenska Röda korsets arkiv. Arninge. Protokoll 1941.

Kungliga biblioteket, Tukholma

Avesta Tidning 1942.

Barometern 1942.

Blekinge Läns Tidning 1942.

Dagens Nyheter 1936,1942.

Kalmar 1942.

Klipans Tidning 1942.

Norrköpings Tidningen 1944.

Nya Pressen 1973.

Skånska Dagbladet 1942.

Svenska Dagbladet 1941-42.

Stockholms Tidningen 1941.

Sundsvall Posten 1944.

Sydsvenska Dagbladet 1941.

Svenska läkartidningen 1942.

Svenska läkartidningen 1943.

Svenska Morgonbladet 1942.

Fredrika-Bremerjärjestön lehtiarkisto, Tukholma

Hertha-lehti 1939-40

Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek ARAB, Tukholma.

Alva Myrdals arkiv. Brevsamling 1930-1950.

Sigtunastiftelsen, Sigtuna

Klipparkiv. Befolkningsfrågan.

Kansalliskirjaston arkisto , Oslo

Nasjonalbiblioteket. Deutsche Zeitung in Norwegen 1942.

Kansalliskirjasto, Kööpenhamina

Nationalbibliotek. Berlinsgske Tidende 1942.

Punaisen Ristin Kansainvälisen Toimikunnan (ICRC) arkisto Geneve

Suomen lapsiin ja toiseen maailmansotaan liittyvä aineisto.

Oma yksityisarkisto (PKY)

Aatos Erkolta 13.2.1978 saatu Eljas Erkon kiitospuhe ruotsalaisille talvisodan jälkeen..

Valtioneuvos K-A.Fagerholmin haastattelussa 17.3.1978 antama lausunto.

Lastensiirtojen kuljetuspäällikkönä toimineen Nils Östbergin yksityiskirjeet Pertti Kavénille.

Erkon sihteerin Imy Douillardin kirje Pertti Kavénille 3.2.1980.

Raimo Artmaninilta saatu kirje, jonka vanhin veli Kyösti kirjoitti 13.9.1947 Raimon ruotsalaisille kasvatustavhemmille

Irma Torven (SKDL) haastattelulausunto 14.8.1978.

Lääkäri Helmi Jaakkimaisen Pertti Kavénille 9.3.1979 lähettämä yksityiskirje, jossa hän arvioi sairaiden lasten Ruotsissa saaman hoidon merkitystä Laatokan Karjalan lasten kannalta.

Historiallinen aikakauskirja 2/2006.

MedlemsNytt 3/2005.

VI Vapenbröder. N:o 15 1943. 15.8.1943. Ruotsalaisten vapaaehtoisten lehti Suomessa.

Santavirta, Nina: Lapsi myrskyn silmässä – sotalapsi silloin (1939-1945) ja nyt. Tampereella 5.9.2008 pidetty esitelmä.

Markku Armiselta saatu vihkonen Kirjeitä sotalapsivuosilta 1941-1946. Vihkonen on osa Armisten suvun tarinaa.

Muita painamattomia lähteitä:

Kivikoski, Erko: 70000 pientä kohtaloa. Lyhytelokuva lastensiirroista.

www.evacuees.org.uk , Ison-Britannian sotalapsijärjestön verkkosivu.

www.sotalapset.fi ,Suomeen palanneiden sotalasten verkkosivu

www.krigsbarn.se , Ruotsiin jääneiden tai sinne palanneiden sotalasten verkkosivu

www.finnebarn.dk, Tanskaan jääneiden sotalasten verkkosivu

www.kriegskinder.de , Saksan sotalasten verkkosivu

www.makememoriesmatter.org, EU:n toiseen maailmansotaan liittyvä muistamisen projekti

Härö, Klaus: Äideistä parhain. Elokuva Heikki Hietamiehen romaanin pohjalta.

Dammert, Erja: Sotalapset. Dokumenttielokuva lastensiirroista.

Sveriges radio: Den stora resan västerut. 16.12.1975.

Jaakko ja Orvokki Harjuvaaran kotisivun aineistoa: www.kolumbus.fi/jaakko.harjuvaara

Tutkimusta varten muodostetut tiedostot ja erillisselvitykset:

Riksarkivet. Hjälpkommittens för Finlands barn arkiv. Förteckning över i Sverige

avlidna finska barn. Sg D III C, volymnummer 9. Tiedoista on muodostettu Ruotsissa kuolleiden sotalasten Excel-taulukko, johon on lisätty lasten lähtöpäivä Suomesta.

Sveriges officiella statistik. Statistiska centralbyrån. Befolkningsstatistiken. Örebro. Antalet finska barn adopterade enligt födelseår 1932-1946. Tätä tutkimusta varten tehty suomalaislasten adoptiota selvittävä erillistilasto, johon sisältyy lapsen syntymävuosi.

Kansallinen sotalapsitutkimus. Alustavia julkaisemattomia taulukkotietoja.

Helsinki-kohortti 1934-44. Julkaisemattomia taulukkotietoja.

Suullisesti tai kirjallisesti tietoja antaneet:

Valtioneuvos K.-A. Fagerholm 17.3.1978, 30.4.1979.

Prof. Viljo Rantasalo 20.10.1978, 16.1.1979.

Sosiaalineuvos Juho Tenhiälä 18.7.1978, 15.3.1980 .

Akateemikko Kustaa Vilks 19.3.1980.

Arkkiatri Arvo Ylppö 2.3.1978, 22.1.1979, 16.5.1979.

Kansanedustaja Irma Torvi (SKDL) 14.8.1978.

Prof. Bruno Salmiala (IKL) 3.5.1978.

Ruotsalainen lääkäri Lars-Gösta Sterner 16.10.1979

Ruotsin sosiaalivaltiosiön ent. pääjohtaja Göta Rosen 1.9.1977.

Sosiaalineuvos Kaarlo Helasvuo 8.2.1978.

Lääkäri Helmi Jaakkimainen 17.9.1978.

Ministeri Aatos Erkko 13.2.1978.

Dosentti Nina Santavirta 10.10.2007.

Professori Eino Murtorinne 11.6.2009.

Professori Johan Wickström 18.1.1979.

Lastensiirtokomitean varatoiminnanjohtaja Ester Paasio, 16.9.1978.

Eino Mäkinen 13.8.1978. Kirjan ”Suomen lasten kiitos Ruotsille” toimituskunnan jäsen.

Painetut lähteet

Komiteamietinnöt:

Lastenkotiuttamiskomitean mietintö. Komiteamietintö 1949: 18

Kansanraivatuskomitean mietintö. Komiteamietintö 1940:5.

Befolkningskommissionen. Betänkande i sexualfrågan. Statens offentliga utredningar 1936:59. Stockholm 1938.

Befolkningskommissionen. Statens offentliga utredningar 1938:24. Betänkande med vissa demografiska utredningar. Stockholm 1938.

Tilastot:

Helsingin kaupunki.Tietokeskus. Kaupunginarkisto.Helsingin kunnalliskalenteri 1945.

Helsingin kaupunki.Tietokeskus. Kaupunginarkisto. Helsingin kaupungin tilasto. VI Opetuslaitokset. 13 1941/42.

Helsingin kaupunki.Tietokeskus. Kaupunginarkisto. Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunnan toimintakertomukset vuosina1942-1944. Huostaan otettujen lasten lukumäärät.

Helsingin kaupunki.Tietokeskus. Kaupunginarkisto. Kuolleisuuden aleneminen Helsingissä ja koko Suomessa 1936-50 verrattuna Tukholman ja Ruotsin vastaavaan kehitykseen. Tilastollisia kuukausitietoja Helsingistä 6/1956.

Suomen tilastollinen vuosikirja 1940.Väestö iän mukaan.

SVT VI B:101. Kuolemansyyt vuosina 1941-1945. Tauluja. Kuolemansyyt iän ja sukupuolen mukaan.

SVT VI B 102. Kuolemansyyt vuosina 1941-1945. Teksti. Helsinki 1950.

SVT VI. Väestötilastoa. 99. Kuolemansyyt vuosina 1939 ja 1940. SVT VI B:101

SVT 20. Rautatietilasto 1945.

SVT XI 1939-1952.

SVT 1944-1945. Taulukko 54. Kuolleet ja kuolleeksi julistetut ikävuosittain vuosina 1941-1943.

SVT 1946-1947. Taulukko 55. Kuolleet ja kuolleeksi julistetut ikävuosittain vuosina 1943-1945.

SVT 1944-1945. Taulukko 54. Kuolleet ja kuolleeksi julistetut ikävuosittain vuosina 1941-1943.

SVT 1946-1947. Taulukko 55. Kuolleet ja kuolleeksi julistetut ikävuosittain vuosina 1943-1945.

Kirjallisuus:

Ahokas, Osmo: Karjalan kannaksen evakuointi.Pilot-kustannus Oy 2004.

Andrae, Carl Göran: Revolt eller reform. Sverige inför revolutionen i Europa 1917-1918. Stockholm 1998.

Antikainen, Kirsti: Suomalaiset sotalapset Ruotsissa talvisodan aikana. Yleisen historian pro gradu-tutkielma. Joensuun yliopisto. Elokuu 1989.

Atkinson, William: Epidemiology and Prevention of Vaccine- Preventable Diseases.10th edition. February 2007.

Av och an ... ja takaisin taas. ”Tätien” tarinat, koottu ja ulosannettu näiltä itseltään. Juhlajulkaisu Mary Lavoniuksen täyttäessä 60 vuotta 19.3.1948.

Autio, Jaakko: Valuuttakurssit Suomessa 1864-1991. Katsaus ja tilastosarjat (Suomen Pankin keskustelualoitteita 1/92,1992)

Bernadotte, Folke: I stället för vapen. Stockholm 1948.

Björnberg, Arne (huvudredaktör): Hur Sverige ordnade folkförsörjningen under andra världskriget. Männen och kvinnorna bakom verket. Uppsala 1946.

Blidberg, Kersti: Splittrad gemenskap – kontakter och samarbete inom nordisk socialdemokratisk arbetarrörelse 1931-1945. Acta Universitatis Stockholmiensis Stockholm Studies in History 32. 1984.

Blomstedt, Yrjö - Klinge, Matti (toim.): J.K.Paasikiven päiväkirjat 1944-1956. Ensimmäinen osa 28.6.1944-24.4.1949. Juva 1985.

- Bourdieu, Pierre: *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge University Press. 1977.
- Bruun-Ståhlberg: *Lastensirrot Ruotsiin vuosina 1941-1948*. Sosiaalinen aikauskirja 1/1950.
- Calmeyer, Bengt (i samarbeid med Svea Andersen): *Svensk-ongan*. Oslo 1999.
- Carlgren, Wilhelm M: *Svensk utrikespolitik 1939-45*. Stockholm 1973.
- Carlquist, Erik: *Solidaritet på prov. Finlandshjälp under vinterkriget*. Uddevalla 1971
- Carlsson-Rosén: *Svensk historia 2. Tiden efter 1718*. Stockholm 1970.
- Christensen-Warring: *Finland og Danmark: krig og besættelse 1939-45*. Roskilde. 2007.
- De Geer, Eric: *De finländska krigsbarnen i Sverige 1941-1948*. Särtryck ur Finska språket i Sverige nr 39. Stockholm 1986.
- Eduskunnan matrikkelitoimikunta. *Suomen kansanedustajat 1907-1982*. Helsinki 1982.
- Edvardsson, Annu: *Det far inte hända igen*. Finska krigsbarn 1939-1945. Falköping 1977.
- Edvardsson, Annu: *Sotalapset*. Jyväskylä 1977.
- Ekberg, Henrik: *Führerns trogna följeslagare – den finländska nazismen 1932-1944*. Ekenäs 1992
- Ekstrand, Erik Einar: *Internationellt hjälparbete. Några synpunkter av Eric Einar Ekstrand*. Stockholm 1945.
- Elgenmark, Olle: *Från Hjälpkommittens för Finlands barn läkarexpedition*. Svensk sjukvård för finska barn under år 1942. Svenska läkartidningen 1943.
- Elgenmark, Olle: *Suomalaisten lasten sairaanhoito Ruotsissa*. Huoltaja 1943.
- Elgström, Anna Lenah: *Aikamme naisia*. Helsinki 1946.
- Elmgren, Ainur: *Den allrakäraste fienden*. Svenska stereotyper i finländsk press 1918-1939. Lund 2008.
- Epäily, Pauli: *Fosterföräldrar. En studie av de finska krigsbarnens svenska fosterföräldrar 1939-1947*. Historiska Institutionen. Göteborgs Universitet. D-uppsats VT 2001.
- Eronen, Jussi Antero: *Lastensirrot poliittisena kysymyksenä jatkosodan alun Suomessa*. Poliittisen historian pro gradu-tutkielma. Helsingin yliopisto. Huhtikuu 1996.
- Evans, Richard J: *Till historiens försvar*. Stockholm. 2000
- Evans, Alvin: *Ero ja lapset*. Mannerheimin Lastensuojeluliiton lapsiraportti A44. 1984.
- Fagerholm, K-A: *Puhemiehen ääni*. Helsinki 1977.
- Finlandia uutistoimisto. *Suomen lasten kiitos Ruotsille*. Helsinki 1943.
- Fritz, Martin: *German steel and Swedish iron ore 1939-1945*. Göteborg 1974.
- Fritz, Martin, Karlsson, Birgit, Karlsson, Ingele & Nordlund, Sven: *En (o)moralisk handel? Sveriges ekonomiska relationer med Nazityskland*. Forum för levande historia. Vällingby 2006.
- Fritz, Martin, Nygren, Ingemar, Olsson, Sven-Olof, Olsson, Ulf: *The adaptable nation. Essays in Swedish Economy during the Second World War*. Sweden. Gothenburg. 1982.
- Finlandia uutistoimisto. *Toimituskunta Vilkuu, Bruun, Mäkinen ja Virtamo: Suomen lasten kiitos Ruotsille*. 1943.
- Haataja, Lauri (päätoim.): *Suomi 85. Itsenäisyyden puolustajat*. Kotirintamalla. Porvoo 2002.
- Haertel, Melissa: *L'action du CICR en faveur des enfants grecs sous l'Occupation (1941-1944)*, Université de Genève, Département d'histoire générale, octobre 2003 (ICRC library reference : 362.191/1392).
- Hakkarainen, Kristiina: *Lasten puolesta – politiikan ehdoilla: Suomen lastensirrot poliittisena ja moraalisena kysymyksenä talvisodan ajan Ruotsissa*. Pro gradu-työ Tampereen yliopiston historiatieteen laitoksella, yleinen historia. Tampere 2003.
- Halbwachs, Maurice: *On collective memory*. Chicago. 1992.
- Hansson, Per Albin: *Svensk hållning och handling. Uttalanden under krigsåren*, Stockholm 1945.
- Hatje, Ann-Karin: *Befolkningsfrågan och välfärden. Debatten om familjepolitik och nativitetsökning under 1930- och 1940-talen*. Stockholm 1974
- Hederberg, Hans: *Sanningen, inget annat än sanningen*. Sex decennier ur Alva & Gunnar Myrdals liv. Malmö 2004.
- Helasvuo, Kaarlo: *Ken oikeutta maassa saa*. Kriminaalipoliittista tarkastelua. Jyväskylä 1969.

- Helsingin kaupunki.Tietokeskus. Kaupunginarkisto. Kuolleisuuden aleneminen Helsingissä ja koko Suomessa 1936-50 verrattuna Tukholman ja Ruotsin vastaavaan kehitykseen. Tilastollisia kuukausitietoja Helsingistä 6/1956.
- Helsingin kaupunki.Tietokeskus. Kaupunginarkisto. Helsingin kaupungin tilasto. VI Opetuslaitokset. 13 1941/42.
- Helsingin kaupunki.Tietokeskus. Kaupunginarkisto. Helsingin kunnalliskalenteri 1945.
- Helsingin kaupunki.Tietokeskus. Kaupunginarkisto. Helsingin kaupungin lastensuojelulautakunnan toimintakertomukset vuosina1942-1944. Huostaan otettujen lasten lukumäärät.
- Helsingin kaupunki.Tietokeskus. Kaupunginarkisto.Tilastollisia kuukausitietoja Helsingistä 1956-57. Kuolleisuuden aleneminen Helsingissä ja koko Suomessa 1936-50 verrattuna Tukholman ja Ruotsin vastaavaan kehitykseen. Tilastollisia kuukausitietoja Helsingistä 6/1956.
- Helsingin kaupungin tietokeskus. Helsinki tilastoina 1800-luvulta nykypäivään. Helsinki 2000.
- Helsingin Seudun Sotalapset ry:n kirjoittajapiiri:Heijastuksia. Toim. Kari Kaisla.Viro 2009.
- Henderson, Michael: See you after duration. London Baltimore 2004.
- Hercod, R: Die Not der finnischen Kinder. Internationale Vereinigung der Kinderhilfe. Finnland. Heft 1. Sosiaaliministerön lastensiirtokomitean arkisto. Kansallisarkisto.
- Heydemann, Irma: Suomen lapsen pitkä marssi. Mannerheimin Lastensuojeluliiton vaiheita ja Arvo Ylpön muistelemaa. Porvoo 1980.
- Hietanen, Silvo (päätoimittaja): Kansakunta sodassa.Osa 3. Kuilun yli. Helsinki 1992.
- Hietanen, Silvo (päätoimittaja): Kansakunta sodassa. Osa 2. Vyö kireällä. Helsinki 1990.
- Hirviluoto-Karjalainen: Suomen kansallisbibliografia 4. Hämeenlinna 2004.
- Hultkrantz, Axel: Under prins Carls ledning. Minnesanteckningar från fyra decennier i Röda korsets överstyrelse. Stockholm 1945.
- Hytönen, Elina: Perhe sodassa 1939-45. Minerva Kustannus Oy 2009.
- Inkinen, Veikko: Sotalapsi kirjoittajana. Elämäkerran kirjoittamisen ulkokirjalliset vaikeudet. Kandidaattitutkielma. Jyväskylän avoin yliopisto.2007.
- International Committee of the Red Cross: The Geneva Conventions of August 12, 1949. S. 164.
- Isaacs, Susan (editor): The Cambridge Evacuation Survey. London 1941.
- Isaksson, Anders: Per Albin. IV. Landsfadern.Norge 2000.
- Iskanius, Markku: Suomen kuljetusjärjestelmän kehitys toisen maailmansodan aikana. Siviili- ja sotilasviranomaiset kuljetusten johtajina. Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitos julkaisusarja 1.N.o 8. Helsinki 2004
- Jakobson, Max: Diplomaattien talvisota. Suomi maailmanpolitiikassa 1938-40. Porvoo 1955.
- Jalo Margit: Tilastoa lastensiirroista Ruotsiin 1941-1946. Sosiaalinen aikakauskirja 1950.
- Janfelt, Monica: Stormakter i människokärlek. Svensk och dansk krigsbarnshjälp1917-1924. Åbo akademi, historisk institution. 1998.
- Janfelt, Monica: Att leva i den bästa av världrar. Föreningarna Nordens syn på Norden 1919 – 1933. Stockholm 2005.
- Jokisipilä, Markku: Aseveljiä vai liittolaisia? Suomi, Hitlerin Saksan liittosopimusvaatimukset ja Rytin-Ribbentropin sopimus. Helsinki 2004.
- Jonas, Michael: Wipert von Blücher und Finnland. Alternativpolitik und Diplomatie im ‚Dritten Reich‘. Helsinki 2009.
- Jones, Michael: Leningrad. State of Siege. London 2008.
- Jutikkala, Eino: Suomen väkiluvun kasvaminen. Teoksesta Oma Maa, osa seitsemän. Porvoo 1960.
- Johansson, Alf: Finlands sak. Svensk politik och opinion under vinterkriget 1939-1940. Stockholm 1973.
- Jähi, Rita: Työstää, tarinoida, selviytyä. Vanhemman psyykinen sairaus lapsuudenkokemuksena. Tampere 2004.
- Kaarninen, Mervi. Punaorvot 1918. Hämeenlinna 2008.
- Kaila, Martti: Nuorisoriikollisuus. Porvoo 1950. Osa 1.

- Kaila, Martti: Nuorisoriikollisuus. Porvoo 1950. Osa 2.
- Kakkuri, Pekka: Suomettarelainen maalaisliitossa. Jalo Lahdensuon yhteiskunnalliset aatteet ja toiminta. Suomen Historiallinen Seura 1999.
- Kastari, Irma: Sotasiirtolaisten laitoshuolto. Helsinki 1965.
- Kavén, Pertti: 70.000 pientä kohtaloa. Keuruu 1985.
- Kavén, Pertti: 70.000 små öden. Högfors 1994.
- Kavén, Pertti: 70.000 små öden. Estland 2003.
- Kavén, Pertti: 70.000 pientä kohtaloa. Viro 2004.
- Kavén, Pertti: Humanitaarisuuden varjossa. Poliittiset tekijät lastensiirroissa Ruotsiin sotiemme aikana ja niiden jälkeen. Helsinki 2010.
- Keskinen-Pekari: Suomi 85. Itsenäisyyden puolustajat. Sodan kasvot. Espoo 2002.
- Keski-Suomen Sotalapset ry: Pitäkää mukuloista huolta- Keskisuomalaisen sotalapsen historiakirja. Jyväskylä 2004.
- Kinnunen-Kivimäki: Ihminen sodassa: suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta. Helsinki 2006.
- Kivitie, Heino, Marttinen (toimituskunta). Suomen lapset kiittävät, Finlands barn tackar, de finske børn tackar. Helsinki 1949.
- Knuutila- Levola: Sotalapsi ei unohda. Hämeenlinna 2000.
- Korppi-Tommola, Aura: Ystävyyttä yli Pohjanlahden. Ruotsin ja Suomen välinen kummikuntaliike 1942–1980. Vammala 1982.
- Korppi-Tommola, Aura (toim.): Sotalapset. Tutkimusraportti. Mannerheimin Lastensuojeluliitto. Helsinki 1996.
- Korppi-Tommola, Aura: Terve lapsi-kansan huomen. Mannerheimin Lastensuojeluliitto yhteiskunnan rakentajana 1920-1990. Helsinki 1990.
- Korppi-Tommola, Aura: Vapaaehtoisvoimin lasten hyväksi. Mannerheimin Lastensuojeluliiton Helsingin osasto ry 1922-1992. Jyväskylä 1993.
- Koskenhovi, P.A: Lastemme ravinnosta. Duodecim 1942.
- Korvela-Lindroos: Avauksia poliittiseen ajatteluun. Jyväskylä 2008.
- Kovacs, Magdolna (toim.): Olin sotalapsi. Turku 1995.
- Krogius, Hjalmar: Handelspolitik i krigstid. Finlands och Sveriges ekonomiska och handelspolitiska relationer åren 1940-1945. Helsingfors 1991. Svenska centralarkivet 1993:19.
- Kujala, Erkki: Sodan pojat. Sodanaikaisten pikkupoikien lapsuuskokemuksia isyyden näkökulmasta. Jyväskylä. 2000.
- Kuorsalo-Saloranta: Evakkotie. Ajatuskirjat. 2005.
- Kymenlaakson Sotalapset ry-Kymmenedals krigsbarn rf: Sov gott – suukot Hamina 2006.
- Lagnebro, Lillemor: Krigsplacerade finska barn under åren 1939-1945. En explorativ studie av eventuella effekter hos dessa barn i vuxen åldet. Institutionen för tillämpad psykologi. Umeå universitet. Umeå 1983.
- Lagnebro, Lillemor: Finska krigsbarn. Studier i socialt arbete vid Umeå Universitet. Institutionen för socialt arbete. Umeå universitet nr 19.1994.
- Lainio, Jarmo (red.). Finnarnas historia i Sverige 3. Tiden efter 1945. Jyväskylä 1996.
- Lappi, Ahti: Ilmatorjunta ilmasodassa 1794-1945. Vaasa 2000.
- Lardot, Raisa: Ripaskalinnut. Porvoo 1978.
- Larsen-Boysen: Finnebørn – et stykke Danmarkshistorie. Foreningen Norden. 2003.
- Laurent, Helene: Suuri täisota. Pilkkukuuheen torjunta Suomessa jatkosodan aikana 1941-1944. Talous- ja sosiaalhistorian pro gradu tutkielma. Helsingin yliopisto. Tammikuu 2006.
- Laulajainen, Leena (toimittanut): Sota-ajan lapset. Kirjailijat kertovat lapsuudestaan sodan varjossa. Jyväskylä 2006.
- Lehtinen, Lasse: Työläjäjärvi. Tasavallan tahtonainen. Porvoo ja Juva 1982.
- Lehtinen, Lasse: Fagerholm – Kekkosen tasavallan kakkonen. Juva 1981.

- Leskinen-Juutilainen: Jatkosodan pikkujättiläinen. Porvoo 2005.
- Liikkanen (Edwardsen), Annu: Lappu kaulassa (Sotalapset).Helsingborg 1995.
- Lindroth, Gudrun: Ruotsi kutsuu. Avustustoimintaa Suomen hyväksi. Vuosikirja III. Koonnut Gudrun Lindroth. Tukholma 1941.
- Lindqvist, Herman: Historien om Sverige.Stockholm 2000.
- Lomfors, Ingrid: Förlorad barndom återvunnen liv. De judiska flyktningbarnen från Nazityskland. Uddevalla 1996.
- Lomu, Juhani: Lastensiirtokomitea ja sen arkisto 1941-1949. Kirjoitus ylempää arkistotutkintoa varten 1.10.1974.
- Lylloff, Kirsten: Barn eller fjende? Uledsagede tyske flygtningebørn i Danmark 1945-1949. Københavns Universitet.2004.
- Länsi-Suomen Sotalapset ry: Kaksi maata- kaksi kotia. Pori 2003.
- Maan turva 1941.Kunniamme päivät. Suomen sota 1939-40 kuvina ja päämajan tilannetiedotuksina. Tilannetiedotukset ilmatoiminnan osalta 12.12.-14.12.1939.
- Majander, Mikko: Pohjoismaa vai kansandemokratia? Sosiaalidemokraatit, kommunistit ja Suomen kansainvälinen asema 1944-51. Helsinki 2004.
- Majava, Altti: Migrations between Finland and Sweden from 1946 to 1974. A Demographic Analysis. Preliminary report. Ministry of Labour. Helsinki 1975.
- Manninen,Ohto-Rumpunen, Kauko: Murhenäytelmän vuorosanat. Talvisodan hallituksen keskustelut. Helsinki 2003.
- Malmi, Timo: Isän ikävä. Sotaorvot kertovat. Jyväskylä 2001.
- Manninen Turo-Junila Marianne: Lapin sairaanhoidon historia. Jyväskylä 2005.S.108
- Mannerheim,G: Muistelmat.Toinen osa. Helsinki 1952.
- Mannerheim-liiton sotakummivaliokunta. Kumminlahja sotaorvon turvana. Sotakummitoiminnan vaiheet 1940-1958. Helsinki 1959.
- Marandi, Rein: Naapurin silmin. Suomen jatkosota 1941-1944 Ruotsin sanomalehtikeskustelussa. Porvoo 1964.
- Martikainen, Tyyne: Talvisodan evakot ja siviilisotavangit. Jyväskylä 2000.
- Meinander, Henrik: Suomi 1944. Sota, yhteiskunta, tunnemaisema. Juva 2009.
- Meriupseeriyhdistys: Suomen laivasto 1918-1968. I osa. Helsinki 1968
- Metzger, Hans: Poliittiset aseveljet. Kolmannen valtakunnan edustajana Suomessa 1941-1944. Keuruu 1986.
- Mickwitz, Joachim-Paaskoski, Jyrki: Itärajan vartijat 4. 1700 luku. Keuruu 2005.
- Murtorinne, Eino: Veljeyttä viimeiseen saakka. Mikkeli 1975.
- Mustonen-Suominen-Suonoja: Imeväiskuolleisuuteen vaikuttaneet sosiaaliset ja taloudelliset tekijät Suomessa 1910-1971. Helsinki 1975.
- Myrdal, Alva och Gunnar: Kris i befolkningsfrågan. Stockholm 1935.
- Nevakivi, Jukka: Ystävistä vihollisiksi. Suomi Englannin politiikassa 1940-1941. Helsinki 1976
- Nevalainen, Pekka: Inkeriläinen siirtoväki Suomessa 1940-luvulla. Keuruu 1999.
- Nieminen, Mauri: Väestötilastoja 250 vuotta. SVT Väestö 1999:8. Liite 1. Helsinki 1999.
- Nilsson, Sture: Rysskräcken i Sverige. Föredomar och verklighet.1990.
- Niukkanen, Juho: Talvisodan puolustusministeri kertoo. Porvoo 1951.
- Noponen, Martti: Suomen eduskunnan jäsenistö 1907-1970. Tampereen Yliopiston Politiikan tutkimuksen laitoksen tutkimuksia no 15. 1970.
- Nothin, Torsten: Från Branting till Erlander. Stockholm 1955.
- Nyberg, Bertel: Pohjoismaisen Avun Suomen keskuksen toiminta 1939-1940. Sosiaalinen Aikakauskirja 1941:2.
- Oittinen, R.H, Happonen, Aarre, Hetemäki, Päiviö, Kleemola, Kauno, Koivisto, Mauno, Kuusi, Pekka, Steinby, Torsten (toim): K.-A. Fagerholm. Mies ja työkenttä. Helsinki 1961.
- Otava: Kuka kukin on? Henkilötietoja nykypolven suomalaisista 1982. Keuruu 1982.

- Paasikivi, J.K.: Toimintani Moskovassa ja Suomessa 1939-41. I Talvisota. Porvoo 1958.
- Parmanen, Eino: Taistelujen kirja. Kuvauksia itsenäisyystaistelumme vaiheista sortovuosina II osa. Porvoo 1937.
- Peltonen, Ulla-Maija: Muistin paikat. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta. Saarijärvi 2003.
- Perheen puolesta. Väestöliitto 1941-1991. Keuruu 1991.
- Pesonen-Räikkönen-Heinonen-Kajantie-Forsén-Eriksson: American Journal of Epidemiology. Vol.166. N.0 10. September 17, 2007. Depressive Symptoms in Adults Separated from Their Parents as Children: A Natural Experiment during World War II.
- Pirkanmaan Sotalapset ry: Lappu kaulassa maailmalle. Sotalapset muistelevat. Tampere 2008.
- Prinssi Wilhelm, Elsa Björkman-Goldschidt, Georg Knutson Kjellberg (toimituskunta): Suomea auttamassa. Suomen Avun Keskuksen – Centrala Finlandshjälpenin – toimintakertomus. Porvoo 1940. Suomenkielisen painoksen on toimittanut Tukholman Suomi-toimisto.
- Pohjola-Norden: Matkalla kodista kotiin. Sotalapset muistelevat. Hämeenlinna 1996.
- Rautanen, Elina: Centrala Finlandshjälpen ja Tiukulan säätiö. Talvisodan humanitaarinen perintö. Saarijärvi 1998.
- Rautkallio, Hannu: Talvisodan Erkko ja amerikkalaiset yhteydet. Juva 1990.
- Ressler, Everett M, Boothby, Neil, and Steinbock, Daniel J.: Unaccompanied Children. Care and Protection in Wars, Natural Disasters, and Refugee Movements. New York. Oxford. Oxford University Press. 1988.
- Riksförbundet Finska Krigsbarn (red. Sinikka Ortmark Almgren): Krigsbarns erinran. Snäll, lydig och tacksam. Lettland 2003.
- Rimmerfors, Einar: Det gällde livet. Stockholm 1945.
- Rimmerfors, Einar: Årsbarn med seklet. Falköping 1977.
- Rockberger, Nicolaus: Göteborgstrafiken. Stockholm 1973.
- Roine, Paavo: The amounts and adequacy of food rations in Finland during 1941-46. Maataloustieteellinen aikakauskirja 1948.
- Rosen, Gunnar: Sata sodan ja rauhan vuotta. Helsinki 2002.
- Rossi, Tapani: Räddade till livet. 2008.
- Rusi, Alpo: Lehdistösensuuri jatkosodassa. Sanan valvonta sodankäynnin välineenä 1941-1944. Kokemäki 1982.
- Rüsen, Jörn: Berättande och förnuft. Historieteoretiska texter. 2004.
- Räsänen, Eila: Lapsuusiän separaatiokokemusten vaikutus aikuisiän psyykkiseen ja fyysiseen terveyteen sekä sosiaaliseen hyvinvointiin. Kuopion yliopisto. Kuopio 1988.
- Rönkkö, Pirkko: Finska krigsbarn i text och bilder och på pressbilder i Sverige och Finland. Tammerfors universitet. Institutionen för språk- och översättningsvetenskap. Nordiska språk. Pro gradu avhandling. April 2007.
- Salminen, Heikki: Suomalaiset sotalapset ja Ruotsi: Lastensiirto-organisaatiot, kuljetukset Ruotsiin ja paluu Suomeen vuosina 1939-1957. Suomen historiaan liittyvä lisensiaattitutkimus. Turku 2001.
- Salminen, Heikki: Lappu kaulassa yli Pohjanlahden. Suomalaisten sotalasten historia. Siirtolaisinstituutti. Turku 2007.
- Salovaara, Karli: säännöstellen selvittiin. Kansanhuoltoa 1939-1949. Jyväskylä 1977.
- Sandler, Maja: Från Lillgården till Arvfurstens palats. Uddevalla 1971.
- Schildt-Runeberg: Lapsemme Tanskassa. Helsinki 1961.
- Seppinen, Ilkka: Suomen ulkomaankaupan ehdot 1939-1944. Tammisaari 1983.
- Seppinen, Jukka: Neuvostotiedustelu Suomessa 1917-1991. Strategia ja toiminta. Jyväskylä 2006.
- Serenius, Mona: Muistin taistelu unohdusta vastaan. Teoksessa Haaramo-Palonen: Trauman monet kasvot. Psyykkinen trauma sisäisenä kokemuksena. Pieksämäki 2002.
- Serenius, Mona: The silent cry. International Forum of Psychoanalysis vol. 4, March 1995.

- Smeds, Astrid Marie-Louise: Finska krigsbarns minnesbilder av språkväxlingar i olika kontext. Rapporter från Pedagogiska fakulteten vid Åbo Akademi nr 21 2000.S.175-177.
- Soikkanen, Timo: Kansallinen eheytyminen – myytti vai todellisuus? Ulko- ja sisäpolitiikan linjat ja vuorovaikutus Suomessa vuosina 1933-1939. Turku 1983.
- Sourander, Bertil: Kokemuksia suomalaisten lasten siirroista Ruotsiin talvella 1941-42.Duodecim 1942.
- Sosiaalihygieenisen yhdistyksen julkaisuja nro 1. Keskiväkilukutaulukoita. Helsinki 1956.
- Sosiaalinen Aikakauskirja 1945. Sota-ajan ruokakulutustutkimukset. Sota-ajan ruokakulutustottumukset II.
- Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXV:6. Jatkosodan historia 6. Meri- ja ilmapuolustus. Hallinto ja sotatalous. Huolto ja aselajit. Kotijoukot. Porvoo 1994.
- Sterner, L-G: Erfarenheter från genomgångshemmen för finska barn i Stockholm. Svenska läkartidningen 1942.
- Sundelius -Wiklund: Norden i sicksack. Tre spårbyten inom nordiskt samarbete.Stockholm 2000.
- Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2005: Suomen kansallisbiografiaosa 6. 2005.
- Suomen Huolto r.y. Kansalta kansan hyväksi. Av folket för folket. Helsinki 1952.
- Suomen kansallisbibliografia 5. Koonnut Karl-Lehtokoski. Helsinki 2005.
- Suomen kansanedustajat 1907-1982. Helsinki 1982.
- Suomen kuvalehti. Vapautemme hinta. Sodan 1939-1940 sankarivainajat. Helsinki 1941.
- Suomen laivasto 1918-1968. 1. osa. Helsinki 1968.
- Suomen meteorologinen vuosikirja. Ilmatieteelliset havainnot Suomessa vuonna 1939.
- Suomi-toimisto. 20-vuotiskertomus 1926-1946. Helsinki 1946.
- Svanberg-Tyden: Tusen år av invandring. En svensk kulturhistoria. Viborg 2005.
- Sveriges officiella statistik. Statistiska centralbyrån. Befolkningsstatistiken. Örebro. Antalet finska barn adopterade enligt födelseår 1932-1946. Tätä tutkimusta varten tehty erillistilasto.
- Svenskt Biografiskt Lexikon. Band 18. Stockholm 2000-2002. Hansson, Per Albin.
- Svenskt Biografiskt Lexikon. Band 31. Stockholm 2000-2002. Sandler, Rickard.
- Svenskt Biografiskt Lexikon. Band 17. Stockholm 2000-2002. Günther, Christian.
- Svenska litteratursällskapet i Finland: Minnen från krigstiden. Helsingfors 2005.
- Svenska numismatiska föreningen med anledning av föreningens 110-års jubileum: Numismatiska meddelanden XXXIV. Stockholm 1983
- Svensk författningssamling 1948 ja 1949. Kansalliskirjasto. Helsinki.
- Söderberg,Sten: Svenska röda korset 1865-1965 - de första 100 åren. Stockholm 1965. S. 223.
- Tallqvist, J.O. (redaktör): Finland för Norden. Uttalanden om vårt nordiska samarbete. Helsingfors 1944.
- Tanner, Väinö: Olin ulkoministerinä talvisodan aikana.Helsinki 1950.
- Tarkiainen, Kari: Finnarnas historia i Sverige 2. Inflyttarna från Finland och de finska minoriteterna under tiden 1809-1944. Jyväskylä 1993.
- Tilastokeskus. Rahanarvon kerrointaulukko 1860-2003.
- Turunen, Mirja: Veripellot: Sisällissodan surmatyöt Pohjois-Kymenlaaksossa 1918. Keuruu 2005.
- Turun Yliopisto: Turun Yliopiston opettajat ja virkamiehet 1920-1969. Turku 1970.
- Turun yliopistosäätiö:Taistelun muisto elää. Bengtskär 26.7.1941.2001.
- Tuomaala, Ritva: ”Kyllähän nyt pitäis olla jo semmonen aika, että pääsis niin kö keskustelemhan näistä asioista”. Turun yliopiston julkaisuja, sarja C, osa 274. Turun yliopisto 2008.
- Tuuteri, Leena: Sata vuotta lasten sairaalahoitoa. Helsingin lastenklänikka 1893-1993. Keuruu 1993.
- Tooze, Adam: The Wages of Destruction. The Making and Breaking of the Nazi Economy. 2006.
- Törnqvist-Holmberg: Ersättning av förluster under kriget. Svenska folkpartiets kommitté för den krigshärjade svenskbygden. Åbo 1942.
- Uhlin, Åke: Februarikrisen 1942. Svensk säkerhetspolitik och militär planering

1941-1942. Stockholm 1972.

Ulkoasiainministeriö: Ulkoasiain hallinnon matrikkeli, osa 2. 1996

Uotila, Ylva: Med namnlapp om halsen: fyra finlandssvenska krigsbarnsromaner. 2005.

Utrio, Untamo (toim.): Viisi vuotta kansanhuoltoa. Helsinki 1945.

Uudenkaupungin Merihistoriallinen yhdistys ja Uudenkaupungin kulttuurihistoriallinen museo (toim. Tomi Kangas): Uudenkaupungin ”siunattu” rauha 1721 – suuren pohjan sodan ja isonvihan päätös. Uusikaupunki 1996.

Valtioneuvoston historia 1917-1966, osa IV. Helsinki 1976.

Vantaan Pohjola-Norden ry/Vanda Pohjola-Norden rf: Matkalla kodista kotiin. Sotalapset muistelevat. Hämeenlinna 1996.

Vares, Vesa: Kokoomus ja demokratian kriisi. Teoksessa ”Suomalaiskansallinen Kokoomus. Kansallisen Kokoomuspuolueen historia II. 1929-1944.” Helsinki 2007.

Westling, Achilles: Lapsi ja nuoriso 1/1956. Juurettomana omassa maassaan.

Westerlund, Lars: Sotavankien ja siviili-internoitujen sodanaikainen kuolleisuus. Muonahuolto, tautisuus ja Punaisen Ristin toimettomuus 1939–44. Helsinki 2009.

Winnicott, D.W: Deprivation and Delinquency (ed. R. Winnicott, R. Shepherd), A Tavistock/Routledge Publication, 1990.

Virkkunen, Paavo. Opera XIII. 1939-1947. Kyseessä on kokoelma Virkkusen kirjoituksia.

Virkkunen, Paavo. Opera XV.1948. Kyseessä on Isaac Béen`ille Suomessa tehty juhlakirja hänen täyttäessään 60-vuotta.Helsinki 1948.

Virkkunen, Paavo: Lannistumaton. Paavo Virkkusen elämä.2002.

Vilkuna, Kustaa: Sanan valvontaa. Sensuuri 1939–1944. Keuruu 1962.

Vilkuna, Kustaa H..J: Viha. Perikato, katkeruus ja kertomus isostavihasta. Jyväskylä 2005.

Vilkuna, Kustaa J.H.: Paholaisen sota. Helsinki 2006

Virkamäki, Suvi: ”Att få ett gott hem...” Finska krigsbarnsadoptioner i Stockholm 1946-47. Web-reports No. 7.Siirtolaisinstituutti 2005. Opinnäytetyö. Stockholms Universitet. Historiska Institutionen.

Väestöliitto: Valistusjärjestöstä toimeenpanevaksi väestöpoliittiseksi elimeksi. Väestöliiton syntyhistoria ja liiton toimintaa vuosina 1941-1960. Helsinki 1980.

Väestöliitto, toimituskunta Österlund-Auvinen-Hulkko-Peräläinen-Pulkkinen: Perheen puolesta.

Väestöliitto 1941-1991. Keuruu 1991.

Väestösuojelusäätiö: 50 vuotta väestösuojelutyötä. Suomen väestösuojelujärjestö 1927-1977. Helsinki 1977.

Wahlbäck, Krister: Regeringen och kriget. Ur statsrådets dagböcker 1939-41. Stockholm 1972.

Wickström, Johan : Tarttuvat taudit. Porvoo 1957.

Winter-Sivan: War and remembrance in the twentieth century.1999.

Willstedt, Virve: Ruotsin kansan kirjeet Alva Myrdalille 1930- ja 1940-luvuilla. Pro gradu-tutkielma. Turun yliopisto. Poliittisen historian laitos/Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Kevät 2008.

Ylppö, Arvo: Elämäni pienten ja suurten parissa. Porvoo Helsinki 1964.